Nazwa instytucji

Książnica Cieszyńska

Tytuł jednostki/Tytuł publikacji

Stosunki narodowościowe w Księstwie Cieszyńskiem / Kazimierz Piątkowski.

Liczba stron oryginału	Liczba plików skanów	Liczba plików publikacji
281	**281**	**282**

Sygnatura/numer zespołu **C II 004029**

Data wydania oryginału **1918**

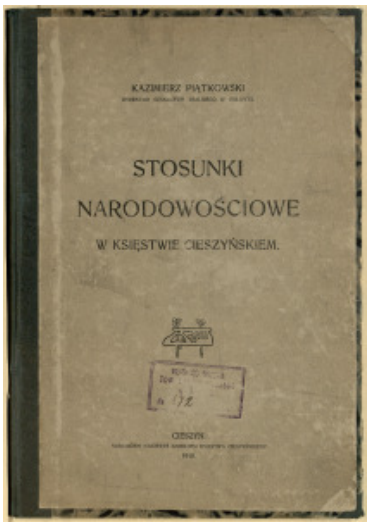

Zdigitalizowano w ramach projektu pt.

Udostępnienie cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego on-line

Fundusze Europejskie Program Regionalny

Śląskie.

Unia Europejska Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

KAZIMIERZ PIĄTKOWSKI
DYREKTOR GIMNAZYUM REALNEGO W ORŁOWEJ.

STOSUNKI NARODOWOŚCIOWE

W KSIĘSTWIE CIESZYŃSKIEM.

WŁASNOŚĆ MUZEUM
TOW. [illegible] ZEGO
No 172

CIESZYN.
NAKŁADEM MACIERZY SZKOLNEJ KSIĘSTWA CIESZYŃSKIEGO
1918.

KAZIMIERZ PIĄTKOWSKI
DYREKTOR GIMNAZYUM REALNEGO W ORŁOWEJ.

STOSUNKI NARODOWOŚCIOWE

W KSIĘSTWIE CIESZYŃSKIEM.

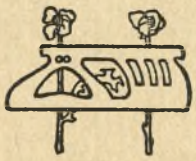

CIESZYN.
NAKŁADEM MACIERZY SZKOLNEJ KSIĘSTWA CIESZYŃSKIEGO
1918.

Krakowska Drukarnia Nakładowa w Krakowie, Kopernika 8
pod zarządem Józefa Borkowicza.

Ukochanej mojej żonie pracę tę poświęcam.

E.2

943.8.07 SL

C 004029 II

BIBLIOTEKA ŚLĄSKA
ZAKŁAD
ZASTRZEŻONY

Podstawą każdej porządnie zorganizowanej i solidnej roboty musi być jak najdokładniejsze poznanie i zbadanie wszelkich czynników i środków, które umożliwiają, lub też utrudniają rozwój i postęp danego przedsięwzięcia. Poznanie i zbadanie umożliwia nietylko wytężenie wszelkich sił, by doprowadzić pracę w czasie jak najkrótszym do najwyższego rozwoju, lecz także pozwala usuwać z drogi przewidziane, zbadane, lub nowo powstające siły, których dążeniem jest sprowadzić upadek rozpoczętego dzieła.

Tak samo musi być pojętą, mojem zdaniem, rozumna i dobrze a sprawnie zorganizowana robota, dążąca do pogłębienia na pewnym terenie uświadomienia narodowego i podniesienia oświaty w odzyskanym dla narodu ludzie.

Praca niniejsza, zawierająca przedstawienie stosunków narodowościowych panujących w Cieszyńskiem — na podstawie urzędowej statystyki, poddanej rzeczowej krytyce, opartej na stanie faktycznym — jest, o ile mi wiadomo, pierwszą próbą opracowania na tych zasadach jednej z ziem Rzeczypospolitej.

Ponieważ nie jestem fachowym statystykiem, więc rozumiem, że mogą spotkać pracę moją zarzuty ze strony fachowców. Pisałem tę pracę na podstawie dwudziestoletniego niemal doświadczenia, zdobytego w pracy T. S. L., a w ostatnich latach przed wojną w Macierzy szkol. Ks. Cieszyńskiego. Moim zadaniem i celem było zgromadzić w niej te i takie materyały i wiadomości, które są niezbędne w najelementarniejszych choćby poczynaniach pracy uświadamiającej w Cieszyńskiem. Konieczna potrzeba książki, zawierającej tego rodzaju materyały, była niejednokrotnie przedmiotem dyskusyi wśród pracowników narodowych w Cieszyńskiem. Brak jej dawał się nam nieraz we znaki, zwłaszcza gdy się zważy, że stosunki narodowościowe panujące u nas są bezsprzecznie najbardziej skomplikowane z pośród wszystkich ziem Polski, bo my musimy walczyć równocze-

śnie z dwoma żywiołami: Czechami i Niemcami, żywiołami od nas znacznie silniejszymi, mającymi w swem ręku całą władzę i olbrzymie środki do dyspozycyi.

Pisałem tę pracę w „Etapach“, pełniąc służbę wojskową. Z całą szczerością stwierdzam, że była mi jedynem urozmaiceniem jednostajnego wtłoczonego w ciasne ramy życia. Trudności z zebraniem materyałów i dzieł potrzebnych były duże. Obliczenia wszystkie i ich kontrolę sam przeprowadzałem.

Cennych rad i wskazówek lub pomocy w zebraniu materyałów udzielili mi: Prof. Dr. Eugeniusz Romer, Prof. Dr. Jan Czekanowski, Prof. Dr. Franciszek Bujak, Dr. Marcin Nadobnik, Ks. poseł Józef Londzin, Prof. Franciszek Popiołek i Prof. Józef Haydukiewicz, wyrażam im za to mą wdzięczność i podziękowanie.

Mapę wyrysował na podstawie moich wskazówek Alfred Kołder, uczeń gimnazyum w Orłowej.

Lipowica ad Przemyśl w styczniu 1918 roku.

Kazimierz Piątkowski.

ROZDZIAŁ I.

Podział administracyjny Śląska austryackiego.

Spis ludności w państwach opiera się na jednostkach administracyjnych zarówno pod względem organizacyjnym, jak i w publikacyach ogłaszających wyniki przeprowadzonych spisów.

Jednostkami administracyjnemi, służącemi do zebrania danych spisowych, są: osada (Ortschaft), gmina, powiat sądowy, powiat polityczny, miasta z własnym statutem i kraj.

Spisy ludności w Austryi przeprowadza od roku 1880 c. k. Centralna Komisya Statystyczna w okresach co lat 10. Przy tej sposobności mamy możność konstatowania wszelkich zmian, jakie zaszły w okresie ostatnich lat dziesięciu wśród jednostek administracyjnych. Zestawienie I. podaje podział administracyjny Śląska cieszyńskiego, opawskiego i w całości austryackiego, a zarazem zmiany, jakie wśród tych stosunków zaszły w przeciągu czasu od r. 1880 do 1910.

Z zestawienia I. widzimy, że na Śląsku cieszyńskim w okresie od 1880—1910 roku liczba gmin wzrosła o 3, z 210 na 213; na Śląsku opawskim wzrosła o 1, z 282 na 283, razem na Śląsku austryackim wzrosła liczba gmin o 4, z 492 na 496 gmin. Liczba osad w tym czasie maleje, i tak na Śląsku cieszyńskim z 288 na 269, więc o 19, na Śląsku opawskim z 433 na 424, więc o 9; razem na Śląsku austryackim zmalała liczba osad z 721 na 693, więc o 28.

W okresie od 1880—1910 roku zaszły wśród liczby gmin na Śląsku cieszyńskim następujące zmiany odnośnie do odsyłaczów w I. zestawieniu:

W okresie 1880—1890:

1. W powiecie sądowym frydeckim rozdzielono gminę Błędowice górne na dwie gminy t. j. Błędowice górne i Żermanice.

ZESTAWIENIE I.

Powiaty sądowe, powiaty polityczne, miasta i Śląsk	Liczba gmin w roku				Liczba osad w roku			
	1880	1890	1900	1910	1880	1890	1900	1910
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Pow. sąd. Bielsko .	17	17	17	17	27	27	27	27
2. „ „ Skoczów.	35	35	35	35	40	40	40	40
3. „ „ Strumień	15	15	15	15	21	21	21	20
I. Pow. pol. Bielsko .	67	67	67	67	88	88	88	87
4. Pow. sąd. Cieszyn. .	49	49	49	49	75	74	65	64
5. „ „ Frydek . .	32	[1] 33	33	[7] —	36	36	36	—
6. „ „ Jabłonków	20	20	[4] 21	21	26	24	24	23
II. Pow. pol. Cieszyn .	101	102	103	70	137	134	125	87
7. Pow. sąd. Bogumin	17	[2] 17	[5] 18	[6] [7] 10	26	24	24	12
8. „ „ Frysztat .	23	[3] 24	24	24	35	38	36	37
III. Pow. pol. Frysztat.	40	41	42	34	61	62	60	49
5. Pow. sąd. Frydek . .	—	—	—	33	—	—	—	36
9. „ „ Ostrawa p.	—	—	—	7	—	—	—	8
IV. Pow. pol. Frydek .	—	—	—	[7] 40	—	—	—	44
Miasto Bielsko	1	1	1	1	1	1	1	1
Miasto Frydek	1	1	1	1	1	2	1	1
Śląsk cieszyński razem	210	212	214	213	288	287	275	269
Śląsk opawski razem .	282	284	284	283	433	444	422	424
Śląsk austryacki razem	492	496	498	496	721	731	697	693

2. W powiecie sądowym bogumińskim rozdzielono gminę Hermanice na dwie gminy t. j. Hermanice i Muglinów, a także wydzielono gminę:

3. Dziećmorowice z powiatu sądowego bogumińskiego i przyłączono ją do frysztackiego; w ten sposób liczba gmin w powie-

cie sądowym bogumińskim pozostała ta sama, a w frysztackim wzrosła o jedną.

W okresie 1890—1900:

4. W powiecie sądowym jabłonkowskim rozdzielono gminę Łomnę na dwie gminy t. j. Łomnę dolną i Łomnę górną.

5. W powiecie sądowym bogumińskim rozdzielono gminę Pudłów na dwie gminy: tj. Pudłów i Wierbicę.

W okresie 1900—1910:

6. W powiecie sądowym bogumińskim przyłączono gminę Pudłów do gminy Bogumina.

Wśród powiatów sądowych i politycznych zaszła na Śląsku cieszyńskim w przeciągu ostatnich lat czterdziestu tylko jedna zmiana:

7. Utworzenie powiatu politycznego frydeckiego dnia 1 października 1901 roku, początkowo przez wyłączenie całego powiatu sądowego frydeckiego (33 gmin) z powiatu politycznego cieszyńskiego. Dnia 1. stycznia 1904 roku zaś wydzielono z powiatu sądowego bogumińskiego 7 gmin t. j. Gruszów, Hermanice, Kończyce małe, Michałkowice, Muglinów, Ostrawę polską i Radwanice, utworzono z nich powiat sądowy: Ostrawę polską i przyłączono do poprzednio utworzonego powiatu politycznego we Frydku.

Na utworzenie tak skonstruowanego powiatu politycznego nie wpływały niewątpliwie względy administracyjne lecz polityczne. Dość popatrzeć na mapę. Powiat frydecki przebiega wąskim paskiem wzdłuż całej niemal zachodniej granicy Śląska cieszyńskiego, długość jego wynosi 47 km., szerokość zaś np. pod centrum powiatu zaledwie 5 km., w najszerszem miejscu na południu 18 km.

Należy podkreślić utworzenie powiatu frydeckiego jako poważny zysk ekspansywnej polityki czeskiej, a polską stratę, nietylko bowiem odrywając powiat sądowy frydecki od Cieszyna, wyłączono go z wpływów polskich tamże się ogniskujących, lecz także rozerwano sztucznie powiat bogumiński i siedm gmin najbardziej przemysłowych i pochłaniających tysiące emigranta galicyjskiego, w których już poprzednio Czesi mieli poważne znaczenie, wydano na jeszcze silniejszy, bezpośredni wpływ czechizujący.

Jak się przedstawia stosunek Śląska cieszyńskiego do opawskiego w 1910 roku, widzimy z zestawienia II.

ZESTAWIENIE II.

Administracyjny podział Śląska austryackiego w roku 1910.

Śląsk	Miasta z własnym statutem		Powiaty politycz.		Powiaty sądowe		Gminy		Osady	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Śląsk cieszyński	2	66·7	4	44·5	9	44·0	213	43·0	269	38·8
Śląsk opawski .	1	33·3	5	55·5	14	56·0	283	57·0	424	61·2
Śląsk austryacki	3	100·0	9	100·0	23	100·0	496	100·0	693	100·0

Chodzi nam tu głównie o stosunek powiatów politycznych i sądowych do ludności. Na jeden powiat polityczny wypadało[1]) na Śląsku cieszyńskim 108.705 m., na jeden powiat sądowy zaś 48.313 m., na opawskim na jeden powiat polityczny 64.426 m., na jeden powiat sądowy 23.009 m. Duże pokrzywdzenie Śląska cieszyńskiego jest tu zupełnie widoczne, tembardziej, gdy się uwzględni mnogość i różnorodność spraw administracyjno-prawnych koniecznych w najbardziej przemysłowym ośrodku Austryi. Na całym Śląsku przypadało na jeden powiat polityczny 84.105 m. na sądowy 30.279 m.

Na jedną gminę przypadało na Śląsku cieszyńskim 2.040 m. (w 1880 roku 1.260 m.), na opawskim 1.138 m. (w 1880 roku 1.050 m.), na całym Śląsku 1.527 m. Na jedną osadę przypadało na Śląsku cieszyńskim 1.616 m., na opawskim 761 m., na całym Śląsku 1.092 m.

---

1) Patrz I. Tabela (na końcu).

ROZDZIAŁ II.

Ludność i jej liczba, zaludnienie, domy i mieszkania.

1. Liczba ludności w ogólności.

Liczba ludności i jej zaludnienie na pewnym odcinku ziemi są zależne między wielu innymi, głównie od dwóch czynników, od ukształtowania owego odcinka i od panujących na nim ogólnych warunków życia i stosunków gospodarczych ludności.

Śląsk cieszyński posiada pod tym względem strefy rozmaite; na południu i poł. wschodzie w górach i licznych lasach liczba ludności i zaludnienie słabsze, na północy, a zwłaszcza na półn. zachodzie liczba ludności i zaludnienie należy do najsilniejszych w Europie.

Spisy ludności przeprowadzane w Austryi od r. 1880 w okresach co lat 10, uwzględniają przedewszystkiem t. z. „ludność obecną". „Ludność obecna" są to bezwzględnie wszyscy mieszkańcy pewnej gminy, którzy się w dniu spisowym w niej znajdowali. Stosunek tych wszystkich mieszkańców pewnej gminy do państwa może być dwojaki: 1. Mieszkańcy gminy są przynależni do gminy, powiatu, kraju własnego, lub któregoś innego z krajów reprezentowanych w radzie państwa (obywatele austryaccy), albo 2. mieszkańcy gminy należą do „obcych" t. j. są obywatelami krajów węgierskich lub państw zagranicznych. Stąd wynika dalszy podział ludności obecnej na przynależną i obcą czyli zagraniczną.

Zestawienie III. przedstawia liczbę ludności i zaludnienie w okresie od roku 1869—1910.

1)

ZESTAWIENIE III.

Śląsk austryacki	Wzrost lub spadek ludności obecnej, ogółem, wskutek ruchu naturalnego i wędrówek; zaludnienie									Na 1 km.² przypada mieszkańców	
	Powierzchnia w km.²	Ludność obecna		Wzrost (+) względnie spadek (–) ludności 1869—1880)							
				ogółem		wskutek ruchu naturalnego		wskutek wędrówek			
		1869	1880	liczba	%	liczba	%	liczba	%	1869	1880
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Powiat polit. Bielsko	758·26	62.558	67.333	+ 4.775	+ 7·6	—	—	—	—	83	88
„ „ Cieszyn	1.152·41	102.288	113.910	+ 11.622	+ 11·4	—	—	—	—	89	99
„ „ Frysztat	356·42	51.820	68.276	+ 16.456	+ 31·8	—	—	—	—	146	192
Miasto Bielsko	4·97	10.721	13.060	+ 2.339	+ 21·8	—	—	—	—	2.160	2.628
„ Frydek	10·23	5.170	5.912	+ 742	+ 14·3	—	—	—	—	506	578
Śląsk cieszyński	2.282·29	232.557	268.491	+ 35.934	+ 15·5	—	—	—	—	102	118
Śląsk opawski	2.864·59	279.024	296.984	+ 17.960	+ 6·4	—	—	—	—	97	104
Śląsk austryacki	5.146·88	511.581	565.475	+ 53.894	+ 10·5	+ 61.090	+ 11·77	— 7.196	— 1·27	99	110

2)

		1880	1890							1880	1890
Powiat polit. Bielsko	758·26	67.333	71.339	+ 4.006	+ 5·9	+ 5.007	+ 7·44	— 1.001	— 1·49	88	94
„ „ Cieszyn	1.152·41	113.910	120.189	+ 6.279	+ 5·5	+ 9.536	+ 8·37	— 3.257	— 2·86	99	104
„ „ Frysztat	356·42	68.276	86.675	+ 18.399	+ 27·0	+ 11.788	+ 17·27	+ 6.611	+ 9·68	192	243
Miasto Bielsko	4·97	13.060	14.573	+ 1.513	+ 11·6	+ 704	+ 5·08	+ 809	+ 6·19	2.628	2.932
„ Frydek	10·23	5.912	7.374	+ 1.462	+ 24·8	+ 83	+ 1·40	+ 1.379	+23·33	578	721
Śląsk cieszyński	2.282·29	268.491	300.150	+ 31.659	+ 11·8	+ 27.118	+ 10·10	+ 4.541	+ 1·79	118	131
Śląsk opawski	2.864·59	296.984	305.499	+ 8.515	+ 2·9	+ 19.983	+ 6·74	— 11.468	— 3·86	104	106
Śląsk austryacki	5.146·88	565.475	605.649	+ 40.174	+ 7·1	+ 47.101	+ 8·33	— 6.927	— 1·22	110	118

3)

Śląsk austryacki	Powierzchnia w km.²	Wzrost lub spadek ludności obecnej, ogółem, wskutek ruchu naturalnego i wędrówek; zaludnienie								Na 1 km.² przypada mieszkańców	
		Ludność obecna		Wzrost (+) względnie spadek (—) ludności 1891—1900							
				ogółem		wskutek ruchu naturalnego		wskutek wędrówek			
		1890	1900	liczba	%	liczba	%	liczba	%	1890	1900
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Powiat polit. Bielsko.	758	71.339	75.593	+ 4.254	+ 5·96	+ 10.588	+ 14·84	— 6 334	— 8·88	94	100
„ „ Cieszyn	1.153	120.189	133.012	+ 12.823	+ 10·67	+ 14.003	+ 11·65	— 1.180	— 0·98	104	115
„ „ Frysztat	357	86.675	135.115	+ 48.440	+ 55·89	+ 26.870	+ 31·00	+ 21.570	+ 24·89	243	378
Miasto Bielsko	5	14.573	16.597	+ 2.024	+ 13·89	+ 824	+ 5·65	+ 1.200	+ 8·24	2.914	3.319
„ Frydek	10	7.374	9.037	+ 1.663	+ 22·55	+ 536	+ 7·27	+ 1.127	+ 15·28	737	904
Śląsk cieszyński	2.283	300.150	369.354	+ 69.204	+ 22·96	+ 52.821	+ 17·60	+ 16.383	+ 5·36	131	162
Śląsk opawski	2.864	305.499	311.068	+ 5.569	+ 1·83	+ 22.500	+ 7·37	— 16.931	— 5·54	106	109
Śląsk austryacki	5.147	605.649	680.422	+ 74.773	+ 12·35	+ 75.321	+ 12·44	— 548	— 0·09	118	132

4)

		1900	1910							1900	1910
Powiat polit. Bielsko.	758	75.593	82.835	+ 7.242	+ 9·58	+ 11.474	+ 15·17	— 4.232	— 5·59	100	109
„ „ Cieszyn	730	91.031	102.552	+ 11.521	+ 12·65	+ 9.874	+ 10·84	+ 1.647	+ 1·81	125	140
„ „ Frydek .	462	83.813	98.957	+ 15.144	+ 18·07	+ 17.853	+ 21·30	— 2.709	— 3·23	181	214
„ „ Frysztat	317	93.283	122.030	+ 28.747	+ 30·81	+ 27.713	+ 29·70	+ 1.034	+ 1·11	294	385
Miasto Bielsko	5	16.597	18.568	+ 1.971	+ 11·87	+ 26	+ 0·16	+ 1.945	+ 11·71	3.319	3.714
„ Frydek	10	9.037	9.879	+ 842	+ 9·31	+ 551	+ 6·09	+ 291	+ 3·22	904	988
Śląsk cieszyński	2.283	369.354	434.821	+ 65.467	+ 17·71	+ 67.491	+ 18·26	— 2.024	— 0·55	162	191
Śląsk opawski	2.864	311.068	322.128	+ 11.060	+ 3·55	+ 26.039	+ 8·37	— 14.979	— 4·82	109	112
Śląsk austryacki	5.147	680.422	756.949	+ 76.527	+ 11·24	+ 93.530	+ 13·74	— 17.003	— 2·50	132	147

Ludność obecna [1]) Śląska austryackiego wynosiła w 1869 r. 511.581, w 1910 zaś 756.949, wzrost więc wynosi 245.368 czyli 47·9%. Na Śląsku opawskim (zawsze wraz z enklawami morawskiemi) wynosiła w 1869 roku 279.024, w 1910 zaś 322.128, wzrost więc wynosi 43.104 czyli 15·4%. Na Śląsku cieszyńskim wynosiła w 1869 roku 232.557, w 1910 zaś 434.821, wzrost więc wynosi 202.264 czyli 87·0%. Ta liczba ostatnia jest dowodem potężnego, żywiołowego rozwoju Śląska cieszyńskiego w ostatnich pięćdziesięciu latach, zwłaszcza, jeśli się uwzględni, że równocześnie w całej Austryi przyrost wynosił 40·2%. Ten stosunek 40·2% dla Austryi, a 15·4% dla Śląska opawskiego powiada nam i drugą rzecz ważną, że na Śląsku opawskim grasuje silna depopulacya, skoro średnia przyrostu ludności w podanym okresie czasu jest niemal trzy razy niższą od średniej dla Austryi. O przyczynach wyludnienia będzie mowa przy wędrówkach ludności.

Z zestawienia III. widzimy dalej, że jeszcze w roku 1890 liczba ludności Śląska cieszyńskiego była niższą od liczby ludności Śląska opawskiego, w ciągu zaś dziesięciolecia 1890—1900 przerósł Śląsk cieszyński ludnością swą o 58.286 mieszkańców, w okresie 1900—1910 podnosi się liczba ludności w Cieszyńskiem o 112.693 mieszkańców ponad ludność Śląska opawskiego.

Zejdźmy niżej do powiatów politycznych i przypatrzmy się liczbie ludności w tymże samym okresie czasu. Przez całe lat czterdzieści prym wiedzie powiat polityczny frysztacki, posiadając stale najwyższy wzrost ludności i bezwzględnie i względnie, a dzieje się to nawet w okresie ostatnich 10 lat spisowych, między 1900 a 1910, kiedy od powiatu tego oddzielono 7 silnych i przemysłowych gmin dla utworzenia powiatu sądowego Ostrawy polskiej.

Najsłabszy wzrost bezwzględnie wykazuje miasto Frydek w okresie 1869—1880, bo 742 mieszkańeów, ale nie względnie (%), gdyż do najsłabszych względnie należy powiat polityczny bielski, który w dwu okresach spisowych wykazuje 5·9% przyrostu. Ludność tego powiatu wzrosła między rokiem 1869—1910

---

1) Patrz: Tabela I. podaje dla Śląska cieszyńskiego wzrosty lub spadki ludności wśród poszczególnych gmin w latach 1880—1910.

o 20.277 mieszkańców czyli 32·4%. Przyrost więc powiatu bielskiego, choć najsłabszy na Śląsku cieszyńskim jest jeszcze przeszło dwa razy silniejszy jak Śląska opawskiego.

Zupełnie inaczej przedstawiają się wzrosty ludności obecnej na Śląsku opawskim. Najsilniejszy wzrost występuje w mieście Opawie w okresie 1890—1900, kiedy ludność tego miasta wzrasta z 22.867 na 26.748, czyli o 16·9%. Z powiatów politycznych najsilniejszy przyrost wykazuje Bilowiec między rokiem 1900 a 1910, wzrastając z 40.834 na 45.462 t. j. o 4.628 mieszkańców, czyli 11·3%. Powiat polityczny Opawa wzrasta przeciętnie w każdym okresie spisowym o 4·0%. Powiaty polityczne zaś Bruntal, Frywałd i Karniów należą do pasywnych, wyludnianie w nich szerzy się stale i konsekwentnie. Objaw ten uwidacznia:

ZESTAWIENIE IV.

W powiecie politycznym	Liczba ludności obecnej w roku		Spadek ludności	
	1880	1910	ogółem	procent
1	2	3	4	5
1. Bruntal .	51.094	49.306	— 1.788	— 3·5
2. Frywałd.	69.251	68.823	— 428	— 0·6
3. Karniów	62.108	60.785	— 1.323	— 2·1

W poszczególnych okresach spisowych zdarzyły się spadki jeszcze silniejsze i tak n. p. w powiecie karniowskim między 1900—1910 wynosił spadek ludności obecnej (—) 4·3%.

Zestawienie V. (str. 12) uwidacznia wzrosty ludności obecnej wśród powiatów sądowych Śląska cieszyńskiego między 1880 a 1910, przyczem zaznaczam, że dla jasności i przejrzystości obrazu zestawiłem powiaty sądowe w takim składzie i liczbie gmin, jaką posiadały powiaty sądowe w r. 1910.

Najsilniejszy wzrost wykazuje Ostrawa polska, najsłabszy Strumień. Uwzględniając wzrost bezwzględny i względny w całym czterdziestoletnim okresie ułożyć możemy powiaty sądowe Śląska cieszyńskiego w następującym malejącym stosunku: (Zestawienie VI str. 12).

W jednym powiecie sądowym wzrost jest więcej niż dwukrotny, w dwu powiatach więcej niż jednokrotny, w dwu nastę-

ZESTAWIENIE V.

Powiaty sądowe	Ludność obecna w roku				Wzrost ludności obecnej między poprzednim a następnym okresem spisowym					
					1880—1890		1890—1900		1900—1910	
	1880	1890	1900	1910	ogółem	%	ogółem	%	ogółem	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Bielsko	23.436	25.753	28.400	34.654	2.317	9·9	2.647	10·3	6.254	22·0
Skoczów . . .	30.035	30.944	32.418	33.127	909	3·0	1.474	4·8	709	2·2
Strumień . . .	13.862	14.642	14.775	15.054	780	5·4	133	0·9	279	1·9
Cieszyn . . .	51.099	54.663	62.044	71.809	3.564	7·0	7.381	13·5	9.765	15·7
Jabłonków .	25.413	26.738	28.987	30.743	1.325	5·2	2.249	8·4	1.756	6·0
Frydek	37.398	38.788	41.981	43.205	1.390	3·7	3.193	8·2	1.224	2·9
Ostrawa pol.	16.699	24.335	41.832	55.752	7.636	45·7	17.497	71·9	13.920	33·6
Bogumin . . .	14.841	17.884	29.227	39.944	3.043	20·5	11.343	63·4	10.717	36·7
Frysztat . . .	36.736	44.456	64.056	82.086	7.720	21·0	19.600	44·1	18.030	28·1

ZESTAWIENIE VI.

	Powiaty sądowe	Wzrost między 1880—1910	
		ogółem	procent
1	Ostrawa polska	39.053	233·9
2	Bogumin	25.103	169·1
3	Frysztat	45.350	123·5
4	Bielsko	11.218	47·9
5	Cieszyn	20.710	40·5
6	Jabłonków . . .	5.330	21·0
7	Frydek	5.807	15·5
8	Skoczów	3.092	10·3
9	Strumień	1.192	8·6

pnych przewyższa jeszcze znacznie równoczesny średni wzrost dla całej Austryi, który w okresie 1880—1910 wynosi 29·1%. Cztery końcowe powiaty sądowe wykazują wzrosty niższe od przeciętnego w Austryi, a najsłabszym na całym Śląsku cieszyńskim jest powiat skoczowski (8·6%).

Stosunki wzrostów ludności wśród poszczególnych gmin ilustruje Tablica I. Tablica I. podaje w czterech pierwszych kolumnach dwie wiadomości o każdej gminie: 1. w górnej linii podaje ludność obecną (więc przynależną i obcą) każdej gminy w latach 1880, 1890, 1900 i 1910; 2. w dolnej linii względne (%), wzrosty (+), lub spadki (—) ludności obecnej w terminie spisowym w stosunku do roku 1910. N. p. gmina Aleksandrowice w powiecie sądowym bielskim posiadała ludności obecnej w roku:

1880,	1890,	1900,	1910,
1.797,	1.946,	2.191,	2.426.

Ludność Aleksandrowic wzrosła między 1880 a 1910 o 625 mieszkańców czyli 35·0%; stąd pod liczbą 1.797 mamy liczbę wyrażającą w % wzrost ludności między 1880—1910 (+) 35·0. Między r. 1890 a 1910 wzrosła ludność Aleksandrowic o 480 mieszkańców czyli 24·6% i t. d.

Odwrotnie się dzieje np. w gminie Drogomyśl w powiecie sądowym strumieńskim. Drogomyśl posiadał ludności obecnej w roku:

1880,	1890,	1900,	1910,
1.441,	1.397,	1.427,	1.285.

Między 1880—1910 nastąpił w Drogomyślu spadek o 156 mieszkańców, co wyraża liczba umieszczona pod 1.141 w % (—) 10·8 i t. d.

Oczywiście dla oszczędności druku nie mogę się zapuszczać w szczegółowe rozważania wzrostów lub spadków w poszczególnych gminach. Podaję tylko dwa skrajne, na przeciwnych biegunach leżące przykłady. Najwyższy przyrost wykazuje gmina Kończyce małe w powiecie sądowym Ostrawa polska, ludność jej w roku 1880 wynosiła 755, a w 1910 roku 4.607, wzrosła więc o 3.852 mieszkańców (+) 510·2%; najwyższy zaś spadek przedstawia gmina Morawka

w powiecie sądowym frydeckim, ludność jej bowiem w r. 1880 wynosiła 4.558, a 1910 roku 3.597, zmalała więc o 961 mieszkańców, czyli (—) 21·1%.

W końcu dla porównania podaję wzrosty ludności na ziemiach polskich [1]) w okresie 1900—1910 w liczbach względnych. Wzrost ludności między 1900 a 1910 wynosi:

1.	Królestwo polskie	21·3%
2.	Ruś	20·0 „
3.	Rejencya opolska	18·2 „
4.	Litwa i Białoruś	18·1 „
5.	Śląsk cieszyński	17·9 „
6.	Wielkie Ks. Poznańskie	11·3 „
7.	Galicya	9·7 „
8.	Prusy królewskie	9·2 „
9.	Prusy książęce	3·1 „

Śląsk cieszyński zajmuje przeto w tym szeregu piąte z rzędu miejsce, różniące się od najwyższego tylko o 3·4%, przyczynia się więc skutecznie do wzrostu i rozwoju narodu polskiego.

2. Zaludnienie.

Powierzchnia Śląska austryackiego wynosi 5.146·88 km.², na Śląsk cieszyński przypada 2.282·29 km.² = 44·4%, na Śląsk opawski wraz z enklawą morawską 2.864·59 km.² = 55·6%. Zestawienie III. przedstawia w kolumnie pierwszej powierzchnię powiatów politycznych w km.², w dwu zaś ostatnich kolumnach powiada, ile na 1 km.² przypadało mieszkańców w danym terminie spisowym.

Począwszy od roku 1869 (poprzednich danych statystycznych o tej sprawie nie przeglądałem) jest Śląsk austryacki najbardziej zaludnionym krajem Austryi, przyczem zaznaczyć należy, że nie uwzględniam w tem określeniu Tryestu i Austryi dolnej, w tych krajach bowiem wpływają na silniejsze zaludnienie wielkie centra Tryest i Wiedeń.

---

[1]) A. Krzyżanowski i K. Kumaniecki: Statystyka Polski. Kraków 1915, str. 6 i 7 i obliczenia własne.

W roku 1869 przypadało na 1 km.² na Śląsku austryackim 99, w roku 1910 zaś 147 mieszkańców, wzrost więc wynosi 48 mieszkańców. Na Śląsku cieszyńskim z 102 wzrasta liczba mieszkańców na 1 km.² na 191, na Śląsku opawskim z 97 na 112. Zaludnienie więc na Śląsku cieszyńskim podnosi się o 89, na Śląsku opawskim o 15 mieszkańców na 1 km.²

Pod względem siły zaludnienia ustępuje Śląsk cieszyński w roku 1910 w Europie pierwszeństwa tylko Belgii (252) i Anglii (320 mieszkańców).

Przeglądając poszczególne powiaty polityczne, miasta wykluczam, gdyż w nich z natury rzeczy musi przypadać wysoka ilość mieszkańców na 1 km.², widzimy, że najsilniej zaludniony jest powiat frysztacki (385 m.), najsłabiej powiat bielski (109 m.) Tablica I. przedstawia w kolumnach 11 i 12 w górnej linii: ile km.² w roku 1910 przypada na każdą gminę, powiat sądowy i powiat polityczny i ilu mieszkańców na 1 km.², w dolnej linii kolumny 11 podana jest powierzchnia wielkiej własności. Najsilniej zaludnionym jest powiat sądowy Ostrawa polska (1.408 m.), najsłabiej Jabłonków (81 m.) położony na terenie górzystym i zalesionym.

Z gmin wiejskich po za miastami najsilniej są zaludnione Michałkowice (2.614 m.), najsłabiej zaś Łomna górna (25 m.)

Porównanie zaludnienia Cieszyńskiego z ziemiami polskiemi:[1])

1. Śląsk cieszyński	191	mieszkańców
2. Rejencya Opolska	167	„
3. Galicya	102	„
4. Królestwo Polskie	101	„
5. Ruś	75	„
6. Wielkie Ks. Poznańskie	72	„
7. Prusy królewskie	67	„
8. Prusy książęce	58	„
9. Litwa i Białoruś	42	„

Śląsk cieszyński, jak widać z powyższego, zajmuje pierwsze miejsce pod względem zaludnienia wśród wszystkich ziem rzeczypospolitej.

---

1) Krzyżanowski i Kumaniecki, op. cit. str. 2 i 3. Zaludnienie Śląska cieszyńskiego podają autorowie mylnie w wysokości 196. Omyłka ta wynikła wskutek błędu drukarskiego w publikacyi Centr. Kom. stat., mianowicie powierzchnia frydeckiego powiatu wynosi 462 km.² a nie 402 km.², stąd pow. Śląska wynosi 2.282 km.² a nie 2.222 km.², jak podają autorowie.

ZESTAWIENIE VII.

Liczba gmin, osad, domów i partyi. — Płeć ludności obecnej w roku 1910.

Powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta na Śląsku	Liczba gmin	Liczba osad	Liczba domów ogółem	Liczba domów zamieszkałych	Liczba domów niezamieszkałych	Liczba mieszkań	Ludność obecna ogółem	Ludność obecna mężczyzn	Ludność obecna kobiet	Na 100 mężczyzn przypada kobiet
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Powiat sądowy Bielsko	17	27	3.464	3.372	92	7.406	34.654	17.036	17.618	103
„ „ Skoczów . . .	35	40	4.078	3.949	129	7.097	33.127	16.048	17.079	106
„ „ Strumień . . .	15	20	1.870	1.845	25	3.332	15.054	7.235	7.819	108
„ polityczny Bielsko . . .	67	87	9.412	9.166	246	17.835	82.835	40.319	42.516	106
„ sądowy Cieszyn	49	64	7.336	7.163	173	15.024	71.809	34.893	36.916	106
„ „ Jabłonków . .	21	23	4.174	4.066	108	6.499	30.743	14.421	16.322	113
„ polityczny Cieszyn . . .	70	87	11.510	11.229	281	21.523	102.552	49.314	53.238	108
„ sądowy Frydek	33	36	5.643	5.549	94	9.362	43.205	20.868	22.337	107
„ „ Ostrawa pol. .	7	8	2.832	2.609	223	10.481	55.752	29.808	25.944	93
„ polityczny Frydek . . .	40	44	8.475	8.158	317	19.843	98.957	50.676	48.281	95
„ sądowy Bogumin	10	12	3.274	3.137	137	8.077	39.944	20.842	19.102	92
„ „ Frysztat	24	37	7.878	7.430	448	16.365	82.086	41.784	40.302	96
„ polityczny Frysztat . .	34	49	11.152	10.567	585	24.442	122.030	62.626	59.404	95
Miasto Bielsko	1	1	911	856	55	3.806	18.568	8.950	9.618	107
„ Frydek	1	1	734	727	7	2.179	9.879	4.549	5.330	117
Śląsk cieszyński	213	269	42.194	40.703	1.491	89.628	434.821	216.434	218.387	101
Śląsk opawski	283	424	43.986	42.348	1.638	74.008	322.128	153.564	168.564	110
Śląsk austryacki	496	693	86.180	83.051	3.129	163.636	756.949	369.998	386.951	105

3. Domy i mieszkania.

Jako dalszy etap zaludnienia są stosunki, wśród jakich ludność mieszka, więc domy i mieszkania.

Zestawienie VII. (str. 16) przedstawia powiatami sądowymi i politycznymi liczbę domów i mieszkań na Śląsku ciesz. w r. 1910. Wśród liczby domów mamy kolumnę, obejmującą domy zamieszkałe i niezamieszkałe. O ile tych ostatnich jest niewielka ilość wśród miast i w powiecie bielskim, to w powiatach wzrastających szybko w ludność, liczba domów niezamieszkałych jest znaczna, co jest objawem zupełnie naturalnym, bo szybki wzrost ludności zmusza do przeprowadzania całego szeregu nowych budowli.

Liczba domów zamieszkałych i mieszkań wzrastała na Śląsku cieszyńskim szybko w ciągu ostatnich 40 lat i tak wynosiła:

ZESTAWIENIE VIII.

Rok	Liczba domów	Liczba mieszkań
1880	30.223	58.660
1890	32.421	62.997
1900	36.253	76.578
1910	40.703	89.628

Czyli liczba domów zamieszkałych wzrosła między 1880 a 1910 rokiem o 10.480, a mieszkań o 30.968. Na Śląsku opawskim wzrosła w tym czasie liczba domów o 3.300, a mieszkań o 3.090, różnica ogromna i bijąca w oczy, zwłaszcza przy wzroście mieszkań.

Zestawienie IX. (str. 18) podaje osady wedle pewnych kategoryi zaludnienia, czyli dzieli osady na takie, które mają mniej jak 500 mieszkańców, od 501—2000 mieszkańców itd., w r. 1910, przyczem uwzględniona jest liczba domów zamieszkałych i mieszkań, jak również liczba ludności przypadająca na dane osady.

Widzimy, że o ile w pierwszych dwóch głównych kolumnach, Śląsk opawski góruje nad cieszyńskim, osadami słabo zaludnionemi, to już liczba osad posiadających 2.001—5.000 mieszkańców wynosi na Śląsku cieszyńskim 44, na opawskim tylko

ZESTAWIENIE IX.

Powiaty	Poniżej 500 mieszkańców				501—2.000 mieszkańców				2.001—5.000 mieszkańców			
	Liczba				Liczba				Liczba			
	osad	domów	mieszkań	ludności	osad	domów	mieszkań	ludności	osad	domów	mieszkań	ludności
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Powiat pol. Bielsko	41	1.332	2.176	10.384	34	3.848	6.855	31.995	11	3.494	7.462	33.894
„ „ Cieszyn	29	1.291	1.936	9.167	45	5.463	8.698	40.166	12	3.294	6.514	30.730
„ „ Frydek	9	424	653	2.801	21	3.074	5.057	23.223	10	2.732	6.016	29.298
„ „ Frysztat	14	476	842	3.908	16	2.271	3.911	19.175	11	3.258	6.972	34.369
Miasto Bielsko . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
„ Frydek . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Śląsk cieszyński . .	93	3.523	5.607	26.260	116	14.656	24.521	114.559	44	12.778	26.964	128.291
Śląsk opawski . . .	251	9.924	9.999	56.370	146	20.029	32.090	133.320	21	7.567	15.133	59.886
Śląsk austryacki . .	344	13.447	15.606	82.630	262	34.685	56.611	247.879	65	20.345	42.097	188.177

Powiaty	5.001—10.000 mieszk.				10.001—20.000 mieszk.				Ponad 20.000 mieszk.				Z 1000 ludności obecnej przypada mieszkańców na osady			
	Liczba				Liczba				Liczba							
	osad	domów	mieszkań	ludności	osad	domów	mieszkań	ludności	osad	domów	mieszkań	ludności	poniżej 500	500 do 2.000	2.001 do 5.000	powyżej 5.001
	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29
Powiat pol. Bielsko	1	492	1.342	6.562	—	—	—	—	—	—	—	—	125	386	409	80
„ „ Cieszyn	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1.181	4.375	22.489	89	392	300	219
„ „ Frydek	3	941	4.056	20.743	—	—	—	—	1	987	4.061	22.892	28	235	296	441
„ „ Frysztat	7	3.560	9.688	48.817	1	1.002	3.029	15.761	—	—	—	—	32	157	282	529
Miasto Bielsko . . .	—	—	—	—	1	856	3.806	18.568	—	—	—	—	—	—	—	1.000
„ Frydek . . .	1	727	2.179	9.879	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1.000
Śląsk cieszyński . .	12	5.720	17.265	86.001	2	1.858	6.835	34.329	2	2.168	8.436	45.381	61	263	295	381
Śląsk opawski . . .	4	2.244	6.332	25.669	1	1.044	3.962	16.121	1	1.540	6.492	30.762	175	414	186	225
Śląsk austryacki . .	16	7.964	23.597	111.670	3	2.902	10.797	50.450	3	3.708	14.928	76.143	109	327	249	315

ZESTAWIENIE X.

Powiaty i Śląsk	Na jeden dom przypadało przeciętnie mieszkańców w roku			Na jedno mieszkanie przypadało osób w r.		Na jeden dom przypadało mieszkań w r.		Na jeden km.² przypadało domów w roku		Na jeden km.² przypadało mieszkań w roku	
	1890	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Pow. sąd. Bielsko	8·6	9·3	10·3	4·6	4·7	2·0	2·2	15	16	30	31
„ „ Skoczów	8·4	8·7	8·4	4·6	4·7	1·9	1·8	9	10	17	17
„ „ Strumień	8·3	8·2	8·2	4·4	4·5	1·9	1·8	12	13	23	23
Pow. pol. Bielsko	8·4	8·8	9·0	4·6	4·6	1·9	1·9	11	12	22	24
P. sąd. Cieszyn . .	8·8	9·6	10·0	4·7	4·8	2·0	2·1	19	21	37	43
„ „ Jabłonków	7·3	7·8	7·6	4·8	4·7	1·6	1·6	10	10	16	17
Pow. pol. Cieszyn	8·2	8·9	9·1	4·7	4·8	1·9	1·9	14	15	26	29
P. s. Frydek . . .	7·3	7·8	7·8	4·5	4·6	1·7	1·7	13	13	22	22
„ „ Ostrawa pol.	16·0	19·7	21·4	5·5	5·3	3·6	4·0	54	66	194	265
Pow. pol. Frydek	9·2	11·1	12·1	5·0	5·0	2·2	2·4	16	18	37	43
Pow. sąd. Bogumin	9·0	11·4	12·7	4·9	4·9	2·3	2·6	28	34	64	87
„ „ Frysztat	9·4	10·9	11·0	5·1	5·0	2·1	2·2	26	33	57	73
Pow. pol. Frysztat	9·3	11·1	11·5	5·0	5·0	2·2	2·3	27	33	59	77
Miasto Bielsko . .	20·4	20·6	21·7	4·9	4·9	4·2	4·4	162	172	679	766
„ Frydek . .	13·3	13·7	13·6	4·5	4·5	3·0	3·0	65	71	194	213
Śląsk cieszyński .	9·3	10·3	10·7	4·8	4·9	2·1	2·2	16	18	34	39
Śląsk opawski . .	8·1	7·9	7·6	4·2	4·4	1·9	1·8	13	15	26	26
Śląsk austryacki .	8·4	9·0	9·1	4·5	4·5	2·0	2·0	15	16	29	32

21, 5.001—10.000 mieszkańców posiada 12 gmin na Śląsku cieszyńskim, w Opawskiem tylko 4 i t. d.

W kolumnach od 26—29 podaję rozdział każdego tysiąca mieszkańców między poszczególne kategorye gmin. Różnica między Cieszyńskiem a Opawskiem występuje tu bardzo charakterystycznie.

Na Śląsku cieszyńskim przeważają więc osady silne ludnościowo, mające warunki dalszego poważnego rozwoju, a temsamem powinny posiadać wyżej zorganizowane szkolnictwo ludowe, wydziałowe i fachowe. Czy kraj czyni tej potrzebie zadosyć, zobaczymy w następnych rozdziałach. Byłoby rzeczą ciekawą, skonstatowanie, czy inne potrzeby — jak wydatki na cele sanitarne, humanitarne, kulturalne, komunikacye i t. d. — idą w parze z szybkim rozwojem Śląska cieszyńskiego, czy też nie góruje i w tych działach nad nim Śląsk opawski, dzięki systemowi rządu krajowego.

Zestawienie X. (str. 20) podaje w liczbach względnych wiadomości dalsze, bardziej szczegółowe o stosunkach domów i mieszkań w powiatach sądowych, politycznych i na Śląsku w ostatnich trzech, względnie dwóch dziesiątkach lat. Podaję to zestawienie dla silniejszego zadokumentowania wyższości Śląska cieszyńskiego nad opawskim pod względem zaludnienia. Różnice zarówno między powiatami przemysłowymi a rolniczymi, jak i między obu Śląskami są wybitne i charakterystyczne.

ROZDZIAŁ III.

Wzrost ludności wskutek ruchu naturalnego i wędrówek.[1])

W II. rozdziale przedstawiłem ogólnie wzrost ludności obecnej na Śląsku w poszczególnych okresach spisowych, nie dotykając wcale zagadnienia czynników, które powodują wzrost ludności, na pewnym terenie zamieszkałej. Obecnie przystępujemy do rozpatrzenia tych czynników.

Rozróżniamy dwa czynniki, które powodują wzrost ludności w pewnym ośrodku. Pierwszym jest t. zw. naturalny ruch ludności, drugim wędrówki. Ruchem naturalnym ludności nazywamy ten wzrost (+), lub ubytek (—) ludności, który powstaje wskutek przewyżki urodzin nad zgonami (+), albo odwrotnie, przewyżki zgonów nad urodzinami (—). Drugi czynnik t. j. ruch wędrowny (wędrówki) da się znowu określić jako dodatni (+), albo ujemny (—). Dodatnim jest ruch wędrowny wówczas, gdy wyższą jest liczba przybyszów z obcych krajów nad tymi, którzy z własnego kraju wywędrowali: imigracya wyższa jak emigracya. Ujemnym, gdy emigracya wyższa od imigracyi.

Zagadnienie przeto ruchu ludności na pewnym terenie należy badać w dwu kierunkach. Jednym jest pytanie, jak silnym i skąd płynącym jest przypływ obcej, z innego kraju, czy państwa (imigracya) przybyłej ludności, na teren badany i jaki jest stosunek tego przypływu do ludności osiadłej. Drugim jest pytanie, co się dzieje z tą ludnością, która się na badanym terenie urodziła, czy i ile jej na nim pozostało, a ile wywędrowało (emigracya) do innych krajów, czy państw. Porównanie odpowiedzi

---

[1]) Patrz: Romer: Atlas polski. Tabl. VIII.

na te pytania daje jako wynik: wzajemną wymianę ludności pomiędzy poszczególnymi krajami i państwami.

Zarówno ruch naturalny ludności jak i wędrówki są dla Polaków na Śląsku dużego znaczenia. Wykazanie bowiem z jednej strony, że przewyżka urodzin nad zgonami u Polaków jest znaczniejsza, niż u innych narodowości, z drugiej zaś wydobycie na światło dzienne, tych dotąd przeważnie przez naszych przeciwników milczeniem pokrywanych, potężnych fal wędrownych z Galicyi, umożliwi nam określenie i wyrażenie liczby Polaków mieszkających na Śląsku. Liczba ta będzie znacznie bliższą rzeczywistości i faktów, które my mieszkający na Śląsku codziennie obserwujemy, niż owa rzekoma rzeczywistość zasłonięta sztucznie i misternie dzierganymi fałdami urzędowej statystyki; trzeba choć trochę rozchylić fałdy i puścić na biurokratycznie zapełnione foliały promień słońca, tego najpotężniejszego źródła prawdy.

Wydobycie na światło dzienne zbliżonej do prawdy liczby Polaków zamieszkujących Śląsk cieszyński jest postulatem w dobie dzisiejszej pierwszorzędnej wagi. Głęboka i ugruntowana nasza wiara w pełnię zmiany naszego przyszłego bytu narodowego, musi znaleźć swój wyraz w czynie po wojnie. A do czynu, do zasadniczej a rozumnej budowy trzeba znać i poznać jak najdokładniej rodzaj i skład wszelkich materyałów budowlanych, boć ta przyszła budowa przez wieki długie opierać się będzie musiała wszelkim burzom i wichrom, a musi się nietylko ostać przed niemi, ale ciągle rosnąć i wzmagać w potędze.

1. Wzrost ludności obecnej wskutek ruchu naturalnego.

W zestawieniu III. mamy przedstawione w kolumnach 5—10 włącznie wzrosty ludności. Najpierw ogółem, więc ruch naturalny i wędrówki razem, a potem osobno, liczby bezwzględne i względne, dające wyraz ruchu naturalnego i wędrówek. Danych tych brakuje w urzędowych publikacyach za lata 1869—1880 i stąd pochodzi luka w zestawieniu.

W okresie 1881—1890 przewyżka urodzin nad zgonami na Śląsku austryackim wynosiła 47.101 czyli (+) 8·23%, 1891—1900 wynosiła 75.321, czyli (+) 12·44%, a w ostatnim okresie 1901—1910 mamy przewyżkę 93.530 czyli (+) 13·74%. Przeciętny przyrost naturalny dla Austryi wynosił w okresie:

1881—1890	(+) 8·81%
1891—1900	(+) 11·11%
1901—1910	(+) 11·87%

W pierwszym więc okresie stoi Śląsk austryacki poniżej przeciętnej Austryi, w drugim i trzecim jest silniejszy o przeszło 1%. Przyczyną słabszego rozwoju w latach 1881—1890 było prawdopodobnie czasowe przesycenie terenu przed rokiem 1880, zarówno wskutek przyrostu naturalnego jak i imigracyi, co wywołało w następstwie depresyę po roku 1880. Depresya zresztą objęła znacznie szersze kręgi, bo także Morawy i Czechy.

Porównanie ze średnią wzrostu w Austryi przybierze zupełnie inną formę, gdy rozdzielimy Śląsk austryacki.

Wzrosty na Śląsku cieszyńskim		opawskim
1881—1890. . .	(+) 10·10% . . .	(+) 6·74%
1891—1900. . .	(+) 17·60% . . .	(+) 7·37%
1901—1910. . .	(+) 18·26% . . .	(+) 8·37%

Teraz widzimy, że Śląsk cieszyński przewyższa średni wzrost w pierwszym okresie (+)1·29%, w drugim (+) 6·49%, w trzecim (+) 6·39%. Śląsk opawski zaś ma wzrost niższy od średniej dla Austryi w pierwszym okresie (—) 2·07%, w drugim (—) 3·74%, w trzecim (—) 3·50%.

Wśród poszczególnych powiatów Śląska cieszyńskiego na pierwsze miejsce wybija się ogromnie silny ruch naturalny ludności w powiecie politycznym frysztackim, we wszystkich okresach spisowych. W ostatnim też okresie znacznie się podnosi wzrost naturalny w powiecie politycznym frydeckim, a odłączenie powiatu sądowego frydeckiego od Cieszyna wpływa częściowo, choć nieznacznie, na obniżenie wzrostu w powiecie politycznym cieszyńskim. Na Śląsku opawskim najsilniejszy ruch naturalny w ostatnim okresie wykazuje Bilowiec (+) 15·24%. Bardzo słaby ruch naturalny wykazują miasta, np. Bielsko w ostatnim okresie wykazało urodzin 3.604, a zgonów 3.578, przewyżka więc urodzin wynosi zaledwie 26, czyli (+) 0·16%. W Opawie stosunek ten występuje jeszcze drastyczniej, bo rezultat jest ujemny. Urodzin bowiem 1900—1910 było 6.330, zgonów 7.430, strata (—) 1.100, czyli (—) 4·11%. Jestto zresztą objaw niemal powszechnie spotykany w miastach, z nielicznymi wyjątkami, jak miasta: Lwów, Wiedeń, Insbruk i kilka innych.

Oczywiście, że silny wzrost naturalny ludności w danym ośrodku jest wypadkową czynników bardzo różnorodnych i licznych. Wspomnę tu tylko, że silnemu ruchowi naturalnemu towarzyszy zawsze znaczny, ogólny wzrost ludności, ku czemu przyczynia się również imigracya — n. p. w powiatach Frysztat, Ostrawa polska, Bogumin, Bilowiec. Imigracya zaś dąży głównie do ośrodków wybitnie przemysłowych, ludzie tam się skupiający, muszą być w sile wieku i zdrowi, mają wysokie zarobki, więc łatwiejsze warunki stworzenia życia rodzinnego.

Naodwrót słabszemu wzrostowi naturalnemu towarzyszy emigracya, jak się to dzieje w Skoczowskiem, Strumieńskiem, Cieszyńskiem i Frydeckiem, a najbardziej na Śląsku opawskim, w Bruntalu, Frywałdzie i Karniowie, powodując tam zastój, a nawet cofanie się wzrostu ludności.

Statystyka urzędowa w Austryi, unikając zasadniczo pojęcia narodowości i narodów, nie daje nam, rozumie się, w omawianej obecnie kwestyi materyału, któryby umożliwił dokładne zbadanie, jak się przedstawia stosunek urodzin i zgonów u poszczególnych narodów, państwo zamieszkujących. Są wprawdzie tabele, które pośrednio dotykają tej drażliwej dla państwa sprawy, mówiące n. p. o stosunku ruchu naturalnego i języka towarzyskiego, ale na nich w stosunkach narodowościowo tak skomplikowanych, jak na Śląsku, polegać nie można. Dlatego sądzę, że bliżej prawdy będziemy, przypatrzywszy się ruchowi naturalnemu Polaków, Czechów i Niemców w ich powiatach rodzimych, narodowościowo jednolitych i zwartych. Oczywiście, że do uzyskania wypadkowej, biorę zarówno powiaty o silnym ruchu naturalnym i wędrownym, jak i powiaty słabe pod obu względami, nie biorę zaś w rachubę miast z własnym statutem.

Przeciętna uzyskana z dwudziestu czysto polskich powiatów Galicyi; dalej z 20 czysto czeskich powiatów Czech i Moraw i z 20 czysto niemieckich powiatów Austryi dolnej i górnej, Salcburga, Styryi i Tyrolu, daje wyniki następujące:

Przeciętna średnia przewyżka urodzin nad zgonami w okresie 1900—1910 wynosi dla:

1. Polaków . . . . + 17·58
2. Czechów . . . . + 9·89
3. Niemców . . . . + 8·21

Czyli dalej, że na każde 100 dzieci na Śląsku w przewyżce urodzin nad zgonami jest:

49·30% polskich,
27·70% czeskich,
23·00% niemieckich dzieci.

Zauważyć trzeba, że wynik ten jest tylko wykładnikiem rozrodczości i że nie można zeń wyprowadzać wniosków o narodowości dzieci.

Wynik ten ma dla nas duże znaczenie. W nim tkwi żywa, zdrowa, niespożyta siła narodu i jego przyszłości. Ta siła rozrodcza pozwoli nam w terminie znacznie krótszym wypełnić ogromne i dotąd w dziejach nieznane szczerby, jakie straszna, obecna wojna poczyniła nietylko w rowach strzeleckich, ale i w głębi ziem polskich. Patrząc na te liczby musimy odczuwać pełną otuchę i głęboką wiarę w twórczą przyszłość narodu.

2. Wędrówki.

Zestawienie III. w kolumnach 9 i 10-tej podaje w liczbach i procencie końcowy wynik, niejako bilans wędrówek, zrobiony w dniu spisu za cały dziesięcioletni, poszczególny okres spisowy. Wyniki dla Śląska austryackiego są w wszystkich czterech okresach spisowych ujemne, czyli, że emigracya była zawsze silniejsza, jak imigracya. Przez dwa pierwsze okresy spisowe utrzymuje się liczba i stosunek migracyi prawie na tej samej wysokości, w trzecim okresie wynosi zaledwie (—) 548 t. j. (—) 0·09%, w ostatnim, emigracya bardzo silnie przewyższa imigracyę, a wynik reprezentuje liczba (—) 17.003, czyli (—) 2·50%.

Przy rozdzieleniu Śląska widzimy, że na Śląsku opawskim wynik jest stale ujemny i rosnący z (—) 3·86% na (—) 5·54%. Na Śląsku cieszyńskim wynik jest przez 20 lat dodatnim, a zwłaszcza w okresie 1891—1900, w którym wynosi (+) 5·36%, w ostatnim okresie emigracya bierze górę, co się wyraża wynikiem (—) 0·55%. Przypatrując się stosunkom wśród poszczególnych powiatów politycznych, widzimy, że emigracya jest stale silniejszą tylko w powiecie politycznym bielskim, w powiecie cieszyńskim jest przez dwa pierwsze okresy silniejszą, w trzecim słabszą (+) 1·81%, a za to powiat frydecki okazuje (—)

3·23%, stąd wniosek, że właśnie Frydek wpływał w pierwszych dwu okresach na ujemność wyniku. Stale dodatni jest powiat frysztacki i oba miasta z własnym statutem. Na Śląsku opawskim wszystkie powiaty wykazują ujemne wyniki, tylko jedna Opawa dodatnie.

Wyświetlenie gruntowne migracyi na Śląsku posiadałoby dla nas wielką wartość. Sprawie tej, zwłaszcza w najbliższej przyszłości, potrzeba będzie poświęcić bardzo troskliwą i baczną uwagę, przyczem zaznaczam, że materyały, jakich nam do badania tego zagadnienia dostarcza centralna komisya statystyczna są niedostateczne i szczupłe, a nie wiem o tem, czy krajowe biuro statystyczne w Opawie ogłaszało wyniki jakieś w sprawie wędrówek.

Wśród całego szeregu przyczyn wywołujących migracyę wymienię tylko kilka, ogólniejszej natury. Niskie zarobki robotnika rolnego, brak komunikacyi ułatwiającej podaż pracy, coraz liczniejsze wprowadzanie maszyn do rolnictwa, powoduje emigracyę. Przeciwnie, wyższe zarobki w przemyśle i kopalniach (zagłębie), krótszy czas pracy, łatwość komunikacyi, warunki mieszkań (kolonie), związki: jak kasy chorych, konsumy, wyżej zorganizowane szkolnictwo, zaspokajanie potrzeb kulturalnych, jak sale na zebrania, czytelnie, biblioteki — przywabiają robotnika. Z powiatów rolniczych emigruje jednak nietylko czynszownik lub chałupnik, ale i właściciel gospodarstwa, jeśli zbyt małe dochody z produktów rolnych nie pozwalają utrzymać rodziny, odbudować się, zakupić kawał ziemi, posyłać dzieci do szkoły miejskiej. Dalej wykupywanie własności włościańskiej przez większą własność (komora), upadek szałaśnictwa, upadek przemysłu domowego (tkactwo) i karygodne lekceważenie potrzeb Śląska cieszyńskiego, w tym kierunku, ze strony rządu krajowego w Opawie, co najjaskrawiej uderza przy szkolnictwie fachowem, w przeciwieństwie do mocnego popierania tegoż na Śląsku opawskim, to wszystko umożliwia zwiększanie się emigracyi.

Jedną z przyczyn, która prawdopodobnie poważniejszy wpływ wywarła na to, że w okresie 1900—1910, otrzymaliśmy na Śląsku znaczny, ujemny wynik wędrówek (—) 17·003 była nowela z dnia 5. grudnia 1896 roku, która weszła w życie 1. stycznia 1901 r. Ustawa ta ma zapobiegać zbyt daleko posuniętemu i stale wzrastającemu procesowi mieszania się ludności przynależnej wśród gmin, w ten sposób, że umożliwia uzyskanie przynależności na

ZESTAWIENIE XI.

Z pomiędzy ludności obecnej było przynależnych

Powiaty	W krajach reprezentowanych w radzie państwa												Za granicą	‰	razem	‰
	do gminy pobytu	‰	do innej gminy tego samego powiatu	‰	do innych powiatów Śląska	‰	razem	‰	do innych krajów Austryi	‰	razem	‰				
Rok 1880.																
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Powiat polit. Bielsko .	46.250	687·0	15.352	228·0	2.152	32·0	63.754	947·0	3.080	45·7	66.834	992·7	499	7·3	67.333	1000
„ „ Cieszyn .	73.314	643·7	26.513	232·7	6.755	59·3	106.582	935·7	5.605	49·2	112.187	984·9	1.723	15·1	113.910	1000
„ „ Frysztat .	34.640	507·4	12.614	184·7	10.131	148·4	57.385	840·5	7.726	113·1	65.111	953·6	3.165	46·4	68.276	1000
Miasto Bielsko	7.723	591·3	—	—	539	41·3	8.262	632·6	4.192	321·0	12.454	953·6	606	46·4	13.060	1000
„ Frydek	2.731	461·6	—	—	1.737	293 9	4.468	755·5	1.358	229·9	5.826	985·4	86	14·6	5.912	1000
Śląsk cieszyński razem	164.658	613·8	54.479	202·3	21.314	79·4	240.451	895·5	21.961	81·8	262.412	977 3	6.079	22·7	268.491	1000
Śląsk opawski	196.428	661·3	52.131	175·7	21.958	73·9	270.517	910·9	17.733	59·7	288.250	970 6	8.734	29·4	296.984	1000
Śląsk austryacki	361.086	638 6	106.610	188·5	43.272	76·5	510.968	903·6	30.694	70·2	550.662	973·8	14.813	26·2	565.475	1000
Rok 1890.																
Powiat polit. Bielsko .	44.450	623·2	19.035	266·3	2.572	36·4	66.057	925·9	4.574	64·2	70.631	990·1	708	9·9	71.339	1000
„ „ Cieszyn .	78.575	654·1	22.168	184·2	9.352	77·8	110.095	916·1	8.072	67·1	118.167	983·2	2.022	16·8	120.189	1000
„ „ Frysztat .	37.050	425·0	17.193	200·5	13.926	160·8	68.169	786·3	15.042	173·7	83.211	960 0	3.464	40·0	86.675	1000
Miasto Bielsko	4.608	316·0	—	—	3.044	209.0	7.652	525·0	6.142	421·5	13.794	946·5	779	53·5	14.573	1000
„ Frydek	2.498	338·3	—	—	2.743	372·2	5.241	710·5	2.031	275·7	7.272	986·2	102	13·8	7.374	1000
Śląsk cieszyński razem	167.181	557·3	58.396	194·3	31.637	105·4	257.214	857·0	35.861	119·4	293.075	976·4	7.075	23·6	300.150	1000
Śląsk opawski	180.630	591·4	66.167	216·5	26.729	87·4	273.526	895·3	22.941	75·2	296.467	970·5	9.032	29·5	305.499	1000
Śląsk austryacki	347.811	574·3	124.563	205·8	58.366	96·3	530.740	876·4	58.802	97·0	589.542	973·4	16.107	26·6	605.649	1000

Z pomiędzy ludności obecnej było przynależnych

Powiaty	W krajach reprezentowanych w radzie państwa															
	do gminy pobytu	‰	do innej gminy tego samego powiatu	‰	do innych powiatów Śląska	‰	razem	‰	do innych krajów Austryi	‰	razem	‰	Za granicą	‰	razem	‰
Rok 1900.																
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Powiat polit. Bielsko .	41.178	544·6	22.952	303·8	3.381	44·8	67.511	893·2	7.116	94·0	74.627	987·2	966	12·8	75.593	1000
„ „ Cieszyn .	65.199	490·3	39.569	297·2	13.031	97·9	117.799	885·4	12.760	95·8	130.559	981·2	2.453	18·8	133.012	1000
„ „ Frysztat .	39.385	291·0	26·234	194·3	24.802	183·7	90.421	669·0	40.457	299·4	130 878	968·4	4.237	31·6	135.115	1000
Miasto Bielsko	4.980	300·6	—	—	3.374	203·4	8.354	504·0	7.711	464·0	16.065	968·0	532	32·0	16.597	1000
„ Frydek	2.430	268·7	—	—	3.615	400·0	6.045	668·7	2.841	314·6	8.886	983·3	151	16·7	9.037	1000
Śląsk cieszyński razem	153.172	415·0	88.755	240·1	48.203	130·3	290.130	785·4	70.885	192·0	361.015	977·4	8.339	22·6	369.354	1000
Śląsk opawski	168.545	542·0	68.979	221·8	35.875	115·2	273.399	879·0	29.326	94·2	302.725	973·2	8.343	26·8	311.068	1000
Śląsk austryacki	321.717	473·0	157.734	231·9	84.078	123·2	562.529	828·1	100.211	147·3	663.740	975·4	16.682	24·6	680.422	1000
Rok 1910.																
Powiat polit. Bielsko .	46.223	558·2	22.143	267·4	4.139	49·8	72.505	875·4	9.395	113·4	81.900	988·8	935	11·2	82.835	1000
„ „ Cieszyn .	49.326	481·1	25.946	253·2	14.697	143·2	89.969	877·5	10.471	102·0	100.440	979·5	2.112	20·5	102.552	1000
„ „ Frydek .	42.569	430·2	13.772	138·2	10.942	111·8	67.283	680·2	30.546	308·4	97.829	988·6	1.128	11·4	98.957	1000
„ „ Frysztat .	50.153	411·0	23 822	195·3	20.153	165·0	94.128	771·3	24.670	202·3	118.798	973 6	3.232	26·4	122.030	1000
Miasto Bielsko	7.598	408·8	—	—	3.497	188·0	11.095	596 8	6.875	371·0	17.970	967·8	598	32·2	18.568	1000
„ Frydek	3.912	395·8	—	—	3.142	318·2	7.054	714·0	2.676	270·9	9.730	984·9	149	15·1	9.879	1000
Śląsk cieszyński razem	199.781	459·3	85.683	197·2	56.570	130·0	342.034	786·5	84.633	194·8	426.667	981·3	8.154	18·7	434.821	1000
Śląsk opawski	206.968	643·0	47.457	147·0	30.175	93·4	284.600	883·4	30.189	93·8	314.789	977·2	7.339	22·8	322.128	1000
Śląsk austryacki	406.749	537·3	133.140	176·0	86.745	114·8	626 634	828·1	114.822	151·5	741.456	976·6	15.493	20·4	756.949	1000

BIBLIOTEKA ŚLĄSKA

podstawie t. z. „prawa zasiedzenia“, mieszkańcom, którzy w pewnej gminie przez 10 lat mieszkali. Ustawa więc zwiększa liczbę mieszkańców przynależnych do pewnej gminy. Wielu obywateli Śląska uzyskało na podstawie owej noweli nową przynależność, nie podaje statystyka urzędowa.

Zestawienie XI. (str. 28—31) przedstawia ludność Śląska cieszyńskiego według przynależności mieszkańców w czterech terminach spisowych. Mamy w zestawieniu ludność przynależną do Austryi w kolumnach od 2—13 i ludność obcą w kolumnach 14 i 15, przyczem zawsze jest podana liczba mieszkańców „ogółem“ i „na tysiąc“, danej kategoryi. Ludność przynależna do Austryi jest rozdzielona według przynależności: do gminy, w której przebywali dani mieszkańcy; do innej gminy, ale należącej do tego samego powiatu politycznego i do innych powiatów Śląska austryackiego, razem więc trzy pierwsze kolumny dają w sumie liczbę mieszkańców przynależnych do Śląska austryackiego. Kolumna 10 i 11 podaje przynależnych do innych krajów Austryi z wyjątkiem Śląska austryackiego, a w końcu kolumna 12 i 13, sumę wszystkich przynależnych do państwa.

Rozpatrzmy stosunki wśród poszczególnych przynależności.

Przynależnych do gminy pobytu w 1880 roku było na Śląsku austryackim 638·6 na każdy tysiąc mieszkańców, następnie w dwu okresach spisowych stosunek opada o 165·6 na tysiąc, aż w ostatnim okresie spisowym podnosi się znacznie wynosząc 537·3 na tysiąc. Prawdopodobną przyczyną wzrostu było korzystanie z wyżej wymienionej ustawy o prawie zasiedzenia. Stosunki przynależności w gminie pobytu na Śląsku cieszyńskim a opawskim różnią się tem, że w Cieszyńskiem jest żywszy ruch ludności, silniejsza wzajemna wymiana między gminami, czy powiatami, skoro mniej jak połowa mieszkańców danej gminy ma do niej prawo przynależności.

W poszczególnych powiatach mieliśmy jeszcze w 1880 r., wszędzie z wyjątkiem miasta Frydka więcej jak 500 na tysiąc mieszkańców przynależnych do gminy. W 1910 r. pozostał tak ukształtowany już tylko jeden powiat bielski, a cztery powiaty mają nieco więcej jak 400, lub nawet poniżej. Migracya owa, choćby się odbywała nawet tylko w okręgu bardzo szczupłym terytoryalnie, jakim jest powiat polityczny, jest ruchem, który musimy na Śląsku stale kontrolować. Stosunki bowiem narodowościowe u nas są bardzo skomplikowane, wpływy działające

na „credo“ narodowościowe tak przeróżne, że bardzo często przejście z jednej tylko gminy do drugiej, decyduje nie tylko o stracie lub zysku ilościowym naszego stanu posiadania, ale także, co uważam za ważniejsze, wystawia jednostki zupełnie już uświadomione i pewne, w całym szeregu gmin na stały, konsekwentny, bardzo często precyzyjnie zorganizowany wpływ germanizujący lub czechizujący. Wpływy te mogą nawet wyżej wspomniane, silne jednostki zachwiać, długiem a wytrwałem działaniem, a niejednokrotnie zupełnie zaanektować. Sądzę, że jednym z powodów, tak często na Śląsku występujących i dla Śląska swoistych stosunków wśród poszczególnych rodzin, w których nawet między najbliższymi jej członkami możemy spotkać trzy narodowości, jest właśnie owa tak silnie rozwinięta migracya wewnątrz kraju.

Rozumiem i oceniam doniosłe korzyści z migracyi płynące, ale konstatuję, że dla uchylenia grożącego nam niebezpieczeństwa narodowego, nasze organizacye narodowe na Śląsku powinny tą sprawą się zająć i obmyśleć sposoby przeprowadzania pewnego rodzaju kontroli i katastru. Uważam, że w pierwszej linii bardzo doniosłe usługi dla naszej sprawy w tym kierunku mogłyby oddać: polskie nauczycielstwo ludowe i organizacya polskich wójtów.

O ile zaś poważniej przedstawi się sprawa ta, gdy sobie uprzytomnimy, że ruch wymienny odbywa się w małej stosunkowo mierze wśród gmin tego samego powiatu, bo, jak wskazuje kolumna 4 i 5, obejmuje wymiana mniej więcej połowę, a często mniej nawet przynależności po za gminą pobytu, ale w tym samym powiecie. O wędrówkach ludności na Śląsku cieszyńskim do innych powiatów Śląska całego, więc z powiatu do powiatu, powiedzieć można, że najsilniejsze są do miast, potem do powiatów przemysłowych, najsłabsze w powiecie bielskim. Znacznie silniejsze są wędrówki wśród powiatów na Śląsku cieszyńskim, jak opawskim, co jest objawem naturalnym, wobec znacznie silniejszego rozwoju przemysłu w Cieszyńskiem.

Co zdziałał potężny rozwój przemysłu w ostatnich 40 latach w tej dziedzinie zagadnień społecznych, wskazuje kolumna 8 i 9, podająca sumę ludności obecnej, przynależnej do Śląska. Różnica pomiędzy rokiem 1880 a 1910 jest wybitna, jeśli na każdy tysiąc mieszkańców Śląska, posiadało przynależność w 1880 roku 903·6, a w 1910 r. 828·1. Na Śląsku cieszyńskim zaznacza się to jeszcze dobitniej, bo procent spada (+) 895·5 na (+)

786·5, więc o 109·0 mieszkańców jest mniej przynależnych do Śląska cieszyńskiego.

Wśród ludności obecnej danego kraju było przynależnych na tysiąc mieszkańców do tegoż kraju w roku:[1])

	1880	1890	1900
1. Austrya dolna	666	629	621
2. Czechy	986	982	978
3. Galicya	992	990	989
4. Morawy	941	926	909
5. Śląsk cieszyński	896	857	785

Widać z powyższego, że liczba ludności zamieszkałej na Śląsku cieszyńskim i doń przynależnej, spada szybko i silnie. Spadek jest najsilniejszy właśnie na Śląsku wśród przytoczonych przykładów, bo wynosi 111 mieszkańców na tysiąc w przeciągu lat 30, podczas gdy równocześnie w Austryi dolnej wynosi spadek 45, w Czechach 8, w Galicyi 3, na Morawach 32 mieszkańców. Niska liczba ludności przynależnej do Austryi dolnej tłómaczy się wpływem Wiednia.

Ludność przynależna do Śląska cieszyńskiego (zestawienie XI) wzrosła z 240.451 w 1880 roku na 342.034 w 1910 roku, przyrost wynosi (+) 42·2%, a tymczasem ludność na Śląsku przynależna do innych krajów państwa wzrosła z 21.961 na 84.633, a więc przyrost wynosi (+) 286·0%, byłby on faktycznie jeszcze wyższy, gdyż należy sądzić, iż znaczniejsza ilość mieszkańców skorzystała z ułatwionej możności uzyskania przynależności; danych jednak w tej sprawie nie posiadamy.

W kolumnie 14 i 15 mamy zestawionych przybyszów z zagranicy na Śląsk. Liczba ich na ogół i stosunkowo nie wielka, nie różniąca się znacznie od zachodnich prowincyi państwa, okazuje zwłaszcza na Śląsku cieszyńskim tendencyę zniżki, a objaw ten występuje wśród wszystkich krajów państwa jedynie na Śląsku cieszyńskim. Na Śląsku opawskim liczba zagranicznych podnosi się nieznacznie.

---

1) Szczegółowych danych o przynależności na podstawie spisu ludności z 1910 r. nie opublikowała dotąd Centr. kom. statyst.

Przystępujemy do omówienia kolumny 10 i 11 zestawienia XI. Na całym Śląsku imigracya z 34.694 w 1880 roku wzrasta na 114.822 w 1910 roku. Najwyższy wzrost przybyszów, przynależnych do innych krajów Austryi, był między 1890—1900, bo niemal dwukrotny. Jak się wyraża stosunek przybyszów do ludności przynależnej Śląskowi określają najlepiej stale wzrastające liczby na 1.000 mieszkańców (70·2, 97·0, 147·3 i 151·5).

ZESTAWIENIE XII.

Z pośród przybyszów na Śląsk austr. mieszkało w roku								
na	1880		1890		1900		1910	
	ogółem	%	ogółem	%	ogółem	%	ogółem	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Śląsku ciesz.	21.961	55·3	35.861	61·0	70.885	70·6	84.633	73·8
Śląsku opaw.	17.733	44·7	22.941	39·0	29.326	29·4	30.189	26·2
Śląsku austr.	39.694	100·0	58.802	100·0	100.211	100·0	114.822	100·0

Zestawienie XII. przedstawia wzajemny stosunek imigracyi wśród Śląska cieszyńskiego i opawskiego. Widzimy, że imigracya na Śląsku cieszyńskim stale wzrasta z 55·3% na 73·8%, na opawskim stale spada. Najsłabszy wzrost jest w ostatniem dziesięcioleciu, tłumaczę to wejściem w życie ustawy z 5 grudnia 1896 r.

ZESTAWIENIE XIII.

Z pośród przybyszów na Śląsk cieszyński mieszkało w roku								
Powiaty polit.	1880		1890		1900		1910	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Bielsko	3.080	14·0	4.574	12·8	7.116	10·1	9.395	11·1
Cieszyn, Frydek, Frysztat	13.331	60·7	23.114	64·5	53.217	75·0	65.687	77·6
miasto Bielsko	4.192	19·1	6.142	17·1	7.711	10·9	6.875	8·1
„ Frydek	1.358	6·2	2.031	5·6	2.841	4·0	2.676	3·2
Śl.ciesz. razem	21.961	100·0	34.861	100·0	70.885	100·0	84.633	100·0

Zestawienie XIII. rozszerza poprzednie, przedstawiając wzajemny stosunek imigracyi wśród poszczególnych powiatów na Śląsku cieszyńskim. Powiaty polityczne Cieszyn, Frydek i Frysztat złączyłem razem, bo w nich panują analogiczne warunki rozwoju migracyi, tembardziej, że brak danych o powiatach sądowych nie pozwala na dokładniejsze ich sprecyzowanie.

Najsilniejsza fala emigracyjna płynie do trzech powiatów najbardziej przemysłowych, przyczem przewaga jej nad innymi powiatami stale wzrasta z 60·7% w 1880 roku na 77·6% w 1910. Między 1890—1900 był przypływ do Cieszyna, Frydka i Frysztatu najwyższy, bo przeszło dwukrotny. Ciekawym jest spadek imigracyi do miast w ostatnim okresie spisowym, być może, że przyczyną jego jest ustawa z 5 grudnia 1896 r., a zapewne i polityka miasta Bielska, dążąca gwałtownie do zwiększenia ilości mieszkańców doń przynależnych. Zwracam tu uwagę, że liczba przynależnych do Bielska wzrosła w ostatniem dziesięcioleciu niepomiernie z 4.980 na 7.598 (zestawienie XI. str. 28—31), nie ulega zaś wątpliwości, że udzielano prawa przynależności pod pewnymi rygorami, jak przyznanie się do narodowości niemieckiej.

Przypatrując się owej fali robotniczej, płynącej na Śląsk, najważniejszem jest pytanie, skąd płynie fala i jakie narody z sobą przynosi? Odpowiedzią są następne zestawienia.

Zestawienie XIV (str. 37.) podaje, podobnie jak poprzednie, wzajemny stosunek imigracyi wśród Śląska cieszyńskiego i opawskiego, ale według krajów, z których przybysze pochodzą. Przyczem zaznaczyć należy, że kraje Austryi ustawiłem w trzy działy, które w stopniu dość znacznej dokładności wyrażają narodowość, tj. polską z Galicyi i Bukowiny, czeską z Czech i Moraw i niemiecką z innych krajów Austryi. Podział taki, choć niezupełnie dokładny, jest dla celów pracy niniejszej niezbędnie potrzebnym; lepszego skonstruować się nie da, bo dane statystyki urzędowej nie uwzględniają języka przy wędrówkach.

Z zestawienia XIV. widzimy, że bardzo szybko podnosi się przypływ ludności z Galicyi na cały Śląsk, skoro z 11.675 w 1880 roku podnosi się niemal sześciokrotnie na 60.944 przybyszów w 1910 roku. Zarazem widzimy, że o ile w 1880 roku przypływ z krajów czeskich był dwa i pół razy wyższy od przypływu galicyjskiego, to w 1910 roku czescy przybysze są w mniejszości, wynoszącej przeszło 10.000. Zwracam już tu uwagę na ten fakt i podkreślam go dlatego, że równocześnie statystyka

ZESTAWIENIE XIV.

Z pośród przybyszów na Śląsk austryacki z danych krajów Austryi mieszkało w roku	1880						1890					
	Galicya i Bukowina		Czechy i Morawy		reszta krajów Austryi z wyjątkiem Śląska		Galicya i Bukowina		Czechy i Morawy		reszta krajów Austryi z wyjątkiem Śląska	
	ogółem	%	ogółem	%	ogółem	%	ogółem	%	ogółem	%	ogółem	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
na Śląsku cieszyńskim .	9.884	84·6	11.338	43·1	739	43·5	18.793	88·3	15.830	45·5	1.238	45·7
na Śląsku opawskim . . .	1.791	15·4	14.983	56·9	959	56·5	2.503	11·7	18.968	54·5	1.470	54·3
na Śląsku austryackim .	11.675	100·0	26.321	100·0	1.698	100·0	21.296	100·0	34.798	100·0	2.708	100·0
	1900						1910					
na Śląsku cieszyńskim .	46.877	92·5	22.409	48·3	1.599	49·2	57.074	93·7	25.639	51·2	1.920	50·0
na Śląsku opawskim . . .	3.670	7·5	24.001	51·7	1.655	50·8	3.870	6·3	24.401	48·8	1.918	50·0
na Śląsku austryackim .	50.547	100·0	46.410	100·0	3.254	100·0	60.944	100·0	50.040	100·0	3.838	100·0

urzędowa wykazuje, że procent Polaków silnie opada, a stało się to zwłaszcza między rokiem 1900 a 1910, kiedy z zestawienia XIV. widać, że w tym okresie liczba przybyszów czeskich podniosła się zaledwie o 3.630 mieszkańców, bo z 46.410 na 50.040. Liczba czeskich przybyszów nie wzrosła między pierwszym a ostatnim spisem nawet dwukrotnie. Wędrówki zaś z reszty krajów Austryi wzrosły nieco więcej jak dwukrotnie, są zaś one wogóle tak drobne, że nie odgrywają poważniejszej roli w budowie narodowościowej Śląska.

Rozdzielając przybyszów między Śląsk cieszyński i opawski widzimy, że przytłaczająca większość polskiej fali emigracyjnej z Galicyi płynie na Śląsk cieszyński, objawia w dodatku tendencyę stałego wzrostu (z 84·6% na 93·7%). Wzrost między 1880 a 1910 jest niemal sześciokrotny, a liczba tegoż w 1910 roku wynosząca 57.074 jest prawie ósmą częścią całej ludności obecnej Śląska cieszyńskiego. Liczba przybyszów z krajów czeskich wzrosła więcej jak dwukrotnie w okresie czterdziestoletnim i objawia tendencyę powolnego przesuwania się większości na Śląsk cieszyński, dochodząc w 1910 roku do 51·2%. Przybysze z innych krajów Austryi są niemal równomiernie rozdzieleni między oba Śląski przez wszystkie okresy spisowe.

Dalszem pogłębieniem zestawienia XIV. jest zestawienie XV. (str. 59), bo podaje te same dane, ale wśród powiatów Śląska cieszyńskiego. Dane obejmują dwa okresy spisowe tj. 1880 i 1900. Widzimy, że z Galicyi najsilniej emigruje ludność do trzech powiatów przemysłowych, a wzrost jest bardzo silny, bo prawie ośmiokrotny w przeciągu lat dwudziestu, w procencie wzrasta z 44·5 na 74·2. Następnie najsilniej emigruje ludność galicyjska do miasta Bielska, liczba jej w 1900 r. wynosiła 6.132 na 16.597 ogółu mieszkańców miasta czyli 37·0%. Liczba zaś Polaków w Bielsku wynosiła wówczas wedle urzędowej statystyki 2.420 (15·1%). Gdybyśmy przypuścili, że wszyscy żydzi w Bielsku się znajdujący (2.460) przybyli do Bielska właśnie w okresie 1890 do 1900 i zapisali się przy konskrypcyi jako Niemcy, to po odjęciu ich od liczby przybyszów, pozostaje 3.672 mieszkańców, którzy już niewątpliwie byli Polakami, bo pochodzili w przeważnej większości z powiatów jak: Biała, Bochnia, Kraków, Myślenice, Podgórze, Wadowice, Wieliczka i Żywiec. Wymieniłem po-

wiaty, z których po kilka setek mieszkańców wyjechało do Bielska. A przecież, prócz galicyjskich przybyszów, Bielsko otrzymało jeszcze 3.374 mieszkańców (zestawienie XI. str. 28—31) z innych powiatów Śląska, wśród tego z samego powiatu bielskiego 2.560, przybysze ci znowu w ogromnej większości musieli być Polakami, a i w Bielsku samem, wśród ludności przynależnej nie brak Polaków. Razem więc, licząc tylko na podstawie powyższych danych, powinna być co najmniej połowa mieszkańców Bielska Polakami, a tymczasem urzędowa statystyka wykazuje ich tylko 2.420.

Kończąc omawianie stosunków imigracyjnych należy podkreślić, że na Śląsk cieszyński wędruje w ogromnej większości

ZESTAWIENIE XV.

Z pośród przybyszów do powiatów Śląska cieszyńskiego z danych krajów Austryi mieszkało w roku:						
w powiatach politycznych	1880					
	Galicya i Bukowina		Czechy i Morawy		reszta krajów Austryi z wyj. Śląska	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%
1	2	3	4	5	6	7
Pow. pol. Bielsko	2.232	22·6	780	6·9	68	9·2
„ „ Cieszyn, Frydek i Frysztat	4.398	44·5	8.393	74·0	540	73·0
mieście Bielsku	3.143	31·8	948	8·4	101	13·7
„ Frydku	111	1·1	1.217	10·7	30	4·1
Śląsk cieszyński razem . .	9.884	100·0	11.338	100·0	739	100·0
	1900					
Pow. pol. Bielsko	5.583	11·9	1.331	5·9	202	12·6
„ „ Cieszyn, Frydek i Frysztat	34.763	74·2	17.443	77·9	1.011	63·2
mieście Bielsku	6.132	13·1	1.277	5·7	302	18·9
„ Frydku	399	0·8	2.358	10·5	84	5·3
Śląsk cieszyński razem . .	46.877	100·0	22.409	100·0	1.599	100·0

element polski. Są to najciężej pracujący górnicy i robotnicy. Znacznie słabiej garnie się element czeski: dozorcy na szybach i niższa administracya, kupcy i rzemieślnicy — w zupełnie drobnej ilości przybywają Niemcy: reprezentanci kapitału i dobrze płatnych posad.

Z kolei rzeczy należy choć w kilku słowach omówić zagadnienie emigracyi ze Śląska. Ilu mieszkańców Śląsk opuszcza i dokąd dąży?

ZESTAWIENIE XVI.

Rok	Stosunek ludności obecnej do przynależnej na Śląsku austryackim				Stosunek emigracyi do imigracyi na Śląsku austryackim			
	Ludność		Ludność obecna jest większa (+) albo mniejsza (—) jak ludność przynależna		z ludności przynależnej do		Emigracya jest większa (+) albo mniejsza (—) jak imigracya	
	obecna	przynależna	ogółem	%	Śląska austryackiego mieszkało poza Śląskiem	innych krajów Austryi lub innych państw mieszkało na Śląsku	ogółem	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1880	565.475	589.911	— 24.436	—4·15	78.943	39.694	—39.249	— 49·80
1890	605.649	628.491	— 22.842	—3·63	97.751	58.802	—38.949	— 39·81
1900	680.422	683.602	— 3.180	—0·47	120.073	100.211	—19.862	— 16·53
1910	756.949	733.117	+ 23.832	+3·15	106.483	114.822	+ 8.339	+ 7·26

Zestawienie XVI. podaje w pierwszej części stosunek ludności obecnej do przynależnej na Śląsku austryackim. Widać zeń, że przez trzy pierwsze okresy spisowe ludność obecna jest niższa od przynależnej, stosunek ten jednak maleje, poczynając się od (—) 4·15%, a kończąc się w 1900 roku na (—) 0·47%. Ten znak ujemny oznacza, że emigracya ludności przynależnej do Śląska była, najpierw znacznie, potem coraz słabiej, wyższa od imigracyi na Śląsk. W końcu w 1910 roku mamy stosunek odwrotny, bo (+) 3·15%, czyli że Śląsk znacznie więcej przyjął przybyszów do siebie, niż wydał ze siebie.

Druga część zestawienia XVI. porównuje w okresach spisowych stosunek emigracyi do imigracyi. Widzimy tu dalsze uzasadnienie powyższego twierdzenia, albowiem o ile w 1880 r. przychodziło na Śląsk o połowę mniej (—) 49·80% ludności, jak zeń wywędrowało, to w 1910 r. mamy już przewyżkę (+) 7·26% imigracyi nad emigracyą. Znaczy to, że Śląsk potrafił utrzymać, dać zajęcie i pracę zadowalającą, rozszerzył swój rynek pracy, nie zmusił do opuszczenia granic kraju za lepszym zarobkiem co najmniej 28.201 swoich, przynależnych mieszkańców. Liczba ta jest sumą różnic w okresie spisowym 1900—1910. Jest to objaw ogromnie dodatni, bo nie ulega chyba wątpliwości, że wychodzącymi ze Śląska są w przeważnej masie najsłabsi ekonomicznie, najmniej zasobni tj. Polacy.

Jest rzeczą oczywistą, że powyższe słowa są zaledwie bardzo drobnem potrąceniem całego zagadnienia, że materyały surowe, jakie nam daje statystyka urzędowa, nie pozwalają pogłębić tych badań, w myśl naszych wskazań, że więc znowu tą sprawą zająć się musi społeczeństwo polskie na Śląsku, pomne choćby

ZESTAWIENIE XVII.

Ludność nieobecna, a przynależna do Śląska austr. (Emigracya ze Śląska).

	Z ludności przynależnej wyemigrowało				
w roku	do Galicyi i Bukowiny	do Czech i Moraw	do reszty krajów Austryi z wyjątkiem Śląska	za granicę	Razem
1	2	3	4	5	6
1880	6.915	1) 32.506	2) 36.599	2.923	78.943
1890	8.415	3) 44.117	4) 45.231	5) ?	97.751
1900	10.200	6) 56.881	7) 52.992	5) ?	120.073
1910	5)	5)	5)	5)	106.483

1) na Morawy 29.687 — 2) do Austryi dol. 32.935 — 3) na Morawy 39.973 — 4) do Austryi dol. 39.712 — 5] statystyka nie podaje danych — 6] na Morawy 51.500 — 7) do Austryi dol. 46.060.

ZESTAWIENIE XVIII.

Emigracya ze Śląska austryackiego do poszczególnych krajów Austryi w roku 1900.

Kraje Austryi	powiaty polityczne			miasta		Śląsk ciesz. razem		Śląsk opawski		Śląsk austr. razem
	Bielsko	Cieszyn	Frysztat	Bielsko	Frydek	ilość	%	ilość	%	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Austrya dolna	1.408	2.307	1.000	1.150	436	6.301	13·7	39.859	86·3	46.160
Austrya górna	30	52	56	44	5	187	11·2	1.470	88·8	1.657
Salcburg	6	25	101	23	5	160	28·8	395	71·2	555
Styrya	73	175	87	102	42	479	23·2	2.065	76·8	2.544
Karyntya	24	17	—	17	1	59	18·1	267	81·9	326
Kraina	5	12	10	19	—	46	25·3	136	74·7	182
Tryjest	7	15	27	8	1	58	28·7	144	71·3	202
Gorycya i Gradyska	—	—	2	4	—	6	11·5	46	88·5	52
Istrya	10	13	10	20	1	54	23·2	178	76·8	232
Tyrol	18	42	12	21	12	105	11·9	775	88·1	880
Przedarulania	7	30	6	1	—	44	32·8	90	67·2	134
Czechy	201	738	219	221	92	1.471	27·3	3.910	72·7	5.381
Morawy	2.533	11.812	3.860	701	881	19.787	38·4	31.713	61·6	51.500
Galicya	3.043	1.804	758	1.471	123	7.199	73·4	2.607	26·6	9.806
Bukowina	25	48	17	26	2	118	30·0	276	70·0	394
Dalmacya	5	14	2	1	2	24	35·3	44	64·7	68
razem . . .	7.395	17.104	6.167	3.829	1.603	36.098	30·0	83.975	70·0	120.073

ZESTAWIENIE XIX.

Kilka powiatów i miast w krajach Austryi, do których emigruje w znaczniejszej liczbie ludność Śląska austryackiego w roku 1900.

Powiaty polityczne i miasta Autryi	Powiaty polityczne			Miasta		Śląsk ciesz. razem		Śląsk opawski		Śląsk austryacki razem
	Bielsko	Cieszyn	Frysztat	Bielsko	Frydek	ilość	%	ilość	%	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Miasto Wiedeń	1.240	1.934	833	967	373	5.347	15·9	28.248	84·1	33.595
Pow. pol. Ostrawa m.	1.400	6.449	2.893	218	290	11.250	55·1	9.163	44·9	20.413
„ „ Mistek . . .	278	3.506	190	9	322	4.305	88·0	593	12·0	4.898
„ „ Nowy Iczyn	163	427	212	111	67	980	18·3	4.377	81·7	5.357
„ „ Pardubice .	4	250	1	1	—	256	89·3	31	10·7	287
Miasto Kraków	255	351	195	92	30	923	63·8	523	36·2	1.446
Powiat pol. Biała . .	2.051	289	68	798	15	3.221	89·9	361	10·1	3.582
„ „ Kraków	107	233	156	91	5	592	63·0	348	37·0	940
„ „ Żywiec .	166	230	8	136	12	552	87·2	81	12·8	633
razem . . .	5.664	13.669	4.556	2.423	1.114	27.426	38·6	43.725	61·4	71.151

tego, że puszczanie ze Śląska polskiego ludu na ciężką pracę, poniewierkę i wpływy wynaradawiające, osłabia nasze zastępy nietylko samym faktem, ale i tem, że na miejsce odchodzących, lub zamiast nich, przychodzi element, jeżeli już polski, to bardzo jeszcze surowy i nieodporny; ale co gorsza w dużych tysiącach (53.878 w 1910 roku), wędruje na Śląsk element czeski czy niemiecki, silny i zaborczy, wydzierający bez skrupułów nasze dobro narodowe.

Zestawienie XVII. (str.41.) przedstawia dokąd odpływa fala emigracyjna ludności przynależnej w poszczególnych okresach spisowych, przyczem dane za rok 1910 są niezupełne, z powodu nieogłoszenia dotąd wyników. Najżywiej kieruje się ruch wędrowny w kraje czeskie, potem z bardzo niewielką różnicą w kraje niemieckie, a najsłabiej do Galicyi. Odsyłacze pod zestawieniem wyjaśniają, że najsilniej dąży ludność Śląska na Morawy i do Austryi dolnej tj. do Wiednia.

Statystyka za rok 1900 obejmuje dane migracyi wśród poszczególnych krajów i powiatów politycznych. Zestawienia XVIII. i XIX. (str. 42 i 43) uwzględniają właśnie to zagadnienie.

Bardzo pocieszającym dla nas objawem jest fakt, że w emigracyi uczestniczy Śląsk cieszyński w wysokości 30% a opawski 70%. Liczba jednak 36.098 mieszkańców, opuszczających Śląsk cieszyński, jest rzeczywiście poważną, tem bardziej, gdy sobie przypomnimy (zestawienie XIII. str. 35), że w tym czasie przybywa na Śląsk 70.885, tak silna wymiana musi mocno wstrząsać budową i organizacyą naszego bytu narodowego i stanu posiadania. Prawie połowa emigrantów pochodzi z powiatu cieszyńskiego (zwłaszcza powiat sądowy frydecki). Głównymi odbiorcami ludności są Morawy, Galicya i Wiedeń. Zestawienie XIX. zawiera powiaty lub miasta w Austryi, do których wywędrowało więcej jak 200 mieszkańców Śląska cieszyńskiego. Daje ono w sumie 27.426 mieszkańców czyli 76·0% ogółu emigrantów ze Śląska cieszyńskiego. Sądzę, że byłoby możliwem zorganizowanie pewnej opieki nad tymi ludźmi, przedewszystkiem pod względem zaspakajania ich potrzeb narodowych. Dzieje się to na razie częściowo w powiecie politycznym Ostrawy morawskiej, dzięki tamże istniejącym polskim placówkom.

Wędrówki ze Śląska opawskiego do innych krajów Austryi są ruchem bardzo poważnym, równają się czwartej części całej

ludności Śląska opawskiego. Rzecz ta może nas o tyle obchodzić na Śląsku cieszyńskim, iż my na każdym kroku widzimy i czujemy protegowanie i lepsze dotowanie pod każdym względem owej części kraju. Niewątpliwie dzieje się to przedewszystkiem naszym kosztem, gdyż kwota podatków i wszelkich innych dochodów krajowych jest znacznie wyższą na Śląsku cieszyńskim niż opawskim.

Tu w niniejszej pracy rozpatrywać będziemy tylko jeden dział gospodarki krajowej t. j. szkolnictwo, przyczem odrazu się okaże, jak się naszym kosztem nas krzywdzi. W dalszej konsekwencyi jest wniosek, że my za pewną część przez nas opłacanych pieniędzy produkujemy ludzi na eksport ze Śląska opawskiego do zachodnich prowincyi państwa. A czy jest to naszym interesem narodowym?

ROZDZIAŁ IV.

Płeć ludności. Stosunki rodzinne. Podział ludności według pewnych granic wieku. Analfabetyzm.

1. Płeć ludności.

Spis ludności z 1910 roku wykazuje, że na Śląsku austryackim było (zestawienie VII. str. 16) 369.998 mężczyzn (48·9%), a 386.951 kobiet (51·1%). Kobiet było przeto o 16.953 więcej niż mężczyzn. Jeśli rozdzielimy Śląsk, to różnice między płciami wystąpią w innem świetle. Na Śląsku opawskim była liczba kobiet o 15.000 wyższą, na Śląsku cieszyńskim o 1.953 wyższą od liczby mężczyzn. Stąd na Śląsku opawskim 110 kobiet przypadało na 100 mężczyzn, w cieszyńskim zaś tylko 101.

Wzajemny stosunek liczby kobiet do liczby mężczyzn jest, prócz czynników fizyologicznych jak: właściwości rasy, rozrodczość, przewaga urodzin nad zgonami i in., zależny przedewszystkiem od wędrówek.

Demonstruje to zestawienie XX. (str. 47), z którego widzimy, że na Śląsku opawskim jest znaczniejsza przewyżka kobiet nad mężczyznami, znacznie wolniej dążąca do równowagi, bo tam emigracya zwiększa się stale, przeciwnie na Śląsku cieszyńskim przewyżka bardzo jest nieznaczna, zaledwie 10 na 1000, dzięki temu, że w powiatach politycznych frydeckim i frysztackim, do których stale płynie silna fala robotnicza, jest duża przewaga żywiołu męskiego nad żeńskim. W powiatach zaś innych i w obu miastach jest powolne dążenie do równowagi. W r. 1910 mamy tylko w mieście Frydku przewagę kobiet nad mężczyznami ponad 1.100, podczas gdy jeszcze w 1890 r. mieliśmy taki stosunek wszędzie z wyjątkiem Frysztackiego i miasta Bielska.

ZESTAWIENIE XX.

Powiaty i Śląsk	Na 1.000 mężczyzn przypadało kobiet w roku			
	1880	1890	1900	1910
1	2	3	4	5
Powiat polit. Bielsko . . .	1.092	1.105	1.091	1.064
„ „ Cieszyn . .	1.132	1.118	1.086	1.058
„ „ Frydek . . .	—	—	—	870
„ „ Frysztat . .	1.025	956	886	917
Miasto Bielsko	1.113	1.095	1.124	1.075
„ Frydek	1.227	1.192	1.191	1.172
Śląsk cieszyński	1.094	1.066	1.012	1.010
Śląsk opawski	1.122	1.128	1.111	1.100
Śląsk austryacki	1.109	1.096	1.057	1.046

ZESTAWIENIE XXI.

Powiaty i Śląsk	Wśród ludności obecnej było w 1910 roku							
	wolnych		w małżeństwie		owdowiał. i rozwiedz.		razem	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Pow. pol. Bielsko	50.184	60·6	28.200	34·0	4.451	5·4	82.835	100·0
„ „ Cieszyn	63.242	61·7	33.253	32·4	6.057	5·9	102.552	100·0
„ „ Frydek	61.752	62·4	33.107	33·5	4.098	4·1	98.957	100·0
„ „ Frysztat	76.821	62·9	40.477	33·2	4.732	3·9	122.030	100·0
Miasto Bielsko .	11.570	62·4	5.699	30·6	1.299	7·0	18.568	100·0
„ Frydek .	6.089	61·6	3.160	32·0	630	6·4	9.879	100·0
Śląsk cieszyński	269.658	62·0	143.896	33·1	21.267	4·9	434.821	100·0
Śląsk opawski .	190.707	59·3	109.712	34·0	21.709	6·7	322.128	100·0
Śląsk austryacki	460.365	60·8	253.608	33·5	42.976	5·7	756.949	100·0

2. Stosunki rodzinne.

Zestawienie XXI. (str. 47) przedstawia stosunki rodzinne w 1910 roku. Liczba osób stanu wolnego utrzymuje się niemal we wszystkich powiatach politycznych Śląska cieszyńskiego w jednej wysokości i jest przy porównaniu obu Śląsków o 2·7% wyższą od osób stanu wolnego na Śląsku opawskim. Liczba małżeństw i owdowiałych lub rozwiedzionych jest niższą na Śląsku cieszyńskim niż na opawskim.

3. Podział ludności według pewnych granic wieku.

Podział ludności obecnej według pewnych granic wieku, a więc dzieci do ukończonego 13 roku życia, rozdzielone na dzieci do 6 roku życia i dzieci obowiązane do nauki szkolnej od 6 do 13 roku życia, dalej zdolni do zarobkowania od 14 do 60 roku życia i już niezdolni do zarobkowania, mający powyżej 60 lat przedstawia zestawienie XXII. (str. 49, 50).

Każdy z czterech działów zawiera 4 kolumny, obejmujące dane z 1910 roku dla rodzaju męskiego, żeńskiego, razem i stosunek na każdy 1.000 mieszkańców powiatu czy kraju.

Wybitne są różnice między Śląskiem cieszyńskim a opawskim. I tak dzieci do 6 roku życia mamy w Cieszyńskiem na każdy 1.000 mieszkańców 172, w Opawskiem 139, czyli w Cieszyńskiem jest więcej o 33 dzieci. Dzieci w wieku szkolnym mamy więcej o 18. Natomiast znaczna jest różnica na korzyść Śląska opawskiego przy niezdolnych do zarobkowania, bo w Opawskiem jest osób ponad 60 lat więcej o 43, niż w Cieszyńskiem, śmierć więc zbiera bogatsze żniwo wśród starych ludzi u nas, niż na Śląsku opawskim. W miastach Bielsku i Frydku uderza duża różnica w ilości dzieci do 13 roku życia w przeciwieństwie do powiatów politycznych, w mieście Bielsku np. 87 dzieci do 6 roku życia na 1.000 mieszkańców, a w powiecie bielskim 171 dzieci, więc prawie dwa razy więcej.

Statystyka urzędowa podaje jako główny powód większej ilości dzieci w Cieszyńskiem silny ruch emigracyjny. Sądzę, że to tłumaczenie jest niesłuszne, a główną przyczyną jest znacznie wyższa siła rozrodcza Polaków. Gdyby rzeczywiście słusznem było stanowisko centralnego biura statystycznego, to jakby można wyjaśnić małą ilość dzieci w mieście Bielsku, które jest prawie w połowie miastem przybyszów z innych krajów?

ZESTAWIENIE XXII.

Powiaty polityczne i Śląsk	Niezdolni jeszcze do zarobkowania do 13 lat włącznie			
	Dzieci do 6 roku życia ur. 1910—1905			
	chłopców	dziewcząt	razem	‰
1	2	3	4	5
Pow. pol. Bielsko	7.047	7.073	14.120	171
„ „ Cieszyn,Frydek,Frysztat	28.488	28.796	57.644	178
Miasto Bielsko	817	790	1.607	87
„ Frydek	592	600	1.192	121
Śląsk cieszyński	37.304	37.259	74.563	172
Śląsk opawski	22.529	22.406	44.935	139
Śląsk austryacki	59.833	59.665	119.498	158

Powiaty polityczne i Śląsk	Niezdolni jeszcze do zarobkowania do 13 lat włącznie			
	w wieku szkolnym od 6 — 13 lat ur. 1904—1897			
	chłopców	dziewcząt	razem	‰
	6	7	8	9
Pow. pol. Bielsko	8.325	8.264	16.589	200
„ „ Cieszyn,Frydek,Frysztat	32.894	32.411	65.305	202
Miasto Bielsko	1.403	1.296	2.699	145
„ Frydek	950	914	1.864	189
Śląsk cieszyński	43.572	42.885	86.457	199
Śląsk opawski	29.148	29.202	58.350	181
Śląsk austryacki	72.720	72.087	144.807	191

Ciąg dalszy na następnej stronie.

Powiaty polityczne i Śląsk	Zdolni do zarobkowania od 14 do 59 roku życia			
	mężczyzn	kobiet	razem	‰
	10	11	12	13
Pow. pol. Bielsko	22.562	24.097	46.659	563
„ „ Cieszyn,Frydek,Frysztat	94.966	90.520	185.486	573
Miasto Bielsko	6.293	6.805	13.098	705
„ Frydek	2.798	3.443	6.241	631
Śląsk cieszyński	126.619	124.865	251.484	578
Śląsk opawski	89.401	99.235	188.636	586
Śląsk austryacki	216.020	224.100	440.120	582

Powiaty polityczne i Śląsk	Niezdolni już do zarobkowania ur. 1850 i poniżej			
	mężczyzn	kobiet	razem	‰
	14	15	16	17
Pow. pol. Bielsko	2.385	3.082	5.467	66
„ „ Cieszyn,Frydek,Frysztat	6.026	9.078	15.104	47
Miasto Bielsko	462	702	1.164	63
„ Frydek	209	373	582	59
Śląsk cieszyński	9.082	13.235	22.317	51
Śląsk opawski	12.457	17.750	30.207	94
Śląsk austryacki	21.539	30.985	52.524	69

Powiaty polityczne i Śląsk	Razem		
	mężczyzn	kobiet	razem
	18	19	20
Pow. pol. Bielsko	40.319	42.516	82.835
„ „ Cieszyn Frydek, Frysztat	162.616	160.923	323.539
Miasto Bielsko	8.950	9.618	18.568
„ Frydek	4.549	5.330	9.879
Śląsk cieszyński	216.434	218.387	434.821
Śląsk opawski	153.564	168.564	322.128
Śląsk austryacki	369.998	386.951	756.949

Silny wzrost polskiego, narodowego stanu posiadania na Śląsku między rokiem 1890 a 1910 wywołał najwidoczniej żywe zaniepokojenie nawet w centralnej komisyi statystycznej, skoro faktowi temu poświęca specyalne tablice i zestawienia, odszczególniając Śląsk w publikacyach obejmujących spis z 1900 roku. Ciekawem wśród innych jest n. p. zestawienie [1]) podające, że na każde 1.000 mieszkańców Śląska w wieku do 10 lat, czyli urodzonych między r. 1890—1900 jest 305·44 mówiących po polsku, 294·20 mówiących po czesku, a tylko 249·76 po niemiecku. Uwaga do tego zestawienia brzmi następująco: „...prócz tego widać (z tego zestawienia, przyp. aut.), że te wędrówki z Galicyi na Śląsk przybrały charakter trwałego osiedlenia".

Więc powodem tego przykrego dla Niemców stosunku narodowości mają być jedynie wędrówki, a nie prócz nich, silniejsza rozrodczość Polaków.

Niestety w publikacyach spisu z 1910 roku nie znajdujemy już tych objawów specyalnej troski o Śląsk. Widocznie instrukcye udzielone komisarzom przeprowadzającym spisy, oszczędziły roboty centralnej komisyi statystycznej, a nam zabrały kilkadziesiąt tysięcy rdzennych Polaków.

4. Analfabetyzm.

Statystyka urzędowa dzieli ludność obecną na 1. umiejących czytać i pisać, 2. umiejących czytać i 3. nie umiejących ani czytać ani pisać — analfabetów. Tablica końcowa I. zawiera dane analfabetyzmu w poszczególnych gminach, powiatach sądowych i politycznych za rok 1910. Przy omawianiu analfabetyzmu, panującego w danym kraju, należy oczywiście wyłączyć z pośród ludności obecnej tych mieszkańców, którzy z powodu swego wieku nie mogli jeszcze nabyć znajomości czytania i pisania, to jest dzieci co najmniej do 6-go roku życia włącznie.

Przy ostatnim spisie ludności z 1910 roku statystyka austryacka, wzorując się na francuskiej, angielskiej i szwedzkiej, posuwa dalej granicę znajomości czytania i pisania, mianowicie poza 10 rok życia, uważając dzieci do ukończonego 10 roku za tę część ludności, która nie wpływa na zaciemnienie obrazu analfabetyzmu panującego w danym kraju. Ponieważ jednak przy po-

---

[1]) Oesterreichische Statistik. LXIII B., 3 Heft. XXX i XXXI str.

przednich spisach granica spoczywała na ukończonym 6-tym roku życia, przeto chcąc przedstawić tępienie analfabetyzmu na Śląsku w biegu ostatnich lat czterdziestu zachowałem w zestawieniu XXIII (str. 52) tę granicę także i dla spisu z 1910 roku, tembardziej, że wydobycie w poprzednich trzech spisach ilości dzieci do 10 roku życia przedstawia trudności z powodu braku danych z poszczególnych powiatów.

ZESTAWIENIE XXIII.

Powiaty i Śląsk	Na każdy 1.000 mieszkańców z pośród ludności obecnej wyżej lat sześciu											
	w 1880 r.			w 1890 r.			w 1900 r.			w 1910 r.		
	umiało czytać i pisać	umiało czytać	było analfabetów	umiało czytać i pisać	umiało czytać	było analfabetów	umiało czytać i pisać	umiało czytać	było analfabetów	umiało czytać i pisać	umiało czytać	było analfabetów
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Powiat polit. Bielsko .	557	277	166	729	152	119	842	75	83	908	35	57
„ „ Cieszyn .	613	256	131	778	138	84	850	76	74	927	32	41
„ „ Frydek .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	900	31	69
„ „ Frysztat .	611	179	210	761	101	138	840	42	118	924	21	55
Miasto Bielsko	840	63	97	824	46	130	930	30	40	945	18	37
„ Frydek	709	184	107	810	94	96	890	31	79	928	29	43
Śląsk cieszyński razem	612	231	157	765	125	110	849	61	90	917	28	55
Śląsk opawski	844	72	84	895	37	68	933	17	50	973	7	20
Śląsk austryacki	736	146	118	831	80	89	888	40	72	942	19	39

Zestawienie XXIII (str. 52) przedstawia w czterech terminach spisowych, ile na każdy 1.000 mieszkańców ludności (obecnej) mających ponad 6 lat, było umiejących czytać i analfabetów. Na Śląsku całym podniosła się w ciągu lat 40 ilość umiejących czytać i pisać o przeszło 200 na każdy 1.000 mieszkańców, przyczem analfabeci spadli z 118 na 39. Stało się to przedewszystkiem dzięki temu, że w ciągu tego czasu wytępiono prawie doszczętnie ów surogat, jakim jest zdolność samego czytania bez umiejętności pisania. Liczba 39 analfabetów na 1.000 mieszkańców stawia Śląsk na 7 miejscu wśród krajów austryackich. Przed nim są Czechy (24), Morawy (32), Austrya dolna (27) i t.d.

Znaczna różnica występuje między Śląskiem cieszyńskim a opawskim. Istnieje ona prawie równomiernie w czasie całego czterdziestolecia w stosunku 2 : 1. Liczba 20 analfabetów stawia Śląsk opawski na pierwszem miejscu wśród krajów austryackich, podczas gdy Śląsk cieszyński zostaje na tem samem siódmem miejscu. Na Śląsku cieszyńskim postęp jest znaczny, bo przeszło 300 ludzi więcej na każdy 1.000 mieszkańców posiadło umiejętność czytania i pisania między 1880—1910 r. Liczba umiejących tylko czytać spadła z 231 na 28, więc przeszło ośmiokrotnie, liczba zaś analfabetów trzykrotnie z 157 na 55.

Zestawienie XXIV (str. 54) za rok 1910 przedstawia te stosunki w liczbach szczegółowych i względnych, przyczem widzimy, że na Śląsku cieszyńskim mieszkało 19.574 analfabetów, na opawskim tylko 5.583. Mimo, że pesymistycznie wypada porównanie między obu Śląskami, gdy przypatrzymy się stosunkom panującym na innych ziemiach Polski, wtedy Śląsk cieszyński zajmuje swoim procentem analfabetów 4·5, pierwsze miejsce, skoro w Galicyi [1]) procent analfabetów wynosił bez dzieci do 9 lat 41, w Królestwie polskiem 59. Porównanie to nie obejmuje Zaboru pruskiego z powodu braku danych. Zresztą na analfabetów Śląska cieszyńskiego składają się w małej ilości Ślązacy, przeważna ich część to emigranci z Galicyi. Widać to zaraz w zestawieniach obejmujących powiaty. Powiat frydecki i frysztacki mają ilościowo i procentowo najwyższą ilość analfabetów, choć mają najwyżej rozwinięte szkolnictwo.

Odbywa się więc na Śląsku cieszyńskim pewnego rodzaju wymiana ludności z innym krajem t. j. Galicyą, ale jakżeż ina-

---

[1]) Krzyżanowski i Kumaniecki: Statystyka Polski. Str. 260.

ZESTAWIENIE XXIV.

Powiaty polityczne i Śląsk	Z pośród ludności obecnej na Śląsku było w 1910 roku									
	umiejących czytać i pisać		umiejących czytać		analfabetów wyżej 6 lat		dzieci do 6 lat		razem	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Powiat pol. Bielsko	62.434	75·3	2.369	2·9	3.912	4·7	14.120	17·1	82.835	100·0
„ „ Cieszyn	80.350	78·2	2.740	2·7	3.540	3·5	15.922	15·6	102.552	100·0
„ „ Frydek	72.742	73·6	2.564	2·6	5.622	5·6	18.029	18·2	98.957	100·0
„ „ Frysztat	90.837	74·5	2.057	1·7	5.443	4·4	23.693	19·4	122.030	100·0
Miasto Bielsko . . .	15.970	86·0	312	1·7	679	3·7	1.607	8·6	18.568	100·0
„ Frydek . . .	8.053	81·5	256	2·6	378	3·8	1.192	12·1	9.879	100·0
Śląsk cieszyński . .	330.386	76·0	10.298	2·4	19.574	4·5	74.563	17·1	434.821	100·0
Śląsk opawski . . .	269.558	83·7	2.052	0·7	5.583	1·7	44.935	13·9	322.128	100·0
Śląsk austryacki . .	599.944	79·3	12.350	1·6	25.157	3·3	119.498	15·8	756.949	100·0

czej ona wygląda, jak owa w Opawskiem, o której wspomniałem przy sprawie przynależności. Tu rodacy nasi z Galicyi, przybywszy do zagłębia na roboty, mają sposobność otrzymać zaledwie pierwociny wiedzy w postaci nauki czytania i pisania, a tam cały szereg szkół fachowych kształci ludzi, którzy potem masowo emigrują do niemieckich krajów Austryi, nie znajdując zajęcia na znacznie słabiej przemysłowo rozwiniętym Śląsku opawskim.

Analfabetyzm przeto jest poważnym argumentem stwierdzającym krzywdę, jaką nam pod względem narodowościowym wyrządził spis ludności z 1910 roku. By się o tem przekonać, dość przeglądnąć szczegółowe dane analfabetyzmu w poszczególnych gminach przemysłowych powiatu sądowego frysztackiego i ostrawskiego, znajdujące się w końcowej tablicy I. Zauważymy tam, że procent analfabetów jest w wielu miejscowościach znacznie wyższy, niż w zapadłych górskich gminach Jabłonkowa czy Cieszyna. Procent ten powodują emigranci z Galicyi.

Jako dowód powyższego twierdzenia uważam również fakt, że wśród analfabetów Polaków, mężczyźni mający 25—50 lat, stanowią 33·2% ogółu analfabetów Polaków, u Czechów w tych samych warunkach jest 21·8%, u Niemców 16·7%.

ROZDZIAŁ V.

Ludność według wyznania.

Zestawienie XXV (str. 57) przedstawia ludność obecną w roku 1910 wedle wyznania i podaje przynależność do trzech wyznań, liczących najwięcej członków, t. j. rzym. kat., ewang. (do którego wliczyłem wyznanie augsburskie i helw.) i izrael. Wśród „Innych“ znajdują się również i bezwyznaniowi.

Na całym Śląsku jest na każdy 1.000 mieszkańców 844 rzym kat., 135 ewang., 18 izrael. i 2 innych. Stosunek ten ulega znacznej zmianie po rozdzieleniu Śląska na cieszyński i opawski, gdyż o ile w Opawskiem rzym. kat. liczą 963 na 1.000, w Cieszyńskiem 757 czyli $^3/_4$. Dzieje się to z powodu ewang., których w Cieszyńskiem mamy 93.192, podczas gdy w Opawskiem zaledwie 9.192. Liczba żydów jest również w Cieszyńskiem przeważającą, bo przebywa ich tam 10.965, a w Opawskiem 2.477.

Stosunki wyznaniowe w poszczególnych powiatach i miastach Śląska cieszyńskiego przedstawiają się tak, że najwięcej rzym. kat. ma powiat frydecki (946), najmniej cieszyński (555); ewang. najwięcej ma powiat cieszyński (417), najmniej miasto Frydek (36); żydów najwięcej miasto Bielsko (163), najmniej miasto Frydek (9), zawsze na każdy 1.000 mieszkańców.

W przeciągu 40 ostatnich lat zauważyć możemy na Śląsku cieszyńskim nieznaczne przesunięcie się liczb stosunkowych przynależnych do każdego wyznania, a mianowicie:

Z zestawienia XXVI (str. 58) widać, iż rzym. kat przybyło w ciągu lat czterdziestu 47, na każdy 1.000 mieszkańców, ewangelików zaś ubyło 52. Zysk rzym. kat. wytłumaczyć tylko można wędrówkami z Galicyi, które zwłaszcza między 1890—1910 rokiem znacznie się wzmogły. Na wynik nie wpływa naturalny przyrost ludności, który u obu wyznań utrzymuje się w ciągu

ZESTAWIENIE XXV.

Powiaty i Śląsk	Z pośród ludności obecnej w 1910 roku było:									
	rzymsko-katolików		ewangelików		izraelitów		innych		razem	
	liczba	na 1000	liczba	na 1.000	liczba	na 1.000	liczba	na 1.000	liczba	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Powiat pol. Bielsko	52.456	633	28.760	347	1.533	19	86	1	82.835	1.000
„ „ Cieszyn	56.924	555	42.738	417	2.689	26	201	2	102.552	1.000
„ „ Frydek	93.596	946	4.226	43	942	9	193	2	98.957	1.000
„ „ Frysztat	106.380	872	12.534	103	2.459	20	657	5	122.030	1.000
Miasto Bielsko . . .	10.378	559	4.955	267	3.024	163	211	11	18.568	1.000
„ Frydek . . .	9.199	931	353	36	318	32	9	1	9.879	1.000
Śląsk cieszyński . .	328.933	757	93.566	215	10.965	25	1.357	3	434.821	1.000
Śląsk opawski . . .	310.120	963	9.192	28	2.477	8	339	1	322.128	1.000
Śląsk austryacki . .	639.053	844	102.758	136	13.442	18	1.696	2	756.949	1.000

tego czasu w równej mierze. Stąd wniosek, że stosunek rzym. kat. do ewang. na Śląsku cieszyńskim u tubylców utrzymuje się od szeregu lat na tym samym poziomie. Stale, ale wolno, zwiększa się ilość żydów z 22 na 25 na 1.000 mieszkańców, oczywiście kosztem ewang. Bardziej drastycznie przedstawia się wzrost żydów w liczbach bezwzględnych, było ich bowiem w Cieszyńskiem w 1880 roku 5.898, a w 1910 10.965; wzrośli więc prawie dwukrotnie. Wyznawców innych wyznań i bezwyznaniowych razem było w 1880 roku 40, w 1910 roku 1.357. Bezwyznaniowych w 1880 roku 22, w 1910 roku 574. Gwałtowny wzrost bezwy-

ZESTAWIENIE XXVI.

Na każdy 1.000 mieszkańców Śląska ciesz. było					
w roku	rz.-kat.	ewang.	izrael.	in.	razem
1	2	3	4	5	6
1880	710	267	22	1	1.000
1890	718	257	24	1	1.000
1900	748	226	25	1	1.000
1910	757	215	25	3	1.000

ZESTAWIENIE XXVII.

Pośród Polaków na Śląsku austryackim było:					
w roku	rzym.-kat.	ewang.	izrael.	innych	razem
1	2	3	4	5	6
1900	152.199	67.231	1.028	14	220.472
1910	162.342	71.385	881	608	235.216
na każdy 1.000 Polaków na Śląsku austr. było:					
1900	691	304	5	0	1.000
1910	690	303	4	3	1.000

znaniowych w Cieszyńskiem nastąpił w okresie 1900—1910, jeszcze bowiem w 1900 roku było ich tylko 21.

Stosunek wyznania do narodowości określić możemy dopiero przy dwu ostatnich spisach, poprzednio bowiem kwestyi tej centralna komisya statystyczna nie uwzględniała.

Powyższe liczby względne zestawienia XXVII (str. 58) udowadniają, że wyznanie ludności nie wywiera wpływu na stosunki narodowościowe, podczas gdy w Galicyi rzecz ta przedstawia się, jak powszechnie wiadomo, zupełnie inaczej. W końcu dodać należy, że żydzi w olbrzymiej większości przyznają się do niemieckości, o czem szerzej pomówimy przy stosunkach narodowościowych.

ROZDZIAŁ VI.

Stosunki narodowościowe.

1. Śląsk cieszyński w ogólności.

Zbliżyliśmy się do głównego zadania niniejszej pracy t. j. przedstawienia za pomocą liczb, zaczerpniętych z urzędowej statystyki państwowej, stanu i kierunku rozwoju stosunków narodowościowych w Księstwie Cieszyńskiem, w ostatnich czterdziestu latach. Opieramy się na statystyce urzędowej, choć doskonale zdajemy sobie sprawę, że zawiera ona wiele błędów bardzo różnorodnego pochodzenia. Czynimy to jednak dlatego, iż w pracach tego rodzaju, jak obecna, należy unikać nawet cienia jakichkolwiek subjektywnych decyzyi, należy się wystrzegać poprawy błędów nawet skonstatowanych, bo poprawa nie dałaby się przeprowadzić bez pewnej dowolności, a ściągnąćby mogła zarzut nieścisłości, a może nawet szowinizmu.

Dla tych powodów rozpatrzymy stosunki narodowościowe Śląska cieszyńskiego na podstawie dat zebranych przez centralną komisyę statystyczną, następnie wykażemy granice naszego stanu posiadania i tereny lub ośrodki zagrożone, a w końcu uczynimy próbę rzeczywistego zestawienia naszych sił na Śląsku, zestawienia opartego na dokładnej znajomości terenu i stosunków, ścisłych informacyach całego szeregu ludzi, od lat na Śląsku mieszkających, wzroście ludności naturalnym i wędrownym i t. d. Zarówno analiza pierwsza jak i druga, oparta o mapę narodowości polskiej wedle gmin, odkryje i wskaże najlepiej drogi, któremi kroczy odrodzenie narodowe na Śląsku, poda czynniki stojące mu w drodze, lub pobudzające do rozwoju, da jednem słowem bilans naszej siły w chwili dziejowej tak poważnej, jakiej dotąd nie było, w chwili w której nasz los i przyszłość może na zawsze się decyduje.

Wiek dziewiętnasty przyniósł potężny rozwój idei narodowościowych. Stało się to przedewszystkiem w państwach mieszanych pod względem narodowym, tak dalece, iż począwszy od najważniejszego problematu życia społecznego, stawała się kwestya narodowościowa główną osią całego życia publicznego, decydującą nieraz nietylko o rozwoju, ale nawet o istnieniu państwa. „Ponieważ stosunki[1]) między poszczególnymi narodami, dalej i sposoby załagodzenia sporu narodowościowego zależą przedewszystkiem od jakości rozsiedlenia się poszczególnych narodowości, ponieważ dalej rozsiedlenie to rozstrzyga w znacznej bardzo mierze o wewnętrznym rozwoju każdej narodowości, zwróciła nauka już od dawna uwagę na zbadanie faktycznego rozsiedlenia się różnych narodów i konsekwencyi stąd wynikających".

W Austryi uskuteczniła badanie narodowości państwo zamieszkujących po raz pierwszy dyrekcya statystyki administracyjnej, pozostająca pod kierownictwem Czoerniga[2]) w latach od 1841—1855, na tych też danych oparte były obliczenia Fickera[3]) dla roku 1869, zaś począwszy od roku 1880 przedstawiają publikacye c. k. centralnej komisyi statystycznej zebrany materyał stosunków narodowościowych.

Metoda Czörniga, przy pomocy której opracował on pierwszą mapę etnograficzną Austryi, polegała na tem, że w badaniach swoich ustalał narodowość poszczególnych gmin, a nie pytał o narodowość mieszkańców mieszkających w gminie. Nie uważano bowiem wówczas języka, jakim mieszkańcy władali, za jedyne kryteryum ustalające narodowość, ale zwracano przedewszystkiem uwagę na pochodzenie i inne właściwości etnograficzne ludności. Czörnig[4]) sam mówi o tych badaniach jak następuje: „Naprzód przygotowano osobne formularze i instrukcye i przesłano je niższym urzędom administracyjnym. Zapomocą tych formularzy dokonano pierwszego zbadania narodowości mieszkańców każdej poszczególnej gminy". „Dochodzenia niektórych

---

[1]) Dr. Józef Buzek: Rozsiedlenie ludności Galicyi według wyznania i języka. Lwów 1909. Wydane przez krajowe biuro statystyczne. Str. 4.

[2]) Karl Freiherr v. Czörnig: Ethnographie der österreichischen Monarchie, Wien 1857, 3 Bände. Herausgegeben durch die kais. königl. Direktion der administrativen Statistik.

[3]) Dr. Adolf Ficker: Die Völkerstämme der österreichisch-ungarischen Monarchie, ihre Gebiete, Gränzen und Inseln. Wien 1869.

[4]) Czörnig: l. c. Band I, Abt. I., str. VI.

organów jurysdykcyi patrymonialnej nie uchowały się od wpływu panującego ducha czasu, okazała się więc potrzeba uskuteczniania kilkakrotnych nieraz poprawek, a to wysyłając nawet osobne komisye znawców na miejsce. Szczególnie trudnem okazało się ustalenie etnograficznej granicy szczepu polskiego i ruskiego w Galicyi, dalej szczepu polskiego i czeskiego na wschodnim Śląsku... Każdą miejscowość na granicy szczepowej badano kilkakrotnie, do czego szczególniej w owych czasach wiele było sposobności, gdy to z powodu przekształtowania tylu stosunków publicznych, stolica była pełną interesowanych i innych przybyszów z prowincyi".

Czörnig więc przy badaniach etnograficznych kładł szczególny nacisk na pochodzenie ludności, czyli uzupełniał badanie statystyczne badaniami historycznemi. Jeżeli więc na pewnym zwartym obszarze pewnej narodowości ukazywała się wyspa innej narodowości, szukał wyjaśnienia historycznego, dokumentującego pochodzenie owej wyspy, gdy zaś go nie znajdował, lub nie znał, zaprzeczał istnieniu wyspy. Stąd o ile ta metoda okazała się bardzo niedokładną dla Galicyi wschodniej, gdyż Czörnig nie znał historyi osadnictwa [1]) polskiego na Rusi, o tyle przedstawiają badania Czörniga dużą wartość dla nas na Śląsku. Tu bowiem źródła były łatwo dostępne i bez trudu dokonać można było doboru ludzi potrzebnych do przeprowadzenia spisów i badań. Sądzę przeto, że wyniki badań Czörniga, oczywiście mając ciągle na uwadze błędy wynikające z metody przez niego użytej, przyczynić się mogą znacznie do wyjaśnienia ciemnego obrazu, jaki nam przedstawiają późniejsze oficyalne wyniki c. k. centralnej komisyi statystycznej, bo przyjąwszy pewne granice etnograficzne i skonstatowawszy istnienie pewnych wysp na podstawie Czörniga, możemy, śledząc przyrost naturalny poszczególnych narodowości i przyrost wskutek emigracyi z poszczególnych krajów, ustalić rzeczywistą liczbę trzech narodowości Śląsk zamieszkujących. Jest rzeczą jasną, że w tego rodzaju zestawieniu wśród liczby Polaków znajdować się będą także ci wszyscy, którzy czyto wskutek niesumienności lub niedoświadczenia komisarzy spisowych, dostali się do rubryk czeskich lub niemieckich (n. p. robotnicy z Galicyi), czy też obałamuceni robotą Ślązakowców, lub wielkiem znaczeniem i wpływami Niemców i Cze-

---

[1]) Buzek: Rozsiedlenie ludności Galicyi, str. 4.

chów na Śląsku, dobrowolnie zgłosili się pod sztandar obconarodowy.

A zadaniem naszej pracy jest wydobycie właśnie na światło dzienne jasnej i uczciwej prawdy, wskazanie kierunków i zakresu pracy dążącej do utrzymania tego co nasze i do odzyskania tego co utraciliśmy z własnej lub sąsiadów naszych przyczyny. Pewność zaś możności odzyskania jest ugruntowana na powszechnie znanej odporności Polaków przeciw wynaradawianiu.

Takie rozpatrzenie sprawy byłoby jeszcze niezupełnem, gdyż nie cała wina polega na błędnie przeprowadzonej statystyce lub naszej nieopatrzności. Nie wolno nam pomijać innych czynników, wywierających poważny wpływ na kształtowanie się stosunków narodowościowych. Myślę tu o wpływach kulturalnych i wpływach działających zapomocą szkoły. Wszak nie mówiąc już o czynnikach działających poprzednio przez całe wieki, idzie od czasu reform Maryi Teresy i Józefa zwarty łańcuch wpływów germanizujących zapomocą szkoły i biurokracyi, istnieje cały system środków dążących powoli a wytrwale pod silnymi opiekuńczymi skrzydłami decydujących czynników do odbierania nam dusz. Tych Polaków, których na tej drodze utraciliśmy, najtrudniej będzie nam na nowo odzyskać, bo oni odpadli na podstawie świadomej woli. Ale i tu nadziei tracić nam nie wolno, mając zwłaszcza na oku przeciwny powyżej podanemu fakt t. j., że Polacy posiadają w dużej mierze zdolność asymilowania obcych narodowości.

Wyniki badań Czörniga przedstawiają się na Śląsku cieszyńskim następująco:

ZESTAWIENIE XXVIII.

Rok	Liczba ludności	Polaków	
		liczba	na 1000
1846	193.395	[1] 146.878	760
1851	177.706	[2] 138.243	778
1857	187.121	[3] 131.602	703

[1]) Hain: Handbuch der Statistik des österr. Kaiserstaates. Wien 1852.
[2]) Czörnig, op. cit.
[3]) Tabele statystyczne 1855—1857. Tom I.

Przy dwu pierwszych spisach uwzględnianą była ludność obecna, przy trzecim ludność przynależna.

Ficker[1]) podaje swoje obliczenia na podstawie Czörniga, choć, jak twierdzi, wprowadza liczne poprawki, które okazały się koniecznemi po przeprowadzeniu spisu 31. grudnia 1869 roku. Ficker oblicza ilość Polaków na Śląsku cieszyńskim 31. grudnia 1869 na 135.620.

Šembera[2]) zaś oblicza w tym samym terminie spisowym liczbę Czechów na Śląsku cieszyńskim na 49.782. Przy spisie z 1869 roku uwzględnianą była ludność obecna. A więc na każdy 1000 mieszkańców wypada Polaków 583, Czechów 214, Niemców i innych 203.

Zanim omówimy wyniki badań z ostatnich czterdziestu lat, podać trzeba kilka wyjaśnień, które uzasadnią podstawy na których spisy przeprowadzano.

Międzynarodowy kongres statystyczny[3]) zebrany w Petersburgu w roku 1872 „uchwalił, iż statystyka narodowościowa powinna wejść w program spisów ludności i że za kryteryum narodowości należy przyjąć język macierzysty, czyli z reguły język, którego dana jednostka (a nie gmina) używa. W wykonaniu uchwał kongresu wstawiła c. k. centralna komisya statystyczna w formularz spisów z r. 1880 pytanie, jakim jest język macierzysty danej osoby? Ministerstwo spraw wewnętrznych postanowiło jednak — oczywiście z przyczyn politycznych — odstąpić od uchwał kongresu petersburskiego i użyć jako kryteryum narodowości język używany w mowie potocznej (Umgangssprache)“.

Przepis ten utrzymuje się dotąd w mocy i wyniki wszystkich czterech spisów nie podają liczby osób przyznających się do danej narodowości, tylko liczbę tych, którzy używają danego „języka towarzyskiego“. „Język towarzyski“ ludności jest raczej wyrazem stosunków, wśród których dana jednostka żyje, niż wy-

---

1) Ficker: op. cit.

2) Šembera: Mnoho li jest Čechů, Moravanů a Slovaků a kde obywajé. Časopis Muzea Kralovstvi českého, 1877, str. 393.

3) Dr. Józef Buzek: Ludność Księstwa Cieszyńskiego podług narodowości. Miesięcznik pedagogiczny, organ pol. Tow. pedagogicznego w Cieszynie. Cieszyn 1900, str. 127.

razem jej narodowości. Zwłaszcza w stosunkach narodowościowo tak skomplikowanych jak na Śląsku cieszyńskim, z powodu tak niewłaściwie i nieodpowiednio (choć celowo) skonstruowanego pytania, rozpoczynają się w każdym okresie spisowym agitacye, wpływy, terror, używanie środków nie zawsze czystych, często świadomych fałszerstw i naciągań, by tylko, jako końcowy rezultat, wykazać rozrost niemczyzny czy czeszczyzny, naturalnie naszym kosztem. Nietylko każda z trzech narodowości, ale wszystkie stronnictwa polityczne, rozmaite towarzystwa, związki, wydziały gminne, gwarectwa, koleje, urzędy i wpływowe jednostki, wszystko rzuca się w wir agitacyi, wywiera wpływ, prosi, grozi, byle tylko dopiąć celu. A celem tym udowodnienie, że ludność polska na Śląsku stale spada, że się jej więc w konsekwencyi coraz mniej praw należy. Nie tu miejsce na obszerne wywody o sposobach i metodach, jakich się w walce o dusze na Śląsku używa, zresztą są to wszystko rzeczy doskonale nam znane. Chodzi o to, by w przyszłości użyć wszelkich możliwych środków, by raz już zahamować i powstrzymać ten sztuczny rozrost dwu innych narodowości Śląsk zamieszkujących, by nie opadać liczebnie, ale począć porastać w pierze, choćby mimo i przeciw wszelkim siłom i elementom chcącym nas zgnębić. Znacznie łatwiej byłoby nam zdobywać i rozszerzać nasze prawa, gdyby każdy z Polaków Śląsk zamieszkujących spełnił mimo wszelkich przeszkód tylko ten jeden obowiązek, iżby stanowczo kazał się komisarzowi spisowemu wpisać do rubryki polskiej. Wszak wszelkie projekty ustaw językowych opierają się na statystyce narodowościowej, wszak owe czynniki decydują o języku urzędowym w gminie, urzędach, w sądach, szkolnictwie i t. d.

Już teraz zapowiada c. k. centralna komisya statystyczna, że natychmiast po zawarciu pokoju, przeprowadzi spis ludności, trzeba więc o tem na Śląsku pomyśleć i przygotować się odpowiednio do spisu, by znowu nie wypadł tak fatalnie dla nas, jak zwłaszcza spis z 1910 roku.

Urzędowe spisy ludności według „języka towarzyskiego“ od roku 1880 uwzględniają z pośród ludności obecnej tylko przynależnych (patrz rozdz. II.), opuszczają zaś zupełnie osoby obce (przynależne do Węgier i innych państw). Stąd wynika różnica sumy ludności wedle języka towarzyskiego, a sumy całej ludności obecnej. Na Śląsku jest suma ludności wedle języka

towarzyskiego przy każdym spisie o kilkanaście tysięcy niższa od sumy całej ludności obecnej.

Wyniki sumaryczne dla Śląska cieszyńskiego w czterech okresach spisowych przedstawiają się następująco:

ZESTAWIENIE XXIX.

w roku	Wśród ludności przynależnej do Śląska cieszyńskiego było:									
	Polaków		Czechów		Niemców		innych		Razem	
	liczba	na 1000	liczba	na 1000	liczba	na 1000	liczba	na 1000	liczba	na 1000
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1880	153.724	587	71.788	273	36.865	140	35	—	262.412	1.000
1890	177.418	606	73.897	252	41.714	142	46	—	293.075	1.000
1900	218.869	607	85.553	237	56.240	155	353	1	361.015	1.000
1910	233.850	548	115.604	271	76.916	181	297	—	426.667	1.000

ZESTAWIENIE XXX.

Procentowe zestawienie narodości w poszczególnych okresach spisowych			
w roku	Polaków	Czechów	Niemców
1846	76·0	24·0	
1851	77·8	22·2	
1857	70·3	29·7	
1869	58·3	21·4	20·3
1880	58·7	27·3	14·0
1890	60·6	25·2	14·2
1900	60·7	23·7	15·5
1910	54·8	27·1	18·1

Przypatrzmy się zestawieniu XXVIII (str. 63), danym Fickera i Šembery i zestawieniom XXIX i XXX (str. 66).

Na pierwszy rzut oka widzimy, zwłaszcza z zestawienia XXX, iż chcąc utworzyć sobie prawdziwy obraz stosunków narodowościowych panujących w Cieszyńskiem, nie można polegać na danych oficyalnych. Różnice są zbyt wielkie, skoki liczb stosunkowych tak dziwne, iż ich niczem usprawiedliwić się nie da, zwłaszcza, gdy sobie uprzytomnimy fakta z niedalekiej przeszłości.

Uznajemy, że konsekwentna polityka germanizacyjna zapoczątkowana patentami Maryi Teresy i Józefa, jak również celowa czechizująca polityka szkolna w pierwszej połowie dziewiętnastego stulecia, musiały wywierać wpływ bardzo powolny, ale stały, na polską ludność Śląska, zarówno germanizujący jak i czechizujący. Po roku 1848 jednak, powstawać poczynają pierwsze ogniska polskiej roboty narodowościowej, uświadamiającej. Są one początkowo nikłe i wątłe, ale badając ich dzieje, musimy zapisać na nasze dobro ten fakt, że nie widać na nich fal odpływu, że wprawdzie powoli, ale statecznie wzrastają.

Od roku 1880 rozpoczyna się zaś tłumna kolonizacya Śląska polskim chłopem z Galicyi. W roku 1880 (patrz rozdz. III.) było przybyłych z innych krajów Austryi na Śląsku cieszyńskim zaledwie 21.961 mieszkańców, czyli 82 na każdy tysiąc, a w 1910 roku jest ich cztery razy tyle, bo 84.633, czyli 195 na tysiąc. Z pośród tych przybyszów pochodziło w 1880 r. 9.884, a w 1910 r. 57.074 z Galicyi. Ale to nie wszystko, wszak prócz tłumnej emigracyi z Galicyi idzie za zarobkiem do zagłębia lud z czysto polskich, górskich powiatów sądowych Śląska, stąd w tych powiatach widzimy tak słaby stosunkowo przyrost naturalny ludności. Emigracya ta wśród samego Śląska wynosi (zestawienie XI. s. 28—31) w 1880 r. 21.314 czyli 79 na tysiąc, a w 1910 r. 56.570 czyli 130 na tysiąc mieszkańców. Następstwem tych ruchów ludności jest fakt skonstatowany w rozdziale III., który stawia Śląsk cieszyński na pierwszem miejscu pośród wszystkich krajów Austryi, pod względem spadku ludności zamieszkałej i przynależnej. Wszak w powiecie politycznym frysztackim mamy w roku 1900 zaledwie 291 na tysiąc mieszkańców takich, którzy przynależą do gmin znajdujących się w powiecie frysztackim, a temsamem 709 na każdy tysiąc mieszkańców przynależał do innych powiatów Śląska lub innych krajów Austryi. Tak drastycznego

przykładu mieszania się ludności nie znajdujemy w żadnym innym powiecie politycznym całej Austryi.

Oczywiście prócz polskiej fali emigracyjnej płynącej na Śląsk, emigrują tu także Czesi i Niemcy. Dlatego też celowo tak skonstruowałem zestawienia XIV i XV (str. 37, 39), by można porównać owe fale. Owoż w 1880 roku przybyło na Śląsk cieszyński z Czech i Moraw — więc Czechów — 11.338 emigrantów, czyli o 1.454 więcej niż równocześnie z Galicyi, ale w 1910 roku przybyło z Czech i Moraw 25.639 czyli o 31.435 mieszkańców mniej niż w tym samym czasie z Galicyi. Z innych krajów Austryi — więc Niemców — mieszkało w 1880 roku na Śląsku 739, a w 1910 roku 1.920 mieszkańców. Porównanie emigracyi polskiej na Śląsk z czeską i niemiecką razem wziętemi mówi samo jasno, nie trzeba już tych liczb oświetlać.

Prócz procesu kolonizacyjnego, dostarczającego Śląskowi dziesiątków tysięcy polskiego chłopa, ważnym jest przyrost naturalny ludności dla wyjaśnienia stosunków narodowościowych panujących w Cieszyńskiem. I tak przewyżka porodów nad zgonami wynosiła na Śląsku cieszyńskim między rokiem 1881 a 1890 (+), 10·10%, między rokiem 1901 a 1910 (+) 18·26%. Średnia zaś przyrostu, obliczona w rozdziale III., wynosi dla Polaków (+) 17·58%, dla Czechów (+) 9·89%, a dla Niemców (+) 8·21%. Jeszcze drastyczniej przedstawi się ta sprawa, gdy przypomnimy, że w powiecie frysztackim przewyżka porodów nad zgonami między 1901 a 1910 rokiem wynosiła (+) 29·70%. Znowu porównanie tych liczb mówi jasno, że właśnie Polacy są najsilniejszym i najliczniejszym żywiołem na Śląsku, bo przecież nie można tej siły rozrodczej przypisywać skromnej liczbie dyrektorów i inżynierów Niemców, lub nieco wyższej liczbie sztygarów i dozorców czeskich.

Prócz powyżej podanych czynników podkreślić trzeba, że w okresie między rokiem 1880 a 1910 rośnie coraz silniej uświadomienie narodowe u ludu polskiego. Wszak w tym czasie powstaje „Macierz szkolna Księstwa Cieszyńskiego“ (1885), cały szereg innych towarzystw, związków, towarzystw zaliczkowych, Kas Reiffeisenowskich i t. d. Kilkuset nauczycieli ludowych zszeregowanych karnie w „Polskiem Towarzystwie pedagogicznem w Cieszynie“, nauczycielstwo szkół średnich, cały szereg innych ludzi, pracują na polu narodowem, a cała prasa polska (oczywi-

ście z wyłączeniem „Ślązaka“) pracę tę skrzętnie podtrzymuje i kontroluje.

A teraz przypatrzmy się zestawieniu zwłaszcza XXX (str. 66) i pomyślmy, czy ono daje choćby zbliżoną do prawdy odpowiedź na czynniki i sprawy, których tylko część w powyższym wywodzie umieściliśmy. A chyba nikt, bezstronnie na sprawy patrzący, nie może zaprzeczyć, że czynniki te wywierają decydujący wpływ na kształtowanie się stosunków narodowościowych na jakimś terenie.

Buzek[1]) kończy swe krytyczne obliczenia Polaków i Czechów w statystyce urzędowej za rok 1880 następującemi uwagami:

„Z rozbioru szczegółowego dokonanego dotychczas wynika, iż jest rzeczą zupełnie fałszywą, twierdzić na podstawie cyfr spisowych, iż ludność czeska tworzy jednę czwartą czy nawet więcej ludności Księstwa. Wychodząc z założenia, iż ludność słowiańska Księstwa, licząc tylko obywateli austryackich (zaliczonych przez spis do Polaków lub Czechów) wynosiła w roku 1880 225.512 osób, liczymy na podstawie cyfr podanych wyżej: (t. z., że Buzek bierze do swoich rozważań sumę Polaków i Czechów podaną w statystyce urzędowej za rok 1880, a opuszcza liczbę Niemców. Patrz zestawienie XXXI. (przyp. autora).

„Osób przynależnych do Czech i Moraw t. j.:		
Czechów rzeczywistych . . .	11.338	5·03%,
ludność etnograficznie przejściową co najwyżej	27.730	12·29%
ludność polską co najmniej . .	186.444	82·68%
Razem	225.512	100·00%

a nie jak wykazuje:

Czechów	71.788 t. j.	31·84%	ludności
Polaków	153.724 t. j.	68·16%	słowiańskiej“.

„Nie biorąc w rachubę ludności etnograficznie przejściowej“ (powiat sądowy frydecki. Przyp. autora) „liczy spis z r. 1880, w reszcie księstwa conajmniej 44.058 Czechów, podczas gdy ich było w rzeczywistości najwyżej 11.338 t. j. 4—5 razy mniej.

---

[1]) Buzek: Ludność Księstwa Cieszyńskiego. Op. cit. str. 96.

„Badając stosunek liczebnyludności polskiej i czeskiej w Księstwie dostrzegamy tak wielkie różnice między rezultatami spisów a rzeczywistością, iż różnic tych samym naciskiem wywieranym z okazyi spisów na ludność przez decydujące w gminie czynniki wyjaśnić niepodobna. Nacisk ten był praktykowanym w niektórych okolicach na wielką skalę, bardziej jednak oddziaływał bez wątpienia brak świadomości przynależności etnograficznej u największej części ludności kresowej. Ludność tę etnograficznie polską zalicza statystyka urzędowa do Czechów, ponieważ ludność ta, a mówiąc wyraźnie, najświatlejsze wśród tej ludności jednostki, na których wzoruje się reszta, sama za czeską się uważa. Czy na zawsze, to jest kwestyą, od rozstrzygnięcia której zależy przyszłość narodowa kresów zachodnich Księstwa. Nie przesądzając jakości tego rozwoju, zaznaczamy na zakończenie, iż wszystkie czynniki naturalne, w szczególności zaś podkład etnograficzny, ruch wędrowny i większy przyrost naturalny ludności zdają się rokować żywiołowi polskiemu ostateczne zwycięstwo. Iż jednak sama działalność czynników naturalnych w danym wypadku wystarczyć nie może, a przeciwnie potrzebaby ze strony polskiej intensywnej pracy, zrozumie każdy, co zastanawiał się nad drogami, jakiemi odbywa się odrodzenie narodowe pewnej ludności".

Z wyników obliczeń od roku 1846 do roku 1910, należy podkreślić tylko liczby, do których dochodzi w swych badaniach Czörnig. Przyznać należy, że są one dla nas względnie najbardziej korzystne. Określenia „względnie" używam dlatego, że metoda Czörniga, polegająca na ustalaniu stosunków narodowościowych wedle poszczególnych gmin, a nie mieszkańców, nie była ścisła. Przyjąć więc należy, że ponieśliśmy pewne straty w obliczeniach z tych lat. Na obronę zaś badań Czörniga przytoczyć należy ścisłość z jaką je przeprowadzał.

Dla porównania podaję stosunek Polaków na wszystkich ziemiach polskich do reszty mieszkańców, t. z. wiele jest Polaków na każdy 1.000 mieszkańców w danej dzielnicy. Dane są z roku 1910, wyjęte z pracy Romera[1]):

---

[1]) Rocznik polski: Tablice statystyczne, wydali Eugeniusz Romer i Ignacy Weinfeld. Kraków 1917, str. 1.

1.	Królestwo polskie	724
2.	Poznańskie . . .	615
3.	Galicya	586
4.	Rejencya opolska	569
5.	Śląsk cieszyński	549
6.	Rejencya olsztyńska	493
7.	Prusy zachodnie .	355
8.	Litwa i Białoruś .	56
9.	Ruś	33
	Ziemie Polski .	352

Śląsk więc cieszyński zajmuje w tem zestawieniu piąte miejsce, umieszczony na niem na podstawie urzędowej statystyki. Zobaczymy w następstwie, jakie miejsce przynależy Śląskowi na podstawie stanu faktycznego.

2. Powiaty polityczne i powiaty sądowe.

Tabela II-ga, obejmująca zestawienie przebiegu i rozwoju stosunków narodowościowych na Śląsku cieszyńskim, podczas czterech ostatnich okresów spisowych, w liczbach bezwzględnych i względnych jest zbudowana w ten sposób, że powiaty sądowe i powiaty polityczne obejmują sobą te wszystkie i takie gminy, które należały do odnośnych powiatów w dniu 31 grudnia 1910 roku. Tak skonstruowana budowa nie uwzględnia wprawdzie wszystkich zmian i rozwoju terytoryalnego powiatów sądowych i politycznych, dozwala natomiast swą jednolitością budowy, jak najdokładniejszego badania stosunków narodowościowych w poszczególnych okresach spisowych w gminach, powiatach sądowych i politycznych, daje więc tem samem łatwość porównywania wyników i poszukiwania przyczyn, które je spowodowały. Budowę tak rozumianą mogłem tem spokojniej przeprowadzić, że rozwój terytoryalny jest przeprowadzony w rozdziale I.

Zestawienie XXXI. (str. 72—75) podaje końcowe wyniki Tabeli II. powiatami sądowymi, politycznymi i dla Śląska.

Przypatrzmy się pokrótce wynikom urzędowych badań spisowych w okresie ostatnich lat czterdziestu w powiatach politycznych a częściowo i sądowych, przyczem posiłkować się będziemy danemi o przynależności mieszkańców każdego powiatu.

ZESTAWIENIE XXXI.

Powiaty sądowe, polityczne, miasta i Śląsk	Wśród ludności przynależnej było w roku 1880									
	Polaków		Czechów		Niemców		Innych		Razem	
	liczba	na 1000	liczba	na 1000	liczba	na 1000	liczba	na 1000	liczba	na 1000
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Powiat sądowy Bielsko . .	14.544	625	52	2	8.670	373	—	—	23.266	1.000
„ „ Skoczów .	28.108	940	178	6	1.607	54	—	—	29.893	1.000
„ „ Strumień .	13.161	962	38	3	476	35	—	—	13.675	1.000
Powiat polit. Bielsko . . .	55.813	835	268	4	10.753	161	—	—	66.834	1.000
Powiat sądowy Cieszyn . .	34.551	691	7.536	151	7.869	158	3	—	49.959	1.000
„ „ Jabłonków	24.371	975	93	4	538	21	1	—	25.003	1.000
Powiat polit. Cieszyn . . .	58.922	786	7.629	102	8.407	112	4	—	74.962	1.000
Powiat sąd. Frydek	384	10	36.209	973	632	17	—	—	37.225	1.000
„ „ Ostrawa polska	1.631	103	12.669	799	1.560	98	—	—	15.860	1.000
Powiat polityczny Frydek	2.015	38	48.878	921	2.192	41	—	—	53.085	1.000
Powiat sądowy Bogumin .	10.487	779	1.516	112	1.463	109	3	—	13.469	1.000
„ „ Frysztat .	24.885	695	8.650	242	2.219	62	28	1	35.782	1.000
Powiat polit. Frysztat . . .	35.372	718	10.166	206	3.682	75	31	1	49.251	1.000
Miasto Bielsko	1.494	120	182	15	10.778	865	—	—	12.454	1.000
Miasto Frydek	108	18	4.665	801	1.053	181	—	—	5.826	1.000
Śląsk cieszyński	153.724	587	71.788	273	36.865	140	35	—	262.412	1.000
Śląsk opawski	1.163	4	54.597	189	232 473	807	17	—	288.250	1.000
Śląsk austryacki	154.887	281	126.385	230	269.338	489	52	—	550.662	1.000

Powiaty sądowe, polityczne, miasta i Śląsk	Wśród ludności przynależnej było w roku 1890									
	Polaków		Czechów		Niemców		Innych		Razem	
	liczba	na 1000	liczba	na 1000	liczba	na 1000	liczba	na 1000	liczba	na 1000
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Powiat sądowy Bielsko . .	16.181	636	89	3	9.191	361	—	—	25.461	1.000
„ „ Skoczów .	28.947	940	96	3	1.758	57	—	—	30.801	1.000
„ „ Strumień .	13.564	944	76	5	729	51	—	—	14.369	1.000
Powiat polit. Bielsko . . .	58.692	831	261	4	11.678	165	—	—	70.631	1.000
Powiat sądowy Cieszyn . .	39.258	736	4.912	92	9.150	172	9	—	53.329	1.000
„ „ Jabłonków	25.607	974	63	2	622	24	—	—	26.292	1.000
Powiat polit. Cieszyn . . .	64.865	815	4.975	62	9.772	123	9	—	79.621	1.000
Powiat sąd. Frydek	622	16	36.899	957	1.025	27	—	—	38.546	1.000
„ „ Ostrawa polska	4.020	172	17.876	763	1.524	65	4	—	23.424	1.000
Powiat polityczny Frydek	4.642	75	54.775	884	2.549	41	4	—	61.970	1.000
Powiat sądowy Bogumin .	13.457	817	1.382	84	1.635	99	—	—	16.474	1.000
„ „ Frysztat .	33.221	767	7.747	179	2.313	53	32	1	43.313	1.000
Powiat polit. Frysztat . . .	46.678	781	9.129	153	3.948	66	32	—	59.787	1.000
Miasto Bielsko	2.249	163	416	30	11.128	807	1	—	13.794	1.000
„ Frydek	292	40	4.341	597	2.639	363	—	—	7.272	1.000
Śląsk cieszyński	177.418	606	73.897	252	41.714	142	46	—	293.075	1.000
Śląsk opawski	696	2	55.917	189	239.841	809	13	—	296.467	1.000
Śląsk austryacki	178.114	302	129.814	220	281.555	478	59	—	589.542	1.000

Ciąg dalszy zestawienia XXXI.

Powiaty sądowe, polityczne, miasta i Śląsk	Wśród ludności przynależnej było w roku 1900									
	Polaków		Czechów		Niemców		Innych		Razem	
	liczba	na 1000	liczba	na 1000	liczba	na 1000	liczba	na 1000	liczba	na 1000
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Powiat sądowy Bielsko . .	17.323	618	146	5	10.559	377	—	—	28.028	1.000
„ „ Skoczów .	29.747	925	151	5	2.255	70	10	—	32.163	1.000
„ „ Strumień .	13.364	925	109	8	963	67	—	—	14.436	1.000
Powiat polit. Bielsko . . .	60.434	810	406	5	13.777	185	10	—	74.627	1.000
Powiat sądowy Cieszyn. .	42.380	702	5.320	88	12.583	209	70	1	60.353	1.000
„ . Jabłonków	27.614	970	86	3	773	27	8	—	28.481	1.000
Powiat polit. Cieszyn . . .	69.994	788	5.406	61	13.356	150	78	1	88.834	1.000
Powiat sąd. Frydek	1.639	39	39.112	937	971	24	3	—	41.725	1.000
„ „ Ostrawa polska	12.112	296	25.840	632	2.955	72	1	—	40.908	1.000
Powiat polityczny Frydek	13.751	166	64.952	786	3.926	48	4	—	82.633	1.000
Powiat sądowy Bogumin .	19.182	696	3.342	122	4.943	179	91	3	27.558	1.000
„ „ Frysztat .	52.545	842	6.372	102	3.336	53	159	3	62.412	1.000
Powiat polit. Frysztat . . .	71.727	797	9.714	108	8.279	92	250	3	89.970	1.000
Miasto Bielsko	2.420	151	94	6	13.540	843	11	—	16.065	1.000
Miasto Frydek	543	61	4.981	561	3.362	378	—	—	8.886	1.000
Śląsk cieszyński	218.869	607	85.553	237	56.240	155	353	1	361.015	1.000
Śląsk opawski	1.603	5	60.712	200	240.331	795	79	—	302.725	1.000
Śląsk austryacki	220.472	332	146.265	220	296.571	447	432	1	663.740	1.000

Powiaty sądowe, polityczne, miasta i Śląsk	Wśród ludności przynależnej było w roku 1910									
	Polaków		Czechów		Niemców		Innych		Razem	
	liczba	na 1000	liczba	na 1000	liczba	na 1000	liczba	na 1000	liczba	na 1000
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Powiat sądowy Bielsko . .	20.286	593	403	12	13.495	395	20	—	34.204	1.000
„ „ Skoczów .	30.114	913	159	5	2.706	82	5	—	32.984	1.000
„ „ Strumień .	13.180	896	101	7	1.430	97	1	—	14.712	1.000
Powiat polit. Bielsko . . .	63.580	777	663	8	17.631	215	26	—	81.900	1.000
Powiat sądowy Cieszyn . .	47.982	683	6.033	86	16.133	230	39	1	70.187	1.000
„ „ Jabłonków	29.165	964	171	6	912	30	5	—	30.253	1.000
Powiat polit. Cieszyn . . .	77.147	768	6.204	62	17.045	170	44	—	100.440	1.000
Powiat sąd. Frydek	1.521	35	40.190	935	1.287	30	13	—	43.011	1.000
„ „ Ostrawa polska	12.998	237	36.275	662	5.527	101	18	—	54.818	1.000
Powiat polityczny Frydek	14.519	148	76.465	782	6.814	70	31	—	97.829	1.000
Powiat sądowy Bogumin .	18.118	473	10.355	270	9.808	256	19	1	38.300	1.000
„ „ Frysztat .	57.344	712	17.748	220	5.351	67	55	1	80.498	1.000
Powiat polit. Frysztat . . .	75.462	635	28.103	236	15.159	128	74	1	118.798	1.000
Miasto Bielsko	2.568	143	136	7	15.144	843	122	7	17.970	1.000
Miasto Frydek	574	59	4.033	414	5.123	527	—	—	9.730	1.000
Śląsk cieszyński	233.850	548	115.604	271	76.916	181	297	—	426.667	1.000
Śląsk opawski	1.374	4	64.744	206	248.607	790	64	—	314.789	1.000
Śląsk austryacki	235.224	317	180.348	243	325.523	440	361	—	741.456	1.000

a) Powiat polityczny Bielsko.

Powiat polityczny Bielsko wykazuje:
w r. 1880 — Polaków 83.5%, Czechów 0.4%, Niemców 16.1%,
w r. 1910 — „ 77.7%, „ 0.8%, „ 21.5%,
wobec tego Polacy tracą w tym okresie 5.8%
Czesi zyskują „ „ 0·4%
Niemcy „ „ „ 5·4%

Spadek procentu Polaków jest konsekwentnie zwiększający się, najsilniej między 1900—1910 rokiem = 3·3%.

Poszukajmy przyczyny wzrostu niemczyzny. Przynależnych do innych krajów Austryi (zestawienie XI str. 28—31) było:

w 1880 roku . 4·6%
w 1900 „ . 9·4%
w 1910 „ . 11·3%

Wzrost prawie równy stracie polskiej, zdawałoby się więc, że już mamy przyczynę spadku polskiego. Na szczęście jednak posiadamy w publikacyach centralnej komisyi statystycznej materyały dla roku 1880 i 1900, powiatami politycznymi, skąd pochodzili przybysze na Śląsk.

Z zestawienia XXXII (str. 78) widocznem jest, że emigracya z Galicyi wzrasta w ciągu lat dwudziestu przeszło 2½ razy. W stosunku zaś wzajemnym poszczególnych krajów wzrasta emigracya z Galicyi o 6%, t. j. z 72·5% na 78·5%, z krajów niemieckich o 0·6%, z krajów czeskich spadła o 6·6%. Niema dalej żadnego powodu do przypuszczenia, by się inaczej te stosunki ukształtowały w chwili spisu z roku 1910, choć nie posiadamy szczegółowych danych urzędowych. Liczba więc przybyszów niemieckich do powiatu bielskiego (bez miasta) wzrasta w dwudziestoleciu z 68 na 202, czyli 0·6%, szukajmy więc dalej wyjaśnienia wzrostu Niemców, bo jeszcze daleko do 5·4%.

Przypuśćmy na chwilę, że spis w roku 1880 był zupełnie sprawiedliwie przeprowadzony; wykazał on Polaków 55.813, a Niemców 10.753. Spis zaś z roku 1910 wykazuje Polaków 63.580, a Niemców 17.631. Wzrost więc Polaków wynosi 7.667, a Niemców 6.878 w ciągu lat czterdziestu. Więc Niemcy stanowiący w 1910 roku na podstawie urzędowego spisu zaledwie 21·5% ludności powiatu bialskiego, mają taki sam niemal przyrost jak Polacy, którzy stanowią 77·7% ogółu ludności. Dalej

wiemy z rozdziału III., że wzrost naturalny dla Niemców wynosi (+) 8·21%. Stosując za całe czterdziestolecie ten wzrost naturalny otrzymamy liczbę 3.526. Do liczby tej dodać należy przyrost niemieckiej emigracyi do powiatu bialskiego między rokiem 1880 a 1910, t. j. mniej więcej 200, a odjąć tych, którzy z powiatu bialskiego wyemigrowali do krajów niemieckich Austryi, przyczem zauważam, że biorę dla ostrożności z tej liczby tylko 75% dla Niemców, zostawiając 25% dla Polaków. Liczba ta wynosi 1.419. Przeprowadziwszy działania otrzymujemy jako wynik liczbę 2.307. O tyle więc mogli wzrosnąć Niemcy w powiecie bialskim w ciągu ostatnich lat czterdziestu, ciągle mając na uwadze zastrzeżenie podane na wstępie tego rachunku prawdopodobieństwa, że uznajemy na chwilę spis z roku 1880 jako prawdziwy. Dodając ten wyrachowany wzrost do liczby Niemców w 1880 roku otrzymujemy jako końcowy wynik dla 1910 roku 13.060. Tymczasem statystyka urzędowa podaje 17.631, czyli za dużo 4.571 Niemców, których należy dopisać Polakom. Liczba Polaków wynosiłaby w takim razie 68.151, czyli 83·3%, a Niemców 13.060, czyli 15·9%.

b) Powiaty polityczne cieszyński, frydecki i frysztacki.

Będziemy rozpatrywać trzy powiaty łącznie, dla tych samych motywów, dla których uczyniliśmy to już poprzednio, patrz zestawienia XIV i XV (str. 37, 39).

Ciekawe są liczby zawarte w zestaw. XXXIII (str. 78).

a) Polacy w trzech pierwszych okresach wzrastają procentowo podnosząc się z 54·4% na 59·5%, czyli zyskują 5·1%, w czwartym okresie gwałtownie spadają na 52·8%, czyli tracą w jednem dziesięcioleciu 6·7%, zajmując w ten sposób niższe procentowe stanowisko, niż je posiadali w 1880 roku i to niższe o 1·6%. Polaków było w 1880 roku 96.309, w 1910 roku 167.128, przyrost więc wynosi 70.819, w procencie 73·6%.

b) Czesi w trzech pierwszych okresach spisowych tracą procentowo w dość szybkiem i wzrastającem tempie zwolenników narodowości czeskiej, czyli budzi się coraz silniejsze uświadomienie narodowe polskie. Spadek wynosi 7%. W czwartym jednak okresie zwycięża „system“ prowadzenia spisów i Czesi

dzięki temu zyskują procentowo poważnie, bo 4·3%. W r. 1880 było Czechów 66.673, w 1910 roku 110.772, przyrost więc wynosi 44.099, w procencie 66·2%.

c) Niemcy są żywiołem stale i konsekwentnie wzrastającym w ciągu całych lat czterdziestu, przyczem szybkość

ZESTAWIENIE XXXII.

W powiecie bialskim przynależni do innych krajów				
a mianowicie do:	1880		1900	
	liczba	%	liczba	%
1. Galicyi	2.232	72·5	5.583	78·5
2. Czech i Moraw . . .	780	25·3	1.331	18·7
3. Innych krajów Austryi	68	2·2	202	2·8
razem . .	3.080	100·0	7.116	100·0

ZESTAWIENIE XXXIII.

Powiaty Cieszyn, Frydek i Frysztat wykazują;								
w roku	Polaków		Czechów		Niemców		razem	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1880	96.309	54·4	66.673	37·6	14.281	8·0	177.298	100·0
1890	116.185	57·7	68.879	34·2	16.269	8·1	201.378	100·0
1900	155.472	59·5	80.072	30·6	25.561	9·8	261.437	100·0
1910	167.128	52·8	110.772	34·9	39.018	12·3	317.067	100·0

przyrostu stale się podnosi. Cały przyrost wynosi 4·3%, z czego na ostatnie dziesięciolecie przypada 2·5%. W roku 1880 było Niemców 14.281, w 1910 roku 39.018, przyrost więc wynosi 24.737, w procencie 173·3%.

Ogólny wzrost całej ludności wynosi między 1880 a 1910 rokiem 139.769, czyli 78·8%.

Przypatrzmy się wzrostom poszczególnych narodowości w ciągu lat czterdziestu w każdym z trzech powiatów, przy użyciu zestawienia XXXI (str. 72—75).

Do bliższego rozpatrzenia się w stosunkach narodowościowych panujących w tych trzech powiatach politycznych, potrzebne nam będą także dane o przynależności ich mieszkańców, jak również o pochodzeniu przybyszów (z którego kraju Austryi pochodzą!). Opierać się w tej sprawie będziemy na danych i zestawieniach zawartych w rozdz. III. Pewną trudność sprawiać nam będzie fakt zmian terytoryalnych wśród powiatów, przeprowadzonych po roku 1900, bo nie posiadając statystyki pochodzenia przybyszów (z jakich krajów!) w poszczególnych gminach, nie możemy, bez zarzutu pewnej dowolności, porównać powiatów według ich składu gmin z 1910 roku, z powiatami według składu gmin w poprzednich terminach spisowych. Częściowem wyjściem z tych trudności jest możność rozszerzenia zestawienia XI. (str. 28—31), także na powiaty sądowe a nawet poszczególne gminy w terminach spisowych 1900 i 1910 na podstawie danych krajowego urzędu statystycznego w Opawie [1]). Podajemy je w XXXVII zestawieniu (str. 81).

Jak powiedzieliśmy poprzednio, mówiąc o całości trzech powiatów, Polacy w pierwszych trzech okresach spisowych stale wzrastali w siłę, stanowiąc w 1900 roku już prawie 60%. Daleko to wprawdzie jeszcze było do wyników podanych przez Czörniga, ale był to w każdym razie przez lat trzydzieści stały i konsekwentny postęp. Nagle statystyka za rok 1910 przynosi nam straty nietylko w braku wzrostu procentowego, ale nawet cofnięcie się po za rok 1880. Gdybyśmy uwzględnili w 1910 roku przyrost jak za poprzednich dziesięcioleci, to jest 3·5%, to ludność polska trzech powiatów wynosiłaby 63 proc. czyli 199.600 mieszkańców, a tymczasem statystyka urzędowa podaje ich 167.128. Przypatrzmy się zestawieniom XXXIV do XXXVI. (str. 80) i zestawieniom odnoszącym się do przynależności.

---

[1]) Schlesiens Bevölkerung in einigen wichtigeren Beziehungen auf Grund der Volkszählung vom 31. December 1910 mit besonderer Berücksichtigung der vorhergegangenen Volkszählungen. Troppau 1912, str. 151 i n.

ZESTAWIENIE XXXIV.

POLACY								
Powiat	1880		1890		1900		1910	
	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost między 1880—1910
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Cieszyn . .	58.922	10·1	64.865	7·9	69.994	10·2	77.147	32·6
Frydek . .	2.015	130·0	4.642	196·2	13.751	5·6	14.519	621·0
Frysztat .	35.372	32·0	46.678	53·6	71.727	5·3	75.462	113·2

ZESTAWIENIE XXXV.

CZES								
Powiat	1880		1890		1900		1910	
	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost między 1880—1910
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Cieszyn . .	7.629	— 34·8	4.975	8·7	5.406	14·8	6.204	— 18·7
Frydek . .	48.878	12·1	54.775	18·6	64.952	17·8	76.465	56·5
Frysztat. .	10.166	— 10·2	9.129	6·4	9.714	189·5	28.103	176·8

ZESTAWIENIE XXXVI.

NIEMCY								
Powiat	1880		1890		1900		1910	
	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost między 1880—1910
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Cieszyn . .	8.407	16·3	9.772	36·7	13.356	27·6	17.045	102·8
Frydek . .	2.192	16·3	2.549	54·0	3.926	73·6	6.814	211·0
Frysztat. .	3.682	7·2	3.948	110·0	8.279	83·1	15.159	311·7

1. Cieszyn.

Wzrosty w poszczególnych okresach wynoszą:

Polaków: 10·1%, 7·9%, 10·2%, w ciągu 40 lat 32·6%,
Czechów: (—) 34·8%, 8·7%, 14·6%, „ „ „ „ (—) 18·7%,
Niemców: 16·3%, 36·7%, 27·6%, „ „ „ „ 102·8%.

Najsilniej więc wzrastają Niemcy, bo przeszło dwukrotnie. Skąd się bierze ten tak szybki przyrost?

Emigracya z zachodnich prowincyi państwa wywołać go nie mogła, skoro takich przybyszów było w Cieszyńskiem w 1880 r. 569, w 1900 roku 505, a w 1910 roku zapewne nie wiele wię-

ZESTAWIENIE XXXVII.

Rok 1900	Z pomiędzy ludności obecnej było przynależnych:								
Powiaty sądowe	do powiatu w którym mieszka		do innych powiatów Śląska		do innych krajów Austryi		za granicą		razem
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	razem
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Cieszyn . .	42.620	68·7	10.114	16·3	7.619	12·3	1.691	2·7	62.044
Jabłonków	26.342	90·9	1.078	3·7	1.061	3·6	506	1·8	28.987
Frydek . . .	35.806	85·3	1.630	3·9	4.289	10·2	256	0·6	41.981
Ostrawa pol.	7.928	18·9	9.153	21·9	23.827	57·0	924	2·2	41.832
Bogumin . .	16.524	56·6	3.992	13·6	7.042	24·1	1.669	5·7	29.227
Frysztat . .	41.167	64·3	10.678	16·7	10.567	16·5	1.644	2·5	64.056
Rok 1910									
Cieszyn . .	47.669	66·4	13.289	18·5	9.229	12·8	1.622	2·3	71.809
Jabłonków	27.603	89·8	1·408	4·6	1.242	4·0	490	1·6	30.743
Frydek . . .	34.706	80·3	3·561	8·2	4.744	11·0	194	0·5	43.205
Ostrawa pol.	21.635	38·8	7.381	13·2	25.802	46·3	934	1·7	55.752
Bogumin . .	22.242	55·7	5.825	14·6	10.233	25·6	1.644	4·1	39.944
Frysztat . .	51.733	63·0	14.328	17·5	14.437	17·6	1.588	1·9	82.086

cej, skoro na całym Śląsku cieszyńskim bawiło przybyszów z niemieckich krajów Austryi zaledwie 1.920 (zestawienie XIV str. 37). Owszem zauważyć musimy, że z Cieszyńskiego, jak i z innych powiatów Śląska, jest silna emigracya do zachodnich krajów państwa, są to wśród Niemców i żydzi, i tak było takich emigrantów z Cieszyńskiego w 1910 roku 2.702.

Przyrost naturalny Niemców jest tak nikły, że oczywiście również nie mógł sprowadzić ich podwojenia. Jasnem więc jest, że są to Polacy zapisani do rubryk niemieckich, głównie w Cieszynie (13.254 Niemców), Trzyńcu i Jabłonkowie, gdzie Niemcy, mając w zupełności rządy gminne i urzędy w swem ręku, mogą gospodarować jak się im żywnie podoba.

Czesi wykazują na ogół w Cieszyńskiem spadek (—) 18·7%. Wysoką liczbę Czechów w 1880 roku uzyskano w Cieszynie (1.703) i w kilku gminach najbardziej na zachód wysuniętych. Rok 1880, to jeszcze zbyt bliskie tradycye powszechnych czeskich szkół, czeskiego języka urzędowego, a za małe polskie uświadomienie narodowe. Zmienia się to jednak szybko. Już w 1890 r. Cieszyn wykazuje 599 Czechów, a i w innych gminach liczba ich tak opada, iż ogólny wynik jest wysoko ujemny, bo przeszło o jednę trzecią. W następnych okresach nie mogą się już Czesi podnieść, za mało mają wpływów, trzymają się tylko silnie w owych kilku zachodnich gminach, należących, jak się następnie okaże, do terenu czysto i rdzennie polskiego, a trzymają się dzięki czeskim szkołom i władzy w gminach. Ten silny spadek czeszczyzny w Cieszyńskiem zasługuje na wyróżnienie, jest on bowiem dosadnym dowodem pogłębiania się uświadomienia narodowego polskiego. Gdyby środki „Macierzy szkolnej“ pozwoliły na założenie polskich szkół w tych zagrożonych gminach, to już przy następnym spisie wyniki byłyby dla nas niewątpliwie dużo korzystniejsze.

Polacy wzrastają w powiecie cieszyńskim wedle urzędowej statystyki bardzo wolno, wzrost nie odpowiada zupełnie przeciętnej dla Polaków, rzeczywisty bowiem nasz przyrost zabierają przedewszystkiem Niemcy, a w mniejszej części Czesi. Imigracya zresztą stosunkowo słaba (10·2%, zestawienie XI (str. 28—31) i XXXVII (strona 81), nie wywiera znaczniejszego wpływu na ukształtowanie się stosunków narodowościowych, tembardziej, iż w większości swej jest ona dla nas dodatnią, pochodząc z Galicyi.

2. Frydek.

Wzrosty w poszczególnych okresach wynoszą:

Polaków	130·0%,	196·2%,	5·6%	w ciągu 40 lat	621·0%,
Czechów	12·1 „	18·6 „	17·8 „	„ „ „ „	56·5 „
Niemców	16·3 „	54·0 „	73·6 „	„ „ „ „	211·0 „

Już w I. rozdziale podkreśliłem krzywdę, jaką nam rząd wyrządził utworzeniem powiatu politycznego frydeckiego. Sztuczne połączenie powiatu sądowego Ostrawy polskiej, bezsprzecznie czysto polskiego, jak się to okaże następnie z badań językowych z powiatem sądowym frydeckim, mało przemysłowym, zamieszkałym ludnością używającą przejściowej gwary morawsko-polskiej, połączenie nie wywołane oczywiście względami potrzeby, czy dogodności, a owszem sprawiające duże niedomagania przy administrowaniu powiatem, stąd szukanie wyjścia, czy udogodnień w sposób iście klasyczny, jak kreowanie „komisaryatów“ dla pewnych spraw i pewnych powiatów Cieszyńskiego w innym kraju koronnym, bo na Morawach w Ostrawie Morawskiej — służy wyłącznie na pożytek Czechom, pozwala im już nietylko zagarnąć na wyłączną własność powiatu sądowego frydeckiego, ale także twierdzić, że powiat sądowy Ostrawy polskiej im w zupełności przynależy. Stanowisko to ułatwia im fakt, że we wszystkich gminach z wyjątkiem Gruszowa, gdzie rządzą Niemcy, rządy dzięki poparciu i wpływom gwarectw są w ich rękach.

Ze względu więc na zasadnicze różnice między obu powiatami sądowymi, składającymi się na powiat polityczny frydecki, musimy osobno przypatrzeć się obu częściom składowym.

Powiat sądowy frydecki wykazuje bardzo drobną liczbę Polaków. W roku 1880 liczy ich 384, w 1910 roku 1.521, wzrost więc jest czterokrotny, ale z pewnem ograniczeniem, bo rok 1910 w porównaniu z 1900 znamionuje spadek faktyczny o 118 Polaków, nie mówiąc już o wzroście naturalnym i zwiększonych wędrówkach Polaków z Galicyi. Emigracya do Frydeckiego jest nieznaczną, jak podaje zestawienie XXXVII, skoro w r. 1900 było 10·2%, a w 1910 roku 11·0% przybyszów. Wynikiem powyższego jest, że powiat sądowy frydecki odgrywa nieznaczną rolę w rozwoju stosunków narodowościowych powiatu politycznego frydeckiego ze względu na stanowisko polskie.

Powiat sądowy Ostrawy polskiej, składający się zaledwie z 7 gmin, wykazuje Polaków w 1880 roku 1.631 t. j. 10·3%, w 1910 roku 12.998 czyli 23·7%, między 1900 a 1910 rokiem wzrośli Polacy bezwzględnie tylko o 886 osób, względnie zaś stracili 5·9%. Szybki wzrost Polaków do roku 1900 jest łatwo zrozumiałym, bo jak się następnie okaże, wszystkie gminy tego powiatu stanowią teren językowy czysto polski, wzrasta więc z postępem czasu samowiedza narodowa u ludności rdzennej i przybywa tysiące Polaków z Galicyi. Przybysze sami mogą decydować o narodowości poszczególnych gmin, gdyż było ich w 1900 roku 57% (zestawienie XXXVII str. 81), w 1910 r. liczba przybyszów bezwzględnie wzrasta o 2.000 osób, ale względnie traci już większość wynosząc 46·3%, za to wzrasta gwałtownie między 1900 a 1910, bo przeszło o 100%, liczba obywateli przynależnych „do powiatu w którym mieszka" z 18·9% na 38·8%. Tu widzę jednę z przyczyn spadku ilości Polaków. Gminy mianowicie na podstawie cytowanej już poprzednio ustawy przyjmowały do swego grona obywateli innych krajów, ale to mogli być tylko Czesi, bo rządy gmin są w rękach czeskich.

Liczba przybyszów z Galicyi do powiatu Ostrawy polskiej nie da się dokładnie oznaczyć. Ostatnie bowiem ścisłe dane powiatami politycznymi mamy z 1900 roku, brak zaś ich z 1910 r., a właśnie między 1900 a 1910 nastąpiło utworzenie powiatu politycznego frydeckiego. Można jednak przeprowadzić pewien rachunek prawdopodobieństwa. Liczba emigrantów z Czech i Moraw (więc Czechów) wynosiła w 1900 r. do powiatu politycznego frysztackiego (który wówczas jeszcze zawierał w sobie 7 gmin stanowiących następnie powiat sądowy Ostrawy polskiej) 10.603. Przyjmijmy, że połowa przybyłych Czechów osiadła w 7 gminach, tworzących następnie powiat sądowy Ostrawy polskiej, a druga połowa w reszcie gmin powiatu politycznego frysztackiego. Ponieważ suma emigrantów do powiatu sądowego Ostrawy polskiej w 1900 roku wynosiła 24.000 (rachunek w tysiącach, zestawienie XXXVII), więc odjąwszy od niej 5½ tysiąca Czechów przybyłych, zostaje 18 tysięcy Polaków przybyłych z Galicyi do Ostrawskiego. W 1910 roku stosunek utrzymał się zapewne ten sam, a nawet jest większe prawdopodobieństwo, że przechylił się na korzyść Polaków, bo ze zestawienia XIV (str. 37) widzimy, że liczba Czechów przybyłych na Śląsk między r. 1900 a 1910 wzrosła o 3.230, Polaków zaś o 10.197. Tych 10.000 Po-

laków osiedliło się w przeważnej większości w powiecie sądowym Ostrawy polskiej i politycznym frysztackim. Z pośród przybyszów bawiących w Ostrawskiem w 1910 roku było co najmniej 19½ tysiąca Polaków z Galicyi. Do tej liczby dodać należy tych Polaków z Galicyi, którzy w okresie 1900—1910 zdołali uzyskać „prawo zasiedzenia", dalej rdzennych obywateli Śląskich dwojakiego rodzaju t. j. tych, którzy z innych powiatów Śląska przybyli w Ostrawskie na roboty i tam osiedli i tych, którzy stanowią pierwotną, tubylczą ludność 7 gmin, a w końcu i tych Polaków, którzy pozwolili się wpisać do narodowości niemieckiej, co się działo na wielką skalę w 1910 roku w Gruszowie, gdzie liczba „Niemców" wzrosła w 10 latach o 1.974 głów, a tymczasem liczba Niemców przybyłych na cały Śląsk cieszyński między 1900 a 1910 wynosi 1.920 (zestawienie XIV). Tak uzyskana suma dałaby nam rzeczywistą ilość Polaków mieszkających w Ostrawskiem. Jak daleko do tej sumy danym urzędowym, przyznającym Polakom niespełna 13.000 osób w 1910 roku, nie potrzeba już chyba po powyższych rozważaniach udowadniać.

A teraz jeszcze kilka słów o całym powiecie politycznym frydeckim. Polacy wykazują, wedle zestawienia XXXIV (str. 37), ogromny wzrost w ciągu lat 40, wynoszący 621·0%. Pojedyncze jednak etapy tego wzrostu wyglądają bardzo ciekawie, w pierwszem dziesięcioleciu 130·0%, w drugiem 196·2% a w trzeciem 5·6%. Powody zarówno szybkiego wzrostu w dwu pierwszych okresach, jak i gwałtownego spadku w trzecim okresie już wyjaśniłem. Gdybyśmy w trzecim okresie równie konsekwentnie wzrastali jak poprzednio, to wzrost wynosiłby około 155%, a odpowiadająca temu liczba Polaków byłaby około 35.000. Tymczasem urzędowe dane nie podają ani nawet połowy tej liczby. Straty przeto nasze poniesione w przeważnej większości na rzecz Czechów, a częściowo także na korzyść Niemców, są bardzo wysokie. Wywołały je z jednej strony silny nacisk przeróżnych czynników posiadających przemożne wpływy, z drugiej strony przyznać trzeba, iż uświadomienie narodowe, zarówno u ludności tubylczej jak i wśród przybyszów z Galicyi, było jeszcze tak słabe, iż nie potrafiło wywołać u ludu w zasadzie polskiego, tej stanowczości, jakiej było potrzeba, by męskiem przyznaniem się do polskości, zwyciężyć przy konskrypcyi.

3. Frysztat.

Wzrosty w poszczególnych okresach wynoszą:

Polaków	32·0%,	53·6%,	5·3%,	w ciągu 40 lat 113·2%,
Czechów	(—) 10·2 „,	6·4 „,	189·5 „,	„ „ „ 176·8 „,
Niemców	7·2 „,	110·0 „,	83·1 „,	„ „ „ 311·7 „.

Powiat polityczny frysztacki stanowi bezsprzecznie, jak okażą następne wywody o granicy językowej, na całym swym obszarze teren czysto polski. Warunki rozwoju i ukształtowania się stosunków narodowościowych są zarówno w powiecie sądowym bogumińskim jak i frysztackim analogiczne, bo silny rozwój górnictwa i przemysłu obejmuje prawie w całości powiat polityczny frysztacki. Z tych względów rozpatrzymy rozwój stosunków narodowościowych odrazu w całym powiecie.

Najsilniejszy przyrost procentowy wykazują Niemcy. Wynosi on od 1880—1910 roku 311·7%. W pierwszym okresie 1880—1890 wzrośli Niemcy z 3.682 na 3.948 mieszkańców, czyli wzrost wynosi 266 osób, co stanowi 7·2% przyrostu. Otóż przedewszystkiem należy skonstatować, że liczba „3682 Niemców“ podana w urzędowych publikacyach za rok 1880, jest mocno przesadzoną i nie odpowiada faktycznemu stanowi wówczas istniejącemu. Bawiło bowiem w roku 1880 w całym powiecie frysztackim (wraz z 7 gminami wyłączonemi potem do powiatu frydeckiego) tylko 260 osób pochodzących z niemieckich prowincyi Austryi (w 1869 roku tylko 123 osób), żydów zaś, po wyłączeniu powiatu Ostrawy polskiej było 799, czyli razem mogło być w 1880 roku co najwyżej 1.100 Niemców. Na razie pozostawmy rozważania nad rzeczywistą liczbą Niemców, a zajmijmy się ich wzrostem, przyjmując jako wyjście dane urzędowe z 1880 roku. Otóż wzrost między 1880 a 1890 wynoszący 7·2% należy uznać jako normalny, jest on nieco niższy od średniego wzrostu dla Niemców (+8·21%). W drugim okresie 1890—1900, wzrastają Niemcy z 3.948 na 8.279, czyli wzrost wynosi 4.331 osób t. j. 110·0%. Oczywiście ten iście amerykański wzrost dzieje się naszym kosztem, jak to już niejednokrotnie poprzednio udowodniliśmy. Natomiast dobijając do 3.948, t. j. do ilości Niemców z 1890 roku, ich naturalny przyrost (+8·21%) otrzymamy dla roku 1900 liczbę 4.272, czyli wzrost wynosiłby 324 osób. Przeprowadzając analogiczny rachunek dla roku 1910 otrzymujemy

liczbę Niemców w tym roku w wysokości 4.623, (wzrost 351 osób) a nie 15.159 jak tego sobie życzy statystyka urzędowa.

Chcąc zaś obliczyć rzeczywistą, bardzo zbliżoną do prawdy liczbę Niemców w 1910 roku wychodzimy z podanej poprzednio dla roku 1880 liczby 1.100. Nie wiemy wprawdzie wielu było przybyszów niemieckich w 1890 roku w powiecie frysztackim, ale wiemy, że w 1900 roku było ich w całym powiecie 506, czyli biorąc przeciętną między 1880 a 1900 rokiem, mogło ich być w 1890 roku co najwyżej 383, żydów zaś było 917, czyli razem 1.300 osób. W 1900 roku zaś było przybyszów niemieckich 506, żydów 1.840, razem więc 2.346 Niemców. W roku 1910 przybyszów niemieckich jest co najwyżej 650 (dokładnych danych nie mamy, ale na całym Śląsku cieszyńskim bawiło ich 1.920), żydów 2.459, czyli razem 3.109 Niemców. Dodajmy do tej liczby pewną liczbę tych obałamuconych Polaków, których powrotu do polskości trudno się już spodziewać — i zaokrąglijmy liczbę Niemców w powiecie frysztackim na 3.500. Tyle więc może co najwyżej wynosić liczba Niemców, urzędowa statystyka więc zwiększa ich liczbę na naszą krzywdę o 11.659.

Zanim przystąpię do omówienia narodowości czeskiej w powiecie frysztackim, przytaczam opinię Buzka[1]), gdyż zawiera ona cały szereg bardzo poważnych argumentów, odnoszących się do powiatu frysztackiego w składzie z roku 1890, a więc wraz z późniejszym powiatem sądowym Ostrawy polskiej, które, mimo iż 17 lat temu były wypowiedziane, nie straciły nic ze swej wartości.

„Spis ludności z r. 1890 podaje, iż w gminach wiejskich powiatu bogumińskiego naliczono wśród 38.771 obywateli austryackich 19.159 Czechów, 16.839 Polaków, a 2.773 Niemców. Na Czechów przypada więc 49·41%, na ludność polską 43·48%, na ludność niemiecką nareszcie 7·15%. Natomiast stanowili według spisu z r. 1880 Czesi 51·92%, Niemcy 8·58%, a Polacy tylko 39·50% ludności. Według spisów wzrasta więc jedynie ludność polska, ludność czeska i niemiecka cofnęły się znacznie: emancypacya polska postąpiła więc i w Bogumińskiem o jeden krok naprzód“.

---

[1]) Dr. Józef Buzek: Ludność Ks. Cieszyńskiego podług narodowości. Op. cit. str. 62 i 63.

„W gminach uchodzących według spisu za polskie liczba Czechów była już w r. 1880 nieznaczną, a zmniejszyła się jeszcze w r. 1890. W gminach uchodzących za czeskie[1]) stanowili Polacy w r. 1880 tylko 11·9% ludności słowiańskiej, a w r. 1890 natomiast 18·0%. Oznacza to postęp jak na lat 10 wcale znaczny".

Przedstawiwszy następnie zestawienia w sprawie przynależności mieszkańców tego powiatu mówi dalej:

„Z cyfr tych wynika, iż ludność powiatu bogumińskiego jest złożoną z elementów najróżnorodniejszych pod względem pochodzenia. Niejednolitość ludności jest w Bogumińskiem większą, niż w którymkolwiek innym powiecie Księstwa, nie wyjmując nawet Frysztackiego. W r. 1869 przynależało do gminy pobytu 54·3% ludności t. j. więcej niż połowa, w r. 1880 tylko 41·7% t. j. trochę więcej niż $^2/_5$, w r. 1890 z pewnością daleko mniej, w każdym razie nie więcej niż jedna trzecia. W r. 1880 tylko 57·2% ludności powiatu pochodziło z samego frysztackiego, a w r. 1890 z pewnością mniej niż połowa! Jedna czwarta całej ludności pochodziła natomiast z innych powiatów Śląska, a więc przedewszystkiem z Księstwa, druga czwarta zaś z poza Śląska. Z ludności pochodzącej z innych powiatów Księstwa największa część musiała przybyć z powiatów niezaprzeczenie polskich. Ludność powiatu bielskiego ciąży bowiem do Bielska, ludność powiatu frydeckiego zaś do przemysłowego Frydku. Z przynależnych do innych krajów koronnych pochodziła jeszcze w r. 1869 największa część z Moraw i Czech, w r. 1880 jednak już 2.771 osób pochodziło z Galicyi (w r. 1869 tylko 397!!) Po r. 1880 napływ ludności polskiej (po r. 1890 także w bardzo małej części ruskiej) z Galicyi stawał się coraz silniejszym. Do tego dodać należy, iż cały ruch imigracyjny do Bogumińskiego koncentruje się właśnie w owych najwięcej przemysłowych gminach uchodzących za czeskie. Na podstawie cyfr przytoczonych powyżej da się obliczyć, iż przynajmniej $^1/_3$ ludności owych gmin pochodziła w r. 1880 z gmin polskich Księstwa lub Galicyi, w roku 1890 zaś z pewnością przynajmniej 40%, nie licząc oczywista ludności miejscowej etnograficznie także polskiej. A pomyśleć, iż spis z r. 1880 zalicza tylko 11·6% ludności słowiańskiej tychże gmin, w r. 1890 zaś tylko 18·0% do ludności polskiej".

---

[1]) Z nich to utworzono powiat sądowy Ostrawy pol. (Przyp. autora).

„Ludność powiatu frysztackiego jest etnograficznie czysto polską, jak to konstatują jednomyślnie przytoczeni przez nas autorowie, zarówno filolodzy jak statystycy. Ludność czeska powiatu jest ludnością napływową i rekrutuje się niemal wyłącznie z wyższych urzędników i dozorców kopalnianych, dosięgając, licząc wysoko, 2.000 głów (należy przypuszczać, iż z owych 4.695 osób przynależnych do Moraw i Czech, a żyjących w dniu 31. grudnia 1880 r. w starostwie frysztackiem, większa połowa przebywała w położonem bliżej granicy, a oprócz tego więcej przemysłowem Bogumińskiem, mniejsza zaś połowa w Frysztackiem). Konstatujemy, iż ludność czeska powiatu frysztackiego wynosiła w r. 1880 nie 24·4% obywateli, lecz co najwyżej 6%, w r. 1890 zaś wobec zmian kierunku wędrownego znacznie mniej. Zresztą wynika i z cyfr spisu, iż w r. 1890 naliczono w gminach wiejskich powiatu tylko 7.701 „Czechów", w r. 1880 natomiast 8.104. Z gmin uchodzących i według spisu z r. 1890 za polskie znikli „Czesi" niemal zupełnie, w gminach według spisu mieszanych przypadało zaś na ludność polską w r. 1880, 40·2%, w r. 1890 już 42·2% całej ludności słowiańskiej. Mimo ogromnych trudności stawianych przez sfery w gminach decydujące, ruch emancypacyjny ludności polskiej postępuje i w Frysztackiem żwawo naprzód".

Przypatrzywszy się wzrostom czeskim, widzi się na pierwszy rzut oka ich wysoką niewiarygodność. Odnosi się wrażenie, że narodowości na Śląsku, to piłka w ręku mniej lub więcej zdolnego żonglera, że doskonale umieją się bawić nią Niemcy lub Czesi ku swemu dobru. Wzrosty czeskie są bardzo oryginalne, więc w pierwszym okresie spadek (—) 10·2%, ludność rzekomo czeska spada z 10.166 na 9.129 (zestawienie XXXV (str. 80), czyli o 1.037 osób. Spadek ten ludności czeskiej zarówno procentowy jak i bezwzględny i to tak znaczny, przy równoczesnem podniesieniu się całej ludności powiatu o przeszło 10.000 mieszkańców (zestawienie XXXI) i przy dwukrotnem wzmożeniu się ruchu emigracyjnego do Frysztackiego, (7.726 imigrantów w 1880 roku, a 15.042 imigrantów w 1890 roku) świadczy o dużem podniesieniu się samowiedzy narodowej u Polaków. Toteż zestawienie XXXI (str. 72—75), wykazując między r. 1880 a 1890 wzrost Polaków z 35.372 na 46.678 t. j. o 11.306 mieszkańców, równocześnie wyświetla, że Polacy, prócz przyrostu naturalnego, zdobyli w roku 1890 nietylko cały wzrost imigracyi,

ale także odebrali Czechom przeszło 1.000 osób zagarniętych przy poprzednim spisie. Z drugiej strony spadek Czechów jest jak najbardziej jaskrawym dowodem, iż przy poprzednim spisie (1880) spora ilość Polaków zapisała się do obozu czeskiego. Nie ulega wątpliwości, że ten nasz zysk na Czechach w ilości 1.000 głów jest stanowczo za małym.

Trzeba więc ustalić, wiele mogło być mniej więcej Czechów w roku 1880. Tu dają nam wyjaśnienie obliczenia Buzka powyżej podane. Buzek oblicza zupełnie słusznie liczbę Czechów w powiecie sądowym frysztackim w 1880 roku na 6%, t. j. 2.145 osób. Powiat sądowy Bogumiński bierze Buzek pod rozwagę w składzie gmin z roku 1880 t. z. wraz z gminami, z których następnie utworzono powiat sądowy Ostrawy polskiej. Późniejszy też rozdział najlepiej udowodnił, że Buzek miał racyę, sądząc, że emigracya czeska, o ile idzie do powiatu sądowego bogumińskiego, to grupuje się w gminach najbardziej zachodnich, na terenie Ostrawskim. Moje bowiem zestawienie XXXI (str. 72—75) powiada, że w r. 1880 było w powiecie bogumińskim (bez Ostrawy polskiej) Czechów 1.516, w roku 1890 zaś mniej, bo 1.382, dość popatrzeć na końcową Tablicę II, by zrozumieć jak w poszczególnych gminach wyglądał spadek Czechów. Opierając się przeto na liczbach i na badaniach Nitscha twierdzę, iż w roku 1880 mogło być co najwyżej około 500 Czechów w powiecie sądowym bogumińskim. Razem więc w całym powiecie politycznym frysztackim nie 10.166 (20·6%), ale 2.645 Czechów stanowiących 5·4% ludności obecnej powiatu.

Ale wróćmy do wzrostu Czechów przyjmując jako wyjście dane urzędowe z 1890 roku. W drugim okresie wzrastają Czesi z 9.129 na 9.714, co się równa 6·4% wzrostu. Wzrost ten jest niższy od ich normalnego wzrostu (9·89%), co dowodzi, że i w tem dziesięcioleciu emancypacya Polaków wzrasta znacznie, bo nie dość, żeśmy nie pozwolili Czechom nadmiernie wzrastać, ale zabraliśmy im w dodatku 3·49% ich rzekomego wzrostu. Mamy tu nowy dowód, że Polacy byli w Frysztackiem jako Czesi zapisani. W ostatnim okresie 1900—1910 wzrastają nagle Czesi z 9.714 na 28.104 t. j. 189·5%. Wzrost jest niemal trzykrotny, a wynosi 19.390 osób. Tymczasem gdybyśmy na chwilę przyjęli, że liczba Czechów w 1900 roku rzeczywiście wynosiła 9.714 i dodali ich naturalny przyrost, to otrzymalibyśmy 960 osób, czyli razem 10.674 Czechów wypadałoby na rok 1910. Stanowiliby oni w ta-

kim razie 9·0% ogółu ludności powiatu frysztackiego, a nie 23·6%, jak mówi statystyka urzędowa.

Chcąc zaś obliczyć rzeczywistą, bardzo do prawdy zbliżoną liczbę Czechów w powiecie frysztackim, wracamy do wyrachowanej poprzednio dla nich liczby z roku 1880 wynoszącej 2.645. Nie wiemy wprawdzie wiele przybyło Czechów w roku 1890 do powiatu frysztackiego, ale mamy dwie wiadomości do wypośrodkowania tej danej. Pierwsza, że w roku 1890 bawiło na całym Śląsku cieszyńskim przeszło 4.000 Czechów więcej, niż w r. 1880 (zestawienie XIV str. 37), a druga, że w roku 1900 było w powiecie frysztackim 10.603 Czechów, połowę ich zabraliśmy już do obliczeń powiatu Ostrawy polskiej, drugą pozostawiliśmy dla Frysztackiego. Na podstawie tych danych obliczamy w roku 1890 liczbę Czechów w wysokości 3.906 osób. W roku 1900 mogło ich być 5.686, a w 1910 roku 7.746, a nie 10.674, jak podaje poprzednie obliczenie, uznające jako założenie liczbę Czechów w roku 1890. A więc tembardziej jest nieprawdziwą liczba podana przez Centralną komisyę statystyczną. Czechów więc w Frysztackiem w roku 1910 mogło być co najwyżej 7.746 i stanowili 6·5% ludności przynależnej powiatu.

Liczba Polaków w powiecie politycznym frysztackim wypływa sama z poprzednich rozważań:

Niemców	3.500	. . .	2·9%,
Czechów	7.746	. . .	6·5 „,
Polaków	107.552	. . .	90·6 „.
Razem	118.798	. . .	100·0%.

Na tem kończymy obliczenia nasze i krytykę urzędowych danych zawartych w publikacyach c. k. centralnej komisyi statystycznej. Z rozważań tych podkreślam jeden wynik ogólnej natura, oto, że żywiołem, który najsilniej i najkonsekwentniej — bez żadnych wahań — wzrasta są Niemcy. Czechom udają się „zdobycze“, ale nie widać u nich tak żelaznego i jak najbardziej jednolicie przeprowadzonego planu, jak to widzimy na każdym kroku u Niemców.

Oboma miastami z własnym statutem, jak i dokładnem obliczeniem zbliżonej do prawdy liczby Polaków na Śląsku, zajmiemy się w ostatniej części tego rozdziału.

3. Granice językowe.

Pierwszym, który w roku 1801 zajmował się wyznaczeniem granicy polsko-czeskiej na Śląsku był ks. Kneifel[1]). Buzek[2]) o pracy Kneifla powiada: „Należy jednak przyznać, iż trudne to zadanie“ (oznaczenie granicy językowej, przyp. autora) „ks. Kneifel nadzwyczajnie sobie uprościł. Znając gwarę ludową w Księstwie i język morawski (czy też polski, wątpimy), zadecydował krótko, iż ludność Księstwa nie mówi nigdzie właściwie po polsku, a nigdzie też po morawsku, lecz posiada własny swój dyalekt. Dyalekt ten w największej części Księstwa zbliża się według niego do języka polskiego, na granicy zaś do morawskiego. Kneifel używa więc krótko dwóch terminów „schlesisch-polnisch“ i „schlesisch-mährisch“. Że zaś swego narzecza śląsko-morawskiego nie uważał bynajmniej za gałęź narzecza morawskiego, ale za gałęź narzecza śląskiego, dowodzi ustęp, w którym twierdzi, iż w Starych Hamrach mówią inaczej, niż w całej reszcie Księstwa, a mianowicie „mährisch aber mit einem etwas geänderten Dialekt“. — Kneifel podaje narodowość mieszkańców każdej pojedynczej wsi i uważa za najbardziej na wschód wysunięte miejscowości narzecza śląsko-morawskiego następujące wsi: Rakowiec, Ligotka kameralna, Gnojnik, Toszonowice górne i dolne, Domasłowice górne i dolne, Pitrów, Żermanice, Więcłowice, Datynie górne, Szonów, Radwanice, Hermanice, Gruszów. Jako enklawy śląsko-morawskiego narzecza podaje jeszcze Zabłocie i Nikeltaff w Bogumińskiem, Jasnowicę i Jaworzynkę w Jabłonkowskiem, odwrotnie tworzą Kończyce wielkie w Frydeckiem enklawę narzecza śląsko-polskiego“.

Kneifel więc, nie mogąc wybrnąć z trudności jakie mu nastręczały różnice językowe w Cieszyńskiem, wyszukał sobie ła-

---

1) Kneifel: Topohraphie. Tom I, część II. — Pracy tej, mimo usilnych starań, wobec trudności wojennych nie zdołałem wydostać. Otrzymałem tylko, dzięki uprzejmości prof. F. Popiołka, notatki i wypisy z Kneifla, z których korzystałem przy omawianiu stosunków narodowościowych w poszczególnych gminach. Pozatem, o ile cytuję Kneifla, to opieram się na pracy Dra Buzka: „Ludność Ks. Cieszyńskiego podług narodowości“.

2) Dr. Buzek: Ludność Ks. Cieszyńskiego. Mies. pedagogiczny. Rocznik X. Cieszyn 1901. Str. 38.

twe wyjście stworzeniem nowego dyalektu „schlesisch-polnisch". Jest rzeczą oczywistą, że takie postawienie sprawy nie wytrzymuje zupełnie krytyki naukowej, zwłaszcza wobec późniejszych badań, przeprowadzonych nad gwarą śląską i, że odrazu jasno należy stwierdzić, że przynależni do dyalektu „schlesisch-polnisch" są jedynie i wyłącznie: Polacy. Opinia Kneifla mogła się prawdopodobnie wytworzyć pod wpływem odpowiedzi, jakie otrzymywał od ludu polskiego na Śląsku, kiedy go zapytywał o jego mowę i otrzymywał odpowiedź, którą i dziś często na Śląsku usłyszeć można: „po naszemu". Skonstatowanie tego faktu jest ważnem dla nas z tego powodu, iż zeń wynika, że ludność Cieszyńskiego u progu dziewiętnastego stulecia uważała się za jednę etnograficzną całość.

Następni statystycy mówią stale o Polakach na Śląsku, a nie uznają dyalektu polsko-śląskiego. I tak Bayer[1]) podaje narodowość każdej wsi i nazywa n. p. Frydek i Morawkę polskiemi.

Springer[2]) powiada: „Oprócz tego" (t. j. poza granicami Galicyi, przyp. autora) „znajduje się jeszcze ludność polska na południowo-wschodnim Śląsku i w niektórych granicznych częściach Moraw, a w szczególności także jako Górale w powiecie frydeckim i na Śląsku".

Następnie wspomniany już poprzednio okres badań stosunków narodowościowych, prowadzony pod przewodnictwem Czörniga w latach 1841—1855, badań o tyle nie ścisłych, że ustalano, kierując się większością, narodowość całych gmin, zapytywano o zdanie różnych przygodnie w Wiedniu bawiących ludzi, polegano na opinii władz miejscowych, ale nie badano sprawy na miejscu, u źródła mogącego dać najlepszą odpowiedź, t. j. wśród ludu Śląsk zamieszkującego.

Wyniki badań Czörniga opracowuje pierwszy Hain[3]) i powiada: „Granica polsko-morawska idzie wzdłuż granicy państwa aż do granicy śląsko-morawskiej, stamtąd zaś linią poczynającą się na południe od Polskiej Ostrawy a idącą niemal do-

---

[1]) Josef Bayer: Topographisches Handbuch vom mährisch-schlesischen Gouvernement. Brün 1817.

[2]) Springer: Statistik des österreichischen Kaiserstaates. Wien 1840.

[3]) Hain: Handbuch der Statistik des österr. Kaiserstaates. Wien 1852.

kładnie w kierunku południowo-wschodnim górami Ropicą i Złobiczem między potokiem Morawką a rzeką Olzą, aż do Wielkiego Połomu w Karpatach". „Pomimo, iż granica ta językowa z powodu nieznacznego przejścia jednego narzecza w drugie jest niepewna, można ją określić przytaczając następne mieszane i polskie gminy terytoryum narzecza morawskiego: Gruszów, Muglinów, Zamość, Polska Ostrawa (wszystkie mieszane), Radwanice i Lipina (obydwie polskie), Bartowice, Szonów, Więcłowice, Datynie dolne i górne (wszystkie mieszane), dolne, średnie i górne Błędowice przy Cierlicku (wszystkie polskie), Pitrów, Szebiszowice dolne i górne, Domasłowice dolne i górne, (wszystkie mieszane), Toszonowice dolne i górne, Ligotka przy Gnojniku, Rzeka, Tyra, Koszarzyska i Łomna)wszystkie polskie)". „Oprócz wymienionych miejscowości mieszanych mieszkają Polacy i Morawianie jeszcze w Wierbicy w Hermanicach i Michałkowicach".

Ostateczne wyniki badań Czörniga opublikowane w roku 1857 powiadają o tej kwestyi:[1]) „Ponieważ obszar Opawy i Karniowa odłączył się od Moraw dopiero w 13. stuleciu, cały Śląsk jednak wkrótce potem wszedł w ścisły związek z Koroną czeską, staje się jasnem, że czeskiego języka używa się wyłącznie w części Śląska przyległej do Moraw wzdłuż Odry i Ostrawicy, jakkolwiek na wschód od tej granicy już więcej z polskiem odcieniem (Betonung)". „Jako granicę narzeczy czesko-morawskiego i polskiego (des Dialektes der Wasserpolaken) można uważać polskie gminy Pudłów (przy Boguminie), Rychwałd, Pietwałd, Szumbark, Błędowice, Bukowiec, Rzeka. W Pitrowie, w Szebiszowicach górnych i Domasłowicach używa się obu języków".

Na podstawie badań Czörniga ogłasza też swą pracę Ficker w 1869 roku. Opinia Fickera[2]) brzmi: „Jeżeli się mówi o morawsko-polskiej granicy językowej na Śląsku, która przebiega z północnego-zachodu na południowy-wschód przez wsie Pudłów (przy Boguminie), Rychwałd, Pietwałd, Szumbark, Błędowice, Bukowiec i Rzekę, to należy

---

[1]) Czörnig: op. cit. Tom I. str. 44.
[2]) Ficker: op. cit. str. 56.

to tylko tak rozumieć, że na wschód od tych miejscowości przybiera dyalekt charakter coraz więcej polski. Nie można przeto, całkiem ściśle biorąc, mówić o mieszanym obszarze morawsko-polskim; Pitrów zaś Szebiszowice górne i Domasłowice można tylko o tyle jako taki obszar uważać, że tu okazuje się niemożliwem przyznanie narzecza jednej lub drugiej narodowości. Niemcy nazywają bardzo często wszystkich Słowian, mieszkających na Śląsku i w północno-wschodnim kącie Moraw „Wasserpolen", dlatego, że z jednej strony zamieszkują oni obszary obfitujące w wody Odry, Ostrawicy, Olzy i Wisły, z drugiej strony, ponieważ przynależności na zachód od tej linii granicznej są bardzo bliskiemi Polakom.

W pierwszej więc połowie dziewiętnastego stulecia zarówno Bayer jak i Springer podają ludność całego Śląska cieszyńskiego jako polską, ba nawet Springer szuka granicy etnograficznej polskiej na Morawach. Wnioskowali oni najprawdopodobniej na podstawie terminologii używanej wówczas ogólnie przez Niemców „Wasserpolen", o której następnie wspomina Ficker w swej pracy z roku 1869.

Publikacye następne opierały się wyłącznie już na pracach c. k. dyrekcyi administracyjnej pod kierunkiem Czörniga i muszą zawierać w sobie błędy i nieścisłości, wynikające ze sposobu przeprowadzenia badań, o czem już wyżej mówiłem.

Znajdujemy jednak znaczną różnicę w określeniu polskiego stanu posiadania w powiecie bogumińskim w pracy Haina a publikacyi Czörniga. Hain bowiem przyjmuje granicę idącą przez Gruszów, Muglinów, Zamość, Ostrawę polską, Radwanice, Lipinę i t. d., wyłączając w ten sposób tylko Kończyce małe z polskiego obszaru etnograficznego, a zaliczając temsamem nietylko cały powiat sądowy bogumiński i frysztacki, ale i cały obecny powiat sądowy ostrawski (z wyjątkiem Kończyc małych) do obszaru czysto polskiego lub mieszanego. Tymczasem Czörnig w swem dziele przesuwa granicę w tem miejscu dalej na wschód, twierdząc, iż ona przebiega przez Pudłów, Rychwałd, Pietwałd, Szumbark itd., czyli odbiera Polakom już nietylko cały obecny powiat sądowy Ostrawy polskiej, ale i część powiatu sądowego bogumińskiego. Skąd się bierze ta znaczna różnica stawiania kwestyi opartych na tych samych źródłach i badaniach nie wiem, może wyjaśnieniem tej ró-

żnicy są słowa Buzka[1]: „Sprzeczność między publikacyą Czörniga i książką Haina, czerpiącą z tego samego materyału urzędowego, wynikła z okoliczności, że uwzględniał tylko wiadomości, dostarczane dyrekcyi statystyki administracyjnej przez władze miejscowe, Czörnig zaś oprócz tego jeszcze opinie spostrzegaczy przypadkowych t. j. owych „Geschäftsmänner und andere Besucher aus allen Theilen des Reiches", których wypytywał się w Wiedniu.

Ficker podaje granicę zupełnie równobrzmiącą z Czörnigiem. On też podaje ową barbarzyńską nazwę „Wasserpolen", użytą po raz pierwszy przez Adama Gdaciusa (1688), uważaną powszechnie na Śląsku za obelgę dla Polaków i tłumaczy ją w sposób naiwny, nie wytrzymujący poważnej krytyki.

Dalej stwierdzić należy, że wszyscy dotychczas wymienieni statystycy uważają cały powiat sądowy cieszyński za teren czysto polski, a cały niemal powiat sądowy frydecki za obszar czeski, czy też czesko-morawski. Co do ostatniego powiatu odmienną jest opinia Bayera i Springera.

Z pośród czeskich aurorów przytacza Buzek: Kořistkę i bezimiennego piszącego w słowniku naukowym Riegera[2]). „Zdanie Kořistki odpisane w całości przez autora z słownika naukowego, jak się o tem przekonałem, zasługuje na szczególniejszą uwagę z powodu następującego zdania: „zresztą wszyscy słowianie śląscy mają charakter, który raczej za polski niż za czeski uważać należy".

Z polskich autorów zajmujących się granicą polsko-czeską podaję na razie dwóch: Harwot[3]) powiada: „Granica między narzeczem morawskiem a językiem polskim idąca od Ostrawy morawskiej przez Krasne Dwory (Szonów), Wacławowice, Bruzowice, Wojkowice, Dobracice i Ligoty do Morawki". Jest więc granicą prawie identycznie idącą, jak ją przyjmuje Hain, z tą tylko różnicą, iż Harwot przesuwa granicę nieco na zachód, uważając jako polskie Bruzowice, Wojkowice, Dobracice i Ligotę.

---

1) Buzek l. c. str. 40.

2) Rieger: Slovnik naučny. Tom VIII., str. 539.

3) Prof. Jerzy Harwot: Cieszyn i ziemia cieszyńska pod względem geograficzno-statystycznym. Przemyśl 1903, str. 52.

Macoszek[1]) stwierdzając o narzeczu morawskiem, że jest to gwara polska zeszpecona wpływami mowy czeskiej, podaje granicę następującą: „Narzecze to (morawskie, przyp. aut.) zajmuje pas wzdłuż Ostrawicy, od działu wód Morawki i Łomny aż do jej ujścia do Odry. Miejscowości pograniczne, w których słychać język polski i gwarę morawską, są następujące: Lhoty pod Praszywą, Bukowice, Kocurowice, Bruzowice, Kaniowice, Węcławice, Bartowice, Radwanice, Hermanice i Wierbica. Jednak uwagi godną jest ta okoliczność, że na wschód od tej linii jest jeszcze kilka wsi, w których język czeski panuje w kościele i w szkole, np. Dobracice, Wojkowice, Domasłowice, Szobiszowice, Średnia Sucha, Szonów, Pietrzwałd, Orłowa i Dziećmárowice, aczkolwiek ludność ich poza szkołą mówi dosyć czysto po polsku". Macoszek idąc od północy odstępuje nieco od granicy Haina na naszą szkodę, wyłączając z polskiego terenu Gruszów, Muglinów i Ostrawę polską, dalej ku południowi idzie zgodnie z Hainem, począwszy zaś od Więcłowic przesuwa granicę polską nieco ku zachodowi, uznając jako polskie Kaniowice, Bruszowice (zgodnie z Harwotem), następnie zgadza się znowu z Hainem, gdyż Kocurowice są osadą należącą do gminy Domasłowice dolne, a Bukowiec osadą należącą do Dobracic, a w końcu aż do granicy węgierskiej idąc, uważa Ligoty pod Praszywą jako polskie i prowadzi granicę szczytami Ropiczki, Ropicy na Mały Połom.

Od roku 1880 posiadamy urzędową statystykę narodowościową ogłaszaną w rocznikach c. k. centralnej Komisyi statystycznej. W ogólnych zarysach omówiłem już wyniki tejże powiatami politycznymi i sądowymi. Gdybyśmy chcieli na podstawie tych urzędowych wiadomości wykreślić granicę etnograficzną polsko-czeską, to wypadłaby ona dla nas bardzo ujemnie. Straty byłyby wprost olbrzymie. Wszak tracilibyśmy w ten sposób cały powiat sądowy frydecki; cały powiat sądowy Ostrawy polskiej, bo w 1910 r. nie mamy tam większości w żadnej gminie; połowę powiatu sądowego bogumińskiego; trzy gminy w powiecie sądowym frysztackim t. j. Dziećmorowice, Łazy i Orłowę i w końcu pięć gmin najbardziej na zachód wysuniętych w powiecie sądo-

---

1) Ks. Antoni Macoszek: Przewodnik po Śląsku Cieszyńskim wraz z opisem topograficzno-etnograficznym i szkicem dziejów Księstwa Cieszyńskiego. Lwów 1901, str. 103.

wym cieszyńskim t. j. Dobracice, Domasłowice dolne i górne, Szobiszowice i Toszonowice dolne. Wszystkie te straty poszłyby na rzecz Czechów. Pomyślniej nieco przebiegałaby dla nas granica etnograficzna na podstawie spisu z roku 1900.

Dla nas na Śląsku mieszkających sprawa ta jest zupełnie jasną. Oczywiście bowiem ludność mieszkająca na tych rzekomo przez nas straconych terenach jest polską, tak samo, jak była polską od początku dziejów Śląska, czy też w czasie badań Kneifla, czy też Czörniga, musi być polską tembardziej, że prócz jej naturalnego przyrostu, rozwoju świadomości narodowej i t. d., przybywają jeszcze dziesiątki tysięcy emigrantów z Galicyi zachodniej. Zmieniły się tylko kryterya i metody badań stosunków narodowościowych. Centralna Komisya statystyczna jako organ pracujący dla całego państwa nie ma możności sprawdzania wyników spisów i kontroli sposobów ich przeprowadzania, brakuje choćby owej ścisłości Czörniga, który nie polegał na danych urzędowych, ale szukał innych źródeł (często nie zupełnie wiarygodnych). O przyznawaniu się do danej narodowości decyduje obecnie terror szerzony falangą czeskich inżynierów i sztygarów w owych powiatach silnie przemysłowych. To są powody tych naszych strat w „urzędowych“ sprawozdaniach c. k. centralnej Komisyi statystycznej.

A więc musimy szukać innych dróg do odkrycia prawdy i odpowiedzi na pytanie: „Ilu nas jest?“

Posłuchajmy co mówią wybitni językoznawcy o granicy panowania języka polskiego na Śląsku cieszyńskim, te bowiem argumenty będą najwalniejszym dowodem słuszności naszych praw, zwłaszcza w chwili, gdy coraz głośniej rozlega się z za morza rzucone hasło: „Narody mają same prawo stanowienia o sobie“.

Malinowski[1]) przeprowadziwszy wywód naukowy oparty na licznych przykładach podaje granicę językową zupełnie równobrzmiącą z granicą Harwota, podaną powyżej. Widocznie Harwot opierał się na badaniach Malinowskiego.

---

[1]) Łucyjan Malinowski: Studyja śląskie (Badania nad mową ludu polskiego na Śląsku czynione w lecie 1869 r.) (Rozp. i sprawozd. z pos. Wydz. filol. Akad. Um.) Tom IX. str. 257—359. Kraków 1882. — Prof. Malinowski: Powieści ludu polskiego na Śląsku. (Mat. antropol.-archeol. i etnogr. Akademii Um.). Część I. Tom IV. dz. II. 1899. Część II. Tom V. dz. II. 1901. — Prof. Malinowski: Zarysy życia ludowego na Śląsku. Ateneum. Warszawa 1877.

Bystroń[1]), pochodzący i wychowany właśnie na terytoryum spornem, powiada o granicy podanej przez Malinowskiego: ...„Te wsi leżą też rzeczywiście na terytoryjum, oficyjalnie do narzecza czeskiego zaliczanym, bo w szkołach jest wykładowy język czeski. Nam wydaje się atoli, że granica etnograficzna leży dalej na zachód, zaś Czörnig posunął ją nieco na wschód".

Dalej znowu mówi: „To podobieństwo śląskich narzeczy do języka staropolskiego czują Ślązacy sami. W artykule: „Język polski na Śląsku" pisze Gwiazdka Cieszyńka, 1854, str. 536: „To też kiedy czytamy dzieła sławnych pisarzy polskich np. Kochanowskiego, zdaje nam się, jakby pisali je teraźniejsi Ślązacy".

W ośm lat później pisze Bystroń: „Rzeczywiście przyznać należy, iż narzecze frydeckie, aczkolwiek ma wiele właściwości niewątpliwie polskich, zwykle uchodzi za „morawskie" a więc czeskie. Natomiast zaznaczyć należy, że narzecze niektórych wsi, należących do powiatu frydeckiego, jest bezwarunkowo więcej polskie, niż czeskie, tak iż na podstawie cech językowych ludność Błędowic górnych, średnich, Więcłowic, Datyń górnych, Szonowa, Bartowic, Wrocimowa należałoby zaliczyć właściwie do Polaków". Bystroń podaje na podstawie swych badań jako granicę etnograficzną „najbardziej prawdopodobną" linię „prawie zupełnie prostą od granicy pruskiej (Gruszów) aż do źródeł rzeki Morawki". „Linia przeprowadzona między Więcłowicami i Kaniowicami ku Ostrawicy" dzieli ten obszar Śląska na dwie części, z których północna „ma znacznie więcej właściwości polskich, niż narzecze części południowej i bardziej jest zbliżona do języka polskiego niż do czeskiego".

Jest to więc prawie w zupełności linia, którą podał Hain.

„Z filologów[2]) czeskich zajmowali się oznaczeniem granicy czesko-polskiej w szczególności słynny czeski uczony Šafařik,

---

1) Prof. dr. Jan Bystroń: O mowie polskiej w dorzeczu Stonawki i Lucyny w Księstwie Cieszyńskiem. (Rozp. i sprawozd. z Wydz. filol. Akad. Um.). Tom XII. str. 1—110. Kraków 1877. Str. 2 i 5. — Prof. dr. Jan Bystroń: Stosunki narodowościowe w Księstwie Cieszyńskiem. Nowa Reforma. 1895. Nr. 27 i nast.

2) Podaję na podstawie pracy Buzka l. c. Str. 41.

dalej Šembera i prof. Bartoš, Šafařik[1]) uznaje całe Księstwo Cieszyńskie za czysto polskie, granica czesko-polska idzie według niego Ostrawicą aż do Odry. To też Šafařik podaje, iż w Cieszyńskiem mieszka 192.000 Polaków, t. j. tyle, ile wówczas wynosiła ludność słowiańska Księstwa".

„W dwadzieścia lat później zajmował się kwestyą granicy czesko-polskiej filolog Šembera[2]). Badając dyalekty czesko-słowiańskie wyróżnia jako osobne narzecze morawskie „různořeci Opavsko-Ostravické", którego używa także ludność „po obu brzegach Ostrawicy aż do jej źródeł" „z pokrajnimi osady" a to, aż do Wierzbic, Datyń, Bruzowic, Noszowic i Morawki". Šembera zarzuca jednak wyraźnie, iż sama ludność na prawym brzegu Ostrawicy nie nazywa już swego narzecza morawskiem lecz śląskiem.

„Prof. Bartoš[3]), który był kilka lat profesorem w Cieszynie i zyskał sobie sławę najlepszego znawcy narzeczy morawskich, uważa dwadzieścia lat później narzecze ludności słowiańskiej w Opawskiem, „na wązkim pasie zachodniej części Księstwa Cieszyńskiego (tylko Frydeckiem!) w północno-wschodnim klinie Moraw i na pruskim Śląsku aż po Baborów i Raciborz za przejściowe niejako czesko-polskie".

Znakomity językoznawca Nitsch[4]) przeszedł osobiście sporny teren językowy od Gruszowa począwszy ku południowi, a wyniki swych badań ogłosił w dwu pracach, z których pierwszą określa jako broszurę popularną. Opieramy się w cytatach naszych na pracy drugiej.

Nitsch powiada: „Co do przedstawicieli djalektu, Śląsk jest krajem dla badań wyjątkowo pomyślnym. Przedewszystkiem ludność jest przeważnie zasiedziała, prócz okręgu fabrycznego, nie natrafia się więc na trudności w wyszukaniu osobnika nie tylko na miejscu urodzonego i wychowanego, ale i z zupełnie

---

1) Šafařik: Slovanský Národopis. Praha. 1842. § 19. Str. 77. i § 22. Str. 88.

2) Alois Vojtěch Šembera: Základove dialektologie česko-slovenské. Vídeň. 1864.

3) Prof. Bartoš: Dialektologie Morawska 1886.

4) Dr. Kazimierz Nitsch: Dyalekty polskie Śląska (z mapą). Materyały i prace Kom. język. Akad. Um. Kraków, Tom IV. 1909. Str. 93 i następne. — Prof. Dr. Kazimierz Nitsch: Polsko-czeska granica językowa. Świat słowiański. Rocznik III. Kraków 1907.

miejscowych pochodzącego rodziców. Z tejże przyczyny mowa przeważnej większości osad, zwłaszcza wsi rolniczych jest bardzo jednolita. Że zaś łączy się z tym wielkie zróżniczkowanie djalektyczne Śląska, przeto często można spotkać człowieka, który twardo władając swą gwarą, świadom jest równocześnie niektórych jej różnic od sąsiadów. Także brak inteligiencyi polskiej a rozwinięte czytelnictwo gazet polskich ułatwiają pracę: pierwszy z nich sprawia, że Śląsk mówi swoim djalektem zupełnie swobodnie, a choć dobrze widzi odrębność języka literackiego, uważa to za rzecz pisma, nie żywej mowy. Język książkowy jednak lubi, chętnie go słyszy od przybysza, nierzadko nawet zainteresuje się samym celem odwiedzin. . .

Omówiwszy następnie właściwości dyalektów mówi dalej[1]:

„Zanim przystąpię do ugrupowania opisanych djalektów, muszę pomówić o stosunku Śląska polskiego do czesko-morawskiego. We wstępie pisałem o granicy wschodniej i północnej t. j. o granicy od djalektów małopolskiego i wielkopolskiego, nie zajmowałem się jednak granicą południową ani zachodnią. O południowej mówić tu nie będę, bo własnych badań nie mogę podać, jak daleko sięga w tym kierunku polskość poza Śląsk, w całej zaś pracy nie jest mym zamiarem poddawać tę kwestyę szczegółowemu rozbiorowi lecz tylko przedstawić rezultaty osobistych mych badań w obrębie Śląska. To zaś mogę uczynić co do granicy zachodniej, o ile idzie o granicę od żywiołu czesko-morawskiego".

„Otóż co do granicy polsko-czeskiej jest rzeczą z góry dającą się przewidzieć, że przy tak bliskiem i odwiecznym pokrewieństwie tych języków nie będzie ona linią wyraźną, lecz że znajdą się między dwoma obszarami językowymi djalekty przechodnie".

Następnie przeprowadza Nitsch porównanie granicy polsko-ruskiej w Galicyi wschodniej i mówi dalej:

„Inaczej na zachodzie. Tu niema ani terytorjalnego przeplatańca wsi polskich i czeskich ani wsi z mieszaną ludnością tubylczą (nie mówię oczywiście o świeżej immigracyi przemysłowej: o posuwaniu się czeskiej inteligencji ku wschodowi, a polskiego robotnika ku zachodowi). Natomiast są ludzie mówiący jakimś językiem pośrednim, mającym konsekwentnie przeprowa-

---

1) Nitsch. Str. 225 i następne.

dzone jedne cechy polskie, drugie czeskie. Otóż na wschodzie mamy mieszaninę językową, na zachodzie djalekty przejściowe. Mieszanina jest rezultatem późniejszego spotkania się dwu typów wyraźnie od siebie różnych, przejściowość zaś językowa jest odwieczna, pierwotna".

„Na granicy polsko-czeskiej istnieją oczywiście oba typy, ale obchodzi nas tu tylko jeden z nich. Gdzie Polacy i Czesi dziś żyją razem i ustawicznie z sobą obcują, tam powstaje mieszanina, zjawiają się bezładnie obok siebie umieszczone formy obu języków, w stopniu oczywiście bardzo różnym. Jeżeli do tego jedna strona stara się lub zmuszona jest używać drugiego, niezupełnie sobie znanego języka, powstają jeszcze i błędy językowe, zjawiska w żadnym z nich normalnie nie istniejące. Ten proces mieszaniny języków ciekawy jest oczywiście tak ze stanowiska społecznego, jak i psychologiczno-językowego, należy go jednak ściśle odróżnić od procesu powstania djalektów przechodnich".

„Jakże powstają djalekty przechodnie? Oto na obszarze pierwotnie jednolitym zaczynają się w różnych miejscach wy-

ZESTAWIENIE XXXVIII.

I. POLACY.								
Procent Polaków	Ilość gmin i stosunek ich do ogółu gmin Śląska w r.							
	1880		1890		1900		1910	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
0 — 10	46	21·7	36	16·9	36	16·9	35	16·4
10 — 25	14	6·6	15	7·1	9	4·2	17	7·9
25 — 50	6	2·8	12	5·7	11	5·2	14	6·6
razem 0 — 50	66	31·1	63	29·7	56	26·3	66	30·9
50 — 75	7	3·3	5	2·4	13	6·1	9	4·2
75 — 90	10	4·7	9	4·2	12	5·7	14	6·6
90 — 100	129	60·9	135	63·7	131	61·9	124	58·3
razem 50 — 100	146	68·9	149	70·3	156	73·7	147	69·1
razem 0 — 100	212	100·0	212	100·0	212	100·0	213	100·0

ZESTAWIENIE XXXIX.

II. CZESI.								
Procent Czechów	Ilość gmin i stosunek ich do ogółu gmin Śląska w r.							
	1880		1890		1900		1910	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
0 — 10	149	70·3	157	74·0	156	73·6	155	72·7
10 — 25	6	2·8	1	0·5	6	2·8	3	1·4
25 — 50	3	1·4	3	1·4	7	3·3	8	3·8
razem 0 — 50	158	74·5	161	75·9	169	79·7	166	77·9
50 — 75	4	1·9	10	4·7	6	2·8	8	3·8
75 — 90	10	4·7	7	3·3	7	3·3	9	4·2
90 — 100	40	18·9	34	16·1	30	14·2	30	14·1
razem 50 — 100	54	25·5	51	24·1	43	20·3	47	22·1
razem 0 — 100	212	100·0	212	100·0	212	100·0	213	100·0

ZESTAWIENIE XL.

III. NIEMCY.								
Procent Niemców	Ilość gmin i stosunek ich do ogółu gmin Śląska w r.							
	1880		1890		1900		1910	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
0 — 10	184	86·8	188	88·8	186	87·8	179	84·1
10 — 25	12	5·7	9	4·2	9	4·2	14	6·6
25 — 50	6	2·8	6	2·8	7	3·3	4	1·9
razem 0 — 50	202	95·3	203	95·8	202	95·3	197	92·6
50 — 75	3	1·4	3	1·4	4	1·9	9	4·2
75 — 90	5	2·4	6	2·8	6	2·8	5	2·3
90 — 100	2	0·9	—	—	—	—	2	0·9
razem 50 — 100	10	4·7	9	4·2	10	4·7	16	7·4
razem 0 — 100	212	100·0	212	100·0	212	100·0	213	100·0

ZESTAWIENIE XXXVIII.

L. porz.	Powiat sądowy	1880 gmina	1880 %	1890 gmina	1890 %	1900 gmina	1900 %	1910 gmina	1910 %
		Procent Czechów w gminach w poszczególnych okresach spisowych							
1	2	3		4	5	6	7	8	9
1	**Cieszyn**	Datynie dolne	80·7	—	4·5	—	6·3	—	3·1
2		Dobracice	89·5	Dobracice	95·0	Dobracice	89·2	Dobracice	82·8
3		Domasłowice doln.	92·4	Domasłowice doln.	88·3	Domasłowice doln.	92·3	Domasłowice doln.	90·9
4		Domasłowice gór.	94·2	Domasłowice gór.	97·8	Domasłowice gór.	95·5	Domasłowice gór.	96·4
5		Szobiszowice	97·7	Szobiszowice	97·8	Szobiszowice	98·1	Szobiszowice	89·5
6		Szumbark	94·6	—	0·3	—	2·5	—	4·9
7		Toszonowice dolne	83·6	Toszonowice dolne	62·4	Toszonowice dolne	63·9	Toszonowice dolne	62·6
8	**Frydek**	26 gmin [1])	—	26 gmin	—	26 gmin	—	26 gmin	—
9		Bartowice	99·0	Bartowice	96·1	Bartowice	95·8	Bartowice	97·9
10		Błędowice górne	77·9	Błędowice górne	97·8	Błędowice górne	92·6	Błędowice górne	93·2
11		Błędowice średnie	74·7	Błędowice średnie	74·4	Błędowice średnie	72·9	Błędowice średnie	90·8
12		Datynie górne	99·2	Datynie górne	98·6	Datynie górne	97·8	Datynie górne	99·8
13		Szonów	96·2	Szonów	95·9	Szonów	88·4	Szonów	82·6
14		Więcłowice	100·0	Więcłowice	96·3	Więcłowice	97·7	Więcłowice	98·9
15		Żermanice	97·3	Żermanice	99·7	Żermanice	91·7	Żermanice	98·9
16	**Ostrawa polska**	Hermanice	93·6	Hermanice	88·6	Hermanice	71·1	Hermanice	77·6
17		Kończyce małe	93·2	Kończyce małe	84·5	—	27·5	Kończyce małe	76·2
18		Michałkowice	74·1	Michałkowice	58·9	—	36·4	Michałkowice	61·0
19		Muglinów	81·3	Muglinów	73·5	—	32·0	Muglinów	65·2
20		Ostrawa polska	82·7	Ostrawa polska	82·4	Ostrawa polska	84·9	Ostrawa polska	74·6
21		Radwanice	91·9	Radwanice	81·1	Radwanice	77·1	Radwanice	81·3
22	**Bogumin**	—	8·4	—	6·8	—	21·9	Pietwałd	72·7
23		Wierbica	60·3	Wierbica	69·5	—	48·5	—	16·0
24		Zabłocie	92·1	Zabłocie	97·8	Zabłocie	59·6	—	35·5
25	**Frysztat**	Dąbrowa	85·6	Dąbrowa	66·2	—	19·6	—	34·7
26		Dziećmorowice	84·9	Dziećmorowice	64·0	—	12·5	Dziećmorowice	77·1
27		Łazy	59·7	—	29·0	—	16·1	—	49·0
28		Olbrachcice	96·9	—	—	—	—	—	—
29		—	14·8	Orłowa	65·8	—	34·4	Orłowa	58·5
30		Sucha dolna	94·3	Sucha dolna	55·9	—	42·6	—	38·1
31	**Miasto Frydek**	Frydek	80·1	Frydek	59·7	Frydek	56·1	—	41·4
		54 gmin		51 gmin		43 gmin		47 gmin	

[1]) 26 gmin w powiecie sądowym frydeckim, które leżą na zachód od granicy językowej polsko-czeskiej, podanej przez Nitscha.

twarzać różne tendencye językowe. Jeżeli ich jest dużo i jeżeli zmiany są wielkie, powstają dwa różne języki, w przeciwnym razie djalekty. Obszary leżące między temi odległymi punktami wyjścia pewnych zmian, stosują się do jednej lub drugiej z nich, chylą się to w jedną to w drugą stronę, t. zn. w jednej epoce należały do tego, w drugiej do tamtego obszaru, lub nawet równocześnie pod różnemi względami do różnych. Mogło się to dziać oczywiście tylko przy znacznej blizkości językowej, gdy pewne wspólnie z jednym obszarem dokonane zmiany, nie przeszkadzały jeszcze rozumieniu obszaru drugiego, a zatem i możności wspólnego z nim przeżywania zmian jemu właściwych. Oczywiście mogą też powstawać na takim pograniczu zmiany nieznane na prawo ani na lewo, ale wtedy mamy właściwie już zarody samodzielnego języka: tak n. p. między językami serbskim i bułgarskim".

„Ze zjawisk[1]) głosowych wchodzących w rachubę przy rozróżnianiu języka polskiego od czeskiego, najważniejsze są następujące:

1. Język czeski posiada iloczas — polski nie; w pierwszym akcentuje się zgłoskę pierwszą — w drugim przedostatnią.
2. Długie niegdyś *a* występuje we wszystkich pierwotnych gwarach polskich i w dawnym języku literackim jako dźwięk blizki lub równy *o* — w czeszczyźnie zostaje długie *á*, n. p. *sucho trowa, suchá trawa;* także warunki zachowania się długości dawnych *á, ě, or* lub skrócenia ich nie zawsze są w obu językach te same, n. p. *prowda, gwiozda, krowa* — pravda, hvězda, kráva (ostatniej formie ściśle odpowiadałoby polskie *krówa*).
3. *a, e, o* w zgłoskach zamkniętych, spółgłoską dźwięczną, dają polskie *á (o), é (i, y), ó (u)*, gdy w języku czeskim zmiana ta jest nieznana, n. p. *gád, gniéw, národ — had, hněv, národ.*
4. Czeskim *e, ě* odpowiadają przed współgłoskami twardemi, zębowemi polskie *o, a*, n. p. *lód, miasto — led, město.*
5. U Czechów brak jest nosówek, n. p. *piątek, ręka — pátek, ruka.*
6. Prasłowiańskie *or, ol* między spółgłoskami brzmią w języku polskim jak *ro, ło* — w czeskim jak *ra, la*, n. p. *krowa, głód — kráva, hlad;* czeskim samogłoskowym *r, l* odpowiadają polskie *ar* lub *er, eł* lub *il*, n. p. *kark, wierzch, pełny, wilk — krk, vrh, plny, vlk.*
7. Polskie spółgłoski miękczą się przed *e, i* — czeskie nie, n. p. *niebieski, ciebie, siano, miód — nebeský, tebe, seno, med.*
8. Polskiemu *g* odpowiada czeskie *h*, n. p. *noga, ogień — noha, oheň.*

---

[1]) Nitsch: Op. cit. Świat słowiański, T. I. 1907. Str. 202.

W przeglądzie tym łączyłem czasem w jeden punkt zjawiska sobie bliższe, aby nie mącić zbyt drobiazgowym wyliczaniem".

„Ostatniemi[1]) takiemi czysto polskiemi miejscowościami na zachodzie są: Łomna, Rzeka, Ligotka kameralna, Dobracice, Domasłowice, Szobiszowice, Szpluchów, Więcłowice, Datynie horni, Bogumin". „Nie należą zaś tu: Morawka, Noszowiec, Wojkowice, Kocurowice, Bruzowice, Kaniowice, Racimów, Kończyce" „Granica ta na samym południu „mezi obci Morávkou a polskými obcemi Komorní Ligotkou, Řekou, Tyrou, Košařisky a Łomnou" „jest horskymi hřbety přesně určena"[2]), od Dobracic zaś ku północy, aż po granicę pruską sprawdziłem ją osobiście. Wprawdzie Loriš uważa Dobracice za czeskie, ale podany przez niego na str. 89. tekst jest stanowczo polski (oczywiście z licznemi czechiznami), jak to już stwierdził Polívka A. f. Sl. Ph. XXII, 314-5; zastrzegł się on wprawdzie w słowach: „Doch mag diese Sprachprobe vielleicht mehr die Sprache eines Individuums bloss charakterisiren", ale ja mogę zapewnić, że tak nie jest. Podobnie ręczę za polskość następnych wymienionych wsi, z zastrzeżeniem oczywiście, że mówię o codziennej mowie ludności rdzennie miejscowej, nie o przybyszach lub o dzieciach uczęszczających do szkół czeskich. Tak n. p. w Więcłowicach dziecko, zapytane o nazwę stojących przed nim znanych domowych zwierząt, odpowiedziało mi, że w domu zwie się je krowy, gęsi, w szkole zaś kravy, husi. W Datyniach hornich mowa jest istotnie mocno zczeszczona, ale podstawa jej napewne polska: między innemi zupełnie po polsku mówiła przeszło 30 lat tu mieszkająca kobieta rodem z Baborowa. Postęp czechizacyi znamionuje fakt, że dwaj mieszkańcy Radwanic zupełnie otwarcie przyznali mi, że dawniej sami używali nosówek i g, dziś jednak mówią ruka, noha, husi, uważając taką wymowę za wyższą. W Datyniach hornich podano mi, że dopiero Racimów i Kończyce mówią huśi, co stwierdziłem w rozmowie z napotkanym na drodze Racimowiakiem, który na odwrót twierdził, że w Datyniach hornich mówi się gynśi. W Muglinowie trudno o praw-

---

1) Nitsch: Dajlekty polskie Śląska. Str. 258 i następne.

2) J. Loriš: Rozbor podřeči hornoostravskeho ve Slezku. Praha 1899. Str. 5.

dziwy tubylczy objekt językowy, że jednak mimo panującej tam zewnętrznie czeszczyzny, sama nazwa osady brzmi powszechnie Muglinuf z polskim g, i że słyszałem tam formy typu vizům, przeto oznaczyłem ją na mapie jako należącą pierwotnie do terytorjum polskiego, podobnie jak Polską Ostrawę ze względu na jej nazwę i położenie. Pominąłem Gruszów z ludnością prawie wyłącznie napływową, oznaczyłem zaś jako polską Wierbicę (nie Wierzbicę), skoro urodzone tam osoby mówią: Grušůf, g'žibá, noga, rynka, krovym, šezom i t. d."

„Zaledwie potrzebuję dodawać, że piszę tu o języku, a nie o narodowości tych wsi, jakkolwiek zaś pojęcia te są sobie bardzo blizkie, niemniej jednak nie są one identyczne. Nie chcę w pracy językowej wchodzić na tory narodowościowo-polityczne, przytoczę tylko dwa ciekawe, choć nierówne sobie przykłady niezupełnej zgodności języka ojczystego z poczuciem narodowym: z jednej strony zupełne uświadomienie polskie Bieńkowic i Tworkowa, z drugiej fakt, że nauczyciel w Szobiszowicach, z tejże, bezwątpienia polskiej wsi pochodzący, uważa się za Czecha: wie on o polskości głosowni Szobiszowskiej, ale uważając ją tylko za „výslovnost", nie zdaje sobie sprawy z jej znaczenia, przecenia natomiast panujące tam słownictwo czeskie, przytaczając n. p. nieobecność tam polskiego wyrazu k a p e l u s z, nazywanego tam k ł o b u k! Co do głównych istniejących dzisiaj prądów ruchu ludności, to istnieją one tylko w północnej, przemysłowej części Śląska austryackiego, a polegają na posuwaniu się czeskiej inteligencyi ku wschodowi, polskiego zaś robotnika ku zachodowi, (jak wiadomo, i poza Śląsk, n. p. do Morawskiej Ostrawy z okolicą). Rzecz przytem ciekawa, że mimo całego prądu demokratycznego o narodowości rozstrzyga przedewszystkiem czynnik pierwszy. Co do obecnego stanu więc, stwierdzam tylko, że czeszczyzna zdaje się naprawdę panować tylko w Polskiej Ostrawie i jej najbliższej okolicy: Muglinowie, Radwanicach, może i w Datyniach hornich. Wreszcie dodam, że nie mówię nigdzie o ilościowym stosunku narodowości, bo z natury rzeczy badałem tylko ludność zupełnie osiadłą, na miejscu urodzoną, z czym począwszy od Szonowa ku południowi niema najmniejszej trudności".

„Pograniczne z tych wsi nie mogły oczywiście uchronić swego języka od wpływów czeskich, tak dawnych jak i nowych".

„A teraz sposób szerzenia się tych wpływów czeskich czy polskich. Czy właściwem jest objaśnianie ich mieszaniną żywiołów etnicznych? Moim zdaniem: nie. Żywioły obce przynoszą zawsze ze sobą pewien zasób zjawisk fonetycznych już dokonanych w epokach poprzednich, które nie mogą się przeszczepić w dusze tubylców jako żywe i dalej się szerzące oboczności np. masło (mešće lub got) gady. Przyjmują się tylko niektóre wyrazy lub formy, gdy inne z tejże kategoryi zostają niezmienione".

„Moim zdaniem da się to objaśnić tylko przyjęciem istnienia obszarów przechodnich, które zupełnie dobrze posiadać mogą ludność całkiem jednolitą, ale językowo tak blizką obu sąsiadującym z nimi typom językowym, że powstające tam nowe prawa głosowe bez trudu mogą się szerzyć i u nich. Dlaczego zaś raz chylą się one w jedną, to znów w drugą stronę, to może pozostać często niejasnem, nie przeszkadza jednak bynajmniej hipotezie: gdybyśmy znali dokładną chronologię zjawisk, a z drugiej strony również dokładnie związki kulturalne każdej okolicy w każdej epoce, bardzo być może, że sprawa stałaby się jasną. Dtatego nie tylko zadawalam się nazwaniem tej mowy przechodnią i nie uważam tej nazwy w określonem wyżej znaczeniu za mało dokładną, ale nawet sądzę, że konsekwentne w niej przeprowadzenie raz polskich to znów czeskich zmian głosowych tylko w ten sposób wyjaśnić można".

„Co do narodowości tego przejściowego pasa polsko-czeskiego, to oczywiście z góry już nie możnaby się dziwić jakiejkolwiek jego przynależności: wobec wahania języka rozstrzygnąć musiały wpływy i związki kulturalne. Sprawa ta przedstawia się na Śląsku austryackim nieco inaczej niż na pruskim. W Austryi wszystkie bez wyjątku należące tu wsie uważają się narodowo za czeskie".

W końcu o gminach położonych na wschód od spornego terytorjum powiada Nitsch: „Z tego zestawienia cech polskich, występujących na zachód od przyjętej linii granicznej, z cechami czeskiemi spotykanemi na wschód od niej, jasno widać ich różnicę: gdy na zachodzie mamy niektóre zjawiska fonetyczne typowo i wyłącznie polskie, z różnych pochodzące epok i zajmujące to samo mniej więcej terytorjum, to na wschodzie, z jednym bardzo małoznaczącym i bardzo małe mającym rozprzestrzenienie wyjątkiem, cech takich niema zupełnie. Widzimy tu tylko, że z cech czysto polskich wytwarzają się tu lub zachowują przede-

wszystkiem takie, które znajdują w sąsiedztwie czeskiem poparcie. Gdy więc obszar zachodni jest typowym obrazem przechodnim, to wschodni, w podstawie swej jednolicie polski, wykonuje tylko żywe ale zewnętrzne stosunki międzyszczepowe. Wyznaczona linia nie jest więc bezwzględną granicą polsko-czeską, ale granicą między językiem polskim a wąskim pasem przechodniego djalektu polsko-czeskiego".

„A jednak i na terytorjum polskiem widoczne są wpływy czeskie i to niemałe. Pomijam tu miejscowości jak Polską Ostrawę, Muglinów, Radwanice, Datynie horni, określone powyżej, a mówię tylko o tych, gdzie językiem panującym bezsprzecznie jest i dzisiaj polski. Są to jednak właśnie typowe rezultaty mieszaniny języków, spowodowane nietyle ich sąsiedztwem, ile długowiekowym wpływem czeskiego języka urzędowego, kościelnego, szkolnego, w nowszych czasach przemysłowego".

Znakomite wywody Nitscha powtarzamy tutaj tak obszernie nietylko celem gruntownego udokumentowania naszych niezaprzeczonych praw, ale i dla przypomnienia ich w obecnej dobie, gdy w czasie rokowań pokojowych przyjdzie do regulowania i wymierzania sprawiedliwości poszczególnym narodowościom. Wywody Nitscha są dokumentem historycznym pierwszorzędnej wartości, nie usiłowali go nawet czescy uczeni obalić, choć ich polski uczony zapraszał, by przeszli wraz z nim jeszcze raz sporny teren, wyrażając pewność, „że nie byłoby między nami różnicy zdań".[1])

Z przytoczonych badań naukowych i opinii wynika, że zarówno wszyscy uczeni polscy jak i czescy przyjmują podaną jeszcze w połowie dziewiętnastego stulecia przez Haina granicę językową.

Nie pomogły więc patenty Maryi Teresy i Józefa, ani wyłącznie czeskie szkolnictwo w pierwszej połowie dziewiętnastego stulecia, ani niedopuszczanie języka polskiego do urzędów, ani sztuczne połączenie Śląska cieszyńskiego z opawskim i zupełne oddanie rządów w ręce niemieckie, ani wszechstronne ukrócanie naszych praw na wszystkich polach życia politycznego, społecznego, ba nawet prywatnego, a przedewszystkiem w szkolnictwie, ani polityka nie dopuszczająca do normalnego rozwoju uwarstwo-

---

[1]) Dr. Kazimierz Nitsch: Czesko-polska granica językowa, str. 207.

wienia społecznego polskiego żywiołu, która korzystając ze „status quo", jaki w Cieszyńskiem zastała, iż większa własność tworzyła obszerne latyfundya, należące wyłącznie do narodowości niemieckiej, doprowadziła do tego, iż jesteśmy na Śląsku tylko oraczami i robotnikami - paryasami, nie mając w naszych rękach ani większej własności, ani przemysłu, ani handlu. Nie pomogły urzędowe spisy ludności przeprowadzane przez wydziały gminne, przez czeskich czy niemieckich inżynierów i dozorców sztuczkami, terrorem i sposobami, o których możnaby całe tomy spisać. Nie pomógł handel żywym towarem w postaci kupowania dzieci polskich do obconarodowych szkół. Nie pomogły jednem słowem żadne wysiłki, bo zwycięzcą jest najwyższy i najsilniejszy argument „mowa polska", gdyż, jak wykazują badania lingwistów, lud na Śląsku mówi po polsku — więc jest polskim i przynależy do Polski.

Więc powiaty polityczne bielski, cieszyński, frysztacki i powiat sądowy ostrawski w całości, a z powiatu sądowego frydeckiego gminy: Bartowice, Błędowice górne i średnie, Datynie górne, Szonów, Więcłowice i Żermanice posiadają ludność czysto polską. Reszta zaś t. j. 26 gmin powiatu sądowego frydeckiego nie jest ani polską ani czeską, tylko, jak Nitsch powyżej określa, jest „obszarem przechodnim".

Ów „obszar przechodni" należy w tej chwili do Czechów, ale gdybyśmy mogli w tych gminach założyć polskie szkoły i ująć władzę gminną w swe ręce, należałby na pewne do nas w przeciągu kilkunastu lat intensywnej pracy uświadamiającej i narodowościowej.

Stąd słusznem jest, że lud na Śląsku uważa jako granicę dzielącą narodowościowo Śląsk od Moraw rzekę Ostrawicę i bronić się będzie bezwzględnie przeciw wszelkim zakusom, dążącym do podziału terytoryalnego Śląska cieszyńskiego.

4. Stosunek procentowy trzech narodowości wśród gmin Śląska cieszyńskiego.

Zanim przystąpimy do omówienia stosunków narodowościowych, panujących w poszczególnych gminach, zagrożonych bądź ze strony Niemców, bądź też ze strony Czechów, należy przed-

stawić, jaką siłę my reprezentujemy w gminach śląskich na podstawie statystyki urzędowej. Chodzi więc o to, w ilu gminach stanowimy niezaprzeczoną większość, w poszczególnych czterech okresach spisowych, wedle danych centralnej komisyi statystycznej. Sprawę tę demonstrują zestawienia XXXVIII., XXXIX. i XL. (str. 102 i 103).

Czemże są te zestawienia?

Są to „tabele“ praw ludu polskiego na Śląsku i praw Polski do Śląska. Słusznie bowiem powiada Chołoniewski, dając odprawę zakusom Seeligera („Głos Narodu“ Nr. 43 z 20 lutego 1917 r.): „Dla pojęć nowoczesnych miarodajnemi są nie robaczywe pergaminy „przywłaszczeń“, lecz przyrodniczy fakt osiedlenia się narodu na danym obszarze, nie muzealne zabytki, lecz tętno dzisiejsze woli zbiorowej. Słowem prawo życia“.

Jak się czyta to prawo w tych zestawieniach? Oto n. p. w zestawieniu XXXVIII., mieszkało w roku 1880 w 46 gminach czyli 21·7% ogółu gmin śląskich 0—10% Polaków, albo Polacy stanowili w 1880 roku w 146 gminach, czyli 68·9% ogółu gmin śląskich większość absolutną od 50—100% itd.

Z zestawienia XXXVIII. (str. 102): Polacy, widzimy, że w roku 1880 mieliśmy bezwzględną większość od 50—100% mieszkańców gminy w 146 gminach, w 1890 w 149 gminach, a w 1900 roku w 156 gminach, zawsze na 212 wszystkich gmin Śląska cieszyńskiego. Procentowo więc mieliśmy większość w 60·9, 70·3 i 73·7 gmin Śląska. W roku 1910 tracimy większość w 9 gminach, nie licząc już naturalnego przyrostu, czyli mamy tylko 69·1% na 213 gmin Śląska. Dlaczego to się stało jest powszechnie wiadomem, gdyby jednak spisy ludności były tylko tak sprawiedliwie prowadzone, jak w poprzednich trzech dziesięcioleciach, to mielibyśmy większość bezwzględną co najmniej w 162 gminach czyli 76·1%.

Widzimy dalej, że przez trzy dziesięciolecia ciągle wzrastaliśmy w sile, bo między rokiem 1880 a 1890 odzyskaliśmy na nowo większość w trzech gminach, między rokiem 1890 a 1900 w 7 gminach, a między rokiem 1900 a 1910 nie potrafiliśmy zyskać większości w dalszych 6 gminach z powodów znanych.

Widzimy w końcu, że w miarę wzrostu sił naszych w rubrykach od 50—100% maleje nasza siła w rubrykach od 0—50%, oczywista dlatego, że Polacy, zyskując większość ponad 50%, schodzą do dolnych mocnych pozycyi. I tak w roku 1880 mie-

liśmy mniejszość od 0—50% mieszkańców gminy w 66 gminach, w 1890 w w 63 gminach, a w roku 1900 w 56 gminach, zawsze na 212 wszystkich gmin Śląska cieszyńskiego. Procentowo przedstawia się nasza mniejszość 31·1, 29·7 i 26·3 gmin Śląska. W roku 1910 wróciliśmy na stanowisko z roku 1880, bo gmin jest 66 czyli 30·9%. Uwzględniając jednak argumenty, jak powyżej, powinniśmy co najwięcej mieć w roku 1910 takich gmin 50 t. j. 23·9% ogółu gmin śląskich.

Podkreślmy i wyraźmy sumę rozważań z zestawienia XXXVIII (str. 102). Jest bezwzględnie jasnem, że nie mówiąc już o wszystkich innych prawach naszych jesteśmy panami w co najmniej ¾ ogółu gmin Śląska cieszyńskiego. Czyż potrzeba jaśniejszego dowodu siły polskiej na Śląsku?

Czesi, zestawienie XXXIX (str. 103), mieli bezwzględną większość w 1880 roku w 54 gminach, w 1890 w 51 gminach, a w 1900 w 43 gminach. Wykazują przeto w ciągu trzech pierwszych okresów spisowych spadek i to coraz silniejszy, wynoszący w 1900 roku 11 gmin, za lat trzydzieści, procentowo tracą Czesi 5·2%, opadając z 25·5% na 20·3% ogółu gmin Śląska. Tymczasem w roku 1910 posiadają Czesi większość w 47 gminach, zyskując ją w ten sposób w 4 gminach ponad swój stan posiadania z 1900 roku, wzrost ten zaś równa się 1·8%. Stało się to oczywiście dzięki tyle razy już poprzednio poruszanym sposobom przeprowadzania spisów w rzeczonym terminie. Gdyby natomiast, choć względnie bezstronnie przeprowadzono spisy, to Czesi, biorąc przeciętną, mogli mieć w 1910 roku większość co najwyżej w 39 gminach. Stosunek siły wśród gmin dla poszczególnych narodowości przedstawiałby się w takim razie:

1. Polacy	50—100%	w 162	gminach	t. j.	76·1%
2. Czesi	50—100%	w 39	„	„	18·3%
3. Niemcy	50—100%	w 9	„	„	4·2%
4. Żadna z narodowości nie miała większości	50—100%	w 3	„	„	1·4%
	Razem	213	gmin	t. j.	100·0%

Przypatrzmy się które i w których powiatach położone gminy posiadają rzekomą większość czeską w ciągu czterech okresów spisowych.

W powiecie sądowym cieszyńskim (zestawienie XLI. str. 104 i 5) jest w 1880 roku 7 gmin z większością czeską, w następnych trzech dziesięcioleciach pięć gmin. Pauzy podane w kolumnach zawierających gminy wskazują, że dana gmina nie jest w danem dziesięcioleciu większością czeską, mimo to podaję w kolumnach zawierających procent Czechów liczbę wyrażającą ich ilość, gdyż są one nieraz bardzo charakterystyczne. Tak jest zaraz w pierwszym powiecie sądowym cieszyńskim w Datyniach dolnych i Szumbarku, w których to gminach Czesi, począwszy od 1890 roku, stracili większość, stanowiąc w nich przy następnych spisach odsetek bardzo drobny, charakteryzujący prawdziwość spisów z 1880 roku. Powiat sądowy frydecki przedstawia największą jednolitość i zwartość czeszczyzny. Dzielę go na teren obejmujący 26 gmin, które według granicy językowej Nitscha stanowią obszar językowo-przechodni i na 7 gmin, w których wprawdzie w ciągu wszystkich okresów spisowych mają Czesi absolutną większość, mimo to jednak przynależą one językowo bezsprzecznie Polakom. Powiaty sądowe: ostrawski, bogumiński i frysztacki posiadają wspólne cechy charakterystyczne t. zn. wielką chwiejność i skoki w liczbach procentowych. Powody tych cech były już poprzednio niejednokrotnie podkreślane. W tych powiatach najpomyślniej dla nas przedstawia się rok 1900, w którym zdobywamy większość w 3 gminach Ostrawskiego (wraz z Gruszowem, zestawienie XLII. str. 115, w czterech). Czesi mają większość w jednej tylko gminie Bogumińskiego, a wreszcie wszystkie gminy Frysztackiego również do nas należą. Miasto Frydek zdobyli Niemcy w 1910 roku.

Wróćmy do zestawienia XXXIX. (str. 103) Czesi posiadali w rubryce 90—100% w 1880 roku 40 gmin, w ostatnich zaś dwu dziesięcioleciach tylko 30 gmin, fakt ten jest dowodem wzrostu samowiedzy narodowej polskiej nawet wśród gmin, które Czesi uważają za swą absolutną własność. Ważną jest również rubryka pierwsza 0—10%, bo mówi, że posiadamy na Śląsku 160 gmin, t. j. 75·5% zupełnie wolnych od niebezpieczeństwa czeskiego.

Niemcy mieli w 1880 roku (zestawienie XL. str. 103) bezwzględną większość od 50—100% mieszkańców gminy w 10 gminach, w 1890 w 9 gminach, a w 1910 roku w 10 gminach, procentowo mieli większość w 4·7, 4·2 i 4·7 ogółu gmin śląskich.

ZESTAWIENIE XLII.

L. porz.	Powiat sądowy	Procent Niemców w gminach w poszczególnych okresach spisowych. 1880 gmina	1880 %	1890 gmina	1890 %	1900 gmina	1900 %	1910 gmina	1910 %
1	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Bielsko	Aleksandrowice	84·4	Aleksandrowice	77·3	Aleksandrowice	87·3	Aleksandrowice	86·2
2		Bielsko stare	86·2	Bielsko stare	84·7	Bielsko stare	89·4	Bielsko stare	91·1
3		Bystra	76·9	Bystra	73·3	Bystra	64·2	Bystra	51·7
4		Kamienica	90·0	Kamienica	89·5	Kamienica	87·1	Kamienica	92·3
5		Komorowice niem.	54·0	—	47·5	—	49·4	Komorowice niem.	75·4
6		Międzyrzecze gór.	62·0	Międzyrzecze gór.	64·8	Międzyrzecze gór.	62·4	Międzyrzecze gór.	66·5
7		Mikuszowice	85·9	Mikuszowice	79·4	Mikuszowice	83·6	Mikuszowice	82·9
8		Wapiennica	90·2	Wapiennica	66·1	Wapiennica	75·1	Wapiennica	77·6
9	Skoczów	—	29·5	—	34·4	—	44·8	Skoczów	54·5
10	Strumień	—	15·4	—	21·8	—	35·2	Strumień	54·5
11	Cieszyn	—	49·5	Cieszyn	53·1	Cieszyn	59·8	Cieszyn	61·5
12	Ostrawa pol.	Gruszów	51·7	—	38·8	—	38·4	—	47·7
13	Bogumin	—	34·8	—	27·6	Bogumin	52·8	Bogumin	54·5
14		—	41·1	—	48·0	—	45·8	Szonychel	61·8
15		—	11·9	—	8·8	—	23·9	Wierbica	62·3
16	Miasto Bielsko	Bielsko	86·5	Bielsko	80·7	Bielsko	84·3	Bielsko	84·3
17	Miasto Frydek	—	18·1	—	36·3	—	37·8	Frydek	52·7
		10 gmin	—	9 gmin	—	10 gmin	—	16 gmin	—

Przez trzy dziesięciolecia utrzymują się Niemcy mniej więcej w mierze z bardzo małemi wahaniami, bo przesunięcie do górnych rubryk nastąpiło tylko raz w 1890 roku, kiedy Niemcy utracili większość w jednej gminie. W roku 1900 wrócili do poprzedniego stanu posiadania dziesięciu gmin. Duży zysk Niemców w 1910 roku, bo aż 6 gmin, nie jest niczem usprawiedliwiony, raczej obniża się bowiem ludność niemiecka na Śląsku, gdyż uświadomienie Polaków wzrasta, wielu Niemców emigruje do zachodnich prowincyi państwa — w roku 1900 było ich 7.523 — i mają mniejszy przyrost naturalny. Przeciwnie Polacy mają większy przyrost naturalny i silną jest emigracya na Śląsk z Galicyi. W 1900 roku było przybyszów z Galicyi 46.877 prawie wyłącznie z powiatów zachodnio-galicyjskich. Stąd wniosek, że oceniając optymistycznie dla Niemców sprawę, mogli oni co najwyżej zatrzymać w roku 1910 większość w tej samej co poprzednio ilości gmin t. j. 9 czyli 4·2%.

Przypatrzmy się, podobnie jak poprzednio, w których gminach w ciągu czterdziestu lat posiadali Niemcy większość.

Największem przeto i terenowo najobszerniejszem jest niebezpieczeństwo niemieckie w powiecie sądowym bielskim, obejmującym 8 gmin, a wraz z centrum niemczyzny na Śląsku miastem Bielskiem, 9 gmin. Tylko jedna gmina przez dwa okresy środkowe wyłamała się z większości niemieckiej, w ostatnim jednak okresie na nowo powróciła do dawnego obozu. Gminy te to teren dawnych kolonii niemieckich. Pomówimy o nich jeszcze w ostatniej części tego rozdziału. Poza powiatem sądowym bielskim dążą Niemcy do opanowania za każdą cenę miast i miasteczek będących siedzibami powiatów politycznych i sądowych. Tu należy Cieszyn zdobyty w roku 1890, Bogumin w 1900 i Skoczów, Strumień i Frydek zdobyte w roku 1910. Poza temi gminami zdobyli Niemcy większość w ostatnim okresie spisowym jeszcze w dwu gminach powiatu sądowego bogumińskiego. Jak się odbywało zdobywanie owych większości dawniej, a choćby i w ostatniej dobie, świadczą słowa z pamiętnika Cinciały[1]) o spisie ludności w roku 1880 we Frysztacie: „Gdy w roku 1880 odbywał się spis ludności, starosta frysztacki Klingner odezwał się zafrasowany w publicznym lokalu: „Skądże

---

[1]) Z pamiętnika Dra Andrzeja Cinciały. Wydawnictwo „Politycznego Towarzystwa ludowego w Cieszynie. XIX Cieszyn 1900.

my tu nabierzemy Niemców?" Widocznie ich nie było w rzeczywistości, ale na papierze znaleźli się, gdyż każdy co umiał powiedzieć „Gut Morgen", zaliczony został do Niemców. Taki sztucznie sfabrykowany Niemiec oczywiście i w domu i we wszystkich stosunkach z ludźmi, mówił tylko po polsku, bo inaczej nie umiał".

Wróćmy do zestawienia XL. (str. 103). Otóż analogicznie do dolnych rubryk, wykazujących małe wahania, prócz ostatniego terminu spisowego, muszą i górne rubryki od 0—50% wykazywać bardzo małe wahania. Należy tu jednak silnie podkreślić znaczenie rubryki pierwszej od góry 0—10%, wykazuje ona, że Niemcy mają w stu ośmdziesięciu kilku gminach Śląska tj. prawie w 90% ogółu gmin zaledwie 0—10% ludności, która się przyznała do języka niemieckiego. Ci rzekomi Niemcy w wymienionych gminach to w przeważnej większości żydzi z Galicyi, w mniejszości służba komory arcyksiążęcej, Larischa i Ślązakowcy. Że to są żydzi dowodzi ciekawy fakt, uwidoczniony w publikacyach centralnej komisyi statystycznej za rok 1900. W 1900 roku 80·7% ogółu żydów, mieszkających na Śląsku cieszyńskim, przyznało się do języka niemieckiego, 8·6% do języka polskiego, a 2·2% do języka czeskiego, reszta do języków obcych państw. Pamiętajmy o tem na Śląsku i wyprowadźmy z tego konsekwencye.

Cała więc potęga i siła niemiecka to większość w 16 gminach na 213 gmin Śląska. Większość jednak, jak się przekonamy z ostatniej części tego rozdziału, nie faktyczna, tylko wynikająca z danych c. k. centralnej komisyi statystycznej.

Zestawienie XLIII. (str. 118) przedstawia stosunki panujące wśród wydziałów gminnych Cieszyńskiego. Podaje mianowicie w czyich rękach znajduje się większość w wydziałach gminnych danych gmin. Zestawienie to oparte jest na danych najnowszych z października 1917 roku. Na pierwszy rzut oka widzimy, że dane te stoją w rażącej sprzeczności z faktyczną siłą narodowości polskiej w Cieszyńskiem, którą przedstawiają zestawienia XXXVIII—XL. (str. 102 i 103). Posiadaliśmy bowiem w 1910 roku większość absolutną (50—100%) w 147 t. j. 69·1% gminach Śląska. Większość narodowościowa powinna decydować przy wyborach gminnych, czyli że wydziały gmine powinny być co najmniej w 147 gminach polskie, tymczasem posiadamy większość w wydziałach gminnych tylko

ZESTAWIENIE XLIII.

Liczba porządkowa	Powiaty sądowe, polityczne i miasta	Wydziały gminne znajdują się w rękach									
		Polaków		Czechów		Niemców		Ślązakowców		Razem	
		liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	P. sąd. Bielsko .	7	41·2	—	—	8	47·0	2	11·8	17	100·0
2	„ „ Skoczów	18	51·5	—	—	2	5·7	15	42·8	35	100·0
3	„ „ Strumień	9	60·0	—	—	2	13·3	4	26·7	15	100·0
I	P. pol. Bielsko .	34	50·7	—	—	12	17·9	21	31·4	67	100·0
4	P. s. Cieszyn . .	30	61·2	5	10·2	2	4·1	12	24·5	49	100·0
5	„ „ Jabłonków	17	81·0	—	—	1	4·7	3	14·3	21	100·0
II	P. pol. Cieszyn .	47	67·1	5	7·2	3	4·3	15	21·4	70	100·0
6	P. s. Frydek . . .	—	—	31	94·0	2	6·0	—	—	33	100·0
7	„ „ Ostrawa p.	—	—	6	85·7	1	14·3	—	—	7	100·0
III	Pow. pol. Frydek	—	—	37	92·5	3	7·5	—	—	40	100·0
8	P. sąd. Bogumin	5	50·0	1	10·0	4	40·0	—	—	10	100·0
9	„ . Frysztat .	19	79·2	3	12·5	2	8·3	—	—	24	100·0
IV	P. pol. Frysztat .	24	70·6	4	11·8	6	17·6	—	—	34	100·0
a	Miasto Bielsko .	—	—	—	—	1	100·0	—	—	1	100·0
b	„ Frydek .	—	—	—	—	1	100·0	—	—	1	100·0
	Śląsk cieszyński	105	49·4	46	21·6	26	12·2	36	16·8	213	100·0

w 105 gminach, czyli 49·4% ogółu gmin Śląska cieszyńskiego.

Porównajmy odnośne zestawienia z zestawieniem XLIII. (str. 118). Polacy mają w swem ręku wydziały gminne w 105 gminach czyli 49·4% ogółu gmin Cieszyńskiego, tracą przeto władzę w 42 gminach czyli 19·7% ogółu gmin Śląska cieszyńskiego. Czesi dzierżą rządy w 46 (21·6%) gminach, większość narodowościową zaś posiadali w 1910 roku w 47 gminach, tracą przeto większość w 1 gminie. Niemcy rządzą w 26 gminach (12·2%), większość zaś posiadali w 1910 roku w 16 gminach, w których wcale nie posiadali przewagi narodowościowej. Prócz tego zysku posiadają Niemcy bardzo poważny wpływ na rządy w 36 gminach będących w ręku Ślązakowców.

Straty przeto nasze w tej dziedzinie są bardzo poważne, a sprawa ta przedstawia się bezstronnemu obserwatorowi tem smutniej, że winę tego stanu rzeczy przypisać musi w przewadze kierownikom polityki narodowościowej polskiej na Śląsku. Wzrost wrzodu ślązakowskiego na zdrowym, polskim organizmie Cieszyńskiego jest możliwym tylko wskutek naszej niezaradności, braku stanowczości i energii w czynach. Od lat n. p. mówi się o stworzeniu organizacyi wójtów polskich na Śląsku lub o utworzeniu sekretaryatu narodowego, widzi się, jak wiele korzyści organizacye takie przynoszą Czechom, a dotąd ich nie utworzono.

W końcu przypatrzmy się jeszcze stratom naszym w poszczególnych powiatach i gminach, porównując o ile rządy w danej gminie odpowiadają większości narodowościowej tej gminy według urzędowej statystyki z 1910 roku.

Czesi. W całym powiecie politycznym bielskim Czesi nie mają rządów w żadnej gminie tego powiatu. W powiecie sądowym cieszyńskim mają rządy w tych właśnie 5 gminach, w których mają większość narodowościową (8 kolumna zestawienia XLI. (str. 104 i 105). W powiecie sądowym frydeckim posiadają rządy w 31 gminach, większość zaś narodowościową mieli w 1910 roku w 33 gminach (8 kolumna zest. XLI.), tracą przeto władzę w dwu gminach t. j. w Leskowcu i Starem mieście na rzecz Niemców. Stan posiadania Czechów w powiecie sądowym Ostrawy polskiej jest zgodny z zestawieniem XLI, Czesi rządzą w 6 gminach, Niemcy zaś w Gruszowie. W Bogumińskiem mają Czesi rządy w Pietwałdzie. W powiecie sądowym frysztackim zaś rządzą Czesi w Dziećmorowicach

i Orłowej, co jest zgodne z ich rzekomą w tych gminach większością, prócz tego jednak zdołali zdobyć rządy w Łazach, w których nie posiadali większości narodowościowej w 1910 r. Razem Czesi tracą władzę w dwu gminach (Leskowiec i Stare miasto), a zyskują w jednej (Łazy), mają przeto wydziały gminne w swem ręku w 46 gminach (21·6%) ogółu gmin Cieszyńskiego.

Niemcy. W powiecie sądowym bielskim rządzą Niemcy w 8 tych samych gminach, w których mają większość narodowościową (8 kolumna zestawienia XLII. str. 115). W Skoczowskiem rządzą w Skoczowie i Ustroniu. Ostatnią gminę dlatego przydzielam Niemcom, jakkolwiek w niej mieszka 91·8% Polaków, iż wydział gminny Ustronia jest niemiecko-ślązakowski. W Strumieńskiem rządzą Niemcy w Strumieniu, a prócz tej gminy opanowali wydział gminny w Chybiu (komora arcyks.), w którem mieszka 80·9% Polaków. W powiecie sądowym cieszyńskim rządzą Niemcy w Cieszynie, a także w Trzyńcu, który ma 69·0% Polaków. W Jabłonkowskiem opanowali miasto Jabłonków. W powiecie politycznym frydeckim zdobyli Niemcy rządy w podanych już powyżej 3 gminach tj. w Leskowcu, Starem mieście i Gruszowie, choć w nich większości narodowościowej nie posiadają. W Bogumińskiem prócz 3 gmin podanych w zestawieniu XLII. (str. 115), zagarniają Niemcy rządy w Skrzeczoniu, w którym mieszka 74·9% Polaków. W powiecie sądowym frysztackim rządzą Niemcy w Frysztacie i Karwinie. Oba miasta z własnym statutem posiadają również rządy niemieckie. Razem rządzą Niemcy w 16 gminach, w których mają rzekomą większość (8 kolumna zestawienia XLII), a prócz tych gmin zdobyli wydziały gminne w Ustroniu, Chybiu, Trzyńcu, Jabłonkowie, Leskowcu, Starem mieście, Gruszowie, Skrzeczoniu, Frysztacie i Karwinie, chociaż w tych gminach nie posiadają większości narodowościowej nawet na podstawie statystyki urzędowej.

Ślązakowcy posiadają wpływy w dwu powiatach politycznych tj. w Bielskiem i Cieszyńskiem. W powiecie sądowym bielskim mają Ślązakowcy w swem ręku rządy w Jasienicy i Jaworzu. W Skoczowskiem należą do nich Błatnice dolne, Cisownica, Goleszów, Godziszów, Górki wielkie, Harbutowice, Hermanice, Kozakowice dolne i gór-

ne, Łączka, Międzyświec, Nierodzim, Simoradz, Wieszczęta i Wilamowice. W Strumieńskiem rządzą Ślązakowcy w gminach w Bąkowie, Drogomyślu, Pruchnej i Zaborzu. W Rudzicy zaś jest wydział gminny polsko-ślązakowski. W powiecie sądowym cieszyńskim należą do Ślązakowców gminy: Bażanowice, Błędowice dolne, Dzięgielów, Gumna, Końska, Leszna górna, Ligotka kameralna, Niebory, Puńców, Sibica, Zamarsk i Żuków górny. W Szumbarku zaś jest wydział gminny polsko-ślązakowski. W końcu w Jabłonkowskiem należą do Ślązakowców Łyżbice, Mosty i Oldrzychowice. Razem rządzą Ślązakowcy w 36 (16·8%) gminach Śląska cieszyńskiego.

Polacy więc tracą rządy w 10 gminach na rzecz Niemców, a w 36 gminach na rzecz Ślązakowców, razem w 46 gminach. Różnica między liczbą 46 a wykazaną poprzednio na początku tych rozważań liczbą 42 pochodzi stąd, że na Śląsku cieszyńskim jest kilka gmin takich, w których żadna z trzech narodowości nie posiada większości absolutnej.

5. Polacy a Niemcy i Czesi w Cieszyńskiem.

Przystępujemy w końcu do ostatniej części tego rozdziału tj. do zasadniczego omówienia stosunku siły i liczby Polaków do dwu innych narodowości, roszczących sobie prawo do Śląska cieszyńskiego: Niemców i Czechów. Nie jest mojem zadaniem dowodzić słuszności naszych historycznych praw do Cieszyńskiego, czy zbijać roszczenia niemieckie lub czeskie, a to tem bardziej, że zwłaszcza w ostatnich miesiącach „Zachcianka Seeligera“ [1]) wywołała cały szereg odpowiedzi, wśród których znakomita praca Konecznego [2]) daje stanowczą odprawę „apetytom“ niemieckim. Pragnę natomiast udowodnić liczbami nasze prawa do Śląska, wykazać, iż istotnie

---

[1]) Dr. Gerhard Seeliger, prof. historyi w uniwersytecie lipskim wystąpił w listopadowym zeszycie 1916 r. czasopisma: Dr. A. Petermanns Mitteilungen aus J. Perthes geogr. Anstalt, z żądaniem przyłączenia Oświęcimskiego i Zatorskiego do Śląska austryackiego.

[2]) Dr. Feliks Koneczny: Oświęcimskie niemieckie czy też Cieszyńskie polskie. Kraków 1917. Nakładem komitetu pięciu miast b. Księstw oświęcimskiego i zatorskiego.

jesteśmy na Śląsku tak silni, że godni jesteśmy otrzymać Wilsonowskie „prawo stanowienia o sobie“. Dosadnie określa to nasze prawo Koneczny:[1]) „My do Cieszyńskiego legitymujemy się nie papierowem prawem, czy też pergaminowem, lecz żywem prawem życia, bo to polska ziemia, a polska od początku aż do dni naszych, przez cały ciąg dziejów. Oto jej „historyczność“.

By dojść do powyżej podanego celu, zejdziemy do najniższych jednostek administracyjnych t. zn. poszczególnych gmin i będziemy wśród nich przeprowadzali badania nad siłą i stosunkiem wszystkich trzech narodowości. Przytem, o ile tylko będzie możliwem ze względu na zbyt wielkie nierozszerzanie ram niniejszej pracy, wyświetlać będziemy istotne przyczyny danego stanu rzeczy.

A) Stosunki polsko - niemieckie.

Niemcy w ciągu czterech okresów spisowych wykazywali, jak z czwartej części niniejszego rozdziału widoczne, absolutną większość w 9, 10 względnie 16 gminach Cieszyńskiego. Już wtedy zauważyliśmy, że Niemcy dążą przedewszystkiem do zdobycia absolutnej większości we wszystkich miastach, bo te jako siedziby władz powiatowych, sądowych itp. dają im silne oparcie do zapuszczania dalszych zagonów, rozsnuwania sieci na coraz szersze kręgi. Szkolnictwo zarówno wyższe jak wydziałowe i ludowe, szkolnictwo fachowe, wraz z całym sztabem nauczycielstwa należy w miastach lub gminach przemysłowych niemal wyłącznie do Niemców, cały stan urzędniczy, zarząd kolei koszycko-bogumińskiej, zarządy komory arcyksiążęcej i latyfundyów, to Niemcy. Potężne, milionami corocznie operujące, towarzystwa „Schulverein“ i „Nordmark“, jak i pisma renegackie: „Ślązak“ i „Nowy Czas“, to ich twierdze, w których załoga związana zwartą solidarnością, ślepo daje posłuch i wykonuje rozkazy naczelnej komendy, której jedynym celem: bezwzględna walka z polskim chłopem, robotnikiem czy mieszczaninem, tak długo, aż znękany, zagrożony w swem istnieniu, nie oświadczy się przy spisie jako Niemiec, lub, co może jeszcze gorsze, nie wstąpi do szeregów „Ślązakowców“ renegata Kożdonia.

---

[1]) Koneczny, op. cit. str. 35.

ZESTAWIENIE XLIV.

Liczba porządk.	Miasta	Wśród przynależnej ludności było w roku:								Ze stu osób używało języka polskiego w roku				Ze stu osób używało języka niemieckiego w roku			
		1880		1890		1900		1910									
		Polaków	Niemców	Polaków	Niemców	Polaków	Niemców	Polaków	Niemców	1880	1890	1900	1910	1880	1890	1900	1910
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1	Bielsko . .	1.494	10.778	2.249	11.128	2.420	13.540	2.568	15.144	12·0	16·3	15·1	14·3	86·5	80·7	84·3	84·3
2	Skoczów .	2.136	909	2.083	1.099	1.730	1.432	1.794	1.863	69·3	65·3	54·1	48·4	29·5	34·4	44·8	50·3
3	Strumień .	1.396	257	1.231	347	905	407	681	824	83·6	77·4	64·2	45·0	15·4	21·8	35·2	54·5
4	Cieszyn . .	4.500	6.091	6.170	7.664	5.950	10.510	6.832	13.254	36·6	42·7	33·8	31·7	49·5	53·1	59·8	61·5
5	Jabłonków	2.941	302	2.921	371	2.800	488	3.221	538	89·4	88·0	84·2	84·4	9·2	11·2	14·7	14·1
6	Frydek . .	108	1.053	292	2.639	543	3.362	574	5.123	1·8	4·0	6·1	5·9	18·1	36·3	37·8	52·7
7	Ostrawa p.	1.080	442	1.840	431	2.116	690	4.467	1.296	12·3	14·2	11·4	19·7	5·0	3·3	3·7	5·7
8	Bogumin .	886	530	1.122	479	1.622	2.057	2.072	2.959	58·1	64·8	41·7	38·2	34·8	27·6	52·8	54·5
9	Frysztat .	1.566	796	2.368	666	2.356	1.103	2.878	1.704	53·8	76·8	66·1	59·5	27·4	21·6	30·9	35·3
	Razem .	16.107	21.158	20.276	24.824	20.442	33.589	25.087	42.705	31·1	33·0	26·8	27·5	40·9	40·5	44·0	46·8

a) Niemcy w siedzibach powiatów politycznych i sądowych.

Zestawienie XLIV. (str. 123) obejmuje 9 miast i miasteczek, które są siedzibami powiatów politycznych i sądowych. Wyjaśniam, że omawiać będę najpierw stosunek Polaków do Niemców we wszystkich zagrożonych gminach, a potem w analogiczny sposób stosunek Polaków do Czechów. Czynię to dla umożliwienia większej przejrzystości i jasności obrazu. Zarówno liczby Polaków i Niemców w poszczególnych okresach spisowych, jak i procenty obu tych narodowości odpowiadają spisom urzędowym. Jako zagrożone uważam te gminy, w których według statystyki urzędowej mieszka przynajmniej 10% Niemców lub Czechów. Pozornie wydawaćby się mogło, iż to zbyt daleko posunięta ostrożność, w stosunkach jednak panujących w Cieszyńskiem,

ZESTAWIE-

Wzrosty lub spadki (—) Polaków i Niem-

Liczba porządk.	Miasta	POLACY					
		1881—1890		1891—1900		1901—1910	
		liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost
	1	2	3	4	5	6	7
1	Bielsko	755	50·5	171	7·6	148	5·8
2	Skoczów . . .	— 53	— 2·5	— 353	— 16·9	64	3·7
3	Strumień . . .	— 165	— 11·8	— 326	— 26·5	— 224	— 24·8
4	Cieszyn	1.670	37·1	— 220	— 3·6	882	14·8
5	Jabłonków . .	— 20	— 0·7	— 121	— 4·1	421	15·0
6	Frydek	184	170·4	251	86·0	31	5·5
7	Ostrawa pol.	760	70·4	276	15·0	2.351	111·0
8	Bogumin . . .	236	26·6	500	44·5	450	27·7
9	Frysztat. . . .	802	51·2	— 12	— 0·6	522	22·2
	razem .	4.169	25·8	166	0·8	4.645	22·6

już 10% obcej narodowości staje się istotnie groźnem niebezpieczeństwem. Dowodem tego choćby ten fakt, że taka ilość wystarcza często do zupełnego owładnięcia rządów w gminie (Jabłonków, Karwina).

Jako uzupełnienie zestawienia XLIV. dodałem zestawienie XLV. i XLVI. (str. 124—127). Pierwsze podaje, podobnie jak to było przy omawianiu powiatów, wzrosty lub spadki Polaków i Niemców w czterech okresach spisowych w liczbie i procencie, drugie podaje rodzaje przynależności w latach 1900 i 1910, a dla miast Bielska i Frydka także w latach 1880 i 1890, gdyż one jako miasta z własnym statutem są samodzielnie traktowane w statystyce urzędowej, była więc możność wydobycia z odnośnych publikacyi tych danych.

Przypatrzmy się nasamprzód sumie wyników uwidocznionej w tych trzech zestawieniach:

NIE XLV.

ców w czterech okresach spisowych.

NIEMCY									
1881—1910		1881—1890		1891—1900		1901—1910		1881—1910	
liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost
8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1.074	72·0	350	3·2	2.412	21·6	1.604	11·8	4.366	40·6
— 342	— 16·0	190	20·9	333	30·3	431	30·0	954	105·0
— 715	— 51·2	90	35·0	60	17·3	417	102·5	567	220·3
2.332	51·8	1.573	25·8	2.846	37·2	2.744	26·1	7.163	117·8
280	9·5	69	22·8	117	31·6	50	10·3	236	78·3
466	432·0	1.586	150·5	723	27·4	1.761	52·5	4.070	387·0
3.387	313·9	— 11	— 2·5	259	60·1	606	87·8	854	193·0
1.186	133·8	— 51	— 9·6	1.578	329·8	902	43·8	2.429	459·0
1.312	83·8	— 130	—16·3	437	65·5	601	54·5	908	58·0
8.990	55·7	3.666	17·4	8.765	35·3	9.116	27·2	21.547	102·0

ZESTAWIENIE XLVI.

Liczba porządk.	Miasta	Rok	Z pomiędzy ludności obecnej było przynależnych: do gminy pobytu		do innej gminy tego samego powiatu		do innych powiatów Śląska		razem		do innych krajów Austryi		razem	
			liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
1	2		3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	Bielsko	1880	7.723	59·1	—	—	539	4·1	8·262	63·3	4.192	32·1	12.454	95·4
		1890	4.608	31·6	—	—	3.044	20·9	7.652	52·5	6.142	42·1	13.794	94·6
		1900	4.980	30·0	—	—	3.374	20·3	8.354	50·4	7.711	46·4	16.065	96·8
		1910	7.598	40·8	—	—	3.497	18·8	11.095	59·7	6.875	37·1	17.970	96 8
2	Skoczów	1900	821	25·3	1.436	44·3	403	12·5	2.660	82·1	536	16·5	3.196	98·6
		1910	1.425	38·0	1.443	38·5	344	9·2	3.212	85·7	493	13·2	3.705	98·9
3	Strumień	1900	810	53·8	357	23·7	91	6·0	1.258	83·5	153	10·2	1.411	93·7
		1910	785	49·7	429	27·2	134	8·5	1.348	85·4	165	10·5	1.513	95·9
4	Cieszyn	1900	4.347	23·4	4.725	25·4	3.689	19·8	12.761	68·6	4.818	26·0	17.579	94·6
		1910	8.351	37·1	3.524	15·7	4.172	18·6	16.047	71·4	5.503	24·4	21.550	95·8
5	Jabłonków	1900	1.701	48·3	1.200	34·1	111	3·2	3.012	85·6	313	8·9	3.325	94·5
		1910	1.883	47·3	1.343	33·7	227	5·7	3.453	86·7	363	9·1	3.816	95·8
6	Frydek	1880	2.731	46·1	—	—	1.737	29·4	4.468	75·6	1.358	22·9	5.826	98·5
		1890	2.498	33·8	—	—	2.743	37·2	5.241	71·1	2.031	27·6	7.272	98·6
		1900	2.430	26·9	—	—	3.615	40·0	6.045	66·8	2.841	31·5	8·886	98·3
		1910	3.912	39·6	—	—	3.142	31·8	7.054	71·4	2.676	27·0	9.730	98·4
7	Ostrawa polska	1900	1.067	5·7	1.685	8·9	4.846	25·8	7.598	40·4	10.925	58·1	18.523	98·5
		1910	8.465	37·0	2.166	9·5	2.827	12·3	13.458	58·8	9.235	40·3	22.693	99·1
8	Bogumin	1900	938	22·3	603	14·3	1.028	24·4	2.569	61·0	1.326	31·4	3.895	92·4
		1910	1.503	25·9	537	9·2	1.241	21·4	3.281	56·5	2.147	37·0	5.428	93·5
9	Frysztat	1900	1.277	34·8	1.143	31·1	516	14·1	2.936	80·0	631	17·2	3.567	97·2
		1910	1.626	32·1	1.273	25·2	823	16·3	3.722	73·6	1.113	22·0	4.835	95·6
		1900	18.371	23·2	11.149	14·1	17.673	22·3	47.193	59·8	29.254	37·0	76.447	96·8
	razem . .	1910	35.548	37·8	10.715	11·4	16.407	17·5	62.670	66·7	28.570	31·0	91.240	97·7

Procenty są:	Polaków	31·1,	a Niemców	40·9
	„	33·0,	„	40·5
	„	26·8,	„	44·0
	„	27·5,	„	46·8

czyli Polacy tracą w ciągu lat czterdziestu w miastach powiatowych 3·6%, a Niemcy zyskują 5·9%, wśród obywateli austryackich tychże miast. Zysk niemiecki wyrządza częściowo szkodę Polakom, a w mniejszości szkodę Czechom, lub Polakom zapisanym jako Czesi. Z pośród wszystkich Polaków Cieszyńskiego mieszka ich w 9 miastach w 1910 roku zaledwie 25.087 czyli 10·7% z pośród zaś wszystkich Niemców Cieszyńskiego mieszka ich 42.705, czyli 55·6%, więc więcej jak połowa. W roku 1880 zaś stanowili Polacy 10·5% a Niemcy 57·4% ogółu mieszkańców odnośnej narodowości.

Wzrost Polaków w ciągu lat czterdziestu (zestawienie XLV. str. 124 i 125) wynosi 8.960 czyli 55·7% (kolumna 8 i 9), przyczem najfatalniejszy był między rokiem 1890 a 1900, bo we wszystkich 9 miastach wyniósł zaledwie 166 głów czyli 0·8%. Wynika z tego, odnośnie do całego Śląska, że nie można tak bez zastrzeżeń określać spisu z 1900 roku, jako dla nas najkorzystniejszego. Zwracam na fakt ten uwagę z tego względu, że takie określenie spotykamy niejednokrotnie w prasie polskiej. Niemcy zyskują w całem czterdziestoleciu 21.547 osób, czyli 102·0% (kolumna 16 i 17). Zysk ich jest prawie dwa razy większy od polskiego, cechą zaś wzrostów jest większa równomierność. U Polaków widzimy spadki (—) ludności polskiej 11 razy, a z nich dwa odnoszą się do całego czterdziestolecia t. j. w Skoczowie i Strumieniu. U Niemców widzimy minusy zaledwie trzy razy, nieznaczne i tylko w pierwszym okresie spisowym.

A teraz sprawa przynależności (zestawienie XLVI. str. 126 i 127). Do gminy pobytu przynależało w 1900 r. 18.371, a w 1910 roku 35.548, prawie dwa razy tyle. Jak gwałtownie następowała ta zwyżka widać zwłaszcza w Bielsku, Skoczowie, Cieszynie i Ostrawie polskiej. Następstwem tego jest spadek w kolumnach 5, 7 i 11. Gdyby rząd wydaniem ustawy z 5 grudnia 1896 roku nie umożliwił był wydziałom gminnym udzielania prawa przynależności, a to obywatelom mieszkającym 10 lat w gminie, należy przypuszczać, że liczba przynależnych

„do gminy pobytu“ wynosiłaby w 1910 roku co najwyżej 20.000 osób. Czyli że z dużem prawdopodobieństwem możemy twierdzić, że w 1910 roku około 15.000 obywateli moglibyśmy rozdzielić na kolumny 5, 7 i 11. Ten rachunek prawdopodobieństwa jest nam niezbędny dlatego, że mieszkańcy rekrutujący się z kolumny 5 i 7 są niewątpliwie w ogromnej większości Polakami emigrującymi ze wsi do miast za zarobkiem, a przybysze z kolumny 11 są znowuż co najmniej w trzech czwartych z Galicyi. Wszak w 1900 roku do całego Księstwa przybyło 1.920 Niemców! A dodać tu jeszcze trzeba, że wysoka emigracya ze Śląska cieszyńskiego do zachodnich, niemieckich prowincyi państwa rekrutuje się przeważnie z miast, a nie ze wsi. W roku 1900 było takich emigrantów 7.523 (zestawienie XVIII. str. 42). Są to prawie wyłącznie Niemcy lub żydzi.

Wobec powyższych wywodów jest jasnem, że liczba Niemców w miastach powiatowych musi być faktycznie bardzo dużo niższą od tej, którą podaje statystyka urzędowa, przeprowadzana we wszystkich miastach przez Niemców, a w Ostrawie polskiej przez Czechów. W żadnem zaś z miast my nie posiadamy najmniejszego wpływu ani możności kontroli. Gdy do tego dodamy wpływy szkolnictwa, urzędów itd. nie dziwmy się, że w miastach Śląska dzieje się inaczej, jak gdzieindziej w państwach o mieszanej narodowościowo ludności, iż powinien w mieście przeważać ten żywioł narodowościowy, który zamieszkuje wsie okoliczne.

Do dalszych badań potrzebną nam będzie jeszcze statystyka żydów, mieszkających w omawianych miastach.

Miasta i miasteczka w Cieszyńskiem powstały w zamierzchłych czasach. Pierwsza np. wzmianka o Bielsku pochodzi z roku 1312.[1]) „Miasta o tym charakterze, jakie istniały w średnich wiekach, powstały na Śląsku wskutek kolonizacyi. Przybywający z zachodu kupcy i rzemieślnicy otrzymywali od księcia, biskupa lub klasztoru pewien obszar ziemi w sąsiedztwie dawniejszej osady, która wskutek tego otrzymywała nazwę starego miasta“... „Rządów nad niemi nie sprawował urzędnik książęcy, jak to było w dawnej osadzie. Ta zasadnicza zmiana w organizacyi osady miejskiej nazywała się przeniesieniem miasta, lub założeniem go

---

[1]) Franciszek Popiołek: Dzieje Śląska austryackiego, z illustracyami. Cieszyn 1913. Str. 155 i następne.

ZESTAWIENIE XLVII.

L. porz.	Miasta	Liczba żydów w roku			
		1880	1890	1900	1910
	1	2	3	4	5
1	Bielsko	1.600	1.977	2.460	3.024
2	Skoczów	124	266	222	247
3	Strumień	29	39	54	67
4	Cieszyn	1.082	1.313	1.666	2.112
5	Jabłonków	110	115	98	90
6	Frydek	217	262	326	318
7	Ostrawa polska . .	137	168	325	290
8	Bogumin	36	38	67	129
9	Frysztat	87	116	210	341
	razem . .	3.482	4.294	5.428	6.618
	razem na Śląsku ciesz.	5.898	7.070	9.324	10.965
	stosunek żydów w 9 miastach do ogółu żydów na Śląsku	59·2%	60·6%	58·2%	60·4%

na prawie niemieckiem. O wiele częstszem było to pierwsze, gdyż nowe zupełnie miasta, na miejscach dotąd niezamieszkałych, powstawały dosyć rzadko, co do Śląska cieszyńskiego niema przykładu, żeby koloniści niemieccy dali początek jakiemuś całkiem nowemu miastu. Natomiast nastąpiło wskutek kolonizacyi generalne przesunięcie początkowych miast czy osad". „Cieszyn, Bielsko i Frysztat przesunęły się ku południowi, Frydek ku północy". „W jakim się to czasie dokonało, o tem niema wiadomości; co do Cieszyna prawdopodobnie między r. 1217—1236".

Wiadomości te wykazują jasno, że miasta w Ks. Cieszyńskiem istniały pierwotnie przed kolonizacyą pochodzącą z zachodu, musiały więc być poprzednio osadami czysto polskiemi. Jest rzeczą oczywistą, że z chwilą przybycia nowego żywiołu z wyż-

szą kulturą, posiadającego szersze prawa i przywileje, pełnego życia i przedsiębiorczego, żywioł tubylczy usuwał się, przygnębiony i przybity nowymi sąsiadami, stąd występuje rozgraniczenie takie jak Bielsk stary i Bielsko, Frysztat i Stare miasto, Cieszyn i Cieszyn stary, który zupełnie wedle Popiołka przestał istnieć. Proces ten jednak nie mógł się odbywać bezwzględnie. Owszem należy przyjąć jako pewne, że i ludność polska wywierała po pewnym okresie czasu wpływ na przybyszów, że zawierano małżeństwa, czyli że powoli następowało mieszanie się obu żywiołów.

O jakiejś masowej, tłumnej kolonizacyi w wiekach następnych nie mamy żadnych wiadomości, odbywało się tylko sporadyczne osiedlanie się Niemców pod miastami, bo na tem robili dobry interes książęta (Popiołek).

Że proces polonizacyi miast w Cieszyńskiem czynił skuteczne postępy, świadczy wymownie ocena stosunków narodowościowych zawarta w pracy Kneifla z 1801 roku. Otóż Kneifl powiada, że w Skoczowie i Strumieniu mieszka ludność polska, w Boguminie, Cieszynie, Frydku, Frysztacie, Jabłonkowie mieszka ludność polska, niektórzy mieszczanie umieją jednak „auch ziemlich deutsch". W Ostrawie polskiej mówią po morawsku, a tylko w Bielsku mieszka ludność niemiecka, niewielu zaś umie po polsku i dla nich co trzecią niedzielę prawiono polskie kazania. Czörnig zaś w połowie XIX stulecia, wymieniając jako niemiecką Białę w Galicyi, mówi: [1]) „Diese Sprachinsel hängt mit einer ähnlichen, um das rein deutsche Bielitz gelagerten, ziemlich beträchtlichen in Schlesien zusammen, dessen polnisches Sprachgebiet auch die zahlreiche deutsche Bevölkerung von Teschen in sich schliesst". I tylko tyle! Więc Czörnig wymienia tylko jedno miasto jako niemieckie a o Cieszynie mówi, że przebywa w nim liczna ludność niemiecka. Ani jednem zaś słowem nie mówi o niemieckości innych miast lub gmin (prócz wyspy niemieckiej dokoła Bielska). To świadectwo Czörniga staje się jeszcze poważniejszem, gdy uwzględnimy z jaką ścisłością badania narodowościowe przeprowadzał.

Omówimy po krótce stosunki panujące w poszczególnych miastach.

---

[1]) Czörnig: op. cit. Str. 41.

1. Bielsko.

Polacy w Bielsku stanowili w 1910 roku 14·3%, Niemcy zaś 84·3% ogółu ludności przynależnej. Przyrost więc Polaków w całym okresie wynosi zaledwie 2·3% (zestawienie XLIV str. 123).

Sprawę przynależności mieszkańców Bielska już omawialiśmy częściowo w rozdz. III, teraz zaś chcąc otrzymać zbliżoną do prawdy liczbę Niemców w Bielsku, przyjmujemy, że Niemcami są wszyscy mieszkańcy należący do kolumny „do gminy pobytu" t. j. 7.598 osób. Zaś mieszkańcy, należący do innych powiatów Śląska (3.497), jak i przybysze z innych krajów Austryi (6.875) są Polakami. Na zarzut, że napływ z niemieckich gmin sąsiadujących z Bielskiem mógł być silnym do Bielska, oświadczam, że w takim razie byłby niemożliwym tak szybki wzrost niemczyzny w tych gminach, jak to poniżej zobaczymy. Na zarzut zaś, że wśród obywateli innych krajów znajdują się Niemcy, odpowiadam, że z zachodnich krajów Austryi przybywa ich do Bielska bardzo niewielu (w 1900 roku zaledwie 302), natomiast wśród przynależnych do miasta znajdują się Polacy, choćby potomkowie owych, których tam znalazł Kneifl, a stanowczo w wielkiej liczbie ci, którzy otrzymali od gminy prawo przynależności między 1900 a 1910 rokiem i przyczynili się do tak nadzwyczajnego wzrostu obywateli miasta z 4.980 (30%) na 7.598 (40·8%). Do liczby obywateli Bielska dodaję połowę żydów (co do drugiej połowy przyjmuję, że posiada prawo obywatelstwa), w ten sposób otrzymamy jako wynik, że Niemcy w Bielsku, licząc wysoce optymistycznie, przedstawiają 50% ludności przynależnej t. j. 8.985 osób. Polacy liczą nieco mniej niż 50%, gdyż trzeba odjąć Czechów w Bielsku mieszkających. Obliczenie to nazywam optymistycznem, bo o ile niekorzystniej by ono dla Niemców wypadło, gdybyśmy jako podstawę przyjęli rok 1900 lub 1890, w którym zaledwie 30% ogółu ludności przynależało do miasta. Do liczby przyznanej Niemcom możemy również dojść uwzględniając począwszy od 1880 roku wędrówki i przyrost naturalny Polaków

2. Skoczów.

Miasto czysto polskie, choć jest siedzibą ślązakowszczyzny i jej przewodnika, renegata Kożdonia. Położone w powiecie, w którym według urzędowych danych mieszkało w 1880 roku

94·0%, a w 1910 r. 91·3% Polaków, więc bezsprzecznie czysto polskim. Polskość powiatu wystąpi jeszcze dobitniej, gdy odejmiemy liczbę Niemców mieszkających w mieście Skoczowie, wynosi bowiem wówczas dla 1880 roku 97·0%, a dla 1910 roku 96·8%. W Skoczowie było Polaków w 1910 roku 1.794 (48·4%), Niemców zaś 1.863 (50·3%), w porównaniu z 1880 rokiem Polacy stracili (—) 342 głów (16·0%), Niemcy zaś zyskali 954 głów (105·0%). Najsilniejsza strata dla Polaków wystąpiła między rokiem 1890 a 1900, bo wyniosła (—) 353 osób. Co do przynależności mieszkańców, to w przewadze są obywatelami śląskimi (82.1% względnie 85·7%), pośród nich zaś niewiele mniej jak połowa pochodziła z wsi powiatu bielskiego, musieli więc to być prawie wyłącznie Polacy. Wśród przybyłych z innych krajów Austryi musiało być, przeciętnie licząc, 75·0% Polaków z Galicyi (zestawienie XV. str. 39). Wśród obywateli kolumny 3 przyjmuję dla ostrożności tylko połowę Polaków, drugą uważam za ślązakowców. Tak przeprowadzone obliczenie daje jako wynik około 25·0% Niemców tj. 925 mieszkańców wraz z żydami.

3. Strumień.

W powiecie sądowym strumieńskim mieszkało w 1880 roku 96·2%, a w 1910 r. 89·6% Polaków. Po odjęciu Niemców mieszkających w Strumieniu wynosiliby Polacy w 1880 roku 98·0%, a w 1910 roku 95·0%. Ludność miasteczka silnie emigruje, skoro liczba jego w 1910 roku, w porównaniu z 1880, jest niższą o 152 osób (Tabela I.). Żywioł polski wykazuje w okresie omawianym najsilniejsze straty, wynoszące (—) 715 głów czyli (—) 51·2%. Niemcy natomiast zyskują 567 osób, czyli 220·3%. Co do przynależności to panują tu analogiczne stosunki jak w Skoczowie, z tą różnicą, że wskutek martwoty miasteczka, jest jeszcze słabszy ruch ludności przybywającej z powiatu bielskiego lub innych powiatów Śląska. Liczbę Niemców oceniam co najwyżej na 12·0% tj. 181 mieszkańców.

4. Cieszyn.

O Cieszynie i jego historyi, o kolonizacyi niemieckiej zalewającej od lat to rdzennie polskie miasto, o stosunkach narodowościowych w niem panujących, o „sposobach“ zdobywania

i przemiany tego miasta na „urdeutsch“ pisano wiele. Dość przytoczyć pamiętniki Stalmacha[1]) i Cinciały, prace Praska[2]) i Popiołka i wreszcie ostatnią pracę Konecznego, który w obszernym historycznym i statystycznym wywodzie rozprawia się z pretensyami niemieckiemi. Dlatego ograniczę się tylko na rozpatrzeniu się w statystyce narodowościowej.

W roku 1880 było według dat urzędowych 4.500 Polaków, w roku 1890 zaś 6.170, przyrost więc wynosi 1.670 mieszkańców czyli 37·1%. Wyjaśnienie tego stosunkowo silnego wzrostu znajdziemy, porównawszy statystykę narodowościową Cieszyna z obu terminów spisowych. Czechów bowiem (tablica II.) liczy Cieszyn w 1890 roku 599, w 1880 zaś 1.703. Ponieważ o jakiejś tłumnej emigracyi Czechów z Cieszyna w tem dziesięcioleciu nie było mowy, więc jasnem jest, że w roku 1880 tysiąc kilkuset Polaków zapisało się przy konskrypcyi do rubryk czeskich. Gdy jednak uświadomienie narodowe wzrosło, wrócili w r. 1890 do obozu polskiego, przyczyniając się w ten sposób do silnego wzrostu Polaków. Oceniając liczbę Czechów w Cieszynie w r. 1880 najwyżej na 3·0% (statystyka urzędowa podaje w 1890 r. 4·2%), obliczamy ich najwyżej w wysokości 370 mieszkańców, w takim razie liczba Polaków wynosiłaby 5.823 czyli 47·5%, a nie 36·6%, jak podają urzędowe dane. Liczby Niemców w tym okresie spisowym nie poruszamy, brak bowiem danych o wychodźtwie, nie pozwala na krytyczne jej omówienie. W roku 1900 było Polaków 5.950, czyli nastąpił spadek o 220 mieszkańców (—) 3·6%. Najwidoczniej Niemcy zaniepokojeni szybkim wzrostem żywiołu polskiego w poprzednim okresie spisowym „dopilnowali“ dokładnie konskrypcyi, a przyszło im to tem łatwiej, iż rządy miasta są w ich ręku. Stąd pochodzi fatalny dla nas wynik spisu w r. 1900. Tracimy 8·9% (zestawienie XLIV. str. 123) spadając z 42·7% na 33·8% ogółu ludności miasta. Temu spisowi możemy się już dokładniej przypatrzeć, albowiem mamy dane o przynależności.

W roku 1900 niecała 1/4 mieszkańców przynależała do miasta, wśród nich niewątpliwie była poważniejsza liczba Polaków, zwłaszcza wśród mieszczaństwa i na przedmieściach, jedna czwarta przybyła do Cieszyna z innych gmin powiatu cieszyńskiego.

---

[1]) E. Grim: Paweł Stalmach. Jego życie i działalność w świetle prawdy. Cieszyn 1910.

[2]) Prásek: Dějiny Knížestvi Těšinského, Vlastivěda Slezska. Dział IV. Opawa 1894.

Tych 4.725 mieszkańców Cieszyna musiało być prawie bez wyjątku narodowości polskiej. Skoro bowiem w 1890 roku po odjęciu Niemców miasta Cieszyna od ogółu Niemców powiatu cieszyńskiego, pozostaje ich 2.108 rozdzielonych na wszystkie gminy powiatu, więc gdyby na owych 4.725 mieszkańców, przybyłych z powiatu do miasta, złożyło się tych 2.108 Niemców, to wówczas powinnibyśmy w 1900 roku znaleźć w gminach wiejskich powiatu cieszyńskiego znaczny spadek Niemców. Tymczasem statystyka urzędowa podaje ich bez Cieszyna 2.846, a więc liczbę znacznie wyższą od 2.108. Jest więc jasnem, że mieszkańcy z kolumny 5 (zestawienie XLVI. str. 126 i 127) byli Polakami.

„Do innych powiatów Śląska" przynależało 3.689 mieszkańców tj. 19·8%. Ci przybysze musieli być również w przeważnej większości Polakami. W całym bowiem powiecie cieszyńskim mieszkało w 1900 roku 13.031 osób, które przynależały do innych powiatów Śląska austryackiego. Z tych było z powiatów Śląska cieszyńskiego 11.575 tj. 89·0%, a 1.456 tj. 11·0% ze Śląska opawskiego. Najwięcej przybyszów dostarczył powiat bielski (7.454), potem frysztacki (3.399). Wyjaśnienie to dodaję, by uniknąć zarzutu, że wśród tych 3.689 mieszkańców mogli być w przewadze Niemcy z Opawskiego.

„Do innych krajów Austryi" przynależało w Cieszynie 4.818 osób. Dla ścisłości dodaję, że w całym powiecie cieszyńskim mieszkało w 1900 roku przybyszów „z innych krajów" 12.760. Było zaś ich z Galicyi 5.415, z krajów czeskich 6.840, z krajów niemieckich 505. Posiadamy do tych danych jeszcze wyjaśnienie, które nam tłumaczy, gdzie osiedli przybysze czescy. Mianowicie z zestawienia XXXVII. (str. 81) wiemy, że z pośród tych 12.760 przybyszów osiedliło się 4.289 w powiecie sądowym frydeckim. Oczywiście byli to w ogromnej przewadze Czesi. Pozostaje więc na powiat sądowy cieszyński 7.410 przybyszów (w powiecie sądowym jabłonkowskim było przybyszów 1.061). Ponieważ liczba Polaków w powiecie sądowym frydeckim jest stosunkowo bardzo nieznaczną, więc przybyszów z Galicyi należy w przewadze umieścić w powiecie sądowym cieszyńskim, a w największej liczbie właśnie w mieście Cieszynie, bo miasto to wchłonęło największą liczbę immigrantów. Trzeba jednak zauważyć, że żydzi cieszyńscy pochodzą głównie z Galicyi i że oni przyznają się prawie w całości do żywiołu niemieckiego. Na podsta-

wie powyższych danych tylko połowę mieszkańców „z innych krajów“ zaliczam do Polaków.

Teraz już możemy przeprowadzić obliczenie Polaków w Cieszynie w 1900 roku.

Przyjmuję mianowicie (zestawienie XLVI. str. 126 i 127), że Polaków było:

w kolumnie 3	. .	33·3%	t. j. 1.480
„ 5	. .	90·0%	t. j. 4.257
„ 7	. .	70·0%	t. j. 2.583
„ 11	. .	50·0%	t. j. 2.409
		razem	10.729

Stąd rozdział narodowości w tym roku w Cieszynie przedstawia się następująco:

1. Polaków	10.729	tj.	61·0%
2. Czechów	528	tj.	3·0%
3. Niemców	6.322	tj.	36·0%
razem	17.579	tj.	100·0%

Rok 1910 zaznacza się dalszym procentowym spadkiem Polaków. Tracimy 2·1% (zestawienie XLIV. str. 123), bezwzględnie zaś zyskujemy zaledwie 882 głów (14·8%), czyli że przyrost żywiołu polskiego jest nietylko niższy od przyrostu naturalnego, lecz także nie uwzględnia zupełnie immigracyi galicyjskiej do miasta, jak również podnoszącego się niewątpliwie uświadomienia narodowego!

Przypatrzmy się zestawieniu XLVI. (str. 126 i 127). Zwiększa się prawie dwukrotnie liczba przynależnych do gminy z powodów znanych. Natomiast opada o kilkaset osób liczba przynależnych do powiatu cieszyńskiego, t. zn., że głównie tych obywateli przyjęto do gminy. W obu następnych kolumnach liczba ludności obecnej wzrasta. Nakoniec liczba żydów w Cieszynie wzrasta o 446 głów. Z powyższego wynika, że stosunki narodowościowe w Cieszynie w roku 1910 nie wykazują żadnych wybitnych cech, odróżniających lub przemawiających na naszą niekorzyść w porównaniu z rokiem 1900. Owszem na naszą korzyść podkreślić trzeba wzrastające uświadomienie narodowe, większą liczbę przybyszów do miasta ze Śląska i z Galicyi. Do tego do-

dać jeszcze należy znaczną stosunkowo emigracyę Niemców do zachodnich prowincyi państwa, a zwłaszcza do Wiednia (w 1900 roku 2.307 osób). Chcąc jednak okazać się jak najbardziej objektywnym, pozostawiam w ocenie liczby Polaków, stosunek prawie taki sam, jak w roku 1900, powiększając liczbę Polaków zaledwie o 2·0%.

Rozdział przeto narodowości w Cieszynie w r. 1910 przedstawia się następująco:

1. Polaków . . .	13.560	t. j.	63·0%
2. Czechów . . .	647	t. j.	3·0 „
3. Niemców . . .	7.343	t. j.	34·0 „
razem .	21.550	t. j.	100·0%

W ten sposób Polacy wzrastają w Cieszynie między 1901 a 1910 rokiem o 2.831 mieszkańców, czyli 26·4%, Niemcy zaś o 1.021 mieszkańców, czyli 16·2%.

5. Jabłonków.

Miasteczko położone w najwybitniej polskim powiecie sądowym w przebiegu wszystkich czterech okresów spisowych. — W roku 1880 mieszkało w Jabłonkowskiem 97·5%, a w 1910 roku 96·4% Polaków. Po odjęciu liczby Niemców mieszkających wedle statystyki urzędowej w Jabłonkowie, Polacy wynosiliby w całym powiecie sądowym w 1880 roku 98·6%. a w 1910 roku 98·1%. Ludność polska w miasteczku w pierwszych dwu okresach spada, choć jak widać z tablicy I, ludność obecna w gminie podnosi się stale. Dopiero w trzecim okresie spisowym wzrost ludności polskiej jest znaczniejszy, bo wynosi 421 osób (15·0%). Niemcy zaś wzrastając stale, uzyskują za całe czterdziestolecie aż 78·3% wzrostu. Tymczasem zestawienie przynależności wykazuje, że w Jabłonkowie przebywała najwyższa z pośród wszystkich 9 miast ilość obywateli śląskich (85·6% względnie 86·7%), liczba zaś przybyszów była najniższa (8·9% względnie 9·1%). Wśród mieszkańców Jabłonkowa zarówno w 1900 jak i 1910 roku było przeszło 80·0% obywateli powiatu politycznego cieszyńskiego. Liczba żydów nieznaczna, a charakterystyczna tem, że w jedynym Jabłon-

kowie stale od 1890 opada. Spadek wynosi 25 osób. Kontyngent Niemców w Jabłonkowie tworzą głównie urzędnicy i żydzi. Liczba ich wynosi około 6·0% t. j. 229 osób.

6. Frydek.

Liczba Polaków we Frydku jest bardzo drobną. Liczyliśmy tam w 1880 roku 1·8%, w 1910 roku 5·9%. Przez trzy pierwsze okresy następował powolny wzrost żywiołu polskiego, w ostatnim zaś zamiast wzrostu — nieznaczny spadek z 6·1% na 5·9%, t. j. 0·2%. O ile wzrosty Polaków były w dwu pierwszych okresach bardzo znaczne (zestawienie XLV. str. 124 i 5), o tyle między 1901 a 1910 rokiem wzrost wynosi zaledwie 5·5%. Niemcy natomiast zyskują ogromnie szybko na sile wśród ludności przynależnej miasta, podwajając swą liczbę między 1880 a 1890 rokiem z 18·1% na 36·3% (zestawienie XLIV. str. 123), zaś w ostatnim okresie zdobywają bezwzględną większość, stanowiąc 52·7% ludności przynależnej. O Frydku, jako mieście posiadającem własny statut, posiadamy w sprawie przynależności dane za wszystkie okresy spisowe. Uderza w kolumnie trzeciej (zestawienie XLVI. str. 126 i 7) fakt, iż w pierwszych trzech okresach spadała ilość obywateli przynależnych do miasta, w ostatnim podnosi się nagle o 1.482 osób, stanowiąc 39·6% ogółu mieszkańców. Zwiększoną tak znacznie liczbę obywateli miasta uzyskał Frydek w przeważnej większości z kolumny siódmej, a w mniejszości z kolumny jedenastej, jak to widać z zestawienia. Ponieważ mogłoby się zdarzyć, iż w obu kolumnach w przewadze są Niemcy, rozpatrzymy skąd się rekrutowali ci przybysze w roku 1900.

Z pośród przynależnych do innych powiatów Śląska dostarczyły:

1. Bielsko miasto . . .	30
2. Bielsko powiat . . .	390
3. Cieszyn „ . . .	2.814
4. Frysztat „ . . .	103
razem . .	3.337
5. Śląsk opawski . . .	278
razem . .	3.615.

Przybysze z Śląska opawskiego są mniej więcej równomiernie rozdzieleni na powiaty Opawskiego. Najwięcej dostarczył powiat polityczny opawski t. j. 78, potem Bilowiec 58 itd. Jak dotąd więc nie widzimy przyczyny przewagi niemieckiej we Frydku.

W kolumnie 11-tej mamy 2.841 osób przynależnych do innych krajów. Z pośród nich przynależało do:

1. Moraw	1.956
2. Czech	402
3. Galicyi	399
4. Austryi dolnej	67
5. do reszty krajów Austryi . .	17
razem . . .	2.841

Szukajmy dalej Niemców wśród powiatów politycznych. Między 1.956 obywatelami z Moraw pochodziło z:

1. Mistku	1.057	% Czechów w powiecie	95·5
2. Nowego Iczyna .	273	„ „ „	40·9
3. Wallachisch . .	83	„ „ „	98·3

Reszta rozpada się na bardzo drobne ilości po kilku lub kilkunastu z każdego powiatu morawskiego. Przybysze z Czech rekrutują się z bardzo drobnych ilości pochodzących z wszystkich niemal powiatów Czech. Najwyższą ilość przybyszów dostarczył powiat Semil mianowicie: 48. Powiat ten miał 98·7% Czechów.

Stąd wniosek oczywisty, że Niemcy wędrują do Frydku w minimalnych ilościach, bo przecież owych 84 przybyłych z Austryi dolnej i innych prowincyi niemieckich państwa nie mogło zaważyć na szali narodowościowej miasta na ich korzyść. Wedle statystyki urzędowej miało być w 1880 roku Niemców we Frydku 18·1%. Uważam tę liczbę zgodnie z Buzkiem[1]) jako stanowczo przesadzoną, a na dowód przytaczam fakt, że z pośród 1.358 osób pochodzących wówczas we Frydku z innych krajów Austryi, było 1.089 obywateli z Moraw, 128 z Czech, 111 z Galicyi, a zaledwie 30 z niemieckich prowincyi Austryi. Według tych danych mogło we Frydku przebywać w 1880 roku co naj-

[1]) Buzek, l. c. str. 28.

wyżej 10·0% Niemców. Skoro zaś w następnych okresach spisowych nie możemy odkryć tłumnej immigracyi żywiołu niemieckiego do Frydka, sądzę, że w 1910 roku mogło ich być co najwyżej 15·0%, zwłaszcza że ilość żydów wzrosła stosunkowo nieznacznie, bo z 217 na 318 głów. W ten sposób Niemcy wzrośliby we Frydku z 582 osób (10·0%) w 1880 roku na 1.460 (15·0%), a przyrost ten odpowiada, mojem zdaniem, zarówno ich wzrostowi naturalnemu, jak i słabo rosnącym wędrówkom.

Zbliżoną do prawdy liczbę Polaków we Frydku obliczyć można w 1900 r. w ten sposób, że przyznając Czechom i Niemcom razem — obywateli przynależnych do miasta, względnie do powiatów (zaliczam tu powiat cieszyński, bo immigranci rekrutowali się głównie z terenu językowo przechodniego tj. powiatu sądowego frydeckiego), czy krajów czeskich czy niemieckich, pozostaje na rzecz Polaków reszta, wynosząca około 1.000 osób t. zn. 11·5%. Ponieważ zaś przyjąć trzeba, że zarówno wśród obywateli Frydka, jak i wśród przybyłych z powiatu cieszyńskiego przebywała pewna drobna ilość uświadomionych Polaków, podnoszę odsetek Polaków do wysokości 15·0%. Czechów więc przebywa we Frydku około 70·0%. Składają się na nich zarówno przybysze z Czech i Moraw, jak i w dużej przewadze ludność pochodząca z terenu językowo przechodniego polsko - czeskiego (powiat sądowy frydecki).

Frydek jest pierwszorzędnym przykładem sposobu prowadzenia czeskiej polityki narodowościowej na Śląsku. Czesi mając bezsprzeczną większość w mieście, oddają rządy w ręce niemieckie, a chyba materyału do zorganizowania roboty ochronnej jest we Frydku poważna ilość, skoro przebywa tam przeszło 2.000 niewątpliwie uświadomionych obywateli z Czech i Moraw. Wolą Czesi jednak iść w walce narodowościowej na Śląsku po linii mniejszego oporu, zagarniając dla siebie tereny stanowczo polskie w zagłębiu węglowem, które w ogromnej przewadze zamieszkują Polacy ze Śląska lub Galicyi, zbyt mało niestety do dziś dnia wyemancypowani narodowo, by się mogli oprzeć zagonom czeskim. Zdobycie Frydka przez Niemców świadczy również o zupełnem niewyrobieniu narodowem ludności, pochodzącej z terenu językowo przechodniego, a stanowiącej w tem mieście w roku 1900 prawie 60·0% ogółu ludności.

7. Ostrawa Polska.

Kwestyą polskiej narodowości w Ostrawie polskiej zajmiemy się przy omawianiu stosunków polsko-czeskich, tu zaś omówimy tylko liczbę Niemców. W pierwszym okresie Niemcy tracą bezwzględnie wprawdzie mało (11 osób), ale procentowo spadają z 5·0% na 3·3%; w drugim okresie podnosi się ich liczba o 259 osób, choć procentowy przyrost jest bardzo nieznaczny (0·4), co się tłumaczy wybitnie silnym wzrostem miasta. W końcu w ostatnim okresie wzrastają liczbowo prawie dwukrotnie (z 690 na 1.296) uzyskując 5·7% ludności miasta. Ogólny za czterdziestolecie przyrost Niemców, wynoszący 854 osób czyli 193·0% (zestawienie XLV. str. 124 i 125), jest stanowczo za wysokim. Nie możemy przyrostu tego usprawiedliwić ani danemi o przynależności, gdyż nie wiemy nic o silnej immigracyi Niemców do miasta, którego rządy spoczywają w rękach czeskich, ani przyrostem naturalnym, ani wreszcie ilością żydów, którzy w okresie, gdy Niemcy najsilniej wzrośli, stracili najsilniej w Ostrawie, zmniejszając się o 35 osób. Silny zaś w ostatnim okresie spisowym przyrost Polaków wskazuje raczej na to, że wśród tej narodowości emancypacya postąpiła znacznie naprzód, choć pewna część Polaków zapisała się jeszcze nietylko do obozu czeskiego, ale także i niemieckiego. Liczbę Niemców w Ostrawie oceniam na 3·0% ogółu ludności miasta tj. 681 mieszkańców.

8. Bogumin.

Miasto Bogumin powstało z dwu gmin t. zn. z Bogumina i Pudłowa (bez Wierbicy! patrz Rozdział I.), który w okresie 1900—1910 przyłączono do Bogumina. Pudłów był w dwu pierwszych okresach spisowych gminą z przeważającą większością polską, liczył bowiem w roku:

	1880	1890	1900	1910
Polaków . . .	396	484	960	992
Czechów . . .	53	33	99	112
Niemców . . .	67	93	1.128	1.761

Powyższe dane wyjaśniają wysoki procent Polaków w dwu pierwszych okresach spisowych w Boguminie. W zestawieniach bowiem XLV.—XLVII. (str. 124—127 i 130) jest ludność Pudłowa dla przejrzystości już od roku 1880 przyłączona do Bogumina.

Bogumin miasto zaś (bez Pudłowa) liczył w roku:

	1880	1890	1900	1910
Polaków . .	490	638	662	1.080
Czechów . .	52	99	108	284
Niemców . .	463	386	929	1.198

W mieście Boguminie więc najkorzystniej dla nas przedstawia się rok 1890.

Nagły wzrost Niemców wypłynął w obu gminach w roku 1900, co widać dokładnie z zestawienia XLIV (str. 123), gdy bowiem w pierwszych dwu okresach Polacy wzrośli z 58·1% na 64·8% t. j. 6·7% i wzrost ten odbył się wyłącznie kosztem „rzekomych“ Niemców, gdyż oni spadają z 34·8% na 26·6%, czyli tracą 7·2%, to w trzecim okresie spadają Polacy nagle na 41·7%, czyli tracą 23·1%, a Niemcy jednym zamachem zyskują większość w gminie (52·8%). Przypatrzmy się zestawieniu wzrostów. O ile w pierwszym okresie wykazują Niemcy nieznaczny spadek, to między 1891 a 1900 rokiem wzrastają o 1.578 mieszkańców, co stanowi 329·8% przyrostu, w całym zaś okresie czterdziestoletnim przyrost niemiecki wynosi 459·0% i jest najwyższym w 9 miastach nietylko wśród Niemców, ale i wśród Polaków. Co do sprawy przynależności widzimy, że w 1900 roku zaledwie nieco więcej jak $^1/_5$ część ludności przynależała do gminy. Wielkości przynależnych do innych powiatów Śląska (łącznie z powiatem frysztackim) i do innych krajów Austryi są sobie niemal równe i wynoszą mniej więcej $^2/_3$ ogółu ludności przynależnej. Cała zaś ludność przynależna w Boguminie wynosiła 92·4% względnie 93·5% ogółu ludności obecnej miasta, czyli około 7·0% ludności miasta pochodziło z obcych państw, przedewszystkiem z Niemiec. Porównanie z innymi miastami wykazuje, że Bogumin ma najwyższy procent obco-państwowców. Zarówno przynależni do miasta, jak i przybysze z powiatów śląskich w ogromnej większości, a przybysze z innych krajów conajmniej w połowie musieli być Polakami.

Że zaś spis począwszy od 1900 roku daje inne wyniki, trzeba przyczyny szukać w położeniu Bogumina. Jako jeden z najpotężniejszych punktów węzłowych kolejowych Austryi, posiada całą falangę urzędników i podurzędników niemieckich; położony na granicy i kraju i państwa, w ciągłym silnym kontakcie z Prusami, musiał Bogumin wobec niewyrobienia i słabej odporności żywiołu polskiego nabrać zewnętrznie charakteru niemieckiego miasta.

Oceniam liczbę Niemców w Boguminie na 25·0% t. j. 1.355 mieszkańców.

9 Frysztat.

Frysztat jest obok Jabłonkowa drugiem miastem, które potrafiło dotąd zachować swą przewagę polskości nawet w spisach urzędowych. Położone w powiecie czysto polskim, emancypuje się szybko z wpływów przedewszystkiem czeskich, a także i niemieckich, skoro Polacy wzrastają z 53·8% w 1880 roku na 76·8% w 1890 roku, wzrost jest bardzo silny, wynosi 23·0%. Odbył się on przedewszystkiem kosztem „rzekomych" Czechów, którzy spadają z 18·8% na 1·5% w 1890 r. W mniejszym zaś stopniu kosztem Niemców, którzy spadają o 5·8%. Zmienia się jednak zupełnie sytuacya w 1900 roku, choć nie ma do tego powodów. Zestawienie przynależności bowiem powiada, że w 1900 roku 80·0% ludności Frysztatu pochodziło ze Śląska, z tych zaś 80·0% bardzo mało nawet było z innych powiatów, bo zaledwie 14·1%. Nie zbyt mocno różni się pod tym względem sytuacya w 1910 roku. Uwzględniając więc powyższe argumenty i sprawę żydów w Frysztacie, którzy w nim stanowią 7·1% ludności, stawiając w ten sposób to miasto na trzeciem miejscu co do ilości żydów, obliczam Niemców co najwyżej na 15·0% t. j. 725 mieszkańców.

Wedle przeto moich obliczeń liczba Niemców w 9 miastach i ich procent w stosunku do ludności przynależnej przedstawia się następująco:

1. Bielsko	8.985	50·0%	Niemców.
2. Skoczów	925	25·0%	„
3. Strumień	181	12·0%	„
4. Cieszyn	7.343	34·0%	„
do przeniesienia	17.434		

z przeniesienia	17.434		
5. Jabłonków . . .	229	6·0%	Niemców
6. Frydek	1.460	15·0%	„
7. Ostrawa polska . .	681	3·0%	„
8. Bogumin	1.355	25·0%	„
9. Frysztat	725	15·0%	„
razem . .	21.884	24·0%	Niemców.

Wedle urzędowych danych liczyli Niemcy w miastach w 1910 roku 46·8% ludności przynależnej, wedle zaś moich obliczeń stanowią oni 24·0% ludności. Różnicę wynoszącą 22·8% czyli 20.821 osób należy rozdzielić na rzecz Polaków i Czechów, a mianowicie Polakom należy dodać 18.144, Czechom zaś (tylko we Frydku) 2.677 osób. W ten sposób zwiększona liczba Polaków wynosiłaby 43.231 mieszkańców i stanowiłaby 47·4% ogółu ludności przynależnej 9 miast Cieszyńskiego. Wśród tej liczby Polaków nie są jeszcze uwzględnione straty nasze w miastach na rzecz Czechów.

Czy liczba Polaków podana powyżej zbliża się do prawdy? Już poprzednio powiedziałem, że niesłusznie generalizujemy wynik spisu z 1900 roku, jako dla nas stosunkowo korzystny, gdyż w miastach wykazał on wprost olbrzymie dla nas straty, bo 6·2% ogółu ludności przynależnej do miast, nie licząc już wzrostu. Gdybyśmy jednak w 1900 roku uzyskali przy spisie dalszy wzrost w porównaniu z rokiem 1890, zwiększony nieco, bardzo silnie podniesioną immigracyą z Galicyi i z powiatów śląskich do miast powiatowych, a wzrost ten obliczam na 4·0%, to stosunek narodowości polskiej do ogółu ludności powinien był wynosić 37·0%, czyli liczba Polaków w 9 miastach wynosiłaby 28.225 osób, a nie 20·442, jak przedstawiają spisy urzędowe. Stosując ten sam wzrost dla roku 1910 Polacy stanowiliby 41·0% czyli 37.390 mieszkańców, a nie 25.087. A więc już z tego rachunku prawdopodobieństwa wynika, że z naszej własnej winy utraciliśmy w przeciągu 20 lat w miastach około 12.000 Polaków, którzy powinni się byli przyznać do narodowości polskiej a nie niemieckiej. Wynik powyższy różni się od pierwszego naszego obliczenia Polaków w miastach o 6·4%. Ale do obliczenia tego jako podstawę przyjęliśmy rok 1890. A przecież ani spis z tego roku, ani z 1880 nie był prawdziwym. Że tak wolno wnioskować stwierdza zestawienie o przynależności, wszak w r. 1900 przywę-

drowało ze wsi śląskich do miast 25·5%, a w 1910 roku 28·9% ogółu ludności miejskiej, z innych krajów zaś w 1900 r. 37·0%, a w 1910 r. 31·0% ogółu ludności, razem zaś w 1900 r. 73·4%, w 1910 roku 59·9%. Przybysze ze wsi musieli być w ogromnej większości Polakami, a jak mało Niemców przybyło wogóle na Śląsk z krajów niemieckich Austryi jest już wiadomo, a przecież wśród ludności przynależnej do miast było także dużo Polaków, w niektórych miastach (Strumień, Jabłonków, Bogumin, Frysztat) ogromna większość. W końcu należy tu jeszcze przypomnieć, że ludność miejska na Śląsku emigruje silnie do Wiednia i niemieckich krajów Austryi. Z powyższego wniosek, że gdy uwzględnimy dane o przynależności, uzyskujemy dla Polaków wyższy nawet procent jak przezemnie obliczony.

Buzek,[1]) kończąc swe wywody o miastach, powiada: „By ocenić charakter rozwoju stosunków narodowościowych w miastach Księstwa, wystarczy pamiętać, co następuje: 1) Ludność miast naszych wykazuje bardzo słaby przyrost naturalny ludności, emigruje natomiast tłumnie do zachodnich krajów austryackich. 2) Podwójny ten ubytek zastępuje silny napływ ludności wiejskiej i immigrantów z Galicyi. 3) Miasta nasze zapełniają się tak coraz to bardziej ludnością pochodzenia polskiego, Frydek zaś ludnością polską i morawską. 4) Polonizacyi miast naszych przeszkadza dotychczas germanizacya w szkołach, wynaradawiająca już drugie pokolenie przybyszów. Charakter niemiecki niektórych miast utrzymuje się tylko dzięki tej ciągłej germanizacyi dorastającego pokolenia. 5) W chwili, gdy uda się nam zachować ludność immigrującą do miast od germanizacyi, wszystkie miasta Księstwa muszą się coraz to bardziej polszczyć, Frydek zaś i polszczyć i czechizować. Niemców więc polonizować zupełnie nie trzeba, wystarcza prosta działalność ochronna".

Powyższe wnioski, napisane przed 17 laty, można i dziś w całości niemal akceptować. Zapytajmy się siebie atoli, cośmy zdołali choćby w przeciągu tych 17 lat uczynić, by powstrzymać ciągle rosnącą lawinę germanizmu w miastach? Odpowiedź musi brzmieć bardzo pesymistycznie. Zdołaliśmy na bardzo małem polu i w bardzo skromnych rozmiarach postąpić naprzód, tak że nasze postępy nie pozostają w żadnym niemal stosunku do wzrostu fali niemieckiej, mającej potężne, wszelakiego rodzaju

---

[1]) Buzek. Op. cit. str. 29.

ZESTAWIENIE XLVIII.

Liczba porządkowa	Miasta		Publiczne szkoły								Prywatne szkoły								Razem						
			ludowe				wydziałowe				ludowe				wydziałowe					język wykładowy					
				język wykład.				język wykład.				język wykład.				język wykł.				polski		czeski		niem.	
			liczba szkół	polski	czeski	niem.	liczba szkół	polski	czeski	niem.	liczba szkół	polski	czeski	niem.	liczba szkół	polski	czeski	niem.	liczba szkół	liczba	%	liczba	%	liczba	%
	1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
1	Bielsko		6	—	—	6	3	—	—	3	1	—	—	1	1	—	—	1	11	—	—	—	—	11	100·0
2	Skoczów		2	—	—	2	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	3	100·0
3	Strumień		1	—	—	1	1	—	—	1	1	—	—	1	1	—	—	1	4	—	—	—	—	4	100·0
4	Cieszyn		10	—	—	10 [1]	4	—	—	4	2	1	—	1	2	1	—	1	18	2	11·2	—	—	16	88·8
5	Jabłonków		2	1	—	1 [2]	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	50·0	—	—	1	50·0
6	Frydek		5	—	1	4	2	—	—	2	2	—	1	1	—	—	—	—	9	—	—	2	22·2	7	77·8
7	Ostrawa polska . .		11	—	9	2	2	—	2	—	4	2	—	2	—	—	—	—	17	2	11·8	11	64·7	4	23·5
8	Bogumin		2	—	—	2 [3]	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	2	100·0
9	Frysztat		2	—	—	2	2	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	4	100·0
	razem	liczba	41	1	10	30	15	—	2	13	10	3	1	6	4	1	—	3	70	5	7·1	13	18·6	52	74·3
		%	100·0	2·4	24·4	73·2	100·0	—	13·3	86·7	100·0	30·0	10·0	60·0	100·0	25·0	—	75·0	—	—	—	—	—	—	—

[1]) z nich jedna niem.-pol — [2]) niem.-pol. — [3]) jedna niem.-pol.

środki walki do dyspozycyi. Stoimy więc tam niemal, gdzieśmy stali przed laty, już nie drugie, ale trzecie z kolei pokolenie poczyna się germanizować, a my mamy sami na Śląsku stanowczo za malo sił, by ten wrogi nam postęp powstrzymać.

Już poprzednio niejednokrotnie zaznaczyłem, że pierwszym warunkiem i środkiem wiodącym nas do zwycięztwa może być tylko polskie szkolnictwo.

Sprawie szkolnictwa w Cieszyńskiem należałoby poświęcić osobną pracę. Nie mam też zamiaru szczegółowo jej tu rozbierać. Podam tylko krótko jak się przedstawia w zagrożonych gminach szkolnictwo podstawowe, to znaczy ludowe i wydziałowe.

Materyał statystyczny jest wyjęty ze statystyki urzędowej, a odnosi się do roku szkolnego 1911/12.

Z zestawienia XLVIII. widzimy, że zaledwie jedno z miast to jest Jabłonków posiada jedną publiczną szkołę ludową. Są wprawdzie jeszcze trzy szkoły utrakwistyczne, t. zn. niemiecko-polskie, te jednak muszą być zaliczone do szkół niemieckich, gdyż tego wymaga zarówno program nauki jak i kierunek i duch w nich panujący. Stąd wniosek, że na 25.087 Polaków mieszkających, według urzędowych spisów, w miastach Księstwa Cieszyńskiego rząd krajowy utrzymuje tylko jedną polską szkołę ludową, wydziałowej zaś ani jednej. Pośród prywatnego szkolnictwa Macierz szkolna Księstwa Cieszyńskiego utrzymuje

swoim kosztem w miastach 3 szkoły ludowe i jedną wydziałową. Na większe wydatki na razie zdobyć się nie może. Czyż wobec takich stosunków w szkolnictwie dziwić się można, że żywioł polski ulega germanizacyi? Może raczej należałoby się dziwić temu, że germanizacya, mimo swych potężnych środków tak powoli postępuje naprzód?

Podczas gdy my Polacy jesteśmy bez miary pokrzywdzeni we wszystkich miastach, to Czesi mogą odczuwać krzywdę tylko we Frydku, gdyż mają w tem mieście tylko jedną czeską szkołę ćwiczeń przy seminaryum nauczycielskiem.

Używając urzędowych danych o poszczególnych narodowościach przedstawiam jeszcze takie wyniki: Jedna polska publiczna szkoła ludowa przypada na 25.087 Polaków; jedna zaś niemiecka na 1.423 Niemców. Polacy wydziałowej publicznej szkoły nie mają ani jednej. Jedna zaś niemiecka przypada na 3.240 Niemców. Polacy, stanowiąc w 9 miastach 27·5% ludności, posiadają zaledwie 7·1% szkół z językiem wykładowym polskim, Niemcy zaś, stanowiąc 46·8% ludności, posiadają 74·3% szkół z językiem wykładowym niemieckim.

b) Wyspa niemiecka dokoła Bielska.

Dokoła Bielska jest 9 gmin położonych na terytoryum dawnych kolonii niemieckich. Dla uzyskania łatwiejszej oryentacyi wśród „niebezpieczeństwa niemieckiego“ ujmuję te gminy w zamkniętą całość. Kneifl w 1801 roku podaje Aleksandrowice, Bielsko stare, Kamienicę, Komorowice niemieckie i Wapiennicę jako gminy niemieckie; Bystrą zaś, Międzyrzecze górne i Mikuszowice jako niemiecko-polskie; Mazańcowice w końcu jako polskie. Gmina Mazańcowice jest czysto polską, dodałem ją zaś do tego wykazu dlatego, iż Czörnig, podając dawne kolonie niemieckie, wymienia wśród nich i Mazańcowice jako gminę mieszaną. Co do innych gmin to Czörnig określa tylko Bielsko stare jako niemieckie, wszystkie zaś inne jako niemiecko-polskie.

Zestawienia XLIX., L. i LI. (str. 149—153) pozwalają na dokładne rozpatrzenie się w stosunkach narodowościowych

ZESTAWIENIE XLIX.

Liczba porządk.	Powiaty sądowe i gminy	Wśród przynależnej ludności było w roku: 1880 Polaków	1880 Niemców	1890 Polaków	1890 Niemców	1900 Polaków	1900 Niemców	1910 Polaków	1910 Niemców	Ze stu osób używało języka polskiego w roku 1880	1890	1900	1910	Ze stu osób używało języka niemieckiego w roku 1880	1890	1900	1910
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
10	Aleksandrowice . .	273	1.505	425	1.486	274	1.905	332	2.082	15·3	22·1	12·5	13·7	84·4	77·3	87·3	86·2
11	Bielsko st.	318	1.990	391	2.158	285	2.435	253	2.629	13·8	15·3	10·4	8·7	86·2	84·7	89·4	91·1
12	Bystra. . .	88	297	116	319	173	312	264	283	22·8	26·7	35·6	48·3	76·9	73·3	64·2	51·7
13	Kamienica	195	1.746	243	2.094	332	2.251	257	3.128	10·0	10·4	12·8	7·6	90·0	89·5	87·1	92·3
14	Komorowice niem.	174	201	225	210	262	257	161	494	46·0	50·9	50·4	24·6	54·0	47·5	49·4	75·4
15	Mazańcowice.	1.419	102	1.502	53	1.524	93	1.436	144	93·3	96·6	94·1	90·8	6·7	3·4	5·7	9·1
16	Międzyrzecze górne	555	909	574	1.057	581	974	550	1.092	37·9	35·1	37·2	33·5	62·0	64·8	62·4	66·5
17	Mikuszowice	111	695	223	863	205	1.042	254	1.230	13·7	20·4	16·4	17·1	85·9	79·4	83·6	82·9
18	Wapiennica	65	604	251	490	181	549	183	635	9·7	33·8	24·8	22·4	90·2	66·1	75·1	77·6
	P. s. Bielsko	3.198	8.049	3.950	8.730	3.817	9.818	3.690	11.717	28·4	31·1	27·9	23·9	71·5	68·8	71·8	76·0

ZESTAWIENIE L.

Wzrosty lub spadki (—) Polaków i Niemców w czterech okresach spisowych.

Liczba porządk.	Gminy	POLACY						NIEMCY									
		1881—1890		1891—1900		1901—1910		1881—1910		1881—1890		1891—1900		1901—1910		1881—1910	
		liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
10	Aleksandrowice	152	51·7	— 151	— 35·6	58	21·2	59	21·6	— 19	— 1·3	419	28·2	177	9·3	577	38·4
11	Bielsko stare .	73	23·0	— 106	— 25·8	— 32	— 11·2	— 65	— 20·4	168	8·4	277	12·8	194	7·9	639	32·1
12	Bystra	28	31·8	57	49·1	91	52·6	176	200·0	22	7·4	— 7	— 2·2	— 29	— 9·3	— 14	— 4·7
13	Kamienica . . .	48	24·6	89	36·7	— 75	— 22·6	62	31·8	348	19·9	157	7·5	877	39·0	1.382	79·2
14	Komorowice n.	51	29·3	37	16·4	— 101	— 38·6	— 13	— 7·5	9	4·5	47	22·4	237	92·2	293	146·0
15	Mazańcowice .	83	5·9	22	1·5	— 88	— 5·8	17	1·2	— 49	— 48·0	40	75·5	51	54·8	42	41·2
16	Międzyrzecze g.	19	3·4	7	1·2	— 31	— 5·3	— 5	— 0·9	148	16·3	— 83	— 7·9	118	12·1	183	20·1
17	Mikuszowice . .	112	101·0	— 18	— 8·1	49	23·9	143	129·0	168	24·2	179	20·7	188	18·0	535	77·0
18	Wapiennica . .	186	286·5	— 70	— 27·9	2	1·1	118	181·8	— 114	— 18·9	59	12·0	86	15·7	31	5·1
	razem .	752	23·5	— 133	— 0·8	— 127	— 3·3	492	15·4	681	8·5	1.088	12·5	1.899	19·4	3.668	45·6

dawnych kolonii w ostatnich 40 latach. W 1880 roku wynosiła liczba Polaków (zestawienie XLIX. (str. 149) 3.198 mieszkańców czyli 28·4% ogółu ludności przynależnej, Niemców zaś było 8.049 czyli 71·5%. Dodanie obu tych liczb procentowych wykazuje zarówno w 1880 roku, jak i w 1910, że w tych gminach niema wcale elementu czeskiego, skoro w obu terminach suma równa się 99·9% ogółu ludności przynależnej.

Ponieważ nie mamy danych o przynależności mieszkańców 9 gmin w roku 1880 i 1890, więc musimy na innej drodze szukać wyjaśnienia, czy dane urzędowe, podające w 1880 roku tak wielką liczbę Niemców, są prawdziwe. Jeśli Kneifl u progu 19 stulecia tylko 5 gmin uważał za niemieckie, a Czörnig w połowie ubiegłego stulecia już tylko jednę, to jasnem jest, że żywioł polski w gminach tych istniał od bardzo dawna, ale nietylko istniał, lecz i szybko się emancypował, skoro około 1850 r. już tylko Bielsko stare uczyniło na zaufanych Czörniga wrażenie wsi niemieckiej. Widocznie więc, że i ludność polska od dawna do owych kolonii przybyła, związana węzłami rozmaitymi z dawnymi kolonistami niemieckimi i okoliczne wsie polskie, wywierały stały i konsekwentny wpływ na powolne zanikanie niemczyzny. Niemczyzna ta zresztą dawnych kolonistów była „dziwnego autoramentu“, skoro trzeba było umieć po polsku, by ją zrozumieć.[1]) Logicznem jest, mojem zdaniem, że w drugiej połowie 19 stulecia polskie uświadomienie narodowe musiało się zwiększać w rzeczonych gminach. A dziać się to było powinno

[1]) Harwot (op. cit.) odrzucając, jako Ślązak, z oburzeniem nazwę „Wasserpolen“ powiada, że możnaby ją z większą słusznością odnieść kolonistom niemieckim pod Bielskiem, którzy ani się zupełnie spolonizowali, ani nie mogą utrzymać czystości swego dyalektu, obfitującego w charakterystyczne zwroty jak: „Junga, nehm die Drunga, schlage die Kobyla, damit sie besser ciongła“.

ZESTAWIENIE LI.

Liczba porządkowa	Gminy	Rok	Z pomiędzy ludności obecnej było przynależnych: do gminy pobytu		do innej gminy tego samego powiatu		do innych powiatów Śląska		razem		do innych krajów Austryi		razem	
			liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
10	Aleksandrowice	1900	667	30·5	977	44·6	50	2·3	1.694	77·4	489	22·3	2.183	99·7
		1910	785	32·4	945	39·0	166	6·8	1.896	78·2	521	21·5	2.417	99·7
11	Bielsko stare	1900	1.206	44·1	1.155	42·3	26	1·0	2.387	87·4	338	12·3	2.725	99·7
		1910	1.408	48·6	1.091	37·6	44	1·5	2.543	87·7	344	11·9	2.887	99·6
12	Bystra	1900	199	40·9	58	11·9	16	3·3	273	56·1	213	43·7	486	99·8
		1910	240	43·8	41	7·5	13	2·4	294	53·7	253	46·1	547	99·8
13	Kamienica	1900	983	37·5	907	34·6	133	5·1	2.023	77·2	562	21·5	2.585	98·7
		1910	1.247	36·4	949	27·7	288	8·4	2.484	72·5	905	26·4	3.389	98·9
14	Komorowice niemieckie	1900	169	32·1	194	36·9	13	2·5	376	71·5	144	27·4	520	98·9
		1910	161	24·5	171	26·1	17	2·6	349	53·2	306	46·6	655	99·8
15	Mazańcowice	1900	1.043	64·3	417	25·7	18	1·1	1.478	91·1	142	8·8	1.620	99·9
		1910	1.132	71·6	339	21·4	21	1·3	1.492	94·3	90	5·6	1.582	99·9
16	Międzyrzecze górne	1900	937	60·1	567	36·3	4	0·3	1.508	96·7	53	3·3	1.561	100·0
		1910	1.061	64·6	523	31·9	10	0·6	1.594	97·1	48	2·9	1.642	100·0
17	Mikuszowice	1900	402	32·0	309	24·6	57	4·5	768	61·1	479	38·2	1.247	99.3
		1910	545	36·3	377	25·1	54	3·6	976	65·0	508	33·8	1.484	98·8
18	Wapiennica	1900	196	26·6	411	55·8	45	6·1	652	88·5	79	10·7	731	99·2
		1910	235	28·6	475	57·7	42	5·1	752	91·4	66	8·0	818	99·4
		1900	5.802	42·5	4.995	35·6	362	2·6	11.159	80·7	2.499	17·9	13.658	98·6
	razem . .	1910	6.814	43·4	4.911	31·3	655	4·2	12.380	78·9	3.041	19·4	15.421	98·3

tembardziej, że właśnie około pierwszego terminu spisowego rozpoczyna się żywy rozwój przemysłu w Bielskiem, a co za tem idzie zwiększa się immigracya z krajów innych, przedewszystkiem zaś z Galicyi. Na podstawie powyższego przyjmuję, że połowa ludności zamieszkująca dawne kolonie była polską. To przypuszczenie odpowiada określeniom Czörniga, przyczem statystyk ten uznawał wprawdzie Bielsko stare za czysto niemieckie, a za to w moim zestawieniu kolonii znajdują się naodwrót czysto polskie Mazańcowice. Głównym zaś powodem, dla którego podtrzymuję to określenie Czörniga w trzydzieści lat po wypowiedzeniu go i nie przypuszczam postępu emancypacyi polskiej, jest szkolnictwo, które jak się później okaże jest w tych gminach wyłącznie w rękach niemieckich.

Wróćmy do danych urzędowych. W roku 1890 wykazuje spis urzędowy 3.950 Polaków, czyli 31·1% ogółu ludności przynależnej. Należy zauważyć, że ten spis jest dla nas najpomyślniejszym (więc równie jak w miastach, a nie spis z 1900 roku), w dwu następnych bowiem okresach narodowość polska opada w szybkiem tempie, skoro różnica między 1890 a 1900 rokiem wynosi 3·2%, a między 1900 a 1910 rokiem 4·0%. Razem tracimy w 20 latach 7·2% ogółu ludności przynależnej. Wzrost między 1880 a 1890 rokiem (zestawienie L. str. 150—151) wynosił 752 osób czyli 23·5%, podczas gdy wzrost niemiecki w tym okresie równał się się 681 osób czyli 8·5%.

W roku 1900 przedstawia żywioł polski spadek wynoszący 133 osób czyli (—) 3·4%, Niemcy zaś zyskują 1.088 głów czyli 12·5%. Przypatrzmy się przynależności mieszkańców: W roku 1900 przynależy 42·5% do gminy pobytu. Należy przyjąć, że cofając się coraz to bardziej do poprzednich terminów spisowych, znajdowalibyśmy w rzeczonych gminach coraz to wyższy procent mieszkańców zaliczających się do 3 kolumny. O słuszności tego twierdzenia przekonać się można z zestawienia XI. (str. 28—31). Chodzi mi tu o stwierdzenie, że w czasie, gdy Czörnig przeprowadzał swoje badania, musiała znacznie wyższa liczba mieszkańców tych kolonii przynależeć do danych gmin. Skoro zaś Czörnig prawie wszystkie gminy określa jako niemiecko-polskie, więc stąd wniosek, że wśród przynależnych do dawnych gmin musiała być znaczniejsza ilość Polaków. Analogicznie możemy przyjąć, iż w roku 1900 wśród należących do kolumny 3. znajdowali się w poważniejszej liczbie Polacy. Że zaś procent

przynależnych „do gminy pobytu" z biegiem lat spadał stale, z wyjątkiem roku 1910 ze znanych już powodów, to nie tylko nie można z objawu tego wnioskować, że to właśnie Polacy emigrowali, ale owszem należy przyjąć, że w przewadze Niemcy, którzy licznie stosunkowo wędrują do zachodnich prowincyi państwa, n. p. w Austryi dolnej bawiło z powiatu bielskiego w 1900 roku 1.408 osob.

„Do innej gminy tego samego powiatu" przynależało 35·6% ogółu ludności przynależnej. Że zaś powiat bielski wedle urzędowych danych miał 81·0% ludności polskiej, więc co najmniej 4/5 z tych 4.995 mieszkańców powinno być Polakami. Suma z obu kolumn daje 78·1%, t. zn., że przeszło 3/4 mieszkańców dawnych kolonii pochodziło z powiatu bielskiego. Jest to znowu korzystny dla nas fakt, bo dowodzi, że wśród tych 3/4 musiała być poważna liczba Polaków, tembardziej, że niema w 5-tej kolumnie przybyszów z miasta Bielska, gdyż miasto to posiada, własny statut. Liczba przynależnych do innych powiatów Śląska jest bardzo drobna (2·6%) i pochodzi prawdopodobnie w przewadze z miasta Bielska. „Do innych krajów Austryi" przynależało 17·9% ludności. W tej kolumnie poważnie wchodzi w grę Galicya, gdyż wobec coraz to silniej rozwijającego się przemysłu w omawianych gminach, zapotrzebowanie taniego galicyjskiego robotnika coraz bardziej wzrasta. Sprawa przynależności w roku 1910 niemal się nie różni od danych z roku 1900. Co zaś do wniosków, to w 1910 roku tylko Niemcy wykazują poważny wzrost 19·4%, czyli 1.899 osób, Polacy zaś wykazują podobnie jak w roku 1900 spadek (—) 3 3% czyli 127 mieszkańców.

Przypatrzmy się sprawie żydów, przyczem zaznaczam, że zestawienie LII. (str. 156) obejmuje rozdział żydów na całym Śląsku cieszyńskim.

Ilość żydów mieszkająca w 9 gminach jest nieznaczną, stanowi bowiem w 1910 roku zaledwie 1·9% ogółu ludności przynależnej.

Przechodząc do szczegółów zestawienia XLIX (str. 149), należy na pierwszem miejscu zaznaczyć stały i konsekwentny wzrost polskości w Bystrej. Dzieje się to zapewne dzięki immigracyi, gmina ta bowiem posiada w obu ostatnich okresach najwyższą ilość przybyszów w kolumnie 11-tej. Gwałtowne wahania procentów jakie występują w Komorowicach niemieckich i Wapiennicy dowodzą słuszności naszych wniosków co do

ZESTAWIENIE LII.

Żydzi na Śląsku cieszyńskim w poszczególnych okresach spisowych.

L. porz.	Liczba żydów	1880		1890		1900		1910	
		liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	w 9 miastach	3.482	59·2	4.294	60·6	5.428	58·2	6.618	60·4
2	w 9 koloniach	156	2·6	209	2·9	290	3·1	289	2·6
3	w 18 gminach zagrożonych	421	7·1	553	7·9	1.182	12·7	1.545	14·2
4	razem w 36 gminach zagrożonych . . .	4.059	68·9	5.056	71·4	6.900	74·0	8.452	77·2
5	w 17 gminach mających więcej jak 100 Niem.	613	10·4	711	10·1	1.208	13·0	1.511	13·8
6	razem w 53 gminach	4.672	79·3	5.767	81·5	8.108	87·0	9.963	91·0
7	razem w 160 niezagrożonych gminach .	1.226	20·7	1.303	18·5	1.216	13·0	1.002	9·0
8	razem na Śląsku cieszyńskim	5.898	100·0	7.070	100·0	9.324	100·0	10.965	100·0

obecności poważnej liczby żywiołu tubylczego polskiego wśród mieszkańców dawnych kolonii. W zestawieniu wzrostów i spadków widzimy, że Polacy wykazują w trzech gminach spadki za całe lat 40, a z pośród nich Bielsko stare wykazuje wysoki stosunkowo spadek (20·4%). Po stronie niemieckiej spadek mamy tylko w Bystrej (— 4·7%). Owe czysto polskie Mazańcowice wykazują zaledwie 1·2% przyrostu dzięki temu, że Niemcy zdołali uzyskać w tej gminie 41·2% przyrostu.

Szkoły w dawnych koloniach jak widać z zestawienia LIII. (str. 157) są we wszystkich gminach niemieckie, jeśli nie publiczne, to przynajmniej prywatne. Tak jest nawet w czysto polskich Mazańcowicach, w których, gdy frekwencya do publicznej niemieckiej szkoły się nie udawała, Rada szkolna opaw-

ZESTAWIENIE LIII.

Liczba porządkowa	Gminy	Publ. szkoły ludowe			Pryw. szkoły ludowe			razem				
		liczba szkół	język wykład.		liczba szkół	język wykład.		liczba szkół	język polski		język niem.	
			pol.	niem.		pol.	niem.		liczba	%	liczba	%
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
10	Aleksandrowice	1	—	1	—	—	—	1	—	—	1	100·0
11	Bielsko stare	1	—	1	—	—	—	1	—	—	1	100·0
12	Bystra	1	—	1	—	—	—	1	—	—	1	100·0
13	Kamienica	1	—	1	—	—	—	1	—	—	1	100·0
14	Komorowice niem. . .	1	—	—	1	—	1	1	—	—	1	100·0
15	Mazańcowice	1	1	—	1	—	1	2	1	50·0	1	50·0
16	Międzyrzecze górne .	2	1	1	—	—	—	2	1	50·0	1	100·0
17	Mikuszowice	1	—	1	—	—	—	1	—	—	1	100·0
18	Wapiennica	1	—	1	—	—	—	1	—	—	1	100·0
	razem liczba	9	2	7	2	—	2	11	2	18·2	9	81·8
	%	100·0	22·2	77·8	100·0	—	100·0	—	—	—	—	—

ZESTAWIENIE LIV.

Liczba porządkowa	Powiaty sądowe i gminy	Wśród przynależnej ludności było w roku								Ze stu osób używało języka polskiego w roku				Ze stu osób używało języka niemieckiego w roku			
		1880		1890		1900		1910									
		Polaków	Niemców	Polaków	Niemców	Polaków	Niemców	Polaków	Niemców	1880	1890	1900	1910	1880	1890	1900	1910
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
19	Dziedzice	748	189	938	60	1.322	192	1.994	266	78·8	92·1	85·3	85·1	19·7	6·0	12·4	11·4
20	Jasienica	1.618	43	1.858	51	1.930	105	1.800	539	96·9	97·0	94·7	76·3	2·6	2·7	5·1	22·8
21	Jaworze.	1.985	108	2.111	155	2.135	133	1.998	232	94·6	93·1	93·6	89·2	5·2	6·8	5·8	10·3
	Pow. sąd. Bielsko	4.351	340	4.907	266	5.387	430	5.792	1.037	92·0	94·4	91·7	83·5	7·2	5·1	7·3	14·9
22	Bąków	391	5	393	7	379	9	371	46	98·7	98·2	97·3	89·0	1·3	1·8	2·3	11·0
23	Chybie	628	36	940	168	935	211	984	164	93·4	81·9	77·3	80·9	5·4	14·6	17·4	13·5
24	Drogomyśl	1.384	46	1.237	44	1.374	46	1.108	165	96·8	96·8	96·8	87·0	3·2	3·2	3·2	12·9
	P. sąd. Strumień .	2.403	87	2.670	219	2.688	266	2.463	375	96·1	91·2	89·2	84·9	3·5	7·5	7·5	15·7
25	Bobrek	882	220	957	159	1.482	322	2.241	438	80·0	85·2	81·1	80·3	19·9	14·2	17·6	15·7
26	Końska	1.505	26	1.670	42	1.846	140	1.960	321	95·9	93·6	90·8	85·0	1·7	2·4	6·8	13·9
27	Sibica	802	212	1.022	256	1.391	461	1.558	715	77·8	79·2	73·0	67·3	20·6	19·9	24·2	30·9
28	Trzynice	829	524	1.234	474	2.036	621	2.485	876	51·4	59·7	69·6	69·0	32·5	22·9	21·2	24.3
	P. sąd. Cieszyn . .	4.018	982	4.883	931	6.756	1.544	8.244	2.350	75·5	78·0	77·5	74·8	18·5	14·9	17·7	21·3
29	Leskowiec	19	123	172	150	367	409	168	602	1·9	12·9	21·2	10·6	12·3	11·2	23·6	38·0
30	Stare miasto . . .	1	6	18	124	38	167	36	287	0·1	1·4	2·2	1·9	0·6	9·4	9·8	14·9
	P. sąd. Frydek . .	20	129	190	274	405	576	204	889	0·9	7·2	11·8	5·8	6·4	10·3	16·7	25·3
31	P. s. Ostrawa polska Gruszów . .	98	810	313	837	1.538	1.611	2.429	3.585	6·3	14·5	36·6	32·4	51·7	38·8	38·4	47·7
32	Skrzeczoń	751	15	1.001	6	1.807	188	2.411	454	95·3	99·4	86·1	74·9	1·9	0·6	8·9	14·1
33	Szonychel	656	544	835	844	1.634	1.957	2.132	4.397	49·7	47·6	38·2	30·0	41·1	48·0	45·8	61·8
34	Wierbica	105	45	87	35	209	179	234	673	27·8	21·7	27·6	21·7	11.9	8·9	23·9	62·3
35	Zabłocie	31	12	4	9	383	35	789	163	5·7	0·7	37·0	53·5	2·2	1·5	3·4	11·0
	P. sąd. Bogumin .	1.543	616	1.927	894	4.030	2.359	5.566	5.687	50·8	51·2	49·4	43·2	20·2	23·7	28·9	34·6
36	P. s. Frysztat Karwina	3.770	551	6.235	718	12.052	1.113	13.546	1.980	72·7	84·7	87·2	82·5	10·6	9·7	8·1	12·1
	razem. . .	16.203	3.515	21.125	4.139	32.856	7.899	38.244	15.903	67·5	69·7	69·6	62·6	14·4	13·6	16·7	26·0

ska ją rozwiązała w 1910 roku, ale dzieci przeniesiono do prywatnej niemieckiej szkoły założonej przez „Schulverein“ w 1909 roku w tej gminie. W tem wyłącznie niemieckim szkolnictwie szukać należy przyczyny rozwoju stosunków narodowościowych na terenie dawnych kolonii niemieckich. A to tembardziej, że począwszy od pierwszych lat XX stulecia datuje się potężny i sprawnie kierowany ruch w celu utrzymania niemieckości w dawnych koloniach (odczuła to wybitnie i Galicya w robocie „Bund der Deutschen“). Porównanie narodowości ze szkolnictwem daje wynik następujący: Polaków mieszkało wedle urzędowej statystyki w dawnych koloniach 23·9%, szkół polskich zaś jest 18·2%, Niemców zaś mieszkało 76·0%. Jedna szkoła polska przypada na 1.845 Polaków, a jedna szkoła niemiecka na 1.312 Niemców.

Na podstawie powyższych danych oceniam liczbę Niemców w tych 9 gminach w tej wysokości jak dla roku 1880 t. j. 50·0%, czyli 7.710 osób. Buzek[1]) oceniał liczbę Niemców w roku 1890 na 40—44% ludności, wnioskując z silnego wzrostu w tym właśnie terminie spisowym. Ponieważ jednak następne spisy wypadają dla nas ujemnie i w dodatku wzmogła się poważnie agitacyjna robota niemieckich towarzystw, przeto w mojej ocenie przyjmuję dla ostrożności 50·0%, przyczem wyrażam głębokie przekonanie, że założenie polskich szkół wróciłoby nam w bardzo krótkim czasie większość ludności omawianych gmin.

c) Ośmnaście gmin mających co najmniej 10% Niemców.

Przystępujemy z kolei do omówienia stosunków narodowościowych panujących w 18 gminach rozrzuconych w 7 powiatach sądowych Cieszyńskiego, a wykazujących przy ostatnim spisie co najmniej 10·0% Niemców. Są to prawie bez wyjątku gminy górnicze, przemysłowe, lub też leżące blizko większych miast, stanowiąc niejako ich przedmieścia. Wpływy normujące stosunki narodowościowe w owych gminach są różnorodnego rodzaju zależnie od czynników działających w poszczególnych powiatach sądowych.

---

1) Buzek: op. cit. str. 30.

W roku 1880 mieszkało w tych gminach według dat urzędowych 16.203 Polaków, czyli 67·5%, a 3.515 Niemców, czyli 14·4%. Po dodaniu obu liczb procentowych otrzymujemy 81·9%. Liczba ta wskazuje, że obok „niebezpieczeństwa niemieckiego" występuje w niektórych z 18 gmin również „niebezpieczeństwo czeskie", a wyrazem jego jest liczba 18·1%. Nie uwzględniam przyznających się do innej narodowości, ilość ich jest bowiem tak drobną, że nie odgrywa poważniejszej roli. W roku 1910 zaś było Polaków 34.244, czyli 62·6%, a Niemców 15·903 tj. 26·0%. Po dodaniu procentów otrzymujemy sumę 88·6%, a więc na Czechów w 18 gminach przypada w 1910 roku już tylko 11·4%, więc mniej 6·7% jak w roku 1880. Skąd pochodzi strata Czechów? Ponieważ wśród tych gmin mamy zaledwie dwie gminy t. zn. Leskowiec i Stare miasto, leżące na terytoryum językowo spornem, a tylko cztery tj. Gruszów, Skrzeczoń, Wierbicę i Zabłocie spotkamy przy omawianiu stosunków polsko-czeskich, więc jasnem jest, że owa strata czeska nie wynikła wskutek przejścia poważniejszej ilości Czechów do obozu niemieckiego, tylko że pewną ilość Polaków, zapisanych w roku 1880 w rubryce Czechów, w r. 1910 wpisano między Niemców.

By umożliwić wszechstronne rozpatrzenie czynników, wpływających na ukształtowanie się stosunków narodowościowych w 18 gminach, umieszczamy na str. 166 zestawienie LVII., przedstawiające szkolnictwo.

W sześciu gminach zagrożonych niemczyzną powiatu politycznego bielskiego panują mniej więcej analogiczne stosunki (zestawienie LIV. str. 158 i 159). W roku 1880 tylko Dziedzice miały mniej jak 90·0% Polaków, jak zaś nieprawdziwym był ten spis wskazuje zaraz następny okres, w którym Polacy stanowią już w Dziedzicach 92·1% ogółu ludności przynależnej. Jeszcze w 1900 roku tylko dwie gminy tj. Dziedzice i Chybie mają mniej jak 90·0% Polaków. Na fatalny dla nas wynik spisu ostatniego w bielskich gminach wpłynęły prócz innych czynników przedewszystkiem szkolnictwo i robota „Ślązakowców". W czterech bowiem gminach mamy szkoły utrakwistyczne, a jak one wpływają dowodzi fakt, że n. p. w Jasienicy procent Niemców podnosi się z 5·1 na 22·8, w Bąkowie z 2·3 na 11·0 i t. d. Potwierdza to dalej zestawienie o przynależności mieszkańców. Widzimy, że gminy Jasienica, Jaworze, Bąków i Drogomyśl posiadają przeszło 90·0% ludności, przy-

ZESTAWIENIE LV.

Wzrosty lub spadki (—) Polaków i Niemców w czterech okresach spisowych.

Liczba porządk.	Gminy	POLACY								NIEMCY									
		1881—1890		1891—1900		1901—1910		1881—1910		1881—1890		1891—1900		1901—1910		1881—1910			
		liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17		
19	Dziedzice . . .	190	25·4	394	42·0	662	50·1	1.246	166·4	— 129	—68·3	132	220·0	74	38·5	77	40·7		
20	Jasienica . . .	240	14·8	72	3·9	— 130	— 6·7	182	11·3	8	18·6	54	106·0	434	432·0	496	1158·0		
21	Jaworze . . .	126	6·4	24	1·1	— 137	— 6·4	13	0·7	47	43·5	— 22	—14·2	99	74·5	124	114·8		
22	Bąków	2	0·5	— 14	— 3·6	— 8	— 2·1	— 20	— 5·1	2	40·0	2	28·6	37	412·0	41	820·0		
23	Chybie	312	49·7	— 5	— 0·5	49	5·2	356	56·8	132	367·0	43	25·6	— 47	—22·2	128	356·0		
24	Drogomyśl . .	— 47	— 3·4	37	2·8	— 266	— 19·3	— 276	— 19·9	— 2	— 4·4	2	4·5	119	259·0	119	259·0		
25	Bobrek	75	8·5	525	54·8	759	51·2	1.359	154·2	— 61	—27·7	163	102·6	116	36·0	218	67·7		
26	Końska	165	10·9	176	10·5	114	6·2	455	30·2	16	61·5	98	233·5	281	200·8	295	1133·0		
27	Sibica	220	27·4	370	36·2	166	11·9	756	94·3	44	20·8	205	80·0	254	55·1	503	237·5		
28	Trzyniec . . .	405	48·9	802	65·0	449	22·0	1.656	134·0	— 50	— 9·6	147	31·0	255	41·1	352	67·2		
29	Leskowiec . .	153	806·0	195	113·4	— 199	— 54·2	149	735·0	27	22·0	259	172·5	193	47·2	479	389·0		
30	Stare miasto .	17	1700·0	20	11·1	— 2	— 5·3	35	3500·0	118	1970·0	43	34·7	120	71·8	281	4690·0		
31	Gruszów . . .	215	219·5	1.225	392·0	891	58·0	2.331	2380·0	27	3·3	774	92·5	1.974	122·6	2.775	342·5		
32	Skrzeczoń . .	250	33·3	806	80·6	604	33·4	1.660	221·0	— 9	—60·0	182	3040·0	266	141·4	439	2922·0		
33	Szonychel . .	179	27·3	799	95·6	498	30·4	1.476	227·0	300	55·2	1.113	132·0	2.440	124·8	3.853	710·0		
34	Wierbica . . .	— 18	— 17·2	119	136·8	28	13·6	129	123·0	— 10	— 2·2	144	412·0	494	276·0	628	1395·0		
35	Zabłocie . . .	— 27	—870·0	379	9475·0	406	106·0	758	2448·0	— 3	—25·0	26	28·9	128	366·0	151	1260·0		
36	Karwina . . .	2.465	65.5	5·777	92·7	1.536	12·7	9.778	250·9	167	30·3	395	55·0	867	78·0	1.429	260·0		
	razem .	4.922	30·4	11·731	55·5	5·388	16·4	22.041	136·0	624	17·8	3.760	91·0	8.004	101·4	12.388	352·4		

ZESTAWIENIE LVI.

Liczba porządkowa	Gminy	Rok	Z pomiędzy ludności obecnej było przynależnych: do gminy pobytu		do innej gminy tego samego powiatu		do innych powiatów Śląska		razem		do innych krajów Austryi		razem	
			liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
19	Dziedzice	1900	590	36·5	434	26·8	70	4·3	1.094	67·6	456	28·2	1.550	95·8
		1910	806	33·1	557	22·8	172	7·1	1.535	63·0	807	33·1	2.342	96·1
20	Jasienica	1900	1.232	60·1	631	30·9	41	2·0	1.904	93·0	135	6·5	2.039	99·5
		1910	1.450	61·3	693	29·3	49	2·1	2.192	92·7	167	7·0	2.359	99·7
21	Jaworze	1900	1.548	67·6	525	23·0	44	1·9	2.117	92·5	165	7·2	2.282	99·7
		1910	1.633	72·3	484	21·5	15	0·7	2·132	94·9	109	4·8	2.241	99·7
22	Bąków	1900	205	50·9	149	37·0	14	3·5	368	91·4	20	4·9	388	96·3
		1910	219	51·2	154	36·0	13	3·0	386	90·2	31	7·3	417	97·5
23	Chybie	1900	343	27·9	549	44·6	59	4·7	951	77·2	259	21·1	1.210	98·3
		1910	532	42·9	455	36·7	50	4·0	1.037	83·6	179	14·4	1.216	98·0
24	Drogomyśl	1900	846	59·3	487	34·1	60	4·2	1.393	97·6	27	1·9	1.420	99·5
		1910	860	66·9	341	26·5	40	3·1	1.241	96·5	33	2·6	1.274	99·1
25	Bobrek	1900	231	12·5	904	48·9	455	24·6	1.590	86·0	237	12·8	1.827	98·8
		1910	623	22·1	1.041	37·0	691	24·5	2.355	83·6	435	15·4	2.790	99·0
26	Końska	1900	623	29·6	924	43·9	374	17·7	1.921	91·2	137	6·4	2.058	97·6
		1910	611	26·1	989	42·2	493	21·0	2.093	89·3	214	9·1	2.307	98·4
27	Sibica	1900	159	7·7	1.076	51·8	349	16·8	1.584	76·3	322	15·5	1.906	91·8
		1910	338	14·2	1.175	49·2	427	17·9	1.940	81·3	374	15·7	2.314	97·0
28	Trzyniec	1900	168	5·2	1.441	44·8	619	19·3	2.228	69·3	698	21·7	2.926	91·0
		1910	758	19·7	1.244	32·3	1.023	26·6	3.025	78·6	579	15·1	3.604	93·7
29	Leskowiec	1900	527	30·0	601	34·3	300	17·1	1.428	81·4	304	17·3	1.732	98·7
		1910	862	53·9	253	15·8	261	16·3	1.376	86·0	207	13.0	1.583	99·0
30	Stare miasto	1900	555	32·2	643	37·2	60	3·5	1.258	72·9	451	26·1	1.709	99·0
		1910	521	26·9	553	28·5	315	16·2	1.389	71·6	538	27·7	1.927	99·3
31	Gruszów	1900	378	8·4	413	9·2	823	18·2	1.614	35·8	2.585	57·2	4.199	93·0
		1910	1.890	23·9	177	2·2	1.174	14·8	3.241	40·9	4.267	53·9	7.508	94·8
32	Skrzeczoń	1900	665	30·5	443	20·3	257	11·8	1.365	62·6	736	33·8	2.101	96·4
		1910	1.016	30·6	483	14·5	495	14·9	1.994	60·0	1.226	36·8	3.220	96·8
33	Szonychel	1900	801	16·0	520	10·4	842	16·8	2.163	43·2	2.114	42·5	4.277	85·7
		1910	1.825	23·4	674	8·6	1.553	20·0	4.052	52·0	3.056	39·0	7.108	91·0
34	Wierbica	1900	282	34·8	168	20·7	63	7·8	513	63·3	235	29·0	748	92·3
		1910	399	35·9	126	11·3	158	14·2	683	61·4	397	35·6	1.080	97·0
35	Zabłocie	1900	496	45·5	185	17·0	169	15·5	850	78·0	184	16·9	1.034	94·9
		1910	645	42·5	223	14·7	258	17·0	1.126	74·2	350	23·0	1.476	97·2
36	Karwina	1900	2.454	17·1	4.313	30·1	3.290	23·0	10.057	70·2	3.767	26·3	13.824	96·5
		1910	4.616	27·5	3.835	22·8	3.891	23·1	12.342	73·4	4.081	24·3	16.423	97·7
	razem . . .	1900	12.103	24·4	14.406	29·0	7.889	15·8	34.398	69·2	12.832	25·8	47.230	95·0
		1910	19.604	31·0	13.457	21·1	11.078	17·5	44.139	69·6	17.050	26·9	61.189	96·5

należnej do Śląska, są to więc gminy rolnicze, w których odbywa się bardzo drobny i nie mający znaczenia ruch wędrowny. Nie było więc napływu Niemców z zewnątrz do owych gmin. Przemysłowemi gminami są Dziedzice i Chybie. Liczba przynależnych „do innych krajów“ w Dziedzicach tworzy w 1910 roku 1/3 ogółu ludności przynależnej. Niemożliwość szybkich wzrostów niemieckich charakteryzuje dobrze zestawienie LV. (str. 162 i 3), z którego widzimy, że podczas gdy Polacy w omawianych gminach wykazują tylko w jednym wypadku wzrost wyższy jak 100·0% za cały okres czterdziestoletni (Dziedzice), a w dwu wypadkach wynik jest ujemny, to Niemcy wykazują zupełnie nieprawdopodobne wzrosty, sięgające wyżej 1000·0% (Jasienica). Gdyby nam daną była możność decydowania o szkolnictwie, to niewątpliwie okazałoby się w bardzo krótkim przeciągu czasu, że Niemców w tych gminach prawie niema, prócz drobnej ilości w Dziedzicach (węzłowy punkt kolejowy, fabryki) i w Chybiu (komora arcyksiążęca).

Z czterech zagrożonych gmin powiatu cieszyńskiego przedstawia się najgorzej sytuacya w Sibicy (komora arcyks.), w której Polacy stanowią 67·3%. Wzrost niemczyzny w omawianych gminach odkrywa jasno plany niemieckie. Jestto dążenie do rzucenia niemieckiego mostu między Cieszynem a Trzyńcem, silnym ośrodkiem przemysłowym (właścicielem: austryackie towarzystwo górniczo-hutnicze), wzdłuż kolei bogumińsko-koszyckiej. Plany te zdołano silnie sparaliżować z chwilą, gdy chłopi polscy zakupili Końską (1913), a czyn ten zasługuje tembardziej na mocne podkreślenie, iż kupnem tem pierwsza w Cieszyńskiem większa własność znalazła się w rękach polskich. Szkoły są pozornie tylko w połowie w naszem ręku. I tak Bobrek posiada wprawdzie polską szkołę, ale jest ona tylko dwuklasową, że zaś Bobrek jest właściwie przedmieściem Cieszyna, więc jego mieszkańcy są zmuszeni posyłać dzieci do niemieckich szkół w Cieszynie. Końska posiada 5 klasową szkołę polską. Trzyniec i Sibica niemieckie. Sibica posiadała do roku szkolnego 1911/12 szkołę polską jednoklasową. W roku 1912/13 gmina przy pomocy wysokiej subwencyi „Schulvereinu“ zamieniła ją na 4-klasową szkołę niemiecką (Wydział gminny w rękach Ślązakowców). Zarówno zestawienie wzrostów jak i przynależności wyjaśnia, że liczby Niemców, zawarte w statystyce urzędowej, są stanowczo za wy-

sokie. Ciekawym objawem jest, że w Trzyńcu, choć w nim pracują tysiące robotników, przewaga ludności rekrutuje się ze Śląska, i tak w 1900 roku 69·3%, a w 1910 roku 78·6%. Prawie połowa zaś ludności pochodzi z powiatu cieszyńskiego. Muszą to być niewątpliwie w znacznej przewadze Polacy. W trzech innych gminach procent przybyszów jest jeszcze niższy.

W powiecie frydeckim gminy Leskowiec i Stare miasto (obie gminy należą do komory arcyks.) są niejako przedmieściami Frydka, a okoliczność ta wpływa na podniesienie się procentu Niemców. Obie gminy leżą na terytoryum językowo spornem, w Sarem mieście jest szkoła czeska, w Leskowcu zaś niemiecka. Liczba Niemców ogranicza się w nich do administracyi komory. Że zaś statystyka wykazuje w Leskowcu tak silny wzrost niemczyzny, zwłaszcza w ostatniem dziesięcioleciu, dzieje się to kosztem przybyłych robotników polskich, jak to widać z zestawienia LIV. (str. 158 i 159) i LVI. (str. 164 i 165).

Gruszów, w powiecie ostrawskim położony na granicy państwa i Moraw, u ujścia Ostrawicy do Odry, wystawiony jest na silne działanie zarówno germanizujące jak i czechizujące. Należy do tych nielicznych gmin na Śląsku, w których żadna z trzech narodowości nie ma, według statystyki urzędowej, absolutnej większości. Jako osada silnie przemysłowa posiada większość ludności napływowej z innych krajów (w 1900 roku 57·2%, w 1910 r. 53·9%. W roku 1910 zaledwie 8·4% przynależało do gminy, a 9·2% do powiatu ostrawskiego. Razem z powiatu ostrawskiego pochodziło tylko 17·6%, w r. 1910 wydział gminny (w rękach niemieckich) zdołał podnieść liczbę przynależnych do wysokości prawie trzykrotnej kosztem wszystkich innych rubryk, jak widać z zestawienia LVI. (str. 164). Zastanówmy się czy rzeczywiście żadna z trzech narodowości nie ma przewagi w Gruszowie? Polacy wzrastali szybko do roku 1900, uzyskując 36·6% ogółu ludności przynależnej. Niemcy zaś aż do tego czasu spadają z bezwzględnej większości, jaką mieli w roku 1880 (51·7%) na 38·4%. Czesi zaś (zestawienie LXVI. str. 190 i 191) począwszy od r. 1890 spadają konsekwentnie z 46·7% na 19·8% w 1910 roku, zachowując mimo to wzrost bezwzględny z wyjątkiem ostatniego dziesięciolecia. Polacy w ostatniem dziesięcioleciu tracą względnie 4·2%, podczas gdy Niemcy zyskują 9·3% (zestawienie LIV. str. 158 i 159). Wzrosty obu

ZESTAWIENIE LVII.

Liczba porządkowa	Miasta	Publiczne szkoły								Prywatne szkoły								Razem						
		ludowe				wydziałowe				ludowe				wydziałowe					język wykładowy					
			język wykład.				język wykład.				język wykład.				język wykł.				polski		czeski		niem.	
		liczba szkół	polski	czeski	niem.	liczba szkół	polski	czeski	niem.	liczba szkół	polski	czeski	niem.	liczba szkół	polski	czeski	niem.	liczba szkół	liczba	%	liczba	%	liczba	%
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
19	Dziedzice	1	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	2	1	50·0	—	—	1	50·0
20	Jasienica	1	—	—	1[1]	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	100·0
21	Jaworze	2	2	—	—	—	—	—	—	2	1	—	1	—	—	—	—	4	3	75·0	—	—	1	25.0
22	Bąków	1	—	—	1[1]	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	100·0
23	Chybie	1	—	—	1[1]	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	100·0
24	Drogomyśl	1	—	—	1[1]	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	100·0
25	Bobrek	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	100·0	—	—	—	—
26	Końska	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	100·0	—	—	—	—
27	Sibica	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	100·0
28	Trzyniec	2	—	—	2[1]	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	2	100·0
29	Leskowiec	1	—	—	1[2]	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	100·0
30	Stare miasto	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	100·0	—	—
31	Gruszów	3	1	—	2	2	—	—	2	1	—	1	—	—	—	—	—	6	1	16·6	1	16·6	4	66·8
32	Skrzeczoń	1	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	2	1	50·0	—	—	1	50·0
33	Szonychel	4	1	—	3	1	—	—	1	3	1	1	1	1	—	—	1	9	2	22·2	1	11·1	6	66·7
34	Wierbica	1	—	—	1	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	2	—	—	1	50·0	1	50·0
35	Zabłocie	2	1	—	1[2]	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	50·0	—	—	1	50·0
36	Karwina	6	1	—	5[3]	—	—	—	—	3	1	1	1[1]	—	—	—	—	9	2	22·2	1	11·1	6	66·7
	razem liczba	31	10	1	20	3	—	—	3	12	3	4	5	1	—	—	1	47	13	27·7	5	10·6	29	61·7
	%	100·0	32·3	3·2	64·5	100·0	—	—	100·0	100·0	25·0	33·3	41·7	100·0	—	—	100·0	—	—	—	—	—	—	—

1) niem.-pol. — 2) niem.-czeskie — 3) wśród nich 1 niem. a 4 niem.-pol.

tych narodowości w ostatnim okresie odwracają się, bo gdy Polacy wzrastają zaledwie o 58·0%, to Niemcy o 122·6% (zestawienie LV. str. 162), a tymczasem immigracya w tym okresie prawie się podwaja z 2.585 na 4.267. Z rozważań tych wynika: Polacy we wszystkich okresach zapisani jako Czesi wracają w dużej ilości pod sztandar polski, w ostatnim jednak okresie, jak na całym Śląsku, wpływy i agitacya doprowadziły do poważnej straty, zamiast do nowego dla nas zysku. Oczywiście że większość faktyczną w Gruszowie mają Polacy. Z sześciu szkół w Gruszowie jest tylko jedna 4-klasowa polska.

W powiecie sądowym bogumińskim mamy 4 gminy zagrożone. Z pośród nich najpoważniejsze niebezpieczeństwo zagraża Szonychlowi. Na terytoryum tej gminy bowiem leży bogumiński dworzec kolejowy. W dodatku Szonychel jest, podobnie jak Bogumin i Gruszów, gminą graniczną, wystawioną na silne działanie germanizacyjne ze strony Prus. Świadczy o tem i ten fakt, że w gminie tej w roku 1900 przynależało do innych państw 14·3% ogółu ludności obecnej, tj. najwięcej ze wszystkich gmin Cieszyńskiego, w roku 1910 stosunek ten nieco się poprawił, bo znajdujemy 9·0% przynależnych do innych państw. Szonychel posiada 9 szkół, a z nich aż 6 niemieckich, polska publiczna szkoła ludowa jest tylko dwuklasową, niemieckie zaś 5-cio lub 6-klasowe. Niemcy posiadali do roku 1900 mniej jak 50·0% ogółu mieszkańców, dopiero w 1910 roku zdobyli większość. Kwestya czeska była w Szonychlu aktualną w r. 1900, gdy zyskali 16·0% zwolenników, że to jednak byli Polacy, dowodzą zarówno poprzednie, jak i ostatni spis. Porównując wzrosty polskie i niemieckie widzi się natychmiast pokrzywdzenie Polaków, zwłaszcza gdy uwzględnimy zestawienie przynależności. Na fatalny wynik spisu wpływa germanizacyjna polityka kolei zarówno rządowej, jak i prywatnej bogumińsko-koszyckiej, a także wielki przemysł, znajdujący się w rękach niemieckich. Co do Skrzeczonia, Wierbicy i Zabłocia, to do gmin tych powrócimy jeszcze przy omawianiu stosunków polsko-czeskich. „Niebezpieczeństwo niemieckie“ jest najgroźniejsze w Wierbicy, w której Niemcy z 8·9% w roku 1890 uzyskali w ostatnim okresie spisowym 62·3%. Stało się to rzekomo kosztem Czechów, gdyż oni do roku 1900 mieli w tej gminie większość. Zarówno jednak badania językowe Nitscha, jak stosunki panujące wśród przynależności mieszkańców, z których wynika, że

1/3 część ludności jest tubylczą a 2/3 przychodnie, w końcu duża odporność „rzeczywistych Czechów“ przeciw germanizacyi wykazują, że Wierbica jest w większości gminą stanowczo polską. Stosunki zmieniłyby się szybko po założeniu polskiej szkoły, dotąd bowiem w tej gminie na dwie szkoły jest jedna niemiecka a druga czeska. W Skrzeczoniu Niemcy z 6 mieszkańców w 1890 roku wzrośli na 454 w 1910 r.! Przyczem w tym roku staje się aktualną w Skrzeczoniu także kwestya czeska, gdyż wzrastają do 10·9%. W Zabłociu Polacy dają bardzo piękny przykład uświadomienia narodowego, wzrastając w ciągu lat 30 z 0·7% na 53·5% ogółu ludności przynależnej, tu wre walka polsko-czeska. Niemcy zaś z 3·4% w 1900 roku wzrastają nagle na 11·0% w 1910 roku. Zarówno w Skrzeczoniu, jak i w Zabłociu są polskie szkoły.

Karwina w powiecie sądowym frysztackim, czwarta z rzędu gmina na Śląsku co do liczby zaludnienia, jako siedziba marszałka sejmowego hr. Mönnich Larischa (polski Mniszek) i zarządu jego ogromnych dóbr, zakładów górniczych i przemysłowych, posiada duży personal administracyjny, złożony z dyrektorów, inżynierów i urzędników Niemców lub Czechów. Należy bowiem podkreślić, że w przeciwieństwie do komory, która ma personel wyłącznie niemiecki, Larisch przyjmuje do zarządu swych dóbr także Czechów. Mimo tak potężnego wpływu trzymają się Polacy w Karwinie bardzo dzielnie, a co ważniejsza konsekwentnie. Wahania żywiołu polskiego czy niemieckiego są bardzo nieznaczne w porównaniu z innemi gminami zagłębia, w których spadki lub wzrosty nieraz kilkudziesięcio procentowe w ciągu jednego okresu spisowego, należą do objawów, spotykanych na każdym kroku. Ostatnio w lecie 1917 roku dała Karwina wspaniały przykład polskiej solidarności narodowej, zgłaszając w odnośnych ministerstwach protest przeciw uchwale rady gminnej (rządy gminy w rękach niemieckich), żądającej przyłączenia Oświęcimskiego i Zatorskiego do Śląska. Protest ten podpisało 4.000 ojców rodzin — więc cała Karwina. Polacy wzrastają powoli w Karwinie do roku 1900, a to z 72·7% na 84·7% t. zn. 12% jest to jednak wzrost bardzo znaczny, gdy się uwzględni liczbę zaludnienia Karwiny. Wzrost odbywa się kosztem Niemców, w pierwszym zaś okresie także kosztem Czechów. W 1910 roku tracimy 4·7%, nie mówiąc już o wzroście, Niemcy zaś zyskują 4·0%. Powody straty znane, niejednokrotnie już je podnosiliśmy.

Szkolnictwo w rękach niemieckich: na 9 szkół jest 6 niemieckich, a dwie polskie. Pośród szkół niemieckich jest aż 5 utrakwistycznych — niemiecko-polskich. Polska szkoła publiczna jest na odległem przedmieściu, prywatną zaś polską szkołę utrzymuje hr. Larisch! Przyznajemy, że to bardzo piękny „pański gest", ale wolelibyśmy więcej polskich szkół publicznych, przeprowadzenie zaś tego postulatu nie przyszłoby chyba z trudnością marszałkowi kraju, a oszczędziłoby mu wydatków...

Jeszcze kilka ogólnych uwag o omawianych gminach. Polacy wzrastają w 40 latach z 16.203 na 38.244 mieszkańców, uzyskując w ten sposób 136·0% wzrostu, Niemcy zaś wzrastają z 3.515 na 15.903 t. j. uzyskują 352·4% wzrostu. Liczby Niemców w ostatnich dwu dziesięcioleciach niemal się podwajają (zestawienie LIV str. 158 i 9). Szybkości wzrostów niemieckich nie możemy usprawiedliwić ani przyrostem naturalnym, ani sprawą przynależności, są one więc fikcyjne, przeprowadzone ich „sposobami". Z pośród 18. omawianych gmin posiadało w 1880 i 1890 roku 7 gmin, a w 1900 roku 5 gmin jeszcze więcej jak 90·0% Polaków. Spis ludności był dla nas najpomyślniejszym w 1890 roku. Co do szkolnictwa: 26·0% Niemców wedle statystyki urzędowej mieszkających w 18 gminach posiada 61·7% szkół niemieckich, a 62·6% Polaków posiada 27·7% szkół polskich. Jedna szkoła niemiecka przypada na 548 Niemców, a jedna szkoła polska na 2.940 Polaków. Żydów (zestawienie LII. str. 156) mieszkało w 18 gminach w 1910 roku 1.545, z pośród nich najwięcej w Szonychlu (584), potem Gruszowice (197), w Dziedzicach (185), w Karwinie (174), w Skrzeczoniu (94) it. d. W roku 1880 mieszkało w omawianych gminach 421 żydów, wzrośli więc czterokrotnie. Żydzi stanowią 2·4% ogółu ludności przynależnej 18 gmin.

Na podstawie powyższych rozważań oceniam liczbę Niemców w 18 gminach najwyżej na 10·0 procent ogółu ludności przynależnej, tj. 6.118 mieszkańców.

d) Niemcy w pozostałych gminach Śląska.

Prócz gmin posiadających 10·0% Niemców, uważam, że należy zwrócić uwagę i na takie gminy, w których względna ilość Niemców nie wynosi wprawdzie 10·0% (niezagrożone), jest je-

dnak bezwzględnie wyższą jak 100 mieszkańców — w czasie jednego lub więcej okresów konskrypcyjnych. Gmin takich było 17 w roku 1910.

Liczba Niemców w 17 gminach jest stosunkowo drobna. W roku 1880 mieszkało ich 1.483, w 1910 zaś 4.165. Bezwzględnie wzrastają więc szybko i silnie, skoro różnica wynosi 2.682 głów. Procentowo utrzymują się niemal na tej samej wysokości w ciągu lat 40 (zestawienie LVIII. str. 173), a powodem tego objawu jest nadzwyczajnie szybki wzrost ludności przynależnej

ZESTAWIENIE LVIII.

Liczba porządk.	Powiaty sądowe	Gminy	Liczba Niemców i ich stosunek do ogółu ludności przynależnej									
			1880		1890		1900		1910			
			liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
1	Bielsko	Czechowice . . .	95	3·4	124	4·0	253	6·7	611	8·9		
2	Skoczów	Goleszów	18	1·5	21	1·6	123	6·2	159	6·7		
3		Ustroń	267	6·2	278	6·4	364	7·8	333	7·8		
4	Frydek	Racimów	11	1·0	120	8·6	65	3·2	112	4·8		
5	Ostrawa pol.	Kończyce małe .	47	6·5	39	3·5	269	8·0	198	4·3		
6		Michałkowice . .	54	3·5	82	2·9	200	3·3	164	2·5		
7		Muglinów	84	14·3	58	7·4	57	3·9	136	5·3		
8		Radwanice	103	5·9	70	3·1	112	2·3	116	1·6		
9	Bogumin	Lutynia niem. . .	51	2·4	36	1·5	149	4·7	359	9·2		
10		Pietwałd	199	6·8	211	5·4	338	6·0	628	8·6		
11		Rychwałd.	33	1·3	4	0·1	23	0·5	158	2·6		
12	Frysztat	Dąbrowa	48	2·1	120	4·0	112	2·7	138	2·5		
13		Łazy	21	1·4	15	0·7	123	2·2	181	2·3		
14		Orłowa	153	5·4	157	4·7	343	5·3	603	7·3		
15		Piotrowice	140	15·0	134	13·1	84	6·7	115	8·2		
16		Stare miasto. . .	41	3·7	138	6·1	89	3·7	107	3·8		
17		Zebrzydowice . .	128	7·7	57	5·3	49	2·7	47	2·3		
		razem 17 gmin . .	1.483	4·7	1.664	4·2	2.753	4·4	4.165	5·1		

ZESTAWIENIE LIX.

Liczba porządkowa	Gminy	Publiczne szkoły								Prywatne szkoły								Razem						
		ludowe				wydziałowe				ludowe				wydziałowe					język wykładowy					
			język wykład.				język wykład.				język wykład.				język wykł.				polski		czeski		niem.	
		liczba szkół	polski	czeski	niem.	liczba szkół	polski	czeski	niem.	liczba szkół	polski	czeski	niem.	liczba szkół	polski	czeski	niem.	liczba szkół	liczba	%	liczba	%	liczba	%
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
1	Czechowice	3	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	4	4	100·0	—	—	—	—
2	Goleszów	2	1	—	1[1]	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	50·0	—	—	1	50·0
3	Ustroń	4	2	—	2[1]	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	2	50·0	—	—	2	50·0
4	Racimów	1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	2	—	—	1	50·0	1	50·0
5	Kończyce małe	2	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	3	1	33·4	1	33·3	1	33·3
6	Michałkowice	4	1	2	1	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	1	16·7	4	66·6	1	16·7
7	Muglinów	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	100·0	—	—
8	Radwanice	2	—	2	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	3	1	33·3	2	66·7	—	—
9	Lutynia niemiecka	2	1	—	1[1]	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	3	1	33·3	—	—	2	66·7
10	Pietwałd	2	—	1	1[2]	—	—	—	—	3	1	—	2	—	—	—	—	5	1	20·0	1	20·0	3	60·0
11	Rychwałd	2	1	—	1[1]	—	—	—	—	2	—	2	—	—	—	—	—	4	1	25·0	2	50·0	1	25·0
12	Dąbrowa	2	—	1	1[1]	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	1	33·4	1	33·3	1	33·3
13	Łazy	3	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	4	1	25·0	3	75·0	—	—
14	Orłowa	3	1	2	—	1	—	1	—	3	—	1	2[3]	—	—	—	—	7	1	14·3	4	57·1	2	28·6
15	Piotrowice	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	100·0	—	—	—	—
16	Stare miasto	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	100·0	—	—	—	—
17	Zebrzydowice	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	100·0	—	—	—	—
	razem liczba	36	14	13	9	4	1	3	—	12	3	3	6	2	1	1	—	54	19	35·2	20	37·0	15	27·8
	%	100·0	38·9	36·1	25·0	100·0	25·0	75·0	—	100·0	25·0	25·0	50·0	100·0	50·0	50·0	—	—	—	—	—	—	—	—

1) niem.-pol. — 2) niem.-czes. — 3) jedna z nich niem.-czes.

w większości omawianych gmin, jako położonych w ośrodku przemysłu śląskiego.

Po stronie polskiej dzieje się rzecz osobliwa! W pierwszym okresie wzrost Polaków wynosi 5·489 osób (25·6%), w drugim 18.869 osób (70·0%), a między 1900 a 1910 rokiem następuje spadek (—) 4 511 osób (—) 9·9%, w następstwie czego ogólny wzrost za 40 lat wynosi tylko 19.847 osób, czyli zaledwie o 1.000 więcej, niż wynosił wzrost w drugiem dziesięcioleciu 1890—1900. Straty polskiej możemy szukać u Niemców chyba w bardzo drobnej ilości, głównie zaś zagrabili Czesi około 20.000 Polaków w omawianych gminach powiatu ostrawskiego, bogumińskiego i frysztackiego. Będziemy mówili obszerniej o tej sprawie przy rozpatrywaniu stosunków polsko-czeskich, tu zwrócę tylko uwagę, że zestawienie LXVIII. (str. 200 i nast.) przynależności udowadnia, iż się zupełnie nie zmieniły stosunki przynależności w 1910 roku w porównaniu 1900 rokiem. Procentowo jest równa ilość przynależnych „do innych krajów" t. j. 28·8%, bezwzględnie zaś wyższa o 5.000 głów. Polacy więc nigdzie nie wyemigrowali, owszem przybyło ich więcej jeszcze z Galicyi, ale zapisano ich przy konskrypcyi do rubryk czeskich, a można było tę manipulacyę tem łatwiej przeprowadzić, że Czesi mają w swem ręku wydziały gminne w Racimowie, Kończycach małych, Michałkowicach, Muglinowie, Radwanicach, Pietwałdzie, Łazach i Orłowej. Są to właśnie najbardziej zaludnione gminy.

Wzrosty Niemców w niektórych z omawianych gmin są tak wysokie zwłaszcza w ostatniem dziesięcioleciu, a niczem nie usprawiedliwione, że odrazu widzimy gdzie szukać „drobnej" części naszej straty. Są to gminy: Czechowice, Lutynia niemiecka, Pietwałd, Rychwałd (w którym wzrost Niemców między 1900 a 1910 rokiem wynosi 614·0%!!), Orłowa. Zestawienie LIX (str. 174 i 175) szkolnictwa wykazuje wprost horrendalne stosunki w niektórych gminach. W Ustroniu dla 3.917 Polaków są dwie szkoły ale jedno i dwuklasowe, a dla 333 Niemców także dwie szkoły ale sześcioklasowe. W Muglinowie niema wcale polskiej szkoły. W Lutyni niemieckiej dla 3.483 Polaków jest jedna szkoła dwuklasowa, a dla 359 Niemców dwie szkoły, z nich jedna pięcioklasowa, druga jednoklasowa. W Pietwałdzie dla 628 (?!) Niemców 3 szkoły, z nich jedna sześcioklasowa. Wybrałem tylko najdrastyczniejsze

przykłady. Szkolnicwo niemieckie forytowane tak wybitnie na naszą szkodę jest jasnym dowodem, jak nawet stosunkowo drobne ilości Niemców, wobec ich znakomitej organizacyi i poparcia władz centralnych stają się dla nas niebezpiecznemi. Ogółem 41.272 Polaków, mieszkających wedle statystyki urzędowej w 17 gminach, ma 35·2%, a 4·165 Niemców ma 27·8% szkół. Jedna szkoła polska przypada na 2.175 Polaków, a jedna szkoła niemiecka na 278 Niemców.

Liczba żydów w omawianych gminach wynosiła w 1880 r. 613, a w 1910 roku 1.511 (zestawienie LII. str. 156). Najwięcej ich mieszka w Orłowej 374, w Czechowicach 176, Dąbrowie 134 (trzykrotnie wzrośli w ostatniem dziesięcioleciu) i t. d. Liczbę Niemców oceniam w 17 gminach w wysokości 3·0% t. j. 2.435 osób.

Dochodząc wreszcie do ostatecznych szczegółów w omawianiu kwestyi niemieckiej, należy zauważyć, że w następujących gminach niebezpieczeństwo niemieckie wzrasta:

ZESTAWIENIE LX.

Liczba porz.	Powiaty sądowe	Gminy	Uwaga	% Niemców w 1910 r.
	1	2	3	4
1	Bielsko	Międzyrzecze dol.	do 1900 maleje. % w r. 1900 1·4	6·8
2	Skoczów	Godziszów	stale wzrasta	2·9
3		Harbutowice . . .	„ „	3·0
4		Kowali	„ „	6·4
5		Międzyświeć . . .	do 1900 maleje. % w r. 1900 2·6	7·8
6		Pierściec	stale wzrasta	2·6
7		Pogórz		7·1
8		Wilamowice . . .		8·4
9	Strumień	Ochaby		6·7
10		Zbytków		7·9
11	Cieszyn	Bażanowice . . .		5·2

Liczba porz.	Powiaty sądowe	Gminy	Uwaga	% Niemców w 1910 r.
	1	2	3	4
12	Cieszyn	Gumna	stale wzrasta	7·1
13		Mosty		3·7
14		Ropica		3·0
15	Jabłonków	Łomna dolna . .		3·5
16		Oldrzychowice .		2·8
17		Piosek		2·5
18		Tyra		5·4
19		Wędrynia		2·4
20	Frydek	Prażma	do 1900 maleje. % w r. 1900 3·0	3·4
21		Wojkowice	do 1900 maleje. % w r. 1900 2·8	3·3
22	Frysztat	Piersna	do 1900 maleje. % w r. 1900 0·7	1·9
23		Raj	do 1900 maleje. % w r. 1900 1·3	2·2
24		Sucha dolna . . .	od 1890 stale wzrasta	2·6
25		Sucha średnia . .	stale wzrasta	1·8
26		Zawada	do 1900 maleje. % w r. 1900 2·9	3·9

W następujących zaś gminach „niebezpieczeństwo niemieckie“ maleje:

ZESTAWIENIE LXI.

Liczba porz.	Powiaty sądowe	Gminy	Uwaga	% Niemców w 1910 r.
	1	2	3	4
1	Skoczów	Brenna	z 2·1% w 1880 roku na	0·6
2		Grodziec	z 5·5% w 1900 „ „	2·1
3		Hermanice	z 11·5% w 1880 „ „	5·1

Liczba porz.	Powiaty sądowe	Gminy	Uwaga	% Niemców w 1910 r.
	1	2	3	4
4	Skoczów	Iskrzyczyn	z 2·5% w 1890 roku na	—
5		Kiczyce	z 3·1% w 1890 „ „	0·2
6		Łazy	z 3·8% w 1880 „ „	—
7		Wieszczęta	z 6·3% w 1890 „ „	—
8	Strumień	Frelichów	z 10·6% w 1900 „ „	5·2
9		Zabocz	z 4·5% w 1890 „ „	1·1
10	Cieszyn	Domasłowice d. .	z 4·4% w 1880 „ „	0·7
11		Domasłowice g. .	z 5·0% w 1880 „ „	0·5
12		Dzięgielów	z 2·6% w 1890 „ „	0·2
13		Haźlach	z 4·4% w 1880 „ „	0·6
14		Krasna	z 2·9% w 1890 „ „	—
15		Mnisztwo	z 3·4% w 1890 „ „	0·9
16		Niebory	z 3·0% w 1890 „ „	0·2
17		Pastwiska	z 11·9% w 1880 „ „	2·2
18		Pogwizdów	z 3·1% w 1880 „ „	1·9
19		Rzeka	z 4·1% w 1890 „ „	0·4
20		Szumbark	z 3·1% w 1880 „ „	1·4
21		Toszonowice dol.	z 2·5% w 1880 „ „	—
22		Trzanowice . . .	z 4·2% w 1880 „ „	0·7
23		Trzycierz	z 6·6% w 1900 „ „	3·6
24		Zamarski	z 4·7% w 1880 „ „	1·2
25		Żuków dolny . .	z 3·2% w 1890 „ „	1·2
26		Żuków górny . .	z 3·0% w 1890 „ „	1·2
27		Żywocice	z 2·6% w 1900 „ „	0·7
28	Jabłonków	Boconowice . . .	z 3·1% w 1900 „ „	0·9

Liczba porz.	Powiaty sądowe	Gminy	Uwaga	% Niemców w 1910 r.
	1	2	3	4
29	Jabłonków	Bukowiec	z 2·0% w 1900 roku na	—
30		Koszarzyska . . .	z 3·2% w 1880 „ „	0·8
31		Nawsie	z 4·0% w 1900 „ „	2·8
32	Frydek	Baszka	z 9·0% w 1890 „ „	1·7
33		Dobra	z 3·6% w 1890 „ „	1·2
34		Kończyce wielkie	z 3·2% w 1880 „ „	0·9
35		Nowa wieś	z 2·1% w 1880 „ „	—
36		Rzepiszcze	z 2·9% w 1890 „ „	0·1
37		Szonów	z 3·7% w 1880 „ „	1·7
38		Żermanice	z 2·7% w 1880 „ „	—
39	Ostrawa pol.	Hermanice	z 2·1% w 1880 „ „	0·9
40	Bogumin	Lutynia polska .	z 2·5% w 1880 „ „	0·8
41		Wierzniowice . .	z 2·5% w 1880 „ „	—
42	Frysztat	Kaczyce	z 2·1% w 1890 „ „	0·3
43		Łęki	z 2·5% w 1890 „ „	1·1
44		Olbrachcice . . .	z 3·1% w 1880 „ „	0·5
45		Stonawa	z 2·1% w 1880 „ „	0·6
46		Sucha górna . . .	z 2·8% w 1880 „ „	1·5

W 160 na razie zupełnie niezagrożonych niemczyzną gminach przebywało w 1880 roku 2.660 Niemców, a w 1910 roku 2.426. Zarówno bezwzględnie jak i procentowo wykazują Niemcy w całem czterdziestoleciu konsekwentny spadek. Żydów w tych gminach mieszkało w 1880 roku 1.226, a w 1910 roku 1.002, emigrują więc w miarę wzrostu kultury u ludu wiejskiego ze spokojnych, rolniczych wsi śląskich do gmin ruchliwych i przemysłowych, w których łatwiej znajdują teren do zdobycia lek-

kiego a intratnego zajęcia. Liczby Niemców, podanej w 1910 r. przez statystykę urzędową, nie zmniejszamy, składają się na nią: administracya dóbr komory arcyksiążęcej i całej pozostałej większej własności, jak również żydzi.

Jak zaś wpływają rządy ślązakowców na pewne gminy, możemy zobaczyć w trzech pozornie niemczyzną niezagrożonych gminach. Oto w Górkach wielkich i Międzyświeciu w Skoczowskiem i w Błędowicach dolnych w Cieszyńskiem są szkoły utrakwistyczne niemiecko-polskie. W dwu pierwszych gminach 3-klasowe, a w Błędowicach dolnych 5-klasowa. To jest wstęp do czysto niemieckich rządów w gminie.

e) Stosunek Polaków do Niemców.

Przystępujemy w końcu do możliwie zwięzłego zebrania wniosków, wynikających z poprzedniego rozpatrywania stosunków polsko-niemieckich. Zestawienie LXII. (str. 182) przedstawia terytoryalne rozsiedlenie się narodowości niemieckiej w Cieszyńskiem według danych urzędowych z 1910 roku.

Niemcy zdołali uzyskać w 1910 roku bezwzględną większość w 16 gminach. Że zaś w roku 1900 mieli większość w 10 gminach, przeto w przeciągu jednego zaledwie dziesięciolecia uzyskali przewagę w nowych 6 gminach, a strata rozdziela się bardzo nieproporcyonalnie, Czesi bowiem tracą większość w jednej tylko gminie t. j. Frydku, my zaś aż w pięciu gminach (por. 4 część tego rozdziału).

Mapa Śląska przedstawia zupełnie jasno dążenia zaborczej polityki niemieckiej. Dążenia te idą w trzech kierunkach:

1) Utworzenie silnego wału niemieckiego wzdłuż granicy śląsko-galicyjskiej z Bielskiem i Białą jako ośrodkiem działania. Idąc od południa ku północy wzdłuż granicy śląsko-galicyjskiej mają Niemcy w swem ręku następujące gminy: Bystrę, Mikuszowice, Kamienicę, Aleksandrowice, Bielsko (miasto), Bielsko stare, Komorowice, dalej zaś na północ spotykamy w Czechowicach w ostatnim okresie spisowym przeszło 600 Niemców, w Dziedzicach zaś przeszło 10·0% Niemców. W ten sposób zbudowali Niemcy jednolity, bez żadnej przerwy wał niemiecki mię-

ZESTAWIENIE LXII.

Podział gmin Ks. Cieszyńskiego według procentu mieszkających w nich Niemców.

Liczba porządkowa	Powiaty sądowe, polityczne i miasta z własnym statutem	100—90%	90—75%	75—50%	razem	50—25%	25—10%	więcej jak 100 Niemców	razem	gminy zagrożone razem	Gminy niezagrożone razem	Razem
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Pow. sąd. Bielsko . .	2	4	2	8	—	3	2	5	13	4	17
2	„ „ Skoczów .	—	—	1	1	—	—	2	2	3	32	35
3	„ „ Strumień .	—	—	1	1	—	3	—	3	4	11	15
I	Pow. polit. Bielsko . .	2	4	4	10	—	6	4	10	20	47	67
4	Pow. sąd. Cieszyn . .	—	—	1	1	1	3	—	4	5	44	49
5	„ „ Jabłonków	—	—	—	—	—	1	—	1	1	20	21
II	Pow. polit. Cieszyn .	—	—	1	1	1	4	—	5	6	64	70
6	P. sąd. Frydek	—	—	—	—	1	1	1	3	3	30	33
7	„ „ Ostrawa polska	—	—	—	—	1	—	5	6	6	1	7
III	Pow. polit. Frydek . .	—	—	—	—	2	1	6	9	9	31	40
8	Pow. sąd. Bogumin .	—	—	3	3	—	2	3	5	8	2	10
9	„ „ Frysztat . .	—	—	—	—	1	1	6	8	8	16	24
IV	Pow. polit. Frysztat .	—	—	3	3	1	3	9	13	16	18	34
a	Miasto Bielsko	—	1	—	1	—	—	—	—	1	—	1
b	„ Frydek	—	—	1	1	—	—	—	—	1	—	1
	Śląsk cieszyński	2	5	9	16	4	14	19	37	53	160	213

dzy Śląskiem a Galicyą od podnóża Karpat aż do granicy pruskiej.

O polityce niemieckiej na kresach śląskich mówiłem, co następuje:[1]) „Śląsk cieszyński ma dla Rzeczypospolitej polskiej ogromne znaczenie. Od wschodniej granicy Śląska do Krakowa jest tylko 10 mil (70 km.). Polski Śląsk cieszyński przedłuża to graniczne oddalenie na zachód o 7 mil (49 km.), Śląsk ten cieszyński wraz ze Śląskiem pruskim, W. Ks. Poznańskiem i Prusami Królewskiemi, niezniemczone dzielnice Polski, znaczy, że narodowość i kultura polska opierają swoje granice o prawy brzeg Odry. Zniemczenie ludu polskiego w tych ziemiach przesunie granicę na lewy brzeg Wisły, w samo serce etnograficznej Polski".

„Okoliczność ta tem ważniejsza, że germański świat, jak polip wieloramienny, wyciąga już swe ramiona daleko poza granice Śląska, w starodawne siedziby Rzeczypospolitej. Zacząwszy od ziemi Dobrzyńskiej, wzdłuż granicy wielkopolskiej i śląskiej ciągną się nieprzerwanem pasmem niemieckie osady, twierdze i forpoczty aż do stoków Karpat. Na wschodniej granicy Ks. Cieszyńskiego w Galicyi — Księstwo Oświęcimskie i Zatorskie i cała Żywiecczyzna zasiana jest ludnością niemiecką, opierającą się o dwa niemieckie miasta graniczne Bielsk — Białą z całym hufcem niemieckich szkół ludowych, średnich i fachowych, które rok rocznie wyrywają narodowi polskiemu setki dusz. Nie można też nie zwrócić uwagi, że Księstwo Oświęcimskie i Krakowskie jest terenem węglowym, krajem ogromnego rozwoju przemysłowego w niedalekiej już przyszłości, i że 80 procent tego terenu węglowego znajduje się już w rękach niemieckich kapitalistów". (Dziś już na szczęście wyłączności węglowe wykupił z rąk niemieckich na dużych przestrzeniach Galicyjski Bank krajowy. Przyp. aut.). „Śląsk cieszyński jest tedy przedmurzem Polski — jej najdalej na zachód wysuniętą twierdzą".

Niemcy zresztą nie zadawalają się już zajęciem granicy śląsko-galicyjskiej, ale dążenia ich idą dalej na wschód, czego wyrazem jest artykuł prof. Seeligera i w następstwie powzięte uchwały wydziałów gminnych przeważnej większości miast na Śląsku.

---

1) Kazimierz Piątkowski: Referat w sprawie położenia Macierzy szkolnej Księstwa Cieszyńskiego. Cieszyn 1913. Nakładem Macierzy. Str. 10.

2) Dążenie do zdobycia wszystkich miast, będących siedzibami powiatów politycznych i sądowych. Na 9 miast w 6 mieli Niemcy większość już w 1910 roku. Zdobycz ta, jak również dzierżenie w swem ręku rządów krajowych, większej własności, przemysłu i handlu, pozwala im na wykonywanie nieograniczonej władzy, na bezwzględne rozstrzyganie w sprawach szkolnictwa, obsadzania posad, ekonomicznych, społecznych i narodowościowych.

3) Dążenie do powolnego wprawdzie ale ogromnie konsekwentnie przeprowadzanego germanizowania jednej za drugą gminy od granicy północno-zachodniej Cieszyńskiego. I tak, w powiecie sądowym bogumińskim 8 gmin jest mniej lub więcej zagrożonych, a tylko 2 gminy t. j. Lutynia polska i Wierzniowice są dotąd czysto polskie. W powiecie sądowym ostrawskim tylko jedna gmina: Radwanice jest na razie bezpieczną

przed niebezpieczeństwem niemieckiem. Dalej na południe są zagrożone: w powiecie sądowym frydeckim graniczne z Morawami gminy: Racimów, Leskowiec, Frydek i Stare miasto. Wróćmy na północną granicę. W powiecie sądowym frysztackim jest 8 gmin mniej lub więcej zagrożonych. W końcu w powiecie strumieńskim 4 gminy. Dochodzą tu jeszcze dwa lokalne działania. Jedno przy Cieszynie, o którem mówiłem już poprzednio, a drugie w Skoczowskiem, gdzie przy robocie germanizacyjnej rej wodzą ślązakowcy z renegatem Kożdoniem na czele.

Przypatrzmy się sumarycznym zestawieniom „niebezpieczeństwa niemieckiego“ od LXIII. do LXV.

Polacy w 36 zagrożonych gminach mieli w trzech pierwszych okresach spisowych przewagę liczebną nad Niemcami. I tak w 1880 roku było Polaków 2.786, w 1890 roku 7.658, a w 1900 roku 5.809 więcej jak Niemców, tymczasem w 1910 r. znajdujemy

ZESTAWIENIE LXIII.

Liczba porządkowa	Gminy	Wśród przynależnej ludności było w roku								Ze stu osób używało języka polskiego w roku				Ze stu osób używało języka niemieckiego w roku			
		1880		1890		1900		1910									
		Polaków	Niemców	Polaków	Niemców	Polaków	Niemców	Polaków	Niemców	1880	1890	1900	1910	1880	1890	1900	1910
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1	w 9 miastach	16.107	21.158	20.276	24.824	20.442	33.589	25.087	42.705	31·1	33·0	26·8	27·5	40·9	40·5	44·0	46·8
2	w 9 koloniach	3.198	8.049	3.950	8.730	3.817	9.818	3.690	11.717	28·4	31·1	27·9	23·9	71·5	68·8	71·8	76·0
3	razem w 18 gminach zagrożonych . . .	16.203	3.515	21.125	4.139	32.856	7.899	38.244	15.903	67·5	69·7	69·6	62·6	14·4	13·6	16·7	26·0
4	razem w 36 gminach zagrożonych . . .	35.508	32.722	45.351	37.693	57.115	51.306	67.021	70.325	40·7	43·5	41·6	40·0	37·5	36·2	37·4	41·9
5	w 17 gmin. mających więcej jak 100 Niem.	21.425	1.483	26.914	1.664	45.783	2.753	41.272	4.165	67·2	67·1	73·0	50·9	4·7	4·2	4·4	5·1
6	razem	56.933	34.205	72.265	39.357	102.898	54.059	108.293	74.490	47·7	50·0	51·4	43·5	28·7	27·2	27·0	29·9
7	razem w 160 niezagrożonych gminach .	96.791	2.660	105.153	2.357	115.971	2.181	125.557	2.426	67·6	70·9	72·0	70·7	1·9	1·6	1·4	1·4
8	razem na Śląsku cieszyńskim	153.724	36.865	177.418	41.714	218.869	56.240	233.850	76.916	58·7	60·6	60·7	54·8	14·0	14·2	15·5	18·1

ZESTAWIENIE LXIV. — Wzrosty lub spadki (—) Polaków i Niemców w czterech okresach spisowych.

Liczba porz.	GMINY	POLACY							
		1881—1890		1891—1900		1901—1910		1881—1910	
		liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	razem w 9 miastach	4.169	25·8	166	0·8	4.645	22·6	8.980	55·7
2	razem w 9 koloniach	752	23·5	— 133	— 3·4	— 127	— 3·3	492	15·4
3	razem w 18 gminach zagrożonych	4.922	30·4	11.731	55·5	5.388	16·4	22.041	136·0
4	razem w 36 gminach zagrożonych	9.843	27·7	11.764	26·0	9.906	17·3	31.513	88·8
5	razem w 17 gm. mających więcej jak 100 Niem.	5.489	25·6	18.869	70·0	— 4.511	— 9·9	19.847	92·6
6	razem	15.332	27·0	30.633	42·4	5.395	5·2	51.360	90·2
7	razem w 160 niezagrożonych gminach Śląska .	8.366	8·7	10.814	10·3	9.586	8·3	28.766	29·7
8	razem na całym Śląsku cieszyńskim	23.694	15·4	41.451	23·4	14.981	6·7	80.126	52·2
		NIEMCY							
		10	11	12	13	14	15	16	17
1	razem w 9 miastach	3.666	17·4	8.765	35·3	9.116	27·2	21.547	102·0
2	razem w 9 koloniach	681	8·5	1.088	12·5	1.899	19·4	3.668	45·6
3	razem w 18 gminach zagrożonych	624	17·8	3.760	91·0	8.004	101·4	12.388	352·4
4	razem w 36 gminach zagrożonych	4.971	15·2	13.613	36·2	19.019	37·2	37.603	115·0
5	razem w 17 gm. mających więcej jak 100 Niem.	181	12·2	1.089	65·5	1.412	51·4	2.682	181·0
6	razem	5.152	15·0	14.702	37·4	20.431	37·8	40.285	118·0
7	razem w 160 niezagrożonych gminach Śląska .	— 303	—11·4	— 176	— 7·5	245	11·2	— 234	— 8·8
8	razem na całym Śląsku cieszyńskim	4.849	13·2	14.526	34·8	20.676	36·8	40.051	109·0

ZESTAWIENIE LXV.

Liczba porz.	GMINY	Rok	Z pomiędzy ludności obecnej było przynależnych											
			do gminy pobytu		do innej gminy tego samego pow.		do innych powiatów Śląska		razem		do innych krajów Austryi		razem	
			liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	razem w 9 miastach	1900	18.371	23·2	11.149	14·1	17.673	22·3	47.193	59·8	29.254	37·0	76.447	96·8
		1910	35.548	37·8	10.715	11·4	16.407	17·5	62.670	66·7	28.570	31·0	91.240	97·7
2	razem w 9 koloniach	1900	5.802	42·5	4.995	35·6	362	2·6	11.159	80·7	2.499	17·9	13.658	98·6
		1910	6.814	43·4	4.911	31·3	655	4·2	12.380	78·9	3.041	19·4	15.421	98·3
3	razem w 18 zagrożonych gminach	1900	12.103	24·4	14.406	29·0	7.889	15·8	34.398	69·2	12.832	25·8	47.230	95·0
		1910	19.604	31·0	13.457	21·1	11.078	17·5	44.139	69·6	17.050	26·9	61.189	96·5
4	razem w 36 zagrożonych gminach	1900	36.276	25·4	30.550	21·4	25.924	18·2	92.750	65·0	44.585	31·3	137.335	96·3
		1910	61.966	35·8	29.083	16·8	28.140	16·2	119·189	68·8	48.661	28·1	167.850	96·9
5	razem w 17 gminach mających więcej jak 100 Niemców	1900	20.754	32·3	13.497	21·0	9.869	15·3	44.120	68·6	18.555	28·9	62.675	97·5
		1910	30.748	37·4	15.547	18·9	11.212	13·6	57.507	69·9	23.641	28·8	81.148	98·7
6	razem . . .	1900	57.030	27·6	44.047	21·2	35.793	17·3	136.870	66·1	63.140	30·5	200.010	96·6
		1910	92.714	36·3	44.630	17·5	39.352	15·4	176.696	69·2	72.302	28·4	248.998	97·6
7	razem w 160 niezagrożonych gminach Śląska	1900	96.141	59·1	44.708	27·4	11.464	7·5	152.313	94·0	8.692	5·4	161.005	99·4
		1910	107.067	59·8	41.053	22·9	17.218	9·6	165.338	92·3	12.331	6·9	177.669	98·9
8	razem na całym Śląsku cieszyńskim	1900	153.171	41·5	88.755	24·0	47.257	12·8	289.183	78·3	71.832	19·4	361.015	99·7
		1910	199.781	46·0	85.683	19·7	56.570	13·0	342.034	78·7	84.633	19·4	426.667	98·1

3.304 mniej Polaków niż Niemców. Najwyższą więc przewagą mieliśmy w 1890 roku, a i procentowo przedstawialiśmy się wówczas najlepiej, gdyż przyznało się 43·5% ludności przynależnej do narodowości polskiej. Spadek przewagi w 1900 roku uwydatnia się natychmiast na procentowym stosunku (41·6%), podczas gdy Niemcy podnoszą się na 37·4%. W 1910 roku spadek procentowy narodowości polskiej wynosi 1·6%, zysk zaś Niemców wynosi 4·5%. Ta pozornie nieznaczna strata Polaków dowodzi równoczesnego silnego przypływu polskiego z Galicyi.

Wzrosty Polaków (zestawienie XIV. str. 158—159) są coraz to niższe. W przeciągu całych 40 lat wynoszą 88·8%, podczas gdy Niemców coraz to wyższe, dają w sumie 115·0%. Najsilniejszy liczbą wzrost Polaków był między 1891—1900 rokiem, bo wynosili 11.764 głów, za całe zaś czterdziestolecie 31.513 osób. U Niemców wzrost jest nadzwyczajnie wielki, wszak w drugim okresie spisowym (1891—1900) jest trzy razy tak wielki, jak w pierwszym, w trzecim zaś okresie wynosi aż 19.019 osób, gdyż Niemcy z 51.306 wzrastają w 1910 roku na 70.325. Ogółem za całe czterdziestolecie przybywa Niemców 37.603 osobników, a więc więcej o 6.190, jak Polakom w tym samym czasie. A przecież immigracya była coraz to silniejsza właśnie do gmin zagrożonych, jako przemysłowych lub położonych w Zagłębiu. Przyrost naturalny zaś Polaków jest przeto dwa razy wyższy od przyrostu Niemców.

Wyjaśnienie tego nadzwyczajnie bujnego wzrostu Niemców widzimy na zestawieniu XV. str. 187 w kolumnie 3. Oto liczba przynależnych do gminy wzrasta w ostatniem dziesięcioleciu spisowem z 36.276 na 61.966 t. zn. o 25.690 obywateli. Są to właśnie ci Polacy, których za cenę obywatelstwa wpisano do rubryk niemieckich.

Wszystkie te fakta niezbicie dowodzą, iż Niemcy, mając władzę w swem ręku, zagarniają przy konskrypcyach dziesiątki tysięcy rdzennych Polaków do swego obozu.

O stosunku Polaków do Niemców w 17 gminach Cieszyńskiego, zawierających po więcej jak 100 Niemców, i w 160 gminach, na razie zupełnie niezagrożonych, mówiłem już poprzednio. Tu zaś zwracam jeszcze uwagę na dwa szczegóły. Potwierdzenie mego twierdzenia, że spisy ludności w stosunku do Niemców były dla nas najkorzystniejsze w 1890 roku, znajdujemy w obu ostatnio wymienionych kategoryach gmin. Widzimy na Zestawieniu XIII. str. 184 i 185, że zarówno w 17 gminach, jak i w 160

gminach najkorzystniejszym dla nas rokiem spisowym jest 1900 a nie 1890. W obu bowiem rodzajach gmin liczba Niemców jest już tak drobną, iż nie może wywrzeć poważnego wpływu, natomiast występuje tu silne niebezpieczeństwo drugie t. zn. czeskie. Spadek Polaków w 17 gminach z 73.0% w 1900 roku na 50·9% w 1910 roku idzie już prawie wyłącznie na rachunek Czechów, bo Niemcy wzrastają zaledwie o 0·7%. Tak samo dzieje się w 160 gminach. Widzimy w nich spadek Polaków z 72·0% na 70·7%, podczas gdy Niemcy utrzymują się na tej samej wysokości (1·4%). Wzrosty Polaków w 160 gminach są drobne, równe połowie niemal normalnego wzrostu polskiego, tłumaczy się to tem, że gminy te górskie lub rolnicze, bez przemysłu, wysyłają tysiące robotnika na zarobki do Zagłębia i „do innych krajów" państwa.

Pozostaje jeszcze zebrać liczbę Niemców, zamieszkujących Cieszyńskie, na podstawie naszych obliczeń:

Niemców przebywało w 1910 roku:

1. W 9 miastach powiatowych	21.884
2. W 9 koloniach Bielskiego	7.710
3. W 18 gminach (więcej jak 10% Niemców)	6.118
4. W 17 gminach (więcej jak 100 Niemców)	2.435
5. W 160 niezagrożonych gminach	2.426
Razem . .	40.573.

Tych 40.579 Niemców stanowi wedle spisu z 1910 roku 9.6% ludności przynależnej Cieszyńskiego. Według zaś danych c. k. centralnej komisyi statystycznej za rok 1910 liczba Niemców w Cieszyńskiem wynosić miała 76.916 osób czyli 18.1%. Różnicę między obliczeniem mojem a urzędowem wyraża liczba 36.343 osób czyli 8·5%, a więc wśród ludności przynależnej Cieszyńskiego przyznano Niemcom za dużo o 36.343 osób. Stąd wniosek, że przy spisie 1910 roku 36.343 Polaków i Czechów zapisano jako Niemców. Obywatele ci w ogromnej przewadze przynależą Polakom, Czesi mogą mieć słuszne pretensye tylko do obywateli, zamieszkujących 4 zagrożone germanizmem gminy powiatu sądowego frydeckiego, t. j. Frydek (miasto), Leskowiec, Racimów i Stare miasto. Dokładne rozdzielenie tej liczby wystąpi samo z siebie po omówieniu stosunków polsko-czeskich.

Każdy bezstronnie a krytycznie patrzący człowiek po przeglądnięciu nagromadzonego w poprzednich wywodach materyału, przyzna, że obliczenia te nietylko nie krzywdzą Niemców w Księstwie Cieszyńskiem, ale owszem są niejednokrotnie optymistycznie dla nich zestawiane.

Jako ostatni argument przemawiający za słusznością moich obliczeń dla roku 1910, przytaczam wynik badań Buzka[1]) dla roku 1890, opracowany na podstawie języka, do którego się przyznały dzieci, uczęszczające do szkół ludowych. „Przypuszczając z jednej strony, iż ludność niemiecka nie płodzi tyle dzieci, co polska, z drugiej zaś strony przyjmując, iż dzieci niemieckich w r. 1890/91 nawet tyle nie było, ile statystyka szkolna wykazuje, twierdzimy, iż ludność niemiecka Księstwa nie wynosi 14·22% całej ludności Księstwa, jakby to wynikało z spisu ludności z r. 1890, ale daleko mniej, bo najwyżej 8%, czego dowodem statystyka szkół ludowych za rok 1890/91“.

B. Stosunki polsko-czeskie.

W części trzeciej niniejszego rozdziału przedstawiłem na podstawie wywodów powag w dziedzinie językoznawstwa granicę językową polsko-czeską. Tu zaś podobnie jak przy omawianiu stosunków polsko-niemieckich będziemy próbowali podać rzeczywistą lub bardzo do rzeczywistości zbliżoną liczbę Czechów, zamieszkujących Śląsk cieszyński.

Czesi posiadali w Cieszyńskiem większość absolutną (ponad 50·0% mieszkańcow gminy) w 1910 roku w 47 gminach, jak to widać z zestawień XXXIX. str. 103 i XLI. str. 104 i 5. Wśród gmin tych jest 26 gmin powiatu sądowego frydeckiego, leżących na zachód od granicy językowej, wyznaczonej przez Nitscha, zamieszkałych w znacznej przewadze ludnością posługującą się dyalektem przejściowym polsko-czeskim i 21 gmin, położonych w powiatach sądowych cieszyńskim, frydeckim, ostrawskim, bogumińskim i frysztackim. Przy omawianiu stosunków narodowościowych będziemy odrębnie traktowali teren przejściowy od terenu, przynależnego bezsprzecznie Polakom.

---

[1]) Dr. Józef Buzek: Ludność Księstwa Cieszyńskiego podług narodowości. Str. 6.

Zestawienia LXVI.—LXVIII. (str. 192—205) obejmują całość stosunków polsko-czeskich, zawierając w pierwszej linii dane, odnoszące się do 31 gmin, posiadających więcej jak 10·0 procent Czechów, według urzędowego spisu z 1910 roku, następnie podajemy w całości statystykę narodowościową pozostałych 26 gmin i miasta Frydka, leżących na zachód od granicy językowej Nitscha, a wreszcie podajemy sumarycznie dane narodowościowe w 9 gminach, posiadających w 1910 roku po więcej jak 100 Czechów.

1) W powiecie sądowym cieszyńskim jest pięć gmin, mających większość czeską podczas wszystkich 4 okresów spisowych. Gminy te występują na wschodnim łuku koła, którego środek znajduje się w mieście Frydku, są to więc najbardziej na zachód wysunięte gminy powiatu sądowego cieszyńskiego. Według Kneifla panował u progu XIX. stulecia w Dobracicach język polski, w Domasłowicach zaś dolnych i górnych, Szobiszowicach i Toszonowicach dolnych język śląsko-morawski.

W pięciu gminach Cieszyńskiego, zagrożonych bardzo poważnie czeszczyzną (zestawienie LXVI. (str. 192—195), wynoszą procenty:

Polaków	5·8	— a Czechów	91·8
	10·4	—	88·8
	10·7	—	88·4
	14·7	—	84·8

Polacy przeto zyskują w okresie czterdziestoletnim 8·9%, a Czesi tracą 7·0% ludności przynależnej. Ilość Polaków w 1880 roku wynosiła 255, a w 1910 roku 653, wzrost więc wynosi 398 czyli 156·0%, Czesi zaś tracą 287 osób, spadając z 4.066 na 3.779. Spadek Czechów równa się (—) 7·1%. Co do poszczególnych okresów spisowych, to Czesi tracili konsekwentnie zapisujących się do ich narodowości w trzech pierwszych okresach spisowych, liczba ich bowiem w 1900 roku wynosiła 3·599, w ostatnim zaś okresie zyskują 180 obywateli. Najpomyślniej dla nas przedstawia się spis z 1910 roku i to zarówno bezwzględnie, jak i procentowo, choć zauważyć tu trzeba, że rok 1900 stanowi kres opadania czeszczyzny i że od tego terminu spisowego poczyna się bezwzględny wzrost Czechów.

ZESTAWIENIE LXVI.

Liczba porządkowa	GMINY	Wśród przynależnej ludności było w roku: 1880 Polaków	1880 Czechów	1890 Polaków	1890 Czechów	1900 Polaków	1900 Czechów	1910 Polaków	1910 Czechów	Ze stu osób używało języka polskiego w roku 1880	1890	1900	1910	Ze stu osób używało języka czeskiego w roku 1880	1890	1900	1910
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1	Dobracice	85	813	41	774	74	691	151	790	9·4	5·0	9·6	15·8	89·5	95·0	89·2	82·8
2	Domasłowice dolne	31	870	92	769	61	798	90	961	3·2	10·6	7·1	8·5	92·4	88·3	92·3	90·9
3	Domasłowice górne	6	749	12	791	29	743	24	759	0·8	1·5	3·7	3·1	94·2	97·8	95·5	96·4
4	Szobiszowice	15	926	21	915	17	901	91	772	1·6	2·2	1·9	10·5	97·7	97·8	98·1	89·5
5	Toszonowice dolne.	118	708	270	469	252	466	297	497	13·9	35·9	34·6	37·4	83·6	62·4	63·9	62·6
	Powiat sądowy Cieszyn	255	4.066	436	3.718	433	3.599	653	3.779	5·8	10·4	10·7	14·7	91·8	88·8	88·4	84·8
6	Bartowice	2	1.335	34	1.455	44	1.837	39	2.018	0·2	2·2	2·3	1·9	99·0	96·1	95·8	97·8
7	Błędowice górne	109	413	7	521	37	493	29	481	20·6	1·3	7·0	5·6	77·9	97·8	92·6	93·2
8	Błędowice średnie	176	567	182	548	212	588	67	752	23·2	24·6	26·2	8·1	74·7	74·4	72·9	90·8
9	Datynie górne	—	650	5	769	14	828	—	967	—	0·6	1·7	—	99·2	98·6	97·8	99·8
10	Szonów	2	2.087	26	2.301	294	2.606	528	2.820	0·1	1·1	9·9	15·5	96·2	95·9	88·4	82·6
11	Więcłowice	—	1.051	30	1.086	28	1.195	14	1.236	—	2·7	2·3	1·1	100·0	96·3	97·7	98·9
12	Żermanice	—	285	1	319	25	286	3	258	—	0·3	8·0	1·1	97·3	99·7	91·7	98·9
	Powiat sądowy Frydek	289	6.388	285	6.999	654	7.833	680	8.532	4·3	3·8	7·6	7·3	93·8	94·5	86·2	91·8
13	Gruszów.	98	658	313	1.006	1.538	1.050	2.429	1.487	6·3	14·5	36·6	32·4	42·0	46·7	25·0	19·8
14	Hermanice	40	873	143	1.166	691	1.743	776	2.800	4·3	10·9	28·2	21·5	93·6	88·6	71·1	77·6
15	Kończyce małe	2	676	134	944	2.155	918	890	3.480	0·3	12·0	64·5	19·5	93·2	84·5	27·5	76·2
16	Michałkowice	347	1.150	1.079	1.660	3.689	2.226	2.481	4.147	22·4	38·2	60·3	36·5	74·1	58·9	36·4	61·0
17	Muglinów	26	477	149	573	929	465	753	1.662	4·4	19·1	64·1	29·5	81·3	73·5	32·0	65·2
18	Ostrawa polska	1.080	7.236	1.840	10.667	2.116	15.716	4.467	16.927	12·3	14·2	11·4	19·7	82·7	82·4	84·9	74·6
19	Radwanice	38	1.599	362	1.860	994	3.722	1.202	5.772	2·2	15·8	20·6	17·0	91·9	81·1	77·1	81·3
	Powiat sądowy Ostrawa polska .	1.631	12.669	4.020	17.876	12.112	25.840	12.998	36.275	10·3	17·2	29·6	23·7	79·9	76·3	63·2	66·2

Liczba porządkowa	Gminy	Wśród przynależnej ludności było w roku 1880 Polaków	1880 Czechów	1890 Polaków	1890 Czechów	1900 Polaków	1900 Czechów	1910 Polaków	1910 Czechów	Ze stu osób używało języka polskiego w roku 1880	1890	1900	1910	Ze stu osób używało języka czeskiego w roku 1880	1890	1900	1910
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
20	Pietwałd	2.467	245	3.462	269	3.955	1.226	1.355	5.303	84·8	87·8	70·7	18·6	8·4	6·8	21·9	72·7
21	Rychwałd	2.426	29	3.018	6	4.458	11	3.001	2.907	97·5	99·7	99·3	49·4	1·2	0·2	0·2	47·9
22	Skrzeczoń	751	22	1.001	—	1.807	106	2.411	353	95·3	99·4	86·1	74·9	2·8	—	5·0	10·9
23	Wierbica	105	228	87	278	206	363	234	173	27·8	21·7	27·6	21·7	60·3	69·5	48·5	16·0
24	Zabłocie	31	505	4	589	383	616	789	524	5·7	0·7	37·0	53·5	92·1	97·8	59·6	35·5
	Powiat sądowy Bogumin	5.780	1.029	7.572	1.142	10.809	2.322	7.790	9.260	81·4	84·5	77·4	40·7	14·3	12·7	16·6	48·5
25	Dąbrowa	286	2.004	893	1.987	3.258	823	3.453	1.911	12·2	29·8	77·7	62·8	85·6	66·2	19·6	34·7
26	Dziećmorowice	242	1.471	730	1.353	2.368	343	740	2.616	13·9	34·6	86·7	21·8	84·9	64·0	12·5	77·1
27	Łazy	577	893	1.507	622	4.660	921	3.804	3.829	38·6	70·3	81·7	48·7	59·7	29·0	16·1	49·0
28	Orłowa	2.287	424	984	2.199	3.919	2.233	2.805	4.799	79·8	29·5	60·3	34·2	14·8	65·8	34·4	58·5
29	Poręba	781	10	945	43	1.502	67	1.617	1.058	97·6	95·4	94·0	59·5	1·2	4·3	4·2	38·9
30	Sucha dolna	27	883	486	617	811	610	1.295	837	2·9	44·1	56·7	58·9	94·3	55·9	42·6	38·1
31	Sucha średnia	574	272	623	377	840	609	1.666	1.289	67·8	62·2	57·6	55·3	32·1	37·7	41·8	42·8
	Powiat sądowy Frysztat	4.774	5.957	6.168	7.198	17.358	5.606	15.380	16.339	43·4	45·1	73·5	46·8	54·1	52·5	23·6	49·7
	razem w 31 zagrożonych gminach	12.729	30.109	18.481	36.933	41.366	45.200	37.501	74.185	28·2	32·0	45·4	31·1	66·5	64·0	49·6	61·5
	razem w 26 gminach pow. sąd. frydeck.	95	29.821	337	29.900	985	31.279	841	31.658	0·3	1·8	3·0	2·5	98·0	96·4	94·5	94·0
	Frydek miasto	108	4.665	292	4.341	543	4.981	574	4.033	1·8	4·0	6·1	5·9	80·1	59·7	56·1	41·4
	razem w 58 zagrożonych gminach	12.932	64.595	19.110	71.174	42.894	81.460	38.916	109·876	15·9	19·9	32·2	23·7	79·4	74·2	61·2	67·0
	razem w 9 gminach mających więcej jak 100 Czechów	17.246	3.776	24.116	2.054	33.033	2.990	40.669	3.899	42·0	49·8	48·8	47·0	9·2	4·2	4·4	4·6
	razem	30.178	68.371	43.226	73.228	75.927	84.450	79.585	113.775	24·6	29·9	36·8	31·8	55·7	50·6	42·0	45·4
	razem w 146 niezagroż. gmin. Śląska	123.546	3.417	134.192	669	142.942	1.103	154.265	1.829	88·5	90·5	89·2	87·5	2·4	0·5	0·7	1·4
	razem na całym Śląsku cieszyńskim	153.724	71.788	177.418	73.897	218.869	85·553	233.850	115.604	58·7	60·6	60·7	54·8	27·3	25·2	23·7	27·1

ZESTAWIENIE LXVII.

Wzrosty lub spadki (—) Polaków i Czechów w czterech okresach spisowych.

Liczba porządkowa	Gminy	POLACY								CZESI									
		1881—1890		1891—1900		1901—1910		1881—1910		1881—1890		1891—1900		1901—1910		1881—1910			
		liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17		
1	Dobracice	— 44	— 51·7	33	80·5	77	104·0	66	77·6	— 39	— 4·8	— 83	— 10·7	99	14·3	— 23	— 2·8		
2	Domasłowice dolne . . .	61	197·0	— 31	— 33·7	29	47·5	59	190·0	— 101	— 11·6	29	3·8	163	20·4	91	10·5		
3	Domasłowice górne . . .	6	100·0	17	142·0	— 5	— 17·2	18	300·0	42	5·6	— 48	— 6·1	16	2·2	10	1·3		
4	Szobiszowice	6	40·0	— 4	— 19·0	74	435·0	76	507·0	— 11	— 1·2	— 14	— 1·5	— 129	— 14·3	— 154	— 16·6		
5	Toszonowice dolne . . .	152	129·0	— 18	— 6·7	45	17·8	179	152·0	— 239	— 33·8	— 3	— 0·6	31	6·7	— 211	— 29·8		
6	Bartowice	32	1.600·0	10	29·4	— 5	— 11·4	37	1.950·0	120	9·0	382	26·2	181	9·9	683	51·1		
7	Błędowice górne	— 102	— 93·6	30	429·0	— 8	— 21·6	— 80	— 73·4	108	26·2	— 28	— 5·4	— 12	— 2·4	68	16·4		
8	Błędowice średnie . . .	6	3·4	30	16·5	— 145	— 68·5	— 109	— 62·0	— 19	— 3·5	40	7·3	164	27·9	185	32·6		
9	Datynie górne	5	500·0	9	18·0	— 14	—1.400·0	—	—	119	18·3	59	7·7	139	16·8	317	48·8		
10	Szonów	24	1.200·0	268	1.003·0	234	79·6	526	26.300·0	214	11·0	305	13·3	214	8·2	733	35·1		
11	Więcłowice	30	3.000·0	— 2	— 6·7	— 14	— 50·0	14	1.400·0	35	3·3	109	10·0	41	3·4	185	17·6		
12	Żermanice	1	100·0	24	2.400·0	— 22	— 120·0	3	300·0	34	11·9	— 33	— 10·3	— 28	9·8	— 27	— 9·5		
13	Gruszów	215	219·0	1.225	392·0	891	58·0	2.331	2.330·0	348	53·0	44	4·4	437	— 41·6	829	126·0		
14	Hermanice	103	258·0	548	384·0	85	12·3	736	1.840·0	293	33·6	577	49·5	1.057	60·7	1.927	220·0		
15	Kończyce małe	132	6.550·0	2.021	1.510·0	— 1.265	— 58·8	888	44.400·0	268	39·7	— 26	— 2·6	2.562	280·8	2.804	415·0		
16	Michałkowice	732	211·0	2.610	242·0	— 1.248	— 33·8	2.094	603·0	510	44·4	566	34·1	1.921	86·0	2,997	260·0		
17	Muglinów	123	473·0	780	524·0	— 176	— 19·0	727	2.800·0	96	20·1	— 108	— 18·3	1.197	258·0	1.185	259·0		
18	Ostrawa polska	760	70·3	276	15·0	2.351	111·0	3.387	314·0	3.431	47·5	5.049	47·3	1.211	7·7	9·691	134·0		
19	Radwanice	324	954·0	632	174·5	208	21·0	1.164	3·060·0	261	16·3	1.862	99·5	2.050	55·0	4.173	261·0		
20	Pietwałd	925	40·3	493	14·2	— 2.600	— 65·8	— 1.112	— 45·1	24	9·8	957	356·0	4.077	333·0	5.058	2.060·0		

Wzrosty lub spadki (—) Polaków i Czechów w czterech okresach spisowych.

Liczba porządkowa	Gminy	POLACY						CZESI									
		1881—1890		1891—1900		1901—1910		1881—1910		1881—1890		1891—1900		1901—1910		1881—1910	
		liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost	liczba	wzrost
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
21	Rychwałd	592	24·4	1.440	47·8	— 1.457	— 32·7	575	23·7	— 23	— 79·4	5	83·5	2.896	27.300·0	2.878	9.900·0
22	Skrzeczoń	250	33·1	806	80·6	604	33·4	1.660	221·0	— 22	—100·0	106	10.600·0	247	233·0	331	1.500·0
23	Wierbica	— 18	— 17·2	119	137·0	28	13·6	129	123·0	50	21·9	85	30·6	— 190	— 52·3	— 55	— 24·2
24	Zabłocie	— 27	— 87·1	379	9.475·0	406	106·0	758	2.450·0	84	16·6	27	4·6	— 92	— 14·9	19	3·8
25	Dąbrowa	607	212·0	2.365	265·0	195	6·0	3.167	1.108·0	— 17	— 0·8	—1.164	— 58·7	1.088	108·8	— 93	— 4·6
26	Dziećmorowice	488	202·0	1.638	224·0	— 1.628	— 68·7	498	206·0	— 118	— 8·3	1.010	— 74·8	2.273	663·0	1.145	77·8
27	Łazy	930	161·0	3.153	209·0	— 831	— 17·8	3.252	564·0	— 271	— 32·0	299	48·1	2.908	291·0	2.936	329·0
28	Orłowa	— 1.303	— 57·0	2.935	298·0	— 1.114	— 286·0	518	22·6	1.775	420·0	34	1·5	2.566	115·0	4.375	1.003·0
29	Poręba	164	21·0	557	59·0	115	7·7	836	107·0	33	33·0	24	56·0	991	1.475·0	1.048	10.480·0
30	Sucha dolna	459	1.700·0	325	67·0	484	59·7	1.268	4.700·0	— 266	30·2	— 7	1·1	227	37·2	— 46	— 5·2
31	Sucha średnia	49	8·6	— 583	93·6	— 1.626	4.060·0	1.092	190·0	105	38·6	232	61·6	680	111·5	1.017	375·0
	razem w 31 zagroż. gminach	5.752	45·2	22.885	124·0	— 3.865	— 9·4	24.772	194·0	6.824	22·7	8.267	22·4	28.985	64·1	44.076	346·0
	razem w 26 gm. pow. frydeck.	242	255·0	648	192·0	— 144	— 14·4	746	785·0	79	0·3	1.379	4·6	379	1·2	1.837	6·2
	Frydek miasto	184	170·0	251	86·0	31	5·7	466	430·0	— 324	— 6·9	640	14·7	— 948	— 19·0	— 632	— 13·6
	razem w 58 zagroż. gminach	6.178	47·7	23.784	124·0	— 3.978	— 9·3	25.984	200·0	6.579	10·2	10.286	14·5	28.416	35·0	45.281	70·2
	razem w 9 gminach mających więcej jak 100 Czechów .	6.870	39·8	8.917	37·0	7.636	23·1	23.423	136·0	—1.722	— 45·6	936	45·6	909	30·4	123	3·3
	razem	13.048	43·3	32.701	74·2	3.658	4·8	49.407	164·0	4.857	7·1	11.222	15·3	29.325	34·8	45.404	66·5
	razem w 146 niezagrożonych gminach Śląska	10.646	8·6	8.750	6·5	11.323	7·9	30.719	24·8	—2.748	— 80·6	434	65·0	726	66·0	— 1.588	— 46·6
	razem na całym Śląsku ciesz.	23.694	15·4	41.451	23·4	14.981	6·7	80.126	52·2	2.109	2·9	11.656	15·8	30.051	35·2	43.816	61·1

ZESTAWIENIE LXVIII.

Liczba porządkowa	Gminy	Rok	Z pomiędzy ludności obecnej było przynależnych: do gminy pobytu		do innej gminy tego samego powiatu		do innych powiatów Śląska		razem		do innych krajów Austryi		razem	
			liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
1	2		3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	Dobracice	1900	529	68·3	219	28·3	3	0·4	751	97·0	23	3·0	774	100·0
		1910	546	57·2	183	19·2	132	13·8	861	90·2	93	9·8	954	100·0
2	Domasłowice dolne	1900	458	52·7	356	41·0	17	1·9	831	95·6	33	3·8	864	99·4
		1910	673	63·4	227	21·4	123	11·6	1.023	96·4	34	3·2	1.057	99·6
3	Domasłowice górne	1900	488	62·7	249	32·0	6	0·8	743	95·5	35	4·5	778	100·0
		1910	474	60·1	139	17·6	128	16·2	741	93·9	46	5·9	787	99·8
4	Szobiszowice	1900	554	60·3	299	32·6	36	3·9	889	96·8	29	3·2	918	100·0
		1910	561	65·0	133	15·4	135	15·7	829	96·1	34	3·9	863	100·0
5	Toszonowice dolne	1900	453	62·0	196	26·8	22	3·0	671	91·8	58	7·9	729	99·7
		1910	512	64·5	155	19·5	72	9·1	739	93·1	55	6·9	794	100·0
6	Bartowice	1900	980	50·9	567	29·5	182	9·4	1.729	89·8	188	9·8	1.917	99·6
		1910	1·221	59·2	493	24·0	144	7·0	1.858	90·2	203	9·8	2.061	100·0
7	Błędowice górne	1900	268	50·4	235	44·2	13	2·4	516	97·0	16	3·0	532	100·0
		1910	289	55·0	116	22·3	91	17·4	496	94·7	20	3·8	516	98·5
8	Błędowice średnie	1900	333	41·3	376	46·6	62	7·7	771	95·6	36	4·4	807	100·0
		1910	405	48·9	247	29·8	142	17·1	794	95·8	34	4·1	828	99·9
9	Datynie górne	1900	597	70·6	214	25·3	6	0·7	817	96·6	29	3·4	846	100·0
		1910	579	59·8	221	22·8	78	8·0	878	90·6	91	9·4	969	100·0
10	Szonów	1900	1.628	54·8	831	28·0	322	10·8	2.781	93·6	168	5·7	2.949	99·3
		1910	2.164	62·9	424	12·3	614	17·9	3.202	93·1	210	6·1	3.412	99·2
11	Więcłowice	1900	907	74·2	251	20·5	23	1·8	1.181	96·5	42	3·5	1.223	100·0
		1910	944	75·5	209	16·7	65	5·2	1.218	97·4	32	2·6	1.250	100·0
12	Żermanice	1900	196	62·8	104	33·3	3	0·9	303	97·0	9	3·0	312	100·0
		1910	164	62·8	45	17·2	50	19·2	259	99·2	2	0·8	261	100·0
13	Gruszów	1900	378	8·4	413	9·2	823	18·2	1.614	35·8	2.585	57·2	4.199	93·0
		1910	1.890	23·9	177	2·2	1.174	14·8	3.241	40·9	4.267	53·9	7.508	94·8

Dalszy ciąg zestawienia LXVIII.

Liczba porządkowa	Gminy	Rok	Z pomiędzy ludności obecnej było przynależnych: do gminy pobytu		do innej gminy tego samego powiatu		do innych powiatów Śląska		razem		do innych krajów Austryi		razem	
			liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
14	Hermanice	1900	671	26·7	427	17·0	277	11·0	1.375	54·7	1.075	42·8	2.450	97·5
		1910	1.228	32·9	291	7·8	524	14·1	2.043	54·8	1.565	42·0	3.608	96·8
15	Kończyce małe	1900	174	5·2	297	8·8	1.063	31·4	1.534	45·4	1.808	53·5	3.342	98·9
		1910	625	13·6	1.183	25·7	606	13·1	2.414	52·4	2.154	46·8	4.568	99·2
16	Michałkowice	1900	479	7·7	824	13·3	567	9·2	1.870	30·2	4.245	68·7	6.115	98·9
		1910	1.756	25·8	318	4·7	773	11·3	2.847	41·8	3.947	57·9	6.794	99·7
17	Muglinów	1900	187	12·1	116	7·4	285	18·4	588	37·9	863	55·7	1.451	93·6
		1910	433	16·4	301	11·4	393	14·8	1.127	42·6	1.424	53·8	2.551	96·4
18	Ostrawa polska	1900	1.607	5·7	1.685	8·9	4.846	25·8	7.598	40·4	10.925	58·1	18.523	98·5
		1910	8.465	37·0	2.166	9·5	2.827	12·3	13.458	58·8	9.235	40·3	22.693	99·1
19	Radwanice	1900	821	16·8	389	8·0	1.292	26·4	2.502	51·2	2.326	47·6	4.828	98·8
		1910	1.548	21·7	1.254	17·6	1.084	15·2	3.886	54·5	3.210	44·9	7.096	99·4
20	Pietwałd	1900	2.479	43·3	919	16·1	1.045	18·2	4.443	77·6	1.156	20·2	5.599	97·8
		1910	4.199	57·1	700	9·5	1.165	15·9	6.064	82·5	1.128	16·7	7.292	99·2
21	Rychwałd	1900	2.427	53·3	836	18·4	357	7·8	3.620	79·5	872	19·1	4.492	98·6
		1910	3.163	51·3	953	15·5	703	11·4	4.819	78·2	1.251	20·3	6.070	98·6
22	Skrzeczoń	1900	665	30·5	443	20·3	257	11·8	1.365	62·6	736	33·8	2.101	96·4
		1910	1.016	30·6	483	14·5	495	14·9	1.994	60·0	1.226	36·8	3.220	96·8
23	Wierbica	1900	282	34·8	168	20·7	63	7·8	513	63·3	235	29·0	748	92·3
		1910	399	35·9	126	11·3	158	14·2	683	61·4	397	35·6	1.080	97·0
24	Zabłocie	1900	496	45·5	185	17·0	169	15·5	850	78·0	184	16·9	1.034	94·9
		1910	645	42·5	223	14·7	258	17·0	1.126	74·2	350	23·0	1.476	97·2
25	Dąbrowa	1900	1.667	38·5	1.304	30·2	488	11·3	3.459	80·0	734	16·9	4·193	96·9
		1910	2.041	36·1	1.588	28·0	764	13·5	4.393	77·6	1.109	19·6	5.502	97·2
26	Dziećmorowice	1900	1.959	70·4	567	20·4	67	2·4	2.593	93·2	141	5·2	2.734	98·2
		1910	2.410	69·8	628	18·2	108	3·1	3.146	91·1	247	7·2	3.393	98·3

Dalszy ciąg zestawienia LXVIII.

Liczba porządkowa	Gminy	Rok	Z pomiędzy ludności obecnej było przynależnych: do gminy pobytu		do innej gminy tego samego powiatu		do innych powiatów Śląska		razem		do innych krajów Austryi		razem	
			liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	19	11	12	13	14
27	Łazy	1900	1.103	19·1	1.495	25·9	1.662	28·7	4.260	73·7	1.444	25·0	5.704	98·7
		1910	2.161	27·4	1.685	21·4	2.067	26·2	5.913	75·0	1.904	24·1	7.817	99·1
28	Orłowa	1900	1.164	17·4	2.176	32 6	1.314	19·7	4.654	69·7	1.842	27·6	6.496	97·3
		1910	2.404	28·8	2.222	26 7	1.382	16·6	6.008	72·1	2.199	26·4	8.207	98·5
29	Poręba	1900	647	39·8	437	26·9	156	9·6	1.240	76·3	357	21·9	1.597	98·2
		1910	863	31·3	773	28·1	426	15·5	2.062	74·9	658	23·9	2.720	98·8
30	Sucha dolna	1900	630	43·4	364	25·1	388	26·7	1.382	95·2	49	3·4	1.431	98·6
		1910	791	35·8	444	19·3	594	26·6	1.829	81·7	368	16·5	2.197	98·2
31	Sucha średnia	1900	678	46·2	328	22·4	362	24·7	1.368	93 3	90	6·1	1.458	99·4
		1910	834	27·3	804	26·4	941	30·8	2.579	84·5	434	14·2	3.013	98·7
razem w 31 zagroż. gminach		1900	25.365	27·3	17.270	18·6	16.176	17·4	58.811	63·3	32.333	34·8	91.144	98·1
		1910	45.403	37·0	18.911	15·5	18.216	14·9	82.530	67·4	38.027	31·1	120.557	98·5
razem w 26 gminach powiatu sądowego frydeckiego		1900	19.359	58·0	8.960	26·8	1.019	3·1	29.338	87·9	3.801	11·4	33·139	99·3
		1910	20.858	61·6	6.327	18·7	2.377	7·0	29.562	87·3	4.152	12·3	33.714	99 6
Frydek miasto		1900	2.430	26·9	—	—	3.637	40·2	6.067	67·1	2.819	31·2	8.886	98·3
		1910	3.912	39·6	—	—	3.142	31·8	7.054	71·4	2.676	27·1	9.730	98·5
razem w 58 zagroż. gminach		1900	47.154	34·8	26.230	19·4	20.832	15·4	94.216	69·6	38.953	28·8	133.169	98·4
		1910	70.173	42·3	25.238	15·2	23.735	14·3	119.146	71·8	44.855	27·1	164.001	98·9
razem w 9 gminach mających więcej jak 100 Czechów		1900	17.395	24·4	14.256	20·0	14.072	19·7	45.723	64·1	22.017	30·9	67.740	95·0
		1910	29.413	32·6	13.148	14·6	17.529	19·4	60.090	66·6	26.438	29·3	86.528	95·9
razem		1900	64.549	31·2	40.486	19·5	34.904	16·9	139.939	67.6	60.970	29·4	200.909	97·0
		1910	99.586	38·8	38.386	15·0	41.264	16·1	179.236	69·9	71.293	27·8	250.529	97·7
razem w 146 niezagrożonych gminach Śląska		1900	88.622	54·5	48.269	29·7	12.353	7·6	149.244	91·8	10.862	6 7	160.106	98·5
		1910	100.195	56·2	47.297	26·5	15.306	8·6	162.798	91·3	13.340	7·5	176 138	98·8
razem na całym Śląsku ciesz.		1900	153.171	41·5	88.755	24·0	47.257	12·8	289.183	78·3	71.832	19·4	361.015	99·7
		1910	199.781	46·0	85.683	19·7	56.570	13·0	342.034	78·7	84.633	19·4	426.667	97·1

ZESTAWIENIE LXIX.

Szkolnictwo w gminach zagrożonych przez Czechów.

Liczba porządkowa	Gminy	Publiczne szkoły								Prywatne szkoły								Razem							
		ludowe				wydziałowe				ludowe				wydziałowe					język wykładowy						
		liczba szkół	język wykład.			liczba szkół	język wykład.			liczba szkół	język wykład.			liczba szkół	język wykł.			liczba szkół	polski		czeski		niem.	
			polski	czeski	niem.		polski	czeski	niem.		polski	czeski	niem.		polski	czeski	niem.		liczba	%	liczba	%	liczba	%
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
1	Dobracice	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	100·0	—	—
2	Domasłowice dolne .	1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	2	—	—	2	100·0	—	—
3	Domasłowice górne .	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	100·0	—	—
4	Szobiszowice	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	100·0	—	—
5	Toszonowice dolne .	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	1	100·0	—	—
6	Bartowice	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	100·0	—	—
7	Błędowice górne . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8	Błędowice średnie . .	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	100·0	—	—
9	Datynie górne . . .	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	100·0	—	—
10	Szonów	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2	100·0	—	—
11	Więcłowice	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	100·0	—	—
12	Żermanice	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	100·0	—	—
13	Gruszów	3	1	—	2	2	—	—	2	1	—	1	—	—	—	—	—	6	1	16·7	1	16·7	4	66·6
14	Hermanice	1	—	1	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	2	1	50·0	1	50·0	—	—
15	Kończyce małe . . .	2	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	3	1	33·4	1	33·3	1	33·3
16	Michałkowice . . .	4	1	2	1	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	1	16·7	4	66·6	1	16·7
17	Muglinów	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	100·0	—	—
18	Ostrawa polska . . .	11	—	9	2	2	—	2	—	4	2	—	2	—	—	—	—	17	2	11·7	11	64·7	4	23·6
19	Radwanice	2	—	2	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	3	1	33·3	2	66·7	—	—
	do przeniesienia	35	2	27	6	6	—	4	2	10	5	3	2	—	—	—	—	51	7		34		10	

Liczba porządkowa	Miasta	Publiczne szkoły								Prywatne szkoły								Razem						
		ludowe				wydziałowe				ludowe				wydziałowe					język wykładowy					
		liczba szkół	język wykład.			liczba szkół	język wykład.			liczba szkół	język wykład.			liczba szkół	język wykł.			liczba szkół	polski		czeski		niem.	
			polski	czeski	niem.		polski	czeski	niem.		polski	czeski	niem.		polski	czeski	niem.		liczba	%	liczba	%	liczba	%
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
	z przeniesienia	35	2	27	6	6	—	4	2	10	5	3	2	—	—	—	—	51	7		34		10	
20	Pietwałd	2	—	1	1[1]	—	—	—	—	3	1	—	2	—	—	—	—	5	1	20·0	1	20·0	3	60·0
21	Rychwałd	2	1	—	1[2]	—	—	—	—	2	—	2	—	—	—	—	—	4	1	25·0	2	50·0	1	25·0
22	Skrzeczoń	1	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	2	1	50·0	—	—	1	50.0
23	Wierbica	1	—	—	1	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	2	—	—	1	50·0	1	50·0
24	Zabłocie	2	1	—	1[1]	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	50·0	—	—	1	50·0
25	Dąbrowa	2	—	1	1[2]	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	1	33·4	1	33·3	1	33·3
26	Dziećmorowice . . .	2	—	1	1[1]	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	3	1	33·4	1	33·3	1	33·3
27	Łazy	3	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	4	1	25·0	3	75·0	—	—
28	Orłowa	3	1	2	—	1	—	1	—	3	—	1	2[3]	—	—	—	—	7	1	14·3	4	57·1	2	28·6
29	Poręba	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	50·0	1	50·0	—	—
30	Sucha dolna	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
31	Sucha średnia . . .	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	50·0	1	50·0	—	—
	razem w 31 gm. pow. fryd.	57	9	36	12	8	1	5	2	21	7	7	7	1	—	1	—	87	17	19·6	49	56·3	21	24·1
	razem w 26 gminach . .	36	—	34	2[1]	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	37	—	—	34	92·0	3	8·0
	Frydek miasto.	5	—	1[4]	4	2	—	—	2	2	—	1	1	—	—	—	—	9	—	—	2	22·2	7	77·8
	razem w 58 zagr. gminach	98	9	71	18	10	1	5	4	24	7	8	9	1	—	1	—	133	17	12·8	85	63·9	31	23·3
	razem w 9 gminach mających więcej jak 100 Czech.	36	6	—	30	10	—	—	10	9	3	2	4	5	2	—	3	60	11	18·3	2	3·3	47	78·4
	razem	134	15	71	48	20	1	5	14	33	10	10	13	6	2	1	3	193	28	14·5	87	45·0	78	40·5
	razem w 146 niezagr. gm.	161	139	—	22	1	—	—	1	10	4	—	6	1	—	—	1	173	143	82·7	—	—	30	17·3
	razem na Śląsku ciesz. .	295[5]	154	71	70[6]	21	1	5	15	43	14	10	19[7]	7	2	1	4	366	171	46·7	87	23·8	108	29·5

1) niem.-czeska. — 2) niem.-pol. — 3) z nich jedna niem.-czes. — 4) szkoła ćwiczeń przy semin. a 5 szkół niem.-czes. — 7) wśród nich jedna nauczycielskiem. — 5) wśród nich 4 szkoły ćwiczeń. — 6) wśród nich 22 szkoły niem.-polskie, szkoła niemiec.-polska i jedna niem.-czeska.

Co do przynależności (zestawienie LXVIII. str. 200 i n.) zauważyć należy, że do politycznego powiatu cieszyńskiego przynależało w omawianych gminach w 1900 roku 3.801, a w 1910 roku 3.603 obywateli. Ciekawy ten spadek o prawie 200 głów tłumaczy nam następna kolumna mianowicie „do innych powiatów Śląska“ przynależało w omawianych gminach w 1900 roku 84 a w 1910 roku 590 obywateli. Przyrost ten nagły należy tłumaczyć, mojem zdaniem, faktem, że w 1900 r. powiat sądowy frydecki należał do Cieszyńskiego, liczni więc przybysze z granicznych gmin Frydeckiego, osiedleni w 5 omawianych gminach, przebywali „w tym samym powiecie“; po oddzieleniu jednak Frydka w osobną jednostkę administracyjną musiała w 5 gminach liczba przynależnych do Frydka podnieść się tak rażąco, a tem samem musiała się obniżyć liczba przynależnych „do innej gminy tego samego powiatu“. Objaw ten dowodzi zarazem, że ogromna przewaga tych przybyszów pochodzi z najbliższych, sąsiednich gmin Frydeckiego, i że nie są to n. p. Czesi przybyli z Opawskiego. Suma przynależnych do Śląska wynosiła w 1900 roku 3.885 obywateli, a w 1910 roku 4.193. W pierwszym terminie stanowi ta liczba 95·5%, w drugim zaś 94·0% ogółu ludności obecnej w chwili przeprowadzania spisów. Suma przynależnych do innych krajów Austryi wynosiła w 1900 roku 178 t. j. 4·4%, a w 1910 roku 262 t. j. 5·9% ogółu ludności obecnej. Z danych tych widzimy, że nietylko bardzo nikłą jest liczba przybyszów z obcych krajów (gminy rolnicze), ale i ruch wędrowny na samym Śląsku jest do tych gmin bardzo nieznaczny. Natomiast wykazują te gminy silną stosunkowo emigracyę do zagłębia i „innych krajów Austryi“, czego dowodzi przyrost naturalny ludności przynależnej równy niemal zeru, wynosi bowiem w okresie czterdziestoletnim zaledwie 15 głów.

Zamieszkuje więc zagrożone gminy element tubylczy w przewadze, wszak przeszło 60·0% mieszkańców przynależy do gminy pobytu, a element ten jest czysto polski, jak tego dowodzą badania językowe. Przyznawanie się zaś do czeszczyzny spowodowuje słabe jeszcze uświadomienie narodowe polskie, istnienie tylko czeskich szkół i rządy w gminach spoczywające w rękach Czechów.

Jaki wpływ wywierają szkoły zauważyć możemy na 3 gminach, które jeszcze w 1880 roku należały do bardzo poważnie zagrożonych. Mówię tu o Datyniach dolnych, Szumbarku i Toszonowicach górnych (zestawienie XL. str. 103 i tabela II.), dwie pierwsze miały w 1880 roku wyżej 80·0%,

Toszonowice górne zaś 46·0% Czechów, w ostatnim okresie spisowym liczba Czechów jest zupełnie drobną, nie odgrywającą żadnej roli. Szkoły we wszystkich trzech gminach są polskie, a z nich szkołę w Toszonowicach górnych utrzymuje Macierz Szkolna.

Przechodząc do szczegółów należy na pierwszem miejscu postawić Domasłowice górne, bo w nich jedynych Czesi zyskali w ciągu lat 40 na sile. Zysk ten jest wprawdzie bardzo nieznaczny, wynoszący 2·2%, podkreślam go jednak dlatego, że emancypacya polska w tej gminie żywi się obywatelami, którzy w pierwszych okresach spisowych przyznawali się do niemieckości. I tak w 1880 roku było Niemców 5·0%, a Polaków 0·8%, w 1910 roku zaś Niemców 0·5%, a Polaków 3·1%. W tej przeto gminie należy w pierwszym rzędzie założyć polską szkołę. W czterech innych gminach występuje stały wzrost żywiołu polskiego, przy równoczesnym spadku czeskiego. Najpiękniejszym wynikiem poszczycić się możemy w Toszonowicach dolnych, w których ze stosunku 13·9%: 83·6% przechodzimy do stosunku 37·4%: 62·6% w 1910 roku. Polacy więc zyskują w tej gminie 23·5% Czesi zaś tracą 21·0%. Sąsiedztwo polskiej szkoły w Toszonowicach górnych wywiera tu niewątpliwie swój dodatni wpływ. Silny stosunkowo przyrost mamy także w Dobracicach, skoro liczyliśmy tam w 1910 roku 15·8% zwolenników.

Szkoły we wszystkich pięciu gminach są czeskie, jak widać z zestawienia LXIX. (str. 206—209).

Uwzględniając powyższe rozważania dochodzimy do następujących wyników: Pięć gmin w Cieszyńskiem, zagrożonych poważnie czeszczyzną, leży na terytoryum czysto polskiem. Ludność tych gmin w wysokim procencie tubylcza, nie przyjmująca do swego łona immigracyi z braku przemysłu, jest ludnością rdzennie polską o niewyrobionych jednak dotąd instynktach narodowych. Ten brak emancypacyi, dzierżenie szkolnictwa i rządów w rękach czeskich, spowodowują jej masowe przyznawanie się do narodowości czeskiej. Po założeniu jednak szkół polskich i po stworzeniu kontaktu pełnego energicznej działalności z polskiemi organizacyami narodowemi, ludność tych gmin niewątpliwie w całości, w bardzo krótkim okresie czasu zgłosi się dobrowolnie do obozu polskiego. Liczbę Czechów rdzennych w tych gminach oceniam w 1910 roku co najwyżej na 5·0% ludności przynależnej t. j. 222 obywateli.

2) W powiecie sądowym frydeckim mamy siedm gmin, które, według zgodnego zdania językoznawców, należą do obszaru polskiego języka. Stosunki narodowościowe, panujące w owych gminach, są pod wielu względami analogiczne do stosunków w pięciu zagrożonych gminach Cieszyńskiego. Fakt ten umożliwi nam łatwiejsze zoryentowanie się i wyciągnięcie konsekwencyi z przedstawionych rozważań. Według Kneifla używała ludność w Błędowicach górnych i średnich języka śląsko-polskiego, w innych 5 gminach języka śląsko-morawskiego.

Procent Polaków w omawianych 7 gminach jest bardzo drobny. Wynosił w 1880 roku 4·3%, w 1910 roku 7·3%, Polacy przeto zyskali w okresie czterdziestoletnim zaledwie 3·0%. Odrazu należy zwrócić uwagę, że 1910 roku procent Polaków był najwyższym z wszystkich okresów, bo wynosił 7·6%. W stosunku do roku 1900 przyrost jest dwukrotny. Czesi tracą w okresie czterdziestoletnim 2%, spadając z 93·8% na 91·8%. Wzrost więc Polaków odbył się w 7 gminach częściowo także kosztem Niemców, mieszkało ich bowiem w 1880 roku 128, a w 1910 już tylko 77. Bezwzględnie wzrosty przedstawiają się następująco: Polacy z 289 mieszkańców wzrastają na 680 w 1910 roku, przybywa więc 391 głów, Czesi zaś z 6.388 na 8.532 w 1910 roku, przybywa więc ich 2.144. W procentach przyrost Polaków w 40 latach wynosi 135·0%, Czechów zaś 33·2%. W poszczególnych gminach przyrosty Czechów (zestawienie LXVII. str. 196—199) są mniej więcej normalne i niewysokie, wyjątek stanowią Żermanice. Przyrosty Polaków są bardzo nierównomierne, wprost dzikie, skoro n. p. w Szonowie przyrost wynosi 26.300·0%, a w Błędowicach górnych (—) 73·4%.

Już z powyższych liczb widać, że ogólny wzrost ludności przedstawia się w omawianych gminach zupełnie inaczej jak w gminach zagrożonych w Cieszyńskiem. O ile bowiem tam mogliśmy skonstatować przyrost zaledwie 15 osób w okresie czterdziestoletnim, to w 7 gminach Frydeckiego ludność obecna w 1880 roku wynosiła 6·817, w 1910 roku zaś 9·336. Przyrost więc wynosi 2·519 osób, czyli 37·0%. Przyrost ten dowodzi dwu objawów. Pierwszym jest, że emigracya na zewnątrz owych 7 gmin musiała być bardzo słabą, wkutek czego przyrost naturalny pozwalał na normalny niemal wzrost ludości, drugim że nietylko emigracya była nikłą, ale gminy te wchłonęły znaczniej-

szą ilość przybyszów z najbliższych okolicznych gmin. Rzut oka na Tabelę I. umożliwia nam skonstatowanie, że dopiero co wyprowadzone ogólne wnioski nie odnoszą się do wszystkich gmin. I tak w Błędowicach górnych i Żermanicach obserwować możemy depopulacyę, trwającą przez cały okres 40 letni, przeciwnie zaś w Szonowie widzimy bardzo silny wzrost, wynoszący za 40 lat 1.263 mieszkańców, czyli $^1/_2$ całego wzrostu w omawianych 7 gminach. Wszystkie powyżej naprowadzone fakty dowodzą, że ludność w 7 gminach jest miejscową, że więc z zewnątrz wcale nic lub bardzo niewielu mogło przybyć Czechów.

W sprawie przynależności mieszkańców (zestawienie LXVIII. str. 200—205): Do powiatu politycznego frydeckiego przynależało w 1900 r. 7.487 a w 1910 r. 7.521 obywateli. Nie mamy tu tak rażącego objawu jak w Cieszyńskiem, w każdym razie kolumna „do innych powiatów Śląska" wykazuje znaczną różnicę między obu ostatnimi okresami spisowymi. W roku 1900 bowiem było 611 a w 1910 roku 1.184 obywateli z innych powiatów. Wyjaśnienie tej sprawy, podane przy 5 gminach w Cieszyńskiem, odnosi się w całej pełni i tutaj. Suma przynależnych do Śląska wynosiła w 1900 roku 8.098, a w 1910 roku 8.705. W pierwszym terminie stanowiła ta liczba 94·0%, w drugim 93.5% ogółu ludności obecnej owych gmin. Suma przynależnych „do innych krajów Austryi" wynosiła w 1900 r. 488 czyli 5·7%, a w 1910 roku 592 czyli 6·3% ogółu ludności obecnej. W tej sprawie mamy więc znowu ścisłą analogię między omawianemi gminami a 5 gminami w Cieszyńskiem.

Przechodząc do szczegółów w poszczególnych gminach stawiamy na najsilniej zagrożonem miejscu: Datynie górne, w których nie znaleziono ani jednego Polaka przy spisie z 1910 roku. Najlepiej przedstawia się wynik spisu w 1910 roku w Szonowie, bo wykazał 15·5% czyli 528 Polaków. Mieliśmy jednak w poszczególnych okresach wyniki jeszcze lepsze, wszak w Błędowicach średnich, przez wszystkie trzy pierwsze terminy spisowe Polacy stanowili przeszło 20·0%, w roku 1900 nawet 26·2% ogółu ludności przynależnej, a nagle w 1910 roku jest ich tylko 8·1%. W Błędowicach górnych było w 1880 roku 20·6%, a w 1890 już tylko 1·3%. Już te przykłady dowodzą, że gdyby w roku 1910 przeprowadzono spisy choć tak tylko jak w 1900, to liczylibyśmy w omawianych gminach co naj-

mniej 1.500 obywateli, coby stanowiło 16·0% ogółu ludności przynależnej, a nie 7·3%, jak podaje statystyka urzędowa.

Szkoły we wszystkich gminach są czeskie (zestawienie LXIX. str. 206—209) z wyjątkiem Błędowic górnych, w których dotąd wogóle niema szkoły.

Uwzględniając analogię stosunków w omawianych 7 gminach Frydeckiego z 5 gminami Cieszyńskiego, przyjmuję dla roku 1910 taksamo jak tam liczbę Czechów w wysokości 5·0% ludności przynależnej t. j. 464 obywateli.

3) W powiecie sądowym ostrawskim są wszystkie gminy zagrożone czeszczyzną. Ponieważ zaś, jak wynika z omawiania stosunków polsko-niemieckich, cały ten powiat sądowy z wyjątkiem jednych Radwanic jest zagrożony również germanizacyą, więc stanowisko Polaków jest w Ostrawskiem ogromnie ciężkiem, musi się bowiem prowadzić walkę na dwa fronty.

Według Kneifla panował w Michałkowicach język polski, w innych gminach język śląsko-morawski.

Procenty Polaków i Czechów w powiecie sądowym ostrawskim przedstawiają się w czterech okresach spisowych następująco:

Polacy:	10·3%,	Czesi:	79·9%
	17·2%,		76·3%
	29·6%,		63·2%
	23·7%,		66·2%

Polacy zyskują w przeciągu 40 lat 13·4%, a Czesi tracą 13·7% ludności przynależnej. Polaków liczyliśmy w 1880 roku 1.631, a w 1910 roku 12.998, wzrost więc wynosi 11.367 czyli 697·0%. Czesi zaś wzrastają z 12.669 na 36.275, wzrost więc wynosi 23.606, czyli 186.6%. Dla jasności obrazu dodajmy, że Niemców było w 1.880 roku 1.560, a w 1910 roku 5.527, wzrost więc wynosi 3.967, czyli 255·0%. Suma zaś ludności przynależnej wynosiła w 1880 roku 15.860, a w 1910 roku 54·818, wzrost więc wynosi 38.958 czyli 246·0%.

W poszczególnych okresach spisowych uświadomienie narodowe polskie wzrastało silnie i konsekwentnie aż do roku 1900, procent Polaków w tym roku wynosił 29·6. Tu mamy pierwszy klasyczny dowód na nasze

twierdzenie, podnoszone już przy omawianiu stosunków polsko-niemieckich, że spisy urzędowe, jeśli chodzi o stosunki polsko-czeskie, wypadły dla nas najpomyślniej w 1900 roku. Od roku 1900 poczyna się spadek Polaków w Ostrawskiem i to tak silny, że urzędowy wynik spisu w 1910 roku wykazuje ich już tylko 23·7%. Nie tylko przeto nie ma wzrostu, ale tracimy aż 5.9% z naszego stanu posiadania, t. zn. co najmniej 3.235 obywateli. Strata nasza nie w całości wyszła na zysk Czechom, część Polaków zagarnęli także Niemcy (Gruszów).

Co do bezwzględnych wzrostów między poszczególnymi okresami spisowymi, to przedstawiają się one następująco:

	Polacy:		Czesi:	
r. 1880—1890 :	2.389	= 146·3%,	5.207	= 41·2%,
1890—1900 :	8.092	= 201·0%,	7.964	= 44·6%,
1900—1910 :	**886**	= **7.3%**,	10.435	= 40.4%,

Imponującym był wzrost Polaków między 1890 a 1900 rokiem dowodzący niezbicie szybko wzrastającego uświadomienia narodowego. Wywołał on jednak natychmiast silną akcyę czeską, która, używając wielokrotnie już zaznaczonych sposobów, doprowadziła w 1910 roku przy spisie do wyniku... wprost nadzwyczajnego. Polacy wzrastają w tym okresie o 886 głów, czyli 7·3%!! Czyż potrzeba klasyczniejszego dowodu na uczciwość spisów przeprowadzanych w Cieszyńskiem?

Sprawa przynależności była już częściowo roztrząsaną, o ile chodzi o całość powiatu sądowego ostrawskiego (str. 109). Z pośród ludności obecnej przynależało w 1900 roku do Śląska 17.081, a w 1910 roku 29.016 obywateli, w pierwszym terminie stanowi ta ilość 40·8%, w drugim 52·2% ogółu ludności obecnej. Stąd wniosek, że w przeciągu zaledwie 10 lat procent ludności przynależnej do Śląska wzrósł w Ostrawskiem o 11·4%, podczas gdy zestawienie XI. (str. 28—31) poucza nas, że Śląsk należy właśnie do krajów, w których stosunkowo szybko zmniejsza się liczba obywateli doń przynależnych, czyli że Śląsk posiada bardzo silny ruch ludności. Przynależnych zaś do „innych krajów Austryi, było w 1900 roku 23·827, a w 1910 roku 25.802, w pierwszym terminie ilość ta stanowi 57·0%, w drugim 46·3% ogółu ludności obecnej, czyli że w 1910 roku immigracya przestała

być przeważającą większością, mogącą decydować o narodowości powiatu, a stała się mniejszością. Różnica między obu terminami spisowymi wynosi 10·7%.

Tak gwałtowna i radykalna zmiana wśród stosunków przynależności — zmiana, która całym ciężarem zaważyła na szali stosunków narodowościowych Ostrawskiego — została wywołaną polityką narodowościową czeską, wzorującą się na Niemcach, a wyraz jej mamy w pierwszej kolumnie zestawienia LXIX. W roku 1900 przynależało do „gminy pobytu" zaledwie 3·777, w 1910 roku zaś aż 15.945 obywateli. W pierwszym terminie stanowi ta ilość 9·0%, w drugim zaś 28·6% ogółu ludności obecnej. Powiedzmy to wyraźniej i jaśniej. W 1900 roku na każdych 100 mieszkańców 7 gmin Ostrawskiego było zaledwie dziewięciu obywatelami przynależnymi do jednej z tych 7 gmin, w 1910 roku zaś aż dwudziestu ośmiu, więc przeszło 3 razy więcej. Ponieważ Polacy nie mają w żadnej gminie rządów gminnych w swych rękach, więc oczywista, że za uzyskanie praw przynależności do gmin myśmy zapłacili urzędowym wynikiem spisu ludności w 1910 roku, przynoszącym nam tak olbrzymie straty.

Sprawę tę można oświetlić z innego jeszcze stanowiska. Przypuśćmy na chwilę, że językoznawcy mylą się w swych orzeczeniach, stwierdzających, że Ostrawskie jest rdzennie polską ziemią i przypuśćmy że tubylcy są Czechami. Więc czyż można pomyśleć, aby 9·0% ludności miało decydować o tem, co się ma stać z resztą wynoszącą tylko... 91·0%. Czy 3.777 ma wydać wydać wyrok w sprawie przyszłości 41.832 mieszkańców?

Wzrost przynależnych do „gminy pobytu" w 1910 roku odbył się kosztem wszystkich następnych kolumn, widzimy to zwłaszcza w kolumnie 7, gdyż w 1900 roku przynależało „do innych powiatów Śląska" 9.153, a w 1910 roku 7.381 obywateli. Niewątpliwie do obniżenia tej liczby w 1910 roku przyczyniło się w pewnym stopniu wydzielenie gmin, należących poprzednio do powiatu politycznego frysztackiego, z tegoż powiatu i utworzenie z nich i powiatu sądowego frydeckiego, nowego powiatu politycznego frydeckiego. Liczba jednak takich obywateli nie była zbyt wysoką, na pewne wyższa znacznie od niej liczba obywateli postarała się o obywatelstwo w poszczególnych gminach za cenę odstępstwa od własnego obozu narodowego. Również ko-

lumna 11. przynależnych „do innych krajów“, wykazująca wzrost zaledwie 2·000 obywateli nie pokazuje nam nagiej prawdy, t. zn. rzeczywistej ilości obywateli przybyłych do Zagłębia w poszukiwaniu za chlebem. Wszak przybyszów do Cieszyńskiego mieliśmy w 1900 roku 70.885, a w 1910 roku 84.633, a w tych liczbach było $^2/_3$ Polaków z Galicyi. Gdzie oni zniknęli w 1910 roku podczas konskrypcyi?

Rzut oka na mapę Cieszyńskiego dostarcza nam dowodu, że nie można stosunków narodowościowych w Ostrawskiem osądzać położeniem geograficznem poszczególnych gmin. Wydawałoby się logicznem, że gminy położone najbardziej na zachód, lub przytykające bezpośrednio do granicy Moraw, powinny być najbardziej czeskie. Tymczasem Kończyce małe, przylegające na zachód do granicy Moraw, a na południu łączące się z Kończycami wielkiemi (Frydeckie), uznanemi przez Nitscha jako gmina leżąca na „obszarze przechodnim“ i Muglinów, opierający się również na zachód o Morawy — miały w 1900 roku większość... polską. Najbardziej zaś na wschód wysunięte gminy jak Hermanice i Radwanice, mają stale większość czeską. Jedynym więc czynnikiem, mogącym decydować logicznie o narodowości obywateli Ostrawskiego, jest ich pochodzenie, t. zn. język, który z sobą przynieśli, którym mówili ich ojcowie i dziadowie.

Przystępując do przedstawienia stosunków, panujących w poszczególnych gminach, należy przypomnieć, że przy omawianiu „niebezpieczeństwa“ niemieckiego wyjaśniłem już szczegółowo stosunki narodowościowe w Gruszowie (strona 244), a częściowo mówiłem już także o Kończycach małych, Michałkowicach i Muglinowie (str. 256), jak również o Ostrawie polskiej (str. 202).

Najgorzej przedstawiała się dla nas sytucya w 1910 roku w Radwanicach, gdyż stanowiliśmy tam zaledwie 17·0% ludności przynależnej, dalej w Ostrawie polskiej, w której mieliśmy 19·7% i w Hermanicach, w których było Polaków 21·5%. W roku 1900 w Hermanicach i Radwanicach mieliśmy wyższy procent, w Ostrawie polskiej zaś niższy (11·4%). Określam sytuacyę, panującą w tych trzech gminach, jako najgorszą dla nas dlatego, ponieważ w tych gminach mieszkało Czechów w ciągu wszystkich okresów spisowych zawsze niemal ponad 75·0%. Że procent ten nie odpowiada stanowi fa-

ktycznemu, możemy udowodnić z zestawienia LXVIII.(str. 200—205). Na podstawie wyników badań Nitscha i innych językoznawców wiemy, że ludność przynależna do gminy jest polską. Ilość jej jest zresztą w 1900 roku tak drobną, nie przechodzącą z wyjątkiem Hermanic 20·0%, (w Ostrawie polskiej 5.7), że nie może wywierać poważnego wpływu na ukształtowanie się stosunków narodowościowych w danej gminie. Przynależni do powiatu frydeckiego mogą być w pewnej ilości elementem narodowościowo niezdecydowanym, o ile pochodzą z gmin Frydeckiego, leżących na zachód od granicy językowej Nitscha. Wśród pochodzących z „innych powiatów Śląska" jest pewna bardzo drobna ilość Czechów z Opawskiego. Razem przebywało w 1900 roku w Hermanicach 54·7%, w Radwanicach 51.2%, a w Ostrawie polskiej 40·0% obywateli pochodzących ze Śląska; wśród nich Polacy stanowili bezsprzecznie olbrzymią większość. Przynależnych do innych krajów było w Hermanicach 42·8%, w Radwanicach 47·6%, a w Ostrawie polskiej 58·1%. Ponieważ powiat sądowy ostrawski został utworzony dopiero po roku 1900, więc brak nam szczegółowych danych wielu obywateli z danych krajów w nim przebywało. Wiemy jednak, iż do całego powiatu politycznego frysztackiego przybyło w 1900 roku 10.603 obywateli z Czech. Przyjmując sposób rozdziału tej liczby, podany na str. 110, widzimy, że nieznaczna stosunkowo liczba obywateli mogła być rdzennymi Czechami, pochodzącymi z Czech i Moraw.

Wysoce ujemne wyniki spisów w tych gminach przypisać należy między innemi przedewszystkiem temu, że w gminach tych niema ani jednej publicznej szkoły polskiej, (4 prywatne utrzymuje Macierz szkolna lub T. S. L. patrz zestawienie LXIX. str. 206—209) i że rządy gminne należą do Czechów.

Zupełnie inaczej przedstawia się sytuacya narodowościowa w 3 innych gminach Ostrawskiego t. j. w Kończycach małych, Michałkowicach i Muglinowie. Do wydania tego rodzaju sądu upoważnia nas wynik spisu z 1900 roku. I tak w Kończycach małych mieliśmy w 1900 roku 64·5% Polaków, a stosunek ten nabierze odpowiedniego oświetlenia, gdy dodamy, że w 1880 roku było ich 0·3%, w 1890 roku zaś 12·0%, wzrost przeto żywiołu polskiego w 10 latach między 1890 a 1900 rokiem wynosi 52·5%. Polaków było w 1890 roku 134, a w 1900 roku 2.155, Czechów

zaś w pierwszym terminie 944, w drugim 918. Mały, bezwzględny spadek Czechów wyjaśnia, że potężna fala immigracyjna, która wpłynęła do Kończyc małych w przeciągu lat 10, pochodziła wyłącznie niemal z Galicyi. Kończyce miały w 1890 roku 1.117, a w 1900 roku 3.342 ludności przynależnej. Różnica równa niemal wzrostowi polskiemu, a więc dowodzi, jak mało Czechów immigrowało do tej gminy. W Michałkowicach było Polaków w 1900 roku 60·3%, wzrost żywiołu polskiego nie jest tak radykalny jak w Kończycach małych. W Muglinowie wreszcie mieszkało w 1900 roku 64·1% Polaków, w 1880 roku zaś 4·4%, a w 1890 roku 19·1% wzrost Polaków prawie analogiczny jak w Kończycach małych.

Stosunki panujące wśród poszczególnych rodzajów przynależności w 1900 roku są bardzo zbliżone do opisanych w trzech poprzednich gminach. Różnica niewielka polega na tem, że mamy tu jeszcze niższy procent przynależnych do Śląska i tak: w Michałkowicach zaledwie 30·2%, w Muglinowie 37·9%, w Kończycach małych zaś 45·4%, temsamem we wszystkich trzech gminach więcej jak 50·0% pochodziło „z innych krajów".

Skoro zaś wyniki spisu z 1910 roku wypadły dla nas tak horendalnie, jasnem jest, że zwłaszcza w tym okresie odbyła się kradzież dusz polskich na bardzo wielką skalę.

Publiczną szkołę polską mamy tylko jedną w Michałkowicach, prywatną zaś w Kończycach małych, utrzymywaną przez Macierz szkolną.

Przystępujemy w końcu do podania rzeczywistej liczby Czechów, zamieszkujących Ostrawskie. Przyjęliśmy poprzednio (str. 110), że z pośród emigrantów z Czech i Moraw w 1900 roku mieszkała w siedmiu gminach Ostrawskiego połowa liczby tych, którzy się znajdowali w całym ówczesnym powiecie politycznym frysztackim t. j. 5.500 osób. Liczba ta przedstawia 13·4% ogółu ludności przynależnej Ostrawskiego w 1900 roku. Prócz emigrantów z Czech i Moraw dodajemy jako Czechów pewną ilość przybyszów z powiatu sądowego frydeckiego i nieco tych Polaków, w których świadomość narodowościowa tak już zanikła, że odzyskanie ich dla obozu polskiego przedstawiałoby bardzo poważne trudności. Ilość z tych obu tytułów oceniamy na 6·6%, czyli łącznie podajemy liczbę Czechów w Ostrawskiem w wysokości

20·0%. Stosunek ten zachowywujemy również dla roku 1910, albowiem nie zaszły w ciągu ostatniego okresu spisowego żadne tego rodzaju fakty, któreby nakazywały zmienić nasz sąd. Owszem trzeba powiedzieć, że tego rodzaju ocena liczby Czechów jest dla nich w 1910 roku jeszcze bardziej optymistyczną niż w 1900 roku, dlatego że immigracya polska w 1910 roku stosunkowo znacznie wyższą była niż czeska.

Ponieważ suma ludności przynależnej w 1910 roku wynosiła w Ostrawskiem 54.814, więc 20·0% Czechów równa się 10.963 obywateli, a nie 36.275 jak podaje statystyka urzędowa.

4). W powiecie sądowym bogumińskim jest pięć gmin zagrożonych czechizacyą, mimo że, jak wiadomo, cały powiat polityczny frysztacki jest językowo terenem czysto polskim. Poszczególne zagrożone gminy przedstawiają dużą róznorodność stosunków narodowościowych, zanim jednak omówimy je poszczególnie, przypatrzmy się wpierw sumarycznym wynikom dla wszystkich pięciu gmin. Procenty Polaków i Czechów (zestawienie LXVI. str. 192) przedstawiają się w czterech okresach spisowych następująco:

Polacy:	81·4%,	Czesi:	14·3%,
	84·5%,		12·7%,
	77·4%,		16·6%,
	40·7%,		48·5%,

Polacy stanowili w 1880 roku 81·4, w roku 1910 zaś 40·7% ogółu ludności przynależnej. Strata równa się 40·7%, czyli połowie tej siły, którą mieliśmy w 1880 roku. Czesi posiadali w 1880 roku 14·3%, w 1910 zaś 48·5% ogółu ludności przynależnej. Zysk ich wynosi 34·2%. Stąd wniosek, iż w tych pięciu gminach część Polaków zagarnęli również Niemcy (Wierbica). Polaków liczyliśmy w 1880 roku 5.780, a w 1910 roku 7.790, wzrost więc wynosi 2.010, czyli 34·8%, Czesi zaś wzrastają z 1.029 na 9.260, wzrost ich więc wynosi 8.231, czyli 800·0%. Niemców było w 1880 roku 350, a w 1910 roku 2.076, wzrot więc wynosi 1.726, czyli 494·0%. Suma ludności przynależnej wynosiła w 1880 roku 7.113, a w 1910 roku 19.138, wzrost przeto wynosi 12.025, czyli 169·0%.

Powyższe obliczenia wzrostów dają nam ogromnie ciekawe i charakterystyczne wyniki. Oto ponieważ wszystkie omawiane gminy leżą na terenie bujnej eksploatacyi węglowej, więc suma ludności przynależnej (a tak samo i obecnej) w przeciągu omawianych 40 lat niemal się potroiła. A cóż się stało wśród poszczególnych narodowości, gminy te zamieszkujących? Wzrost Czechów wyniósł 800·0%, Niemców 494·0%, a Polaków aż... 34·8%! Sapienti sat!

Przypatrując się poszczególnym okresom spisowym widzimy, że emancypacya polska kończy się w 1890 roku. W tym bowiem roku liczyliśmy (zestawienie LXVI. str. 198) 7.572 t. j. 84·5 % Polaków, przeciw 1.142 t. j. 12·7% Czechów. Pomyślne te wyniki w porównaniu z 1880 rokiem pozwoliły Buzkowi [1]) na snucie pięknych horoskopów o przyszłości Polaków w Bogumińskiem, tymczasem twarda rzeczywistość walki narodowościowej przynosi nam już w 1900 roku pierwszą wcale poważną stratę, zwłaszcza, gdy pomyślimy, że spis ten nie przyniósł należnego nam, choćby skromnego wzrostu. Procent Polaków w 1900 roku wynosił 77·4, czyli straciliśmy w porównaniu z 1890 rokiem 7·1% ogółu ludności przynależnej. Tą stratą naszą pożywili się Czesi w wysokości 3·9%, a resztę zabrali Niemcy. W 1890 roku mieszkało w pięciu gminach 7·572 Polaków, w 1900 roku zaś 10.809, wzrost więc wynosi 3.237, czyli 42·7%, Czechów zaś było w 1890 roku 1.142, a w 1900 roku 2.322, wzrost równa się przeto 1.180 obywateli, czyli 103·0 %, Niemców zaś mieszkało w 1880 roku 323 (mniej przeto niż w 1880 roku), a w 1900 roku 763, wzrost ich równa się 440 obywateli, czyli 136·0%. Widzimy zatem już w okresie 1890—1900 wzrosty gwałtowne Czechów i Niemców, przechodzące 100·0 %, podczas gdy Polacy nawet do połowy tego nie dochodzą. Ale sytuacya w omówionym dopiero co okresie jest niczem prawie w porównaniu z wynikami okresu 1900—1910. Wynik spisu w 1910 roku jest już nie bezprawiem, ale gwałtem i rozbojem, spełnionym na obywatelach polskich.

Przypatrzmy się bliżej tej sprawie. Polacy z 10·809 obywateli spadają na 7·790, spadek równa się (—) 3·019, czyli (—) 27·9 %. Po porównaniu z 1890 rokiem widzimy, że Polacy wzrośli zaledwie o 218 obywateli w przeciągu lat dwudziestu! — Czesi wzra-

[1]) Dr. Józef Buzek: Ludność Księstwa Cieszyńskiego podług narodowości l. c. str. 62 i 63.

stają z 2.322 na 9.260 w 1910 roku, wzrost ich przeto wynosi 6·938, czyli 298·0 %. Niemcy zaś wzrastają z 763 na 2·076, wzrost więc wynosi 1.313, czyli 172·0 %. Konsekwencye tych szalonych wzrostów czeskich i niemieckich widzimy na wprost nieprawdopodobnym spadku procentu Polaków w pięciu gminach w 1910 roku. Urzędowa statystyka twierdzi, że Polaków było 40·7 %, a ponieważ w 1900 roku procent ich wynosił 77·4, więc strata polska równa się 36·7 %, czyli prawie połowie ich siły z przed lat zaledwie dziesięciu. Czesi natomiast wzrastają z 16·6 % na 48·5 %, przyrost ich więc wynosi 31·9%, resztę naszej straty zapisali Niemcy na swe dobro.

Sądzę, że powyższe liczby zupełnie jasno przedstawiają „system“ zastosowany przy konskrypcyi w 5 gminach Bogumińskiego.

Sprawa przynależności przedstawia się inaczej, jak w omawianem poprzednio Ostrawskiem. Z pośród ludności obecnej przynależało w 1900 roku do Śląska (zestawienie LXIX. str. 200—205) 10.791, a w 1910 roku 14.686 obywateli. W pierwszym terminie stanowiła ta liczba 75·0 %, w drugim zaś 75·5% ogółu ludności obecnej. Uderzają tu dwa objawy: liczba przynależnych do Śląska wynosi ³/₄ ogółu ludności, i utrzymuje się w dwu okresach spisowych w tej samej wysokości. Liczba przynależnych „do innych krajów Austryi“ wynosiła w 1900 roku 3.183, w 1910 roku zaś 4.452 i stanowiła w pierwszym terminie 22·3 %, a w drugim 22·9 % ogółu ludności obecnej. Występuje przeto w Bogumińskiem stała równowaga między przynależnymi do Śląska, a immigrantami z innych krajów koronnych, która tem silniej wskazuje na to, że wynik spisu w 1910 roku powinien był conajmniej nie różnić się od wyniku w 1900 roku. Razem ludności przynależnej było w pięciu gminach w 1900 roku 13.974, a w 1910 roku 19.138, t. j. w pierwszym terminie 97·3%, a w drugim 98·4 % ogółu ludności obecnej. Widzimy też dalej w trzeciej kolumnie tego samego zestawienia, że w omawianych pięciu gminach niema tych gwałtownych zmian wśród ilości obywateli przynależnych do danej gminy, jak to obserwować mogliśmy w Ostrawskiem. W roku 1900 przynależało „do gminy pobytu“ 6.349, a w 1910 roku 9.422 obywateli. W pierwszym terminie stanowiła ta liczba 44·2 %, a w drugim 48·4 % ogółu ludności obecnej. Zwiększyła się zatem liczba obywateli przynależnych do poszczególnych gmin o 4·2 %, a rzut oka na zesta-

wienie poucza, że wywołały ten wzrost stosunki panujące w samym tylko Pietwałdzie, w którym liczba przynależnych do gminy wzrosła z 2.479 na 4.199 t. j. z 43·3% na 57·1%.

Rządy gminne spoczywają w Rychwałdzie i Zabłociu w polskich, w Pietwałdzie w czeskich, a w Skrzeczoniu i Wierbicy w niemieckich rękach.

Przystępując do omawiania stosunków narodowościowych, panujących w poszczególnych pięciu gminach, przypominam, że o Skrzeczoniu, Wierbicy i Zabłociu mówiliśmy już (str. 247), a o Pietwałdzie i Rychwałdzie (str. 256).

Określenie, w której z pięciu omawianych gmin grozi nam największe niebezpieczeństwo czeskie — jest trudnem, gdyż z jednej strony siła czeska wzrasta bardzo nierównomiernie, z drugiej obok czeskiej kwestyi, mamy w tych gminach także walkę przeciw Niemcom. Uderzają w każdym razie na pierwszy rzut oka stosunki narodowościowe, panujące w Pietwałdzie i Rychwałdzie. W Pietwałdzie stanowili Polacy aż do roku 1900 absolutną większość. Najwyższą była ona w 1890 roku, bo wynosiła 87·8%, Czechów było wówczas zaledwie 6·8%. W 1900 roku Polacy przedstawiają już 70·7%, czyli tracą w przeciągu 10 lat 17·1% ogółu ludności przynależnej, Czesi zaś wzrastają na 21·9%, czyli zyskują 15·1%. W 1910 roku Polacy stanowią 18·6%, a Czesi 72·7% ogółu ludności przynależnej. Polacy przeto w porównaniu ze spisem z 1890 roku tracą w ciągu lat dwudziestu 69·2%, a Czesi zyskują w tym samym okresie czasu 65·9%. W liczbach bezwzględnych stosunki te przedstawiają się tak, że Polaków było w 1890 roku 3.462, a w 1910 roku 1.355, Czesi zaś z 269 wzrastają na 5.303. Spadek Polaków w 20 latach wynosi 2.107, a przyrost Czechów 5.034. Jak te wzrosty wyglądają w procentach pokazuje zestawienie LXVII. (str. 196—194). Wzrost przynależnych „do gminy pobytu", o którym już mówiliśmy, odbył się w Pietwałdzie w małej części kosztem przynależnych do powiatu (kolumna 5), głównie zaś kosztem przynależnych „do innych krajów". W kolumnie tej bowiem znajdujemy procentowy spadek w 1910 roku, bezwzględnie zaś śmiesznie mały wzrost z 1.156 na 1.228 t. j. o 72 immigrantów, podczas kiedy ludność gminy wzrasta o 1.693 głów.

Z pośród pięciu szkół w Pietwałdzie jest jedna polska, jedna czeska, a 3 niemieckie.

Jeżeli chodzi o spisy ludności w gminach tego typu co Pietwałd, to sądzę, że z całą słusznością możemy uważać spisy z 1880 i 1890 roku jako takie, które najbardziej zbliżają się do prawdy. W owych czasach bowiem, robota narodowościowa w Zagłębiu była jeszcze tak drobną, że bezwarunkowo nie można jej zasługom przypisywać przyznania się tak przygniatającej większości do Polaków. Ludność takich gmin musiała rzeczywiście uważać się za polską i dawała wyraz swym przekonaniom narodowym przy konskrypcyi, a uczynić to mogła tem łatwiej, że wówczas nie było tak wielkich wpływów czeskich, jak dziś. Tego naszego twierdzenia nie można oczywiście odwracać na korzyść Czechów i wyrażać przekonania, że przyznanie się ludności w tych samych terminach spisowych do czeszczyzny, dowodzi, że byli to rzeczywiście Czesi (Hermanice, Radwanice). W takim bowiem wypadku wiemy, że ludność jest językowo polską, lecz nieuświadomioną narodowo.

W Rychwałdzie nie istnieli Czesi do 1900 roku. Procent Polaków był najwyższy w 1890 roku (99·7 %), spada nieco w 1900 roku na 99·3 %. Czesi w obu tych okresach spisowych stanowią zaledwie 0·2 % ogółu ludności przynależnej. Nagle w 1910 roku Polacy spadają na 49·4 %, Czesi zaś podnoszą się z 0·2 % na 47·9 %. Polacy przeto tracą w okresie zaledwie dziesięcioletnim 49·9 %. Czesi zaś zyskają 47·7 %. Przewrót ten dokonał się mimo to, że rządy gminne spoczywają w rękach polskich. Snać Polacy nie znają „sposobów“ czeskich i niemieckich! W liczbach bezwzględnych Polacy z 4·458 w 1900 roku spadają na 3001 w 1910 roku, a Czesi z 11 w 1900 roku wzrastają na 2.907 w 1910 roku. Rzeczywiście, że „difficile est satiram non scribere“ wszak wzrost czeski w dziesięciu latach wynosi **27.300·0** % (zestawienie LXVII. str. 196—199). Przynależność mieszkańców udowadnia, że Polacy choć mają rządy w swem ręku, nie umieją tego atutu odpowiednio wygrać. Wykazuje to kolumna przynależnych „do gminy pobytu“, z której widzimy, że procent w 1910 roku jest nawet niższy niż w 1900 roku. Szkolnictwo jest również za miękko traktowane, skoro z pośród dwu szkół publicznych jedna 4 klas. jest polską (na Podlesiu), druga zaś w środku gminy (przy kościele) pięcioklas. jest, jak podaje statystyka urzędowa szkolnictwa śląskiego niemiecko-polską. Faktycznie jest tylko piąta klasa utrakwistyczną. Zapytać należy dla kogo? Niemców mieszkało w 1900 roku

w Rychwałdzie 23! Czesi utrzymują w Rychwałdzie dwie prywatne szkoły ludowe.

W Skrzeczoniu nie było w 1890 roku ani jednego Czecha, w roku zaś 1910 jest ich 353 i stanowią 10·9% ogółu ludności przynależnej. Silny wzrost immigrantów w 1910 roku dowodzi znacznego powiększenia się liczby Polaków galicyjskich, a tymczasem spis ludności wykazuje znaczny wzrost Niemców i Czechów a spadek Polaków.

Stosunki panujące w Wierbicy i Zabłociu omówiłem już poprzednio.

Przystępujemy nakoniec do zestawienia rzeczywistej liczby Czechów, zamieszkujących pięć zagrożonych gmin powiatu sądowego bogumińskiego. Przytem przypominamy obliczenia przeprowadzone poprzednio p. str. 115—122. Sposób obliczenia jest taki, jak w poprzednio omówionem Ostrawskiem. Przyjmujemy mianowicie, że 10·0% ludności przynależnej zamieszkałej w pięciu gminach pochodzi z krajów czeskich, 2·0% zaś ludności przynależnej dodajemy jako Czechów rekrutujących się z tych mieszkańców, którzy zatracili już w zupełności świadomość swej przynależności narodowościowej, czyli łącznie podajemy liczbę Czechów w pięciu gminach w 1910 roku w wysokości 12·0%.

Ponieważ suma ludności przynależnej wynosiła w 1910 roku 19.138, więc 12·0% Czechów równa się 2.295 osób, a nie 9.260 jak podaje statystyka urzędowa. O optymistycznie dla Czechów zestawionem obliczeniu świadczy przedewszystkiem rok 1890, w którym Czesi na podstawie statystyki urzędowej mieli prawie ten sam odsetek ludności przynależnej.

5) W powiecie sądowym frysztackim mamy siedm gmin zagrożonych poważnie przez Czechów. Położenie geograficzne powiatu sądowego frysztackiego przyczynia się do pomnożenia argumentów, przemawiających za wyłącznie polskim charakterem tego powiatu. Procenty Polaków i Czechów w tych gminach przedstawiają się w czterech okresach spisowych następująco:

Polacy:	43·4%,	Czesi:	54·1%,
„	45·1%,	„	52·5%,
„	73·5%,	„	23·6%,
„	46·8%,	„	49·7%.

Polacy zyskują w czterdziestu latach 3·4 %, a Czesi tracą 4·4 % ludności przynależnej. Polaków liczyliśmy w 1880 roku 4·744, a w 1910 roku 15.380, wzrost przeto wynosi 10.606, czyli 222·0 %, Czesi zaś wzrastają z 5.957 na 16.339, wzrost równa się przeto 10.382, czyli 174·0 %. Niemców było w 1880 roku 279, a w 1910 roku 1.116, wzrost więc wynosi 837, czyli 300·0 %. Suma ludności przynależnej w 1880 roku wynosiła 11.019, a w 1910 roku 32.849, wzrost przeto wynosi 21.830, czyli 198·5 %.

Wyniki te świadczą, jak bardzo skomplikowane są stosunki narodowościowe na Śląsku cieszyńskim. Wszak nietylko są one krańcowo odmienne od dopiero co przedstawionych stosunków w pięciu gminach Bogumińskiego, lecz także wykazują, że właściwie nastąpiło w przeciągu 40 lat bardzo małe przesunięcie się w stosunku poszczególnych narodowości do siebie. Polacy zyskują 3·4 %, Czesi tracą 4·4 % ogółu ludności przynależnej. Jestto jednak wynik tylko pozorny; rzeczywistość zobaczymy, wglądnąwszy w stosunki, panujące w poszczególnych okresach spisowych.

Wzrost uświadomienia narodowego polskiego sięga aż do roku 1900. Należy przeto znowu podnieść najpomyślniejszy dla nas wynik spisu we Frysztackiem w tym roku. Porównajmy poszczególne okresy spisowe. Polaków mieszkało w siedmiu gminach w 1880 roku 43·4 %, a w 1890 roku 45·1 %, zyskaliśmy przeto 1·7 %. Czechów zaś było w 1880 roku 54·1 %, a w 1890 roku 52·5 %, tracą więc (—) 1·6 %. W liczbach bezwzględnych liczyliśmy Polaków w pierwszym terminie 4.774, w drugim 6.168, wzrost więc wyniósł 1.394, czyli 29·2 %. Czesi bezwzględnie zyskują 1.241 obywateli, czyli 20·8 %. Niemcy wzrastają z 279 na 326, wzrost więc wynosi 47 osób, czyli 16·8 %. W 1900 roku wynosił procent Polaków 73·5, czyli zyskaliśmy w porównaniu z r. 1890 28·4 %, Czesi zaś spadli na 23·6 %, czyli stracili w okresie dziesięcioletnim 28·9 %. Cały zysk polski osiągnęliśmy na czeskim stanie posiadania. W liczbach bezwzględnych mieszkało Polaków w siedmiu gminach w 1900 roku 17.358, wzrost więc żywiołu polskiego w porównaniu z 1890 rokiem wynosi 11.190, czyli 181·5 %, Czechów zaś było w 1900 roku o 1.592 mniej, jak w 1890 roku, spadek ten równa się (—) 22·2 %. Niemców mieszkało w 1900 roku 648, wzrost ich więc wynosi 322, czyli 99·0 %. W porównaniu roku 1900 z 1880 rokiem Polacy

zyskują w okresie dwudziestoletnim 30·1 % ogółu ludności przynależnej. Potężny ten wzrost Polaków w 1900 roku dowodzi nietylko silnego pogłębienia się uświadomienia narodowego, lecz także świadczy o swobodzie, z jaką mogli się Polacy wypowiedzieć w tym okresie spisowym.

Wynik spisu w 1910 roku dowodzi tych samych aktów gwałtu, spełnionych na narodzie polskim, o których już poprzednio niejednokrotnie mówiliśmy. Polacy spadają w porównaniu z 1900 rokiem na 46·8 %, t. j. tracą 26·7 %, Czesi zaś zyskują 26·1 % ogółu ludności przynależnej. Zysk czeski równa się stracie polskiej, więc wyłącznie Czesi zaanektowali Polaków. W liczbach bezwzględnych spadają Polacy w porównaniu z 1900 rokiem o 1.978 głów, czyli (—) 11·4 %, Czesi zaś zyskują 10.733, wzrost więc ich wynosi 191·5 %. Niemcy w ostatniem dziesięcioleciu wzrastają o 468, czyli 72·5 %.

W roku 1900 mieliśmy większość absolutną we wszystkich siedmiu gminach, a w 1910 roku tracimy już większość w Dziećmorowicach, Łazach i Orłowej.

Przynależność mieszkańców przedstawia się w Frysztackiem zupełnie niemal tak samo jak w Bogumińskiem. Z pośród ludności obecnej przynależało do Śląska (zestawienie LXVIII. str. 200—205) w 1900 roku 18.956, a w 1910 roku 25.930 obywateli. W pierwszym terminie stanowiła ta liczba 78·6 %, w drugim zaś 77·7 % ogółu ludności obecnej. Liczba przynależnych „do innych krajów Austryi“ wynosiła w 1900 roku 4·657, w 1910 roku zaś 6.919 i stanowiła w pierwszym terminie 19·3 %, w drugim 20·7 % ogółu ludności obecnej. Razem ludności przynależnej do Austryi było w siedmiu gminach w 1900 roku 23.613, a w 1910 roku 32.849 t. j. w pierwszym terminie 97·9 %, a w drugim 98·4 % ogółu ludności obecnej. Przynależnych „do gminy pobytu“ było w 1900 roku 7.848 t. j. 32·4 %, a w 1910 roku 11.504 t. j. 34·5% ogółu ludności obecnej. Niema więc znacznej różnicy między obu okresami spisowymi. Gdy się jednak przypatrzymy poszczególnym gminom, to podzielić je możemy na trzy kategorye. Do pierwszej należą Dąbrowa i Dziećmorowice, a w nich procenta w obu okresach spisowych są sobie niemal równe. Do drugiej należą Łazy i Orłowa, a w nich widzimy w 1910 roku znaczny wzrost przynależnych „do gminy pobytu“. Do trzeciej należą Poręba, Sucha dolna i średnia, w których dzieje się przeciwnie, bo w 1910 roku jest znacznie niższy pro-

cent przynależnych „do gminy pobytu". W innych kolumnach nie widzimy zmian rażących między obu terminami spisowymi.

Rządy gminne spoczywają w Dąbrowie, Porębie, Suchej dolnej i średniej w polskich, a w Dziećmorowicach, Łazach i Orłowej w rękach czeskich.

Przystępując do omawiania stosunków narodowościowych, panujących w poszczególnych gminach, odsyłam do wiadomości poprzednio podanych o Dąbrowie, Łazach i Orłowej. Przyczem należy dodać, że w żadnej z siedmiu gmin niebezpieczeństwo niemieckie nie jest groźnem, w podanych bowiem powyżej trzech gminach przebywa w każdej z nich „ponad 100 Niemców". Mamy więc w omawianych gminach do czynienia tylko z zalewem czeskim. Nierównomierność wzrostów i spadków Polaków a Czechów jest tutaj silną, choć nie tak drastycznie, jak w Bogumińskiem.

Jeśli miarę wielkości grożącego nam niebezpieczeństwa weźmiemy ze spisu ostatniego, to najpoważniejszem jest ono w Dziećmorowicach, w których reprezentowaliśmy w 1910 roku 21·8% ogółu ludności przynależnej. Wzrost Polaków w tej gminie widzimy aż do roku 1900. W roku 1880 mieszkało w Dziećmorowicach 13·9% Polaków, a w 1890 r. 34·6%. Zysk Polaków równa się 20·7%. Czesi w tym samym okresie spadają z 84·9% na 64·0%, strata ich przeto równa się (—) 20·9%. W roku 1900 Polacy uzyskują 86·7% ogółu ludności przynależnej, zysk ich w porównaniu z poprzednim spisem wynosi 52·1%, Czesi zaś tracą w tym okresie 51·5%. Gmina ta więc w 1900 roku była już bezwzględnie polską, nic to jednak nie zaważyło na szali spisu z 1910 roku, gdyż rządy gminne, spoczywające w rękach czeskich, dokazały... cudu! Oto Polaków liczymy w 1910 roku 21·8%, a Czechów 77·1%, strata Polaków równa się 64·9%, a zysk Czechów wynosi 64·6%. W liczbach bezwzględnych Polacy z 2·368 w 1900 roku spadają na 740 w 1910 roku, spadek wynosi więc 1.628, Czesi zaś z 343 wzrastają na 2.616, wzrost ich równa się 2.273. Jak wyglądają te spadki i wzrosty w procentach pokazuje zestawienie LXVII. (str. 196—199). Z zestawienia przynależności widzimy, że Dziećmorowice posiadają z pomiędzy siedmiu gmin najwyższą ilość przynależnych „do gminy pobytu", bo 70·4%, względnie 69·8%. Gdy zaś wiemy, że leżą na terenie językowo bezsprzecznie polskim, to już ta kolumna rozstrzyga o ich ściśle polskim charak-

terze. Bardzo drobne są liczby przynależnych „do innych powiatów Śląska“ i „do innych krajów Austryi“. Wśród wysoko przemysłowych gmin Zagłębia nie mamy drugiej gminy o takim składzie ludności wedle przynależności jej obywateli.

Szkoły w Dziećmorowicach są trzy, z nich jedna polska, prywatna, utrzymywana przez Macierz szkolną, a z dwu publicznych jest jedna czeska, druga niemiecko-czeska.

Stosunki narodowościowe panujące w Orłowej wykazują najbardziej niekonsekwentne i nieprawdopodobne wyniki pomiędzy wszystkiemi zagrożonemi przez Czechów gminami. Polacy mają w tej gminie bezwzględną większość w 1880 i 1900 roku, Czesi zaś w 1890 i 1910 roku. O polskości gminy, prócz innych znanych już argumentów, świadczy przedewszystkiem spis z 1880 roku, w którym Polacy liczą 79.8% ogółu ludności przynależnej, na Czechów zaś przypada 14.8%. W roku 1890 mamy Polaków już tylko 29·5%, a Czechów natomiast 65·8%. Strata więc polska równa się 50·3%, a zysk Czechów wynosi 51·0%. W roku 1900 przebywa w Orłowej Polaków 60·3%, a Czechów 34·4%, w porównaniu więc w 1890 rokiem Polacy zyskują 30·8%, a Czesi tracą 31·4%. W roku 1910 odwraca się sytuacya narodowościowa, bo Polacy spadają ną 34·2%, strata ich wynosi (—) 26·1%, a Czesi podnoszą się na 58·5%, zysk ich równa się 24·1%. Ogólny wzrost Czechów w okresie czterdziestoletnim (zestawienie LXVII. str. 196—199) wynosił 4.375 obywateli, czyli 1.003·0%. Przypatrując się tym ewolucyom gimnastycznym, które tak poważna nauka, jak statystyka, odbywała w poszczególnych okresach spisowych w Orłowej, odnosi się wrażenie, że statystyka „urzędowała“ w Orłowej, z manierami starej histeryczki.

W Orłowej jest siedm szkół, z nich tylko jedna jest polska, cztery są czeskie, a dwie niemieckie.

W Łazach mieszkało w 1880 roku 38·7%, w 1890 roku70.3%, a w 1900 roku 81·7 %, Wzrost przeto narodowości polskiej w 20 latach wynosił 43·0 %, równocześnie Czesi spadają z 59·7 % na 16·1 %, a spadek ich równa się (—) 43·6 %. Zdobycie jednak rządów w gminie umożliwiło Czechom uzyskanie w 1910 roku większości, wynoszącej 49·0 %, Polacy zaś potrafili zatrzymać dla siebie 48·7 % ogółu ludności przynależnej, tracąc w porównaniu z 1900 rokiem 33·0 % obywateli. Łazy należą do tych kilku gmin,

w których żadna narodowość niema bezwzględnej większości. Na 4 szkoły w Łazach jest jedna polska a 3 czeskie.

W Suchej średniej mamy stały i konsekwentny spadek Polaków w całym czterdziestoletnim okresie. W 1880 roku mieszkało w tej gminie 67·8% Polaków, a w 1910 roku 55·3%. Spadek w przeciągu 40 lat równa się (—) 12·5%. Jest więc nieznacznym, jeśli uwzględnimy czas i siłę wpływów czeskich. Czesi wzrastają z 32·1% na 42·8%, zyskują przeto 10·7% ogółu ludności przynależnej. Ze szkół jedna jest polską a drugą czeską.

W Porębie panują stosunki narodowościowe takie same jak w Rychwałdzie. Czechów niema w trzech pierwszych okresach spisowych, a liczba Polaków przenosi 90·0%. Dopiero w 1910 roku Polacy tracą (—) 34·5%, a Czesi zyskują 34·7%. Wzrost Czechów w Porębie równa się 10·480%!? Rządy gminne są w rękach polskich. Publiczne szkoły są dwie, ale z nich tylko jedna polska, bo drugą „wspaniałomyślni" Polacy założyli dla Czechów.

W przeciwieństwie do Suchej średniej należy podkreślić w Suchej dolnej stały i konsekwentny wzrost uświadomienia narodowego w całym okresie czterdziestoletnim. A jest to tem ciekawsze, że Sucha dolna jest położona bardziej na zachód, podczas gdy Sucha średnia bardziej na wschód. Polacy wzrastają w 40 latach z 2·9% na 58·9%, wzrost więc wynosi 56·0%, a Czesi tracą 56·2% ogółu ludności przynależnej.

Wreszcie w Dąbrowie Polacy wzrastali aż do roku 1900 z 12·2% na 77·7%, zysk ich przeto wynosi 65·5%, Czesi zaś spadli w tym samym czasie z 85·6% na 19·6% t. j. o 66·0.% W ostatnim okresie spisowym Polacy tracą 14·9%, Czesi zaś zyskują 15.1% ogółu ludności przynależnej. Stosunki w szkolnictwie Dąbrowskiem są bardzo charakterystyczne. Z dwu publicznych szkół ludowych jedna jest czeską, a druga utrakwistyczną, niemiecko-polską, choć rządy gminy są w rękach polskich.

W Dąbrowie jest jedyna publiczna polska szkoła wydziałowa na Śląsku cieszyńskim.

Chcąc obliczyć rzeczywistą liczbę Czechów, zamieszkujacą siedm zagrożonych gmin powiatu sądowego frysztackiego, przyjmujemy analogicznie, jak to uczyniliśmy w powiecie sądowym bogumińskim, że 10·0% ludności przynależnej pochodzi z krajów czeskich, 2·0% zaś ludności przynależnej dodajemy, jako Czechów pośród tych mie-

szkańców 7 gmin, którzy już w zupełności zatracili świadomość swej polskiej przynależności. Razem więc liczba Czechów wynosiła 12·0% w 1910 roku.

Skoro zaś suma ludności przynależnej w omawianych siedmiu gminach wynosiła w 1910 roku 32.849, to 12·0% Czechów równa się 3.948, a nie 16.339, jak podaje statystyka urzędowa.

6. Rozpatrzmy obecnie sumarycznie stosunki narodowościowe, panujące w 31 zagrożonych przez Czechów gminach. Procenty Polaków i Czechów w czterech okresach spisowych (zestawienie LXVI. str. 192) przedstawiają się następująco:

Rok 1880	— Polacy:	28·2%,	Czesi:	66·5%,
„ 1890	— „	32·0%,	„	64·0%,
„ 1900	**— „**	**45·4%,**	**„**	**49·6%,**
„ 1910	**— „**	**31·1%,**	**„**	**61·5%,**

Polacy w okresie	1880—1890	zyskują:	3·8%,
„ „	**1890—1900**	**„ :**	**13·4%,**
„ „	**1900—1910**	**tracą:**	**14·3%,**
„ „	1880—1910	zyskują:	2·9%.

Czesi w okresie	1880—1890	tracą:	1·5%,
„ „	**1890—1900**	**„ :**	**14·4%,**
„ „	**1900—1910**	**zyskują:**	**11·9%,**
„ „	1880—1910	tracą:	5·0%.

Polacy przeto wzrastają stale aż do 1900 roku i to w pierwszych dziesięciu latach stosunkowo słabo, bo tylko o 3·8%, przyczem odbierają Czechom tylko 1·5% z ogółu ludności przynależnej, a 2·3% Niemcom. Bardzo silnym jest natomiast wrost narodowości polskiej w okresie 1890—1900, równający się 13·4%, przyczem ten zysk polski w całości mieści się w stracie czeskiej, a nawet zostaje 1·0% ludności przynależnej, który zabrali Niemcy. Nie wyda się to dziwnem, skoro przypomnimy, że najpomyślniejszym dla nas w stosunku do Niemców był spis z 1890 roku, a w 1900 rozpoczyna się już silny wzrost żywiołu niemieckiego. Ten rozwój polskości dowodzi nie tylko pogłębienia się uświadomienia narodowego, ale i potężnego przypływu Polaków z Galicyi do najludniejszych

a przemysłowych gmin. Umożliwił on wyrównanie się prawie stosunku obu narodowości, bo naprzeciw 45·4 % Polaków stało 49·6 % Czechów. W okresie 1900—1910 tracą Polacy 14·3 % ogółu ludności przynależnej, a stratą naszą żywią się Czesi w wysokości 11·9 %, Niemcy zaś zabierają dla siebie 2·4 %. W całym okresie 40 lat Polacy zyskują 2·9 %, a Czesi tracą 5·0 %, stąd wniosek, że 2·1 % ludności przynależnej ze straty czeskiej wyszło na zysk Niemcom.

Wzrost Polaków, jak pokazuje zestawienie LXVII. str. 196—199, jest najwyższy w okresie 1890—1900, wynosząc 22.885 obywateli, czyli 124·0 %. Czesi w pierwszych 20 latach zachowują te same wzrosty, wynoszące 22·0 %. W latach 1900—1910 Polacy zamiast wzrostu mają spadek (—) 3.865 obywateli, czyli (—)9·4 %, natomiast Czesi uzyskują wzrost 64·1 % równy 28.985 głów. Tu widzimy jasno bezprawie, jakie na nas spełniono. Tu święci tryumfy polityka czeska w Cieszyńskiem! Zamiast uzyskać w 1910 roku bezwzględną większość wśród ludności zagrożonych gmin, do której posiadamy rzeczywiste prawo, a spodziewać się jej mogliśmy, widząc pomyślne dla nas wyniki w latach od 1880—1900, — tracimy tak potężne masy rdzennego, polskiego ludu, a wzrost nasz za cały 40 letni okres równa się 194·0 %, podczas gdy czeski wynosi 346·0 %.

Zestawienie LXVIII. (str. 200—205) o przynależności 31 zagrożonych gmin potwierdza wywody, podawane przy poszczególnych powiatach sądowych lub gminach. Liczba przynależnych „do gminy pobytu“ wzrosła o 20.000, czyli 10·0 %, kosztem wszystkich następnych kolumn, a nawet kosztem immigrantów, bo ich procent spada z 34·8 na 31·1. Ciekawe to, gdy sobie przypomnimy, o ile wzrosła liczba przybyszów w 1910 roku na Śląsk cieszyński.

Szkół polskich (zestawienie LXIX. str. 206—209), na 87 w ogóle, liczyliśmy 17, czyli 19·6 %, czeskich było 49, czyli 56·3 %, a niemieckich 21, czyli 24·1 %. Jedna szkoła polska przypada na 2.200 Polaków, a jedna czeska na 1.514 Czechów.

7) Stosunki narodowościowe w 26 gminach powiatu sądowego frydeckiego, leżących na zachód od granicy językowej Nitscha. Stanowisko, jakie należy zająć wobec tych gmin przedstawiliśmy już poprzednio. Pozostaje nam tu zwrócić tylko uwagę na bezprzykładnie na Śląsku niski wzrost ludności, przyznającej się przy spisach do języka cze-

skiego. Oto Czesi (zestawienie LXVII. str. 196—199) wzrastają w przeciągu 40 lat zaledwie o 6·2%, a w pojedynczych okresach spisowych widzimy takie wyniki:

1880—1890 wzrost = 0·3%,
1890—1900 „ = 4·6%,
1900—1910 „ = 1·2%,

Objaw ten dowodzi silnej emigracyi z 26 gmin.

Na 37 szkół jest 34 t. j. 92·0% czeskich, a 3 t. j. 8·0% niemieckich. Z pośród niemieckich dwie publiczne szkoły ludowe są niemiecko-czeskie, a jedna prywatna jest niemiecką.

Liczbę ludności, używającej dyalektu przechodniego polsko-czeskiego, przyjmują w 1910 roku w wysokości 31·000 osób, a pozostałą resztę oddają na rzecz Polaków.

8) Miasto Frydek. Stosunek wzajemny trzech narodowości, zamieszkujących miasto Frydek, omówiliśmy już szczegó-

ZESTAWIENIE LXX.

Liczba porz.	Powiaty sądowe	Gminy	Liczba Czechów i ich stosunek do ogółu ludności przynależnej							
			1880		1890		1900		1910	
			liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
1	2		3	4	5	6	7	8	9	10
1	Bielsko	Czechowice	—	—	33	1·1	46	1·2	290	4·3
2	Bielsko miasto	Bielsko . .	182	1·5	416	3·0	94	0·6	136	0·7
3	Cieszyn	Bobrek . .	1	0·1	7	0·6	23	1·3	111	4·0
4	„	Cieszyn . .	1.703	13·9	599	4·2	1.050	6·0	1.437	6·7
5	„	Trzyniec . .	259	16·1	359	17·4	269	9·2	243	6·7
6	Bogumin	Bogumin .	105	6·9	132	7·6	207	5·3	396	7·3
7	„	Szonychel .	122	9·2	78	4·4	684	16·0	573	8·1
8	Frysztat	Frysztat . .	546	18·8	46	1·5	108	3·0	253	5·2
9	„	Karwina . .	858	16·5	394	5·3	509	3·6	860	5·2
	razem	9 gmin . .	3.776	9·2	2.054	4·2	2.990	4·4	3.899	4·6

łowo, przyznając Czechom 70·0 procent ogółu ludności przynależnej. Wobec tego mieszkało we Frydku w 1910 roku 6.810 Czechów.

9) Gminy w których przebywa więcej jak 100 Czechów. Pozostałą resztę gmin Cieszyńskiego, w których choć w małej mierze wchodzi w grę kwestya czeska, dzielimy na gminy, w których niema wprawdzie bezpośredniego zagrożenia, gdyż procent ludności przyznającej się do obozu czeskiego nie przenosi 10·0 %, jednak mieszkało w nich w 1910 roku po więcej jak 100 Czechów. Dochodząc zaś do najdrobniejszych szczegółów w kwestyi czeskiej, podamy również wykaz tych gmin,

w których mieszkało Czechów jeszcze mniej jak 100, lecz w nich kwestya czeska wzrastała lub też malała.

Mieliśmy w 1910 roku w Cieszyńskiem 9 takich gmin, w których liczba Czechów wynosiła więcej jak 100.

Szkolnictwo w owych dziewięciu gminach przedstawia zestawienie LXXI. (str. 234 i 5).

Liczba Czechów w dziewięciu gminach wynosiła w 1880 roku (zestawienie LXVI. str. 192) 3.776, a w 1910 roku 3.899, wzrost wynosi 123 osób, czyli 3·3 %. Różnica między 1880 rokiem a 1910 jest więc bardzo drobną. Powodem tego jest fakt, że w 1880 roku w trzech gminach t. j. w Cieszynie, Fry-

ZESTAWIENIE LXXI.

Liczba porządkowa	Miasta		Publiczne szkoły: ludowe: liczba szkół	ludowe: język wykład.: polski	ludowe: język wykład.: czeski	ludowe: język wykład.: niem.	wydziałowe: liczba szkół	wydziałowe: język wykład.: polski	wydziałowe: język wykład.: czeski	wydziałowe: język wykład.: niem.
	1		2	3	4	5	6	7	8	9
1	Czechowice		3	3	—	—	—	—	—	—
2	Bielsko		6	—	—	6	3	—	—	3
3	Bobrek		1	1	—	—	—	—	—	—
4	Cieszyn		10	—	—	10	4	—	—	4
5	Trzyniec		2	—	—	2 1)	—	—	—	—
6	Bogumin		2	—	—	2 2)	—	—	—	—
7	Szonychel		4	1	—	3	1	—	—	1
8	Frysztat		2	—	—	2	2	—	—	2
9	Karwina		6	1	—	5	—	—	—	—
	razem	liczba	36	6	—	30	10	—	—	10
		procent	100·0	16·6	—	83·4	100·0	—	—	100·0

Miasta	Prywatne szkoły: ludowe: liczba szkół	ludowe: język wykład.: polski	ludowe: język wykład.: czeski	ludowe: język wykład.: niem.	wydziałowe: liczba szkół	wydziałowe: język wykł.: polski	wydziałowe: język wykł.: czeski	wydziałowe: język wykł.: niem.	Razem: liczba szkół	język wykładowy: polski: liczba	polski: %	czeski: liczba	czeski: %	niem.: liczba	niem.: %
1	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Czechowice	—	—	—	—	1	1	—	—	4	4	100·0	—	—	—	—
Bielsko	1	—	—	1	1	—	—	1	11	—	—	—	—	11	100·0
Bobrek	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	100·0	—	—	—	—
Cieszyn	2	1	—	1	2	1	—	1	18	2	11·1	—	—	16	88·9
Trzyniec	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	2	100·0
Bogumin	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	2	100·0
Szonychel	3	1	1	1	1	—	—	1	9	2	22·2	1	11·1	6	66·7
Frysztat	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	4	100·0
Karwina	3	1	1	1 1)	—	—	—	—	9	2	22·2	1	11·1	6	66·7
razem liczba	9	3	2	4	5	2	—	3	60	11	18·3	2	3·3	47	78·4
razem procent	100·0	33·3	22·2	44·5	100·0	40·0	—	60·0	—	—	—	—	—	—	—

1] niem.-pol. — 2] z nich jedna niem.-pol. — 3] wśród nich 1 niem. a 4 niem.-pol.

sztacie i Karwinie przyznała się wysoka stosunkowo liczba nieuświadomionej narodowo ludności do Czechów, tak, że procent Czechów przechodził 10·0. Potwierdzenie tego spostrzeżenia znajdujemy w 1890 roku, gdyż Czechów mamy już tylko 2.054, czyli że stracili w dziesięciu latach (—) 1·722 zwoleników (zestawienie LXVII. str. 196—199) t. j. 45·6%. Gdy zaś ten rok przyjmiemy jako wyjście do przypatrzenia się wzrostowi Czechów, to należy powiedzieć, że wzrastają silnie, skoro różnica między 1890 a 1910 rokiem równa się 1.845 mieszkańców, wzrost jest więc niemal dwukrotny. Procentowo z wyjątkiem 1880 roku, w którym stanowili 9·2% ogółu ludności przynależnej, utrzymują się w następujących trzech okresach spisowych na tej samej niemal wysokości t. j. ponad 4·0%. Utrzymanie się procentu Czechów na tej samej wysokości, mimo ich wzrostu bezwzględnego, należy wyjaśnić szybkim przyrostem ogółu ludności w omawianych gminach.

O sytuacyi polskiej i o szkolnictwie w tych gminach mówiliśmy już niejednokrotnie, zwłaszcza przy kwestyi polsko-niemieckiej, gdyż ona obejmuje wszystkie 9 gmin. Nie mamy tu już nic więcej do dodania, jak chyba zwrócić jeszcze raz uwagę na nieznaczny stosunkowo wzrost Polaków w okresie 1900—1910 w porównaniu ze spisami poprzednimi. Co do szkolnictwa zaś konstatujemy, że Czesi utrzymują 2 prywatne szkoły ludowe w Szonychlu i Karwinie.

Przechodząc do szczegółów (zestawienie LXX. str. 234) należy zwrócić uwagę na nieprawdopodobne wzrosty Czechów w niektórych gminach. I tak w Czechowicach nie było w 1880 roku ani jednego Czecha, w 1900 roku jest ich 46, a w 1910 aż 290, wzrost więc w 10 latach równy jest 530·0%. W Bobrku wzrost w ostatniem dziesięcioleciu wynosi 383·0%. Kwestyę czeską w Cieszynie omówiliśmy już poprzednio. W Szonychlu w 1890 roku mieszkało 78 Czechów, w 1900 roku 684, a w 1910 roku 573. Wzrosty te są nadmierne i niczem nieusprawiedliwione, a ponieważ nie mamy w tych gminach rządów w naszem ręku, z wyjątkiem Czechowic i Bobrka, więc nie możemy mieć decydującego wpływu na rozwój stosunków narodowościowych.

Liczbę Czechów w dziewięciu gminach oceniam na 2·5% ludności przynależnej, czyli 2.164 obywateli.

10) Dochodząc do ostatecznych szczegółów kwestyi polsko-czeskiej, konstatujemy, że w następujących gminach procent Czechów wzrasta:

ZESTAWIENIE LXXII.

Liczba porz.	Powiaty sądowe	Gminy	Uwaga	% Czechów w 1910 r.
	1	2	3	4
1	Bielsko	Czechowice . . .	stale wzrasta	4·3
2		Dziedzice	od 1890 r. stale wzrasta	3·5
3	Skoczów	Goleszów	stale wzrasta	2·2
4	Strumień	Chybie		5·5
5	Cieszyn	Gnojnik		6·0
6		Ligotka kamer. .		2·7
7		Rzeka		1·9
8		Śmiłowice		2·3
9	Bogumin	Lutynia polska .	do 1900 maleje. % w r. 1900 1·0	3·7
10	Frysztat	Piotrowice	od 1890 stale wzrasta	2·6
11		Stare miasto . . .		2·6
12		Sucha górna . . .	stale wzrasta	2·4

W następujących zaś gminach procent Czechów maleje:

ZESTAWIENIE LXXIII.

Liczba porz.	Powiaty sądowe	Gminy	Uwaga	% Czechów w 1910 r.
	1	2	3	4
1	Skoczów	Godziszów	z 2·2% w 1890 roku na	—
2		Hermanice	z 3·0% w 1880 „ „	—
3		Wilamowice . . .	z 3·7% w 1890 „ „	—

Liczba porz.	Powiaty sądowe	Gminy	Uwaga	% Czechów w 1910 r.
	1	2	3	4
4	Cieszyn	Błędowice dolne	z 5·2% w 1880 roku na	1·3
5		Datynie dolne . .	z 80·7% w 1880 „ „	3·1
6		Końska	z 4·0% w 1890 „ „	1·1
7		Leszna dolna . .	z 3·2% w 1880 „ „	0·9
8		Mnisztwo	z 6·3% w 1900 „ „	3·8
9		Szumbark	z 94·6% w 1880 „ „	4·9
10		Toszonowice g. .	z 46·0% w 1880 „ „	9·3
11	Jabłonków	Łyżbice	z 2·3% w 1880 „ „	0·2
12	Bogumin	Lutynia niem. . .	z 11·3% w 1880 „ „	1·2
13	Frysztat	Olbrachcice . . .	z 96·9% w 1880 „ „	—
14		Stonawa	z 7·8% w 1880 „ „	0·4

W 146 niezagrożonych przez Czechów gminach Cieszyńskiego (zestawienia LXVI.—LXVIII. str. 192—205) mieszkało w 1880 roku 3.417, a w 1910 roku 1.829 Czechów. Spadek Czechów wynosi (—) 1.588, czyli (—) 46·6 %. Spadek ten jednak, choć wywarł tak poważny wpływ na całe czterdziestolecie, pochodzi z pierwszych dziesięciu lat spisowych, z różnicy między rokiem 1880 a 1890. W roku bowiem 1890 znajdujemy w 146 gminach tylko 669 Czechów. Spadek w tym więc okresie wynosi (—) 2.748 obywateli t. j. 80·6 %. Przyczynę tego nagłego spadku znajdujemy w zestawieniu LXXIV. (str. 239). Przypatrzmy się mianowicie Polakom i Czechom w gminach wyszczególnionych w zestawieniu LXXIV.

W siedmiu gminach przyznało się do Czechów 2.811 obywateli, a w 1890 roku już tylko 75. W gminach tych Czesi stanowili w pierwszym terminie 31·7 %, a w drugim 0·7 % ogółu ludności przynależnej. Najklasyczniejszym przykładem wśród tych gmin są Olbrachcice, w których

ZESTAWIENIE LXXIV.

Liczba porządk.	Gmina	Rok 1880				Rok 1890			
		Polacy		Czesi		Polacy		Czesi	
		liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Błędowice dolne .	1.816	92·3	102	5·2	1·919	97·8	3	0·2
2	Datynie dolne . .	89	19·3	373	80·7	488	95·3	23	4·5
3	Szumbark	17	2·3	697	94·6	887	98·9	3	0·3
4	Toszonowice gór.	237	52·2	209	46·0	352	93·1	23	6·1
5	Lutynia niemiecka	1.858	86·3	243	11·3	2.412	97·9	16	0·6
6	Olbrachcice	—	—	1.029	96·9	1.079	97·9	—	—
7	Stonawa	1.833	90·1	158	7·8	2 294	98·5	7	0·3
	Razem	5.850	66·0	2.811	31·7	9.431	97·8	75	0·7

w 1880 roku nie znaleziono ani jednego Polaka, a w następnych trzech spisach ani jednego Czecha. Stosunek Polaków do Czechów w podanych siedmiu gminach utrzymuje się w dwu ostatnich spisach analogicznie, jak w roku 1890.

Wracamy do 146 niezagrożonych gmin. Z 669 obywateli, przyznających się do Czechów w 1890 roku wzrasta ich liczba w 1910 roku na 1829, albo z 0·5 % na 1·4 % ogółu ludności przynależnej. Ci Czesi są w tak drobnych ilościach rozprószeni między 146 gmin, że skontrolowanie tych ilości usuwa się z pod ścisłej krytyki. Przyjmujemy przeto, że w 1910 roku mieszkało w 146 gminach 1.829 Czechów.

11) Sumaryczne wyniki stosunku Polaków do Czechów zawarte w ostatniej linii zestawień LXVI—LXVIII. (str. 192—205) były już omawiane wielokrotnie w niniejszej pracy, a przedewszystkiem w części pierwszej VI. rozdziału. Pozostaje więc jeszcze zebranie liczby Czechów, mieszkających na Śląsku cieszyńskim wedle naszych obliczeń.

Czechów przebywało w 1910 roku:

1. W 5	gminach	Cieszyńskiego	222
2. W 7	„	Frydeckiego	464
3. W 7	„	Ostrawskiego	10.963
4. W 5	„	Bogumińskiego	2.295
5. W 7	„	Frysztackiego	3.948
6. W 9	„	(więcej jak 100 Czechów) .	2.164
7. W 146	„	niezagrożonych	1.829
		Razem	21.885
8. W 26	gminach	Frydeckiego	31.000
9. W	mieście	Frydku	6.810
		Razem	59.695.

Czechów więc przebywało w 1910 roku 59.695, a liczba ta stanowi 14·0% ogółu ludności przynależnej w Cieszyńskiem. Wedle danych urzędowych liczba Czechów wynosić miała 115.604, czyli 27·1%. Różnica między obliczeniem naszem, a rządowem równa się 55.909, czyli 13·1%. Stąd wniosek, że tych 55.909 obywateli należy doliczyć do rubryki Polaków.

Zestawienie rzeczywistej liczby Czechów podajemy w dwu sumach: pierwsza podaje liczbę Czechów rzeczywistych, przybyłych na Śląsk z Czech i Moraw, druga, obejmująca w sobie ludność powiatu sądowego frydeckiego i miasta Frydka, zawiera w sobie dwojakich Czechów, t. z. około 30.000 obywateli używających dyalektu przechodniego polsko-czeskiego i resztę rzeczywistych Czechów.

Przypomnijmy jeszcze obliczenia końcowe Buzka podane. Otóż Buzek oblicza w 1890 roku liczbę rzeczywistych Czechów w wysokości 39.068, a ponieważ suma ludności przynależnej w Cieszyńskiem w 1890 roku wynosiła 293·075, więc Czesi stanowili wedle Buzka 13·3% ogółu ludności przynależnej, w naszych obliczeniach przyznajemy im 14·0%.

12) Stosunek Polaków do Czechów. Przystępujemy do możliwie zwięzłego zebrania wyników stosunków narodowościowych polsko-czeskich. Pozostaje nam już bardzo niewiele do powiedzenia, a to tem więcej, że już poprzednio podaliśmy cały szereg uwag, mających ogólne znaczenie, lub charakteryzujących pewien wynik rozstrząsań statystycznych.

Zestawienie LXXV. przedstawia terytoryalne rozsiedlenie się Czechów w Cieszyńskiem na podstawie urzędowych danych z 1910 roku.

ZESTAWIENIE LXXV.

Podział gmin Ks. Cieszyńskiego według proc. mieszkających w nich Czechów.

Liczba porządkowa	Powiaty sądowe, polityczne i miasta z własnym statutem	100—90%	90—75%	75—50%	razem	50—25%	25—10%	więcej jak 100 Czechów	razem	gminy zagrożone razem	Gminy niezagrożone razem	Razem
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Pow. sąd. Bielsko . .	—	—	—	—	—	—	1	1	1	16	17
2	„ „ Skoczów .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	35	35
3	„ „ Strumień .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	15	15
I	Pow. polit. Bielsko . .	—	—	—	—	—	—	1	1	1	66	67
4	Pow. sąd. Cieszyn . .	2	2	1	5	—	—	3	3	8	41	49
5	„ „ Jabłonków	—	—	—	—	—	—	—	—	—	21	21
II	Pow. polit. Cieszyn .	2	2	1	5	—	—	3	3	8	62	70
6	P. sąd. Frydek	28	4	1	33	—	—	—	—	33	—	33
7	„ „ Ostrawa polska	—	3	3	6	—	1	—	1	7	—	7
III	Pow. polit. Frydek . .	28	7	4	39	—	1	—	1	40	—	40
8	Pow. sąd. Bogumin .	—	—	—	1	2	2	2	6	7	3	10
9	„ „ Frysztat . .	—	1	1	2	5	—	2	7	9	15	24
IV	Pow. polit. Frysztat .	—	1	1	3	7	2	4	13	16	18	34
a	Miasto Bielsko	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	1
b	„ Frydek	—	—	—	—	1	—	—	1	1	—	1
	Śląsk cieszyński. . . .	30	10	7	47	8	3	9	20	67	146	213

Czesi uzyskali w 1910 roku bezwzględną większość (powyżej 50·0 %) w 47 gminach Cieszyńskiego. W porównaniu z 1900 rokiem (zestawienie XXXVIII. str. 102), w którym mieli większość w 43 gminach, podniósł się ich stan posiadania o 4 gminy.

Przypatrzmy się mapie Śląska cieszyńskiego. Idąc od zachodu t. j. od granicy Moraw ku wschodowi, należy do Czechów na podstawie statystyki urzędowej prawie w całości powiat polityczny frydecki wraz z miastem Frydkiem. Zarówno stosunki narodowościowe, panujące w tym powiecie, jak i sam fakt utworzenia tak skonstruowanego powiatu politycznego, poddaliśmy już poprzednio szczegółowym badaniom i wyczerpującej krytyce. Tu zaznaczyć jeszcze należy różnicę, z jaką Czesi odnoszą się do obu powiatów sądowych powiatu politycznego frydeckiego. W powiecie sądowym ostrawskim widzimy i czujemy bardzo silną i ekspansywną, a dobrze zorganizowaną robotę czeską, dążącą do wynarodowienia Polaków nietylko tubylczych, ale i immigrantów z Galicyi. Powiat sądowy frydecki zaś, przez który właśnie przebiega granica językowa, jest jakby masą stałą, bezwładną, nie mającą tendencyi wzrostu i emancypacyi narodowościowej, skazaną na depopulacyę wskutek silnego wychodźtwa, a Czesi mając za sobą na tym terenie kilkuwiekową tradycyę czeszczyzny propagowanej przez szkołę i kościół i opierając się na poczuciu ludności miejscowej, przyznającej się do narodowości morawskiej, nie tyle powiedzieć można etnograficznie, jak właśnie wskutek wpływu szkoły i kościoła — nie pracują intensywnie we Frydeckiem, czego najlepszym dowodem jest fakt, iż pozwolili w 1910 roku na znaczne wzmożenie się Niemców w 3 gminach. O przyszłej przynależności Frydeckiego na zachód od granicy językowej wypowiedział najtrafniejszy sąd Nitsch, że gminy te będą należeć w przyszłości do tego narodu, który utrzyma swój język w szkole i kościele.

Drugim powiatem, do którego Czesi usiłują się dostać, jest powiat frysztacki. W 1910 roku mieli w nim większość bezwzględną w 3 gminach, w 1900 zaś w żadnej z nich nie panowali. Stosunki narodowościowe zarówno w tym powiecie, jak i w Cieszyńskiem omówiliśmy już poprzednio. W powiecie bielskim Czesi nie występują w żadnej gminie w poważniejszej liczbie.

ZESTAWIENIE LXXVI.

Liczba porządkowa	Powiaty sądowe, polityczne i miasta z własnym statutem	Gminy zagrożone przez								Gminy czysto polskie		Razem	
		Czechów		Niemców		Czechów i Niemców		razem					
		liczba	proc.	liczba	proc.	liczba	proc.	liczba	proc.	liczba	proc.	liczba	proc.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	11	12
1	P. sąd. Bielsko .	—	—	11	64·7	—	—	11	64·7	6	35·3	17	100·0
2	„ „ Skoczów	—	—	1	2·9	—	—	1	2·9	34	97·1	35	100·0
3	„ „ Strumień	—	—	4	26·6	—	—	4	26·6	11	73·4	15	100 0
I	P. pol. Bielsko .	—	—	16	23·9	—	—	16	23·9	51	76·1	67	100·0
4	P. s. Cieszyn . .	5	10·2	5	10·2	—	—	10	20·4	39	79 6	49	100·0
5	„ „ Jabłonków	—	—	1	5·0	—	—	1	5·0	20	95·0	21	100·0
II	P. pol. Cieszyn .	5	7·1	6	8·6	—	—	11	15·7	59	84·3	70	100·0
6	P. s. Frydek . . .	31	94·0	—	—	2	6·0	33	100·0	—	—	33	100·0
7	„ „ Ostrawa p.	6	85·7	—	—	1	14·3	7	100·0	—	—	7	100·0
III	P. pol. Frydek .	37	92·5	—	—	3	7·5	40	100·0	—	—	40	100·0
8	P. s. Bogumin .	2	20·0	3	30·0	2	20·0	7	70·0	3	30·0	10	100 0
9	„ „ Frysztat . .	7	29·2	2	8·3	—	—	9	37·5	15	62·5	24	100·0
IV	P. pol. Frysztat .	9	26·5	5	14·7	2	5·8	16	47·0	18	53·0	34	100·0
a	miasto Bielsko .	—	—	1	100·0	—	—	1	100·0	—	—	1	100·0
b	„ Frydek .	—	—	—	—	1	100·0	1	100·0	—	—	1	100·0
	Śląsk cieszyński	51	23·9	28	13·1	6	2·8	85	39·8	128	60·2	213	100·0

Liczba porządkowa	Gminy		Publiczne szkoły: ludowe: liczba szkół	ludowe: język wykład.: polski	ludowe: język wykład.: czeski	ludowe: język wykład.: niem.	wydziałowe: liczba szkół	wydziałowe: język wykład.: polski	wydziałowe: język wykład.: czeski	wydziałowe: język wykład.: niem.
	1		2	3	4	5	6	7	8	9
1	Pow. sąd. Bielsko . . .		19	11	—	1) 8	—	—	—	—
2	„ „ Skoczów . .		37	30	—	2) 7	1	—	—	1
3	„ „ Strumień . .		13	9	—	3) 4	—	—	—	—
I	Pow. pol. Bielsko . . .		69	50	—	4) 19	1	—	—	1
4	Pow. sąd. Cieszyn . . .		5) 62	45	4	6) 13	4	—	—	4
5	„ „ Jabłonków .		28	27	—	7) 1	—	—	—	—
II	Pow. polit. Cieszyn . .		90	72	4	8) 14	4	—	—	4
6	Pow. sąd. Frydek . . .		43	—	41	9) 2	—	—	—	—
7	„ „ Ostrawa pol.		10) 25	2	17	6	6	—	4	2
III	Powiat polit. Frydek . .		68	2	58	11) 8	6	—	4	2
8	Pow. sąd. Bogumin . .		18	7	1	12) 10	1	—	—	1
9	„ „ Frysztat . . .		40	23	8	13) 9	4	1	1	2
IV	Powiat polit. Frysztat .		58	30	9	14) 19	5	1	1	3
a	Miasto Bielsko . , . . .		15) 6	—	—	6	3	—	—	3
b	Miasto Frydek		4	—	—	4	2	—	—	2
	Śląsk cieszyński	liczba	16) 295	154	71	17) 70	21	1	5	15
		procent	100·0	52·3	24·0	23·7	100·0	4·8	23·8	71·4

Liczba porządkowa	Prywatne szkoły: ludowe: liczba szkół	ludowe: język wykład.: polski	ludowe: język wykład.: czeski	ludowe: język wykład.: niem.	wydziałowe: liczba szkół	wydziałowe: język wykł.: polski	wydziałowe: język wykł.: czeski	wydziałowe: język wykł.: niem.	Razem: liczba szkół	Razem: język wykładowy: polski: liczba	polski: %	czeski: liczba	czeski: %	niem.: liczba	niem.: %
	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
1	5	1	—	4	1	1	—	—	25	13	52·0	—	—	12	48·0
2	1	1	—	—	—	—	—	—	39	31	79·5	—	—	8	20·5
3	1	—	—	1	1	—	—	1	15	9	60·0	—	—	6	40·0
I	7	2	—	5	2	1	—	1	79	53	67·2	—	—	26	32·8
4	5	2	2	1	2	1	—	1	73	48	65·8	6	8·2	19	26·0
5	1	1	—	—	—	—	—	—	29	28	96·5	—	—	1	3·5
II	6	3	2	1	2	1	—	1	102	76	74·5	6	5·9	20	19·6
6	1	—	—	1	—	—	—	—	44	—	—	41	93·2	3	6·8
7	8	5	1	2	—	—	—	—	39	7	17·9	22	56·5	10	25·6
III	9	5	1	3	—	—	—	—	83	7	8·4	63	75·9	13	15·7
8	11	2	4	5	1	—	—	1	31	9	29·0	5	16·1	17	54·9
9	7	2	2	18) 3	1	—	1	—	52	26	50·0	12	23·1	14	26·9
IV	18	4	6	8	2	—	1	1	83	35	42·2	17	20·5	31	37·3
a	1	—	—	1	1	—	—	1	11	—	—	—	—	11	100·0
b	2	—	1	1	—	—	—	—	8	—	—	1	12·5	7	87·5
Śląsk cieszyński	43	14	10	18) 19	7	2	1	4	366	171	46·7	87	23·8	108	29·5
	100·0	32·6	23·3	44·1	100·0	28·6	·3	57·1							

1] Z nich 1 niem.-pol. — 2] Z nich 5 niem.-pol. — 3] Z nich 3 niem.-pol. — 4] Z nich 9 niem.-pol. — 5] Z nich 2 szkoły ćwiczeń 1 pol. i 1 niem. — 6] Z nich 4 niem.-pol. — 7] niem.-pol. — 8] Z nich 5 niem.-pol. — 9] Obie niem.-czes. — 10] Z nich 1 czeska szk. ćwiczeń. — 11] Z nich 2 niem.-cz. — 12] Z nich 3 niem.-pol. a 2 niem.-cz. — 13] Z nich 5 niem.-pol. a 1 niem.-cz. — 14] Z nich 8 niem.-pol. a 3 niem.-czes. — 15] Z nich 1 niemiecka szkoła ćwiczeń. — 16] Z nich 4 szkoły ćwiczeń. — 17] Z nich 22 niem.-pol. a 5 niem.-cz. — 18] Z nich 1 niem.-p. a 1 niem.-cz.

Wierzymy niezłomnie, że w chwili, gdy skończy się ta straszna wojna, o przynależności ludów decydować będą nie „zbutwiałe pergaminy“ praw historycznych, ale żywe prawo życia i wolna a swobodna wola ludów. Wtedy przyjdzie czas na decyzyę ludu mieszkającego w 26 gminach Frydeckiego. Lud ten sam rozstrzygnie czy mu wolno i czy trzeba zerwać wiekowe węzły łączące go z Polską i z narodem Polskim?

Poza temi 26 gminami cały Śląsk cieszyński jest polski i cały musi należeć tylko do Polski.

C. Polacy, Czesi i Niemcy w Cieszyńskiem.

Na podstawie poprzednio przeprowadzonych obliczeń przedstawia się stosunek trzech narodowości w Cieszyńskiem w 1910 roku w następujący sposób:

1. Niemców	40.573	t. j.	9·6 %,
2. Czechów	59.695	„	14·0 %,
3. Polaków	326.399	„	76·4 %,
Razem	426.667	„	100·0 %.

Polacy stanowią przeto na Śląsku, na podstawie moich obliczeń 76·4 % ogółu ludności przyleżnej, a nie 54·8 %, jak podaje statystyka urzędowa. Różnica między wynikami statystyki urzędowej, a naszemi obliczeniami równa się 21·6 % t. j. 92.549 obywateli.

Liczba Polaków, podana w tej wysokości odpowiada przedewszystkiem badaniom Czörniga, które podaliśmy poprzednio. Odpowiada ta liczba również badaniom Buzka przeprowadzonym w 1900 roku na podstawie spisu z 1890 roku. Buzek bowiem przyznaje na rzecz Czechów 13·3 %, a na rzecz Niemców 8·0 % ogółu ludności przynależnej. Na Polaków przeto przypada 78·7 %. Nasze więc obliczenia, obejmujące spis ludności dwadzieścia lat później, obniżają procent Polaków o 2·3.

Przyznając Polakom na Śląsku cieszyńskim 76·4 % ogółu ludności przynależnej, musimy skonstatować, że Śląsk zajmuje

wśród ziem Rzeczypospolitej pierwsze miejsce co do gęstości zaludnienia żywiołem polskim.

Zestawienie LXXVI. przedstawia stan gmin czysto polskich w Cieszyńskiem. Jako zagrożone uznane są te gminy, w których przebywa co najmniej 10·0% Czechów, Niemców, lub Czechów i Niemców.

Gmin zagrożonych wyłącznie przez Czechów było na podstawie statystyki urzędowej w 1910 roku 51, czyli 21·9% ogółu gmin Cieszyńskiego; zagrożonych wyłącznie przez Niemców było gmin 28, czyli 13·1%, zagrożonych zaś przez Czechów i Niemców było 6 gmin t. j. 2·8%. Razem zagrożonych gmin było 85, czyli 39·8%. Gmin czysto-polskich mieliśmy 128, czyli 60·2%. Czynnikiem, który spowodował przyznanie nam większości tylko w 60·2% ogółu gmin Cieszyńskiego jest powiat sądowy frydecki. Wszak biorąc na uwagę stosunki panujące w poszczególnych powiatach politycznych, widzimy, że Polacy mają bezwzględną większość w Bielskiem, Cieszyńskiem i Frysztackiem.

Gdybyśmy obniżyli skalę „niebezpieczeństwa“ grożącego nam, czy to ze strony Czechów, czy też Niemców w ten sposób, żebyśmy przyjęli, iż uznajemy jako zagrożone te gminy, w których mieszka co najmniej 25·0% Czechów czy Niemców, to w takim razie zagrożonych gmin byłoby w 1910 roku 73 czyli 34·2% ogółu gmin śląskich. Gmin polskich w takiem zestawieniu byłoby 140, czyli 65·8%.

Szkolnictwo ludowe i wydziałowe, prywatne i publiczne w poszczególnych powiatach przedstawia zestawienie LXXVII. (str. 244 i 245).

Zestawienie LXXVII. przedstawia sumarycznie powiatami sądowymi stan szkolnictwa ludowego i wydziałowego w Cieszyńskiem. Omawiać szczegółowo tego zestawienia nie będziemy, gdyż stało się to przy przedstawianiu stosunków narodowościowych już to polsko-niemieckich, już też polsko-czeskich.

LITERATURA.

Andree Richard. Böhmische Sprachenkarten. Globus, Braunschweig 87, 1905 (350—351).

Arbeiterverhältnisse im Ostrau-Karviner Steinkohlen reviere II. Teil, von k. k. Arbeits-statistischem Amte im Handelsministerium, Wien 1906.

Bandkie J. S. Wiadomości o języku polskim w Śląsku i o polskich Ślązakach, Mrówka nr. III. i nr. IV, 1821.

Bartoš Prof. Dialektologie Moravska, 1886.

Bayer Josef. Topographisches Handbuch vom mährisch-schlesischen Gouvernement, Brünn 1817.

Bayer Julius Dr. Denkwürdigkeiten der Stadt Freistadt im Herzogtume Schlesien in historischer und topographischer Beziehung, einschliesslich der mit ihr verbundenen Ortschaften und aller zu ihrem Bezirke gehörigen Dörfer und Kolonien. Von den ältesten Nachrichten bis auf unsere Tage. Wien 1879.

Belehrung für die Gemeindevorsteher in Schlesien in Betreff ihrer Mitwirkung bei der Durchführung der Reichsratswahlen nach der neuen Reichsratswahlordnung vom 26 Jänner 1907 samt Instruktion für die Wahlkommissäre in Schlesien bei den Reichsratswahlen.

Bełza Stanisław. Dziesięć lat pracy na kresach (kartka z dziejów Śląska austr.) Warszawa 1883.

Bericht über den Zustand der Mittelschulen und Mädchenschulen Schlesiens, Verlag des k. k. schlesischen Landesschulrates, Troppau. (Wychodzi co roku).

Berichte des Landesschulrates über den Zustand der Volksschulen, Lehrerbildungsanstalten und Mittelschulen in Schlesien, Verlag des k. k. schlesischen Landesschulrates, Troppau.

Berthold Karl. Schlesiens Landesvertretung und Landeshaushalt von ihren Anfängen bis zur neuester Zeit. 2 Bände und ein Beilageband, Im Verlage des schlesischen Landesausschusses, Troppau 1909.

Besstimmungen über die Behandlung des deutschen Sprachunterrichtes in den nichtdeutschen Volksschulen Schlesiens. K. k. schlesischer Landesschulrat, Troppau 1873.

Bezirkslehrerkonferenz Bielitz (Land), Heimatkunde d. Schulbezirkes Bielitz Land, Bielitz 1890.

Biermann G. Geschichte des Herzogthumes Teschen, zweite, neubearbeitete Auflage, Troppau 1894.

Bilecki Alois. Das Herzogtum Schlesien, geographisch u. volkswirtschaftlich dargestellt. Im Selbstverlage des Verfassers, Troppau 1907.

Buzek Józef Dr. Ludność Księstwa Cieszyńskiego podług narodowości, Miesięcznik pedagogiczny, Organ „Polskiego Towarzystwa pedagogicznego" w Cieszynie, Rocz. IX, 1900 i Rocz. X. 1901, Cieszyn.

— Rozsiedlenie ludności Galicyi według wyznania i języka, Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych wydane przez Krajowe biuro statystyczne, Tom XXI, Zeszyt II., Lwów 1909.

Bystroń Jan Prof. Dr. O mowie polskiej w dorzeczu Stonawki i Lucyny w Księstwie Cieszyńskiem, Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń Wydz. filologicznego Akad. Um. Tom XII, Kraków 1887.

— Stosunki narodowościowe w Księstwie Cieszyńskiem, Nowa Reforma, 1895, Nr. 27 i następne.

Cienciała Andrzej. Podręcznik dla gmin śląskich, książka dla ludu, zawierająca ustawy z objaśnieniami i inne przepisy, których wiadomość potrzebną jest wogóle każdemu obywatelowi w gminie, w szczególności zaś przełożonym i radnym gminy i członkom Wydziału, I. T., Cieszyn 1884.

Czermak W. Illustrowane dzieje Polski.

(Czörnig von Freiherr). Ethnographie der österreichischen Monarchie, (gr. 4-o), 3 Bände 1855—1857, I. Band I. Abt., Algemeiner Teil. Österreich unter der Ens. II. u. III. Band. Ungarn, Kroatien und Slavonien, Siebenbürgen. Publicationen der k. k. statistischen Central-Commission, Wien.

— Statistisches Handbüchlein für die österreichische Monarchie, k. k. Statistische Central-Commission, Wien 1861.

Derlik Gustav. Bielitz (Land) Spezial-Orts-Repertorium nebst Darstellung der administrativen Einleitung des politischen und Schulbezirkes Bielitz (Land) nach d. Stande d., Volkszählung vom 31 Dez. 1890. Bielitz 1892.

D. M. O. Co wiedzieć należy o spisie ludności na Śląsku, Cieszyn 1910.

Domänen Sr. Kaiserl. und Königl. Hoheit des Herrn Erzherzogs Friedrich, Verwaltungs-Gebiet d. Kammer Teschen in österr. Schlesien. Teschen 1895.

Dyboski Tadeusz Pamiętnik czytelni ludowej w Cieszynie 1861—1911. Cieszyn 1912.

Ethnographische Karte der österreichischen Monarchie. Kleinere Ausgabe in 1 Blatt, zweite Auflage, k. k. Statistische Central-Commission, Wien 1869.

Ficker Adolf Dr. Die Völkerstämme der österreichisch-ungarischen Monarchie, ihre Gebiete, Grenzen und Inseln, historisch, geografisch, statistisch dargestellt. Mitteilungen aus dem Gebiete der Statistik, Band XV. Heft 4. Wien 1869.

Fiedler. O języku dolnośląskich Polaków, Tygodnik literacki, 1843. Str. 210.

Gawełek Antoni Dr. Bibliografia ludoznawstwa polskiego. Kraków, Akad. Um.

Gimnazyum cieszyńskie. Muzeum, organ Tow. naucz. szkół wyż. Lwów 1897.

Grim E. Paweł Stalmach. Jego życie i działalność w świetle prawdy. Cieszyn 1910.

Grim Emanuel ks. Skąd się wzięła „Ślązakowszczyzna“ na Śląsku. Przyczynek do poznania obecnych stosunków na Śląsku. Świat Słowiański, Rocz. IX. Kraków 1913.

Hain. Handbuch der Statistik des österreichischen Kaiserstaates, Wien 1852.

Handbuch der Landesgesetze und wichtigste normative Verordnungen für das Volksschulwesen im Herzogtume Ober- und Nieder- Schlesien. K. k. Schulbücherverlag, Wien 1888.

Harwot Jerzy. Cieszyn i ziemia cieszyńska pod względem geograficzno-statystycznym. Przemyśl 1893.

Hecke Wilhelm Dr. Volksvermehrung, Binnenwanderung und Umgangssprache in den nördlichen Ländern Österreichs. Statistische Monatschrift. Neue Folge, XIX. Jahrgang, Brünn 1914.

Held F. Das deutsche Sprachgebiet von Mähren und Schlesien. Im XXXV Band der Schriften der historisch-statistischen Sektion. Brünn 1888.

Jak Nordmark osiedla niemieckich rzemieślników na Śląsku. Przewodnik oświatowy, organ T. S. L. Rocznik XI. Kraków 1911.

Jarosz Mieczysław. Śląsk Ciesz., Spółka nakładowa „Książka“, Kraków.

— Wiec w sprawie czesko-polskiej na Śląsku, Przewodnik oświatowy, organ T. S. L. Rocz. X. Kraków 1910.

Kapras Jan. Česky uředni jazyk ve Slezsku, 1909.

Kasprzykiewicz Józef. Landesgesetze von Schlesien. 2 Auflage, Band 1—6, Selbstverlag. Troppau 1899—1903.

Kirkor Z. Zmiany w stosunkach narodowościowo-ludnościowych na ziemiach polskich od upadku Rzeczypospolitej. Rok polski. Rocz. I. Kraków 1916.

Kneifel Reginald. Topographie des kais. königl. Anteils von Schlesien. Teil I. und II. (1—3 Band), gedruckt bei Josef Georg Trassler. Brünn 1804 — 1806.

Knie Joh. Neuester Zustand Schlesiens. Ein geographisch-statistisches Handbuch. Breslau 1836.

K. O. Nowe szkoły kresowe T. S. L. Przewodnik oświatowy, organ T. S. L. Rocznik X. Kraków 1910.

Koneczny Feliks Dr. O podstawach polsko-czeskiego programu. Świat słowiański, Rocz. X. Kraków 1914.

— Tło programu polsko-czeskiego. Świat słowiański. Rocz. X. Kraków 1914.

— Oświęcimskie niemieckie czy też Cieszyńskie polskie? Kraków 1917.

Koraszewski Br. O języku i poezyi Górno-Ślązaków. Wędrowiec 1900.

Kořistka Karl. Die Markgrafschaft Mähren und das Herzogtum Schlesien in ihren geografischen Verhältnissen. Wien und Olmütz 1861.

Kotas Jan. Wspomnienie o „Jedności“. Przewodnik oświatowy, organ T.S.L. Rocz. IX. Kraków 1909.

Kothny Erasmus. Das Schulwesen Schlesiens vor 60 Jahren und heute. In der Jubiläums-Nummer der „Troppauer Zeitung“ vom 2 Dezemb. 1908.

Król J. Przejście Śląska pod panowanie Czech. (Rękopis).

Krzyżanowski A. i K. Kumaniecki. Statystyka Polski. Kraków 1915.

Kulturfortschrifte Mährens und Schlesiens der letzten 100 Jahre. Im 8 Band der Schriften der historisch-statistischen Sektion. Brünn 1855.

Leski S. T. W sprawie gimnazyum realnego w Orłowej. Przewodnik oświatowy, organ T. S. L. Rocz. IX. Kraków 1909.

Ligocki Fr. Doniosłość sprawy śląskiej, Świat słow., Rocz. IX. Kraków 1913.
Londzin Józef Ks. Zaprowadzenie ięzyka polskiego w szkołach ludowych w Księstwie Cieszyńskiem, Lwów, Nakładem Tow. wydawniczego, 1901.
— Stan szkół ludowych w Księstwie Cieszyńskiem na początku XIX. stulecia. Lwów, nakładem Towarz. wydawniczego, 1902.
— Bibliografia druków polskich w Księstwie Cieszyńskiem od roku 1716 do roku 1904. Cieszyn 1904.
Lorís. Rozbor podřeči horno-ostravského ve Slezsku. Rozprawy czeskiej Akademii. 1899.
Lukeš Josef. Obraz Slezska v čislech. V Opavě 1913. Nákladem Národní Rady České v Praze.
Łopuszański T. Szkoła T. S. L. w Czechowicach. Przewodnik oświatowy, organ T. S. L. Rocz. X. Kraków 1910.
Łukaszewski A. Inż. Gdzie leżą nasze kresy? Przewodnik oświatowy, organ T. S. L. Rocz. IX. Kraków 1909.
Macoszek Antoni Ks. Przewodnik po Śląsku Cieszyńskim wraz z opisem topograficzno-etnograficznym i szkicem dziejów Księstwa Cieszyńskiego. Lwów 1901.
Magiera Jan. Czeska Macierz szkolna na Morawach. Przewodnik oświatowy organ T. S. L. Rocz. X. Kraków 1910.
— Działalność czeskiego „Svazu osvetoveho". Przewodnik oświatowy, organ T. S. L. Rocz. X. Kraków 1910.
Malinowski Prof. Zarysy życia ludowego na Śląsku. Ateneum, Warszawa 1877 roku.
Malinowski Łucyjan. Studyja Śląskie (Badania nad mową ludu polskiego na Śląsku czynione w lecie 1869 r.). Rozp. i spraw. z posiedzeń Wydz. filologicznego Akad. Um. T. IX. dział II. Kraków 1882.
Malinowski Pow. I. Powieści ludu polskiego na Śląsku. Mat. antropol.-archeol. i etnogr. Akad. Um. T. IV. dział II. Kraków 1899.
— Pow. II. Powieści ludu polskiego na Śląsku. Mat. antropol.-archeol. i etnogr. Akad. Um. Tom V. dział II. Kraków 1901.
Marcinek Stanisław. Szkolnictwo ludowe na Śląsku. Przewodnik oświatowy, organ T. S. L. Rocz. IX. Kraków 1909.
Memoryał „Landlehrervereinów" Bielskiego powiatu do Sejmu denuncyujący polskie nauczycielstwo, autorem memoryału renegat Kożdoń.
Michejda Franciszek Ks. Ewangelicy i sprawa narodowa na Śląsku. Odpowiedź na artykuł „Gwiazdki Cieszyńskiej" z 20 października 1883. Cieszyn 1883.
— Polscy ewangelicy. Cieszyn 1900.
Michejda Karol Ks. Dzieje kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskiem, Cieszyn 1909.
Nadobnik Marcin Dr. Nasze zadania wobec zbliżającej się konskrypcyi. Przewodnik oświatowy, organ T.S.L. Rocz. X. Kraków 1910.
Natanson Stefan. Praca oświatowa a obrona kresów. Przewodnik oświat., organ T.S.L Rocz. X. Kraków 1910.
Neuster Schematismus der Herrschaften, Güter und Zuckerfabriken in Mähren und Schlesien. IX. Ausgabe, Brünn 1899.

Niebrój E. Polacy i Czesi w Cieszyńskiem. Świat słowiański, Rocznik X. Kraków 1914.

Nitsch Kazimierz Prof. Dr. Polsko-czeska granica językowa. Świat słowiański Rocz. III. Kraków 1907.

— Dyalekty polskie Śląska (z mapą), Mater. i prace kom. jęz. Akad. Um. Tom IV. Kraków 1909.

— Mowa ludu polskiego. Kraków 1911.

Normalpläne für Volks und Bürgerschulen in Schlesien. Veröffentlicht durch Verordnung des k. k. Schles. Landesschulrates vom 1 Juni 1886. Z. 817. Verlag von Buchholz und Diebel, Troppau 1894.

Organizacye oświatowe niemieckie w Austryi dla obrony kresów. Przewodnik oświatowy, organ T.S.L. Rocz. XI. Kraków 1911.

Otwarcie polskiego gimnazyum realnego im. J. Słowackiego w Orłowej. Przewodnik oświatowy, organ T.S.L. Rocz. IX. Kraków 1909.

Österreichische Statistik. Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie. 1—5 Band. 1849—1865. Wien.

— Statistisches Handbüchlein des Kaiserthumes Österreich für 1865—1869 und 1870—1871. K. k. Statistische Central-Commision. Wien.

— Summarische Ergebnisse der Volkszählung vom 31 Dezember 1869. Mitteilungen aus dem Gebiete der Statistik 17 Jahr. V. Heft. Wien 1870.

— Die Bevölkerung nach Aufenthalt und Zuständigkeit I. Band, 1 Heft. Wien 1882.

— Die Bevölkerung nach Religion, Bildungsgrad, Umgangssprache und nach ihren Gebrechen. I. Band, 2. Heft. Wien 1882.

— Die Bevölkerung nach Alter und Stand. II. Band, 1. Heft, Wien 1882.

— Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1880 in analytischer Bearbeitung. V. Band, 3. Heft. Wien 1884.

— Ergebnisse der nach dem Stande vom 31. Dezember 1880 in Schlesien ausgeführten Zählung der Bevölkerung und der häuslichen Nutzthiere. Wien 1882.

— Österreichische Spezial-Orts-Repertorien. Spezial Orts-Reportorium von Schlesien. XI. Band. Wien 1885.

— Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1890. XXXII. Band, 1. Heft: Die summarischen Ergebnisse der Volkszählung. Wien 1892. 2. Ht: Die Bevölkerung nach Heimatsberechtigung u Gebürtigkeit. Wien 1893. 3. Heft: Die Bevölkerung nach Grössenkategorien der Ortschaften, Stellung zum Wohnungsinhaber, Geschlecht, Alter u. Familienstand, Confession, Umgangssprache, Bildungsgrad, Gebrechen. Wien 1893.

— Spezial-Orts-Repertorien der im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder. XI. Band. Wykaz szczegółowy miejscowości w Śląsku. Nowe wydawnictwo na podstawie obliczeń spisu ludności z 31. grudnia 1890 roku. Wien 1894.

— Die summarischen Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1900. LXIII. Band. 1. Heft. Wien 1902.

— Die Bevölkerung nach Grössenkategorien der Ortschaften, nach der Gebürtigkeit, nach der Konfession und Umgangssprache in Verbindung mit dem Geschlechte, nach dem Bildungsgrade innerhald der Grössenkategorien der Ortschaften u. dem Familienstande. LXIII. Bd, 2 Ht. Wien 1903.

Österreichische Statistik. Die Alters und Familienstandsgliederung, die Bevölkerung nach Altersklassen und der Aufenthaltsdauer innerhalb der Grössenkategorien der Ortschaften, die Umgangssprache in Verbindung mit der sozialen Gliederung der Wohnparteien, mit der Alters und Familienstandsgliederung, mit dem Bildungsgrade nach Altersklassen mit der Konfession. LXIII. Band, 3, Heft. Wien 1903.

— Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1900. Die anwesende Bevölkerung nach ihrer Heimatsberechtigung. LXIV. Band, 1 Heft. Wien 1902.

— Gemeinde Lexikon der im Reichsrate vertretenen Königreiche u. Länder. Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31 Dezemb. 1900. XI. Schlesien. Wien 1906.

— Neue Folge. Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. I. Band.

Die summarischen Ergebnisse der Volkszählung. 1 Heft. Wien 1912.

Die Bevölkerung nach der Gebürtigkeit, Religion und Umgangssprache in Verbindung mit dem Geschlechte, nach dem Bildungsgrade und Familienstande; die körperlichen Gebrechen; die soziale Gliederung der Haushaltungen. 2 Heft. Wien 1914.

Die Alters- und Familienstandsgliedernng und Aufenthaltsdauer 3 Heft. Wien 1914.

— Detail-Conscription der Volksschulen in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern 1865. Wien 1870.

— Statistik der öffentlichen und Privat-Volksschulen für das Schuljahr 1870—1871. Wien 1873.

— Statistik der öffentlichen und Privat-Volksschulen für das Schuljahr 1875. Wien 1876.

— Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1880. V. Heft: Volksschulen. Summarische Übersicht sämtlicher Lehranstalten. Wien 1882.

— Statistik der Unterrichtsanstalten für das Jahr 1884—1885 (Volksschulen). XVI. Band, 2. Heft. Wien 1887.

— Statistik der allgemeinen Volksschulen und Bürgerschulen in den im Reichsrate vertretenen Königreichen und Ländern auf Grund der statistischen Aufnahme vom 30. April 1890. XXXV. Band, 1 Heft. Wien 1892.

— Statistik der allgemeinen Volksschulen und Bürgerschulen in den im Reichsrate vertretenen Königreichen und Ländern auf Grund der statistischen Aufnahme vom 15. Mai 1900. LXII. Band, 2. Heft. Wien 1903.

— Statistik der Unterrichtsanstalten 1881—1882. III. Band. 2 Heft. 1882—1883. IX. Band. 1. Heft. 1883—1884. XII. Band. 3. Heft. 1884—1885. XVI. Band. 2. Heft. 1885—1886. XVIII. Band. 2. Heft. 1886—1887, XXI. Band. 1. Heft. 1887—1888, XXII. Band, 4. Heft. 1888—1889. XXV. Band. 3. Heft. 1889—1890. XXVIII. Band. 4. Heft. 1890—1891. XXXV. Band. 4. Heft. 1891—1892. XXXVIII. Band. 4. Heft. 1892—1893. XLIV. Band. 4. Heft. 1893—1894. XLVIII, Band. 4. Heft. 1894—1895. LI. Band. 1. Heft. 1895—1896. LII. Band. 3. Heft. 1896—1897. LIV. Band. 2. Heft. 1897—1898. LV. Band. 4. Heft. 1898—1899. LXII. Band. 1. Heft. 1899—1900. LXVIII. Band. 3. Heft. 1900—1901. LXX. Band. 3. Heft. 1901—1902. LXXIII. Band. 1. Heft. 1902—1903. LXXVI. Band. 1. Heft.

Österreichische Statistik. 1903—1904. LXXVII. 2. Heft. 1904—1905. LXXIX. Band. 3. Heft. 1905—1906. LXXXVI. Band. 2. Heft. 1906—1907. LXXXVIII. Band. 2. Heft. 1907—1908. XCI. Band. 2. Heft. 1908—1909. XCIII. Band. 1. Heft. 1909—1910. Neue Folge. 7. Band. 3 Heft. 1910—1911. 8. Band. 2. Heft. 1911—1912. 11. Band. 3. Heft.

Pamiętne rozprawy polityczne sejmu śląskiego z dnia 3. 5. i 10. lutego 1898. Cieszyn.

Pamiętnik Dr. A. Cieńciały. Wydawnictwo „Politycznego Towarzystwa ludowego" w Cieszynie. XIX. Cieszyn 1900.

Patryn Ludwig. Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 in Schlesien nach Bevölkerungszahl, Heimatsrecht, Religion, Umgangssprache und Bildungsgrad mit Berücksichtigung einiger für das Gemeindewesen und den Verkehr wichtigerer Verhältnisse. Die Zugehörigkeit der schlesischen Gemeinden nach Pfarr- und Kultusgemeinden und deren Umfang. Herausgegeben vom Landesstatistischen Amte des schlesischen Landesausschusses. Troppau 1912.

Perko Franz Dr. Sprach und Schulkarte von Mähren und Schlesien. Prag.

Peters Josef Dr. Vyvoj hornictvi v ostravsko-karvinském kamenouhelném reviru.

Piątkowski Kazimierz. Szkoła ludowa a stosunki narodowościowe w Galicyi. Przewodnik oświatowy, organ T. S. L. Rocz. X. Kraków 1910.

— Referat w sprawie położenia Macierzy szkolnej Księstwa Cieszyńskiego przedłożony na nadzwyczajnem walnem zgromadzeniu Macierzy dnia 9. listopada 1913 r. Cieszyn 1913.

Podgórski Zygmunt. Związek okręgowy T. S. L. na kresach zachodnich. Przewodnik oświatowy, organ T.S.L. Rocz. X. Kraków 1910.

Popiołek Franciszek. Szkice z dziejów kultury Śląska. X. Sprawozdanie Dyrekcyi c. k. gimn. polskiego w Cieszynie. Cieszyn 1905.

— Miasta na Śląsku; zarys ich dawnego ustroju XI. Sprawozdanie dyrekcyi c. k. gimn. polskiego w Cieszynie. Cieszyn 1906.

— Materyały do dziejów miast w Księstwie Cieszyńskiem. XII. Sprawozdanie c. k. gimn. polskiego w Cieszynie. Cieszyn 1907.

— Regesten zur Geschichte der Städte Freistadt und Jablunkau. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreich-Schlesiens. 3. Heft, Troppau 1906/7.

— Regesten zur Geschichte der Städte Oderberg und Schwarzwasser. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreich-Schlesiens. 2—4. Heft. Troppau 1907/8.

— Gimnazyum polskie w Cieszynie. Przewodnik oświatowy, organ T. S. L. Rocznik IX. Kraków 1909.

— Szkolnictwo ludowe śląskie w r. 1910, Cieszyn 1911.

— Dzieje Śląska austryackiego z ilustracyami. Cieszyn 1913.

— Działalność Towarzystw germanizacyjnych na Śląsku austryackim. Świat słowiański. Rocznik X. Kraków 1914.

— Orłowa i Ostrawa polska. Zarys ich dziejów. Cieszyn 1915.

— Dzieje Cieszyna z illustracyami. Cieszyn 1916.

Praca oświatowa Niemców w Zagłębiu Ostrawsko-Karwińskiem. Przewodnik oświatowy, organ T.S.L. Rocznik IX. Kraków 1909.

Prásek V. K dějinám školství ve Slezsku. Sprawozdanie c. k. gimn. czesk. w Opawie. Opawa 1894.
— Tschechische Sprache und Literatur in Schlesien, in „Die österr.-ungar. Monarchie in Wort und Bild". Wien 1897.
— Vlastivěda Slezska w Opavě 1888. I. Podání lidu. II. Historická topografie země Opavské. 1890. III. Dějiny Opavská až do r. 1318. IV. Dějiny Knížectví Těšinského až 1433.
Próchnicki Zdzisław Dr. Dwudziestopięciolecie Towarzystwa szkoły ludowej. Lwów 1916.
Rieger. Slovník naučný. Praga. Tom VIII.
Rocznik statystyczny Królestwa polskiego z uwzględnieniem innych ziem polskich. Tom I—III. Warszawa.
Romer Eugeniusz. Atlas Polski. Warszawa i Kraków 1916.
— Ilu nas jest? Kraków 1917.
— Polska ziemia i państwo. Kraków 1917.
Romer Eugeniusz i Ignacy Weinfeld. Rocznik Polski. Tablice statystyczne. Kraków 1917.
Rozwadowski J. Stosunek języka polskiego do innych słowiańskich. Encyklopedya polska. Akad. Um. T. II. str. 36—72.
Šafařik. Slovanský Národopis. Praha 1842.
Schematismus der Schulbehörden, Lehrerbildungsanstalten und Volksschulen in Schlesien. Verlag von Buchholz und Diebel. Troppau 1888.
Schauer Gustav. Die nationalen Verhältnisse und Aufgaben der deutschen Sprachinsel Bielitz-Biala. Im Selbstverlage des „Deutschen Volksrates". Bielitz 1907.
Schlesiens Bevölkerung in einigen wichtigeren Beziehungen auf Grund der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 mit besonderer Berücksichtigung der vorhergegangenen Volkszählungen. Anhang: Zählung der wichtigsten häuslichen Nutztiere, vom 31 Dezember 1900 und 1910. Herausgegeben vom landesstatistischen Amte des schles. Landesauschusses. Troppau 1912.
Schulen. Stand der katholischen Schulen in dem Breslauer k k. Diozesananteile im Jahre 1820.
Šembera Alois Vojtěch. Základové dialektologie česko-slovenské. Videň 1864.
— Mnoho-li jest Čechů, Moravanů a Slovaků a kde obývajé? Časopis Králoství českého 1877.
Śląsk. Dla Śląska. Książka zbiorowa na rzecz gimnazyum polskiego w Cieszynie. Wydanie Koła literacko-artystycznego, Lwów 1895.
Śląskie ustawy szkolne Przewodnik oświatowy, organ T. S. L. Rocznik IX. Kraków 1909.
Spis ludności na Śląsku. Gwiazdka cieszyńska. Cieszyn 1901.
Sprawozdania Macierzy szkolnej Księstwa Cieszyńskiego od r. 1885—1914 włącznie. Cieszyn.
Sprawozdania Towarzystwa Szkoły lud. od r. 1891—1916. Kraków.
Springer. Statistik des österreichischen Kaiserstaates. Wien 1840.
St. Zjazd „Schulvereinu" w Bielsku i Białej. Przewodnik oświatowy, organ T. S. L. Rocznik IX. Kraków 1909.

Statistisches Handbuch für die Selbstverwaltung in Schlesien. Herausgegeben vom Landesstatistischem Amte des schles. Landesausschusses. I—IX. Jahrgang. Troppau.

Stępowski Maryan Dr. „Schulverein w roku 1908. Przewodnik oświatowy, organ T.S.L. Rocznik IX. Kraków 1909.

— Język ojczysty a t. zw. „język towarzyski". Przewodnik oświatowy, organ T. S. L. Rocznik X. Kraków 1910.

Stępowski Maryan Dr. i St. Marcinek. Schulverein i Nordmark na Śląsku. Przewodnik oświatowy, organ T. S. L. Rocznik X. Kraków 1910.

Ustředni Matice Školska. Przewodnik oświatowy, organ T. S. L. Rocz. IX. Kraków 1909.

Übersichtskarte der Katastral-Gemeinden in Schlesien. Troppau 1909.

Vyhlidal Jan. Naše Slezsko. Vydáno za pomoci sněmu slezského. V Praze 1903.

Warcholik Stanisław. Śląsk Cieszyński i jego odrodzenie narodowe. Bibl. Macierzy polskiej. Lwów 1909.

— Teatr amatorski a odrodzenie narodowe na Śląsku Cieszyńskim. Przewodnik oświatowy, organ T. S. L. Rocznik IX. Kraków 1909.

— Czesi na Śląsku Cieszyńskim. Przewodnik oświatowy, organ T.S.L. Rocz. IX. Kraków 1909.

— Gimnazyum realne im. Jul. Słowackiego w Orłowej. Przewodnik oświat., organ T. S. L. Rocznik X. Kraków 1910.

— Szkolnictwo polskie na Śląsku Cieszyńskim w nowym roku szkolnym. Przewodnik oświatowy, organ T. S. L. Rocznik X. Kraków 1910.

W obronie polskiej szkoły ludowej na Śląsku. Miesięcznik pedagogiczny organ „Polskiego Towarz. pedagogicznego" w Cieszynie Cieszyn 1907,

W sprawie nauki języka niemieckiego w szkołach śląskich. Świat słowiański. Rocznik V. Kraków 1909.

W sprawie organizacyi obrony kresów. Przewodnik oświatowy, organ T. S. L. Rocznik XI. Kraków 1911.

W sprawie założenia polskiej szkoły realnej na Śląsku. Przewodnik ośw., organ T. S. L. Rocznik IX. Kraków 1909.

Zawisza Oskar Ks. Dzieje Strumienia. Cieszyn 1909.

Ze statystyki szkół średnich w Cieszyńskiem. Świat słowiański. Rocznik V. Kraków 1909.

Żegota St. Uwaga nad działalnością Macierzy szkolnej Księstwa Cieszyńskiego. Przewodnik oświatowy, organ T.S.L. Rocznik IX. Kraków 1909.

TABELA I.

WYJAŚNIENIA: 1. Do każdej gminy należą dwie podłużne linie liczb.

2. W kolumnach 2, 3, 4 i 5 jest podana w górnych liniach ludność obecna w latach spisowych 1880, 1890, 1900 i 1910. — W dolnych zaś liniach jest podany procentowy przyrost (+), lub spadek (—) ludności, który wynika, gdy porównamy ludność obecną danego okresu spisowego zawsze ze spisem z 1910 roku. Np. Aleksandrowice miały w 1880 roku 1.797 ludności obecnej, a w 1910 roku 2.426. Różnica między tymi dwoma terminami spisowymi wynosząca (+) 629 mieszkańców stanowi (+) 35.0% przyrostu. Albo: Jaworze miało w 1900 roku 2.289 ludności obecnej, a w 1910 roku 2.247. Różnica między tymi dwoma terminami spisowymi, wynosząca (—) 42 (znak ujemny dlatego, że ludność się zmniejsza zamiast wzrastać) stanowi (—) 1·8% spadku.

3. W kolumnach 6, 7, 8, 9 i 10 jest podany podział ludności obecnej wedle wyznania i to w górnej linii w liczbach a w dolnej w procentach.

4. W kolumnie 11. jest podana w górnej linii powierzchnia każdej gminy w km.² wraz z większą własnością, w dolnej zaś linii jest podana w km.² powierzchnia samej większej własności. Brak dolnej liczby wskazuje, że w danej gminie niema wcale większej własności.

Liczba porządkowa	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	**Górne liczby:** Ludność obecna w d. 31 grudnia danego roku. **Dolne liczby:** Procentowy przyrost (+) lub spadek (—) ludności w porównaniu ludności obecnej danego roku spisowego z rokiem 1910.				**Górne liczby:** Ludność obecna według wyznania w dniu 31. grudnia 1910. **Dolne liczby:** Ludność obecna według wyznania w procentach.					**Górne liczby:** Powierzchnia gm. w km.² wraz z większą wł. **Dolne liczby:** Powierzchnia w. wł. w km.²	Na 1 km.² przypada ludności obecnej z 31 grudnia 1910 roku.	Analfabetyzm w liczbach i proc. 31. grud. 1910			Liczba porządkowa
													Liczba umiejących		nieumiejących ani czytać ani pisać wraz z dziećmi	
		1880	1890	1900	1910	katol.	ewang.	izrael.	inni	razem			czytać i pisać	tylko czytać		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
	I. Powiat polityczny Bielsko. — 1. Powiat sądowy Bielsko (bez miasta).															
1	Aleksandrowice	1.797	1.946	2.191	2.426	1.153	1.220	51	2	2·426	5·2162	465	1.908	24	494	
		+ 35·0	+ 24·6	+ 10·7		47·5	50·4	2·1	0·0	100·0	—		78·7	0·9	20·4	1
2	Bielsko stare	2.310	2.559	2.732	2.899	989	1.860	42	8	2.899	12·6388	229	2.309	26	564	
		+ 25·5	+ 13·3	+ 6·1		34·1	64·2	1·4	0·3	100·0	0·0643		79·7	0·9	19·4	2
3	Bronów	731	698	698	749	696	48	5	—	749	5·6380	133	584	8	157	
		+ 2·4	+ 7·3	+ 7·3		92·9	6·4	0·7	—	100·0	0·3724		77·9	1·0	21·1	3
4	Bystra	397	435	487	548	444	77	25	2	548	9·6429	57	305	69	174	
		+ 38·0	+ 26·0	+ 12·5		81·1	14·0	4·6	0·3	100·0	7·7155		55·7	12·6	31·7	4
5	Czechowice	2.804	3.217	3.964	7.056	6.640	231	176	9	7.056	28·3038	249	5.101	198	1.757	
		+151·6	+119·3	+ 78·0		94·1	3·3	2·5	0·1	100·0	9·9366		72·3	2·8	24·9	5
6	Dziedzice	1.011	1.088	1.618	2.436	2.157	93	185	1	2.436	5·6364	432	1.898	15	523	
		+140·9	+123·9	+ 50·5		88·6	3·8	7·6	0·0	100·0			78·0	0·6	21·4	6
7	Jasienica	1·673	1.933	2.048	2.365	1.114	1.212	23	16	2.365	11·8806	199	1.879	20	466	
		+ 41·4	+ 22·3	+ 15·5		47·1	51·3	0·9	0·7	100·0	0·0859		79·5	0·8	19·7	7
8	Jaworze	2·105	2.278	2.289	2.247	1.119	1.094	34	—	2.247	22·1249	101	1.690	56	501	
		+ 6·7	— 1·4	— 1·8		49·8	48·7	1·5	—	100·0	14·7703		75·3	2·5	22·2	8

Liczba porządkowa	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Górne liczby: Ludność obecna w d. 31. grudnia danego roku. Dolne liczby: Procentowy przyrost (+) lub spadek (—) ludności w porównaniu ludności obecnej danego roku spisowego z rokiem 1910.				Górne liczby: Ludność obecna według wyznania w dniu 31. grudnia 1910. Dolne liczby: Ludność obecna według wyznania w procentach.					Górne liczby: Powierzchnia gm. w km.² wraz z większą wł. Dolne liczby: Powierzchnia w. wł. w km.²	Na 1 km.² przypada ludności obecnej z 31 grudnia 1910. roku.	Analfabetyzm w liczbach i proc. 31. grud. 1910.			Liczba porządkowa
													Liczba umiejących		nieumiejących ani czytać ani pisać wraz z dziećmi	
		1880	1890	1900	1910	katol.	ewang.	izrael.	inni	razem			czytać i pisać	tylko czytać		
1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
9	Kamienica	1.946 + 76·0	2.348 + 45·9	2.619 + 30·8	3.425	1.943 56·7	1.421 41·5	61 1·8	— —	3.425 100·0	19·5919 9·6767	175 —	2.696 78·8	39 1·1	690 20·1	9
10	Komorowice niemieckie	375 + 75·0	448 + 46·4	526 + 24·7	656	460 70·1	195 29·8	— —	1 0·1	656 100·0	4·2144 —	156 —	462 70·4	16 2·4	178 27·2	10
11	Ligota	1.651 + 8·5	1.606 + 11·5	1.734 + 3·3	1.791	1.618 90·4	142 7·9	31 1·7	— —	1.791 100·0	24·1836 13·6770	74 —	1.389 77·6	22 1·2	380 21·2	11
12	Mazańcowice	1.522 + 4·0	1.556 + 1·7	1.621 — 2·3	1.583	1.057 66·8	521 32·9	5 0·3	— —	1.583 100·0	8·2107 0·2697	193 —	1.242 78·5	32 2·0	309 19·5	12
13	Międzyrzecze dolne	890 + 2·0	862 + 5·3	938 — 3·2	908	610 69·1	290 30·0	8 0·9	— —	908 100·0	7·7935 0·0688	116 —	653 71·9	30 3·3	225 24·8	13
14	Międzyrzecze górne	1.466 + 12·0	1.635 + 0·4	1.561 + 5·5	1.642	492 30·0	1.127 68·6	23 1·4	— —	1.642 100·0	14·5452 0·7698	113 —	1.219 74·0	46 2·8	377 23·2	14
15	Mikuszowice	809 + 85·7	1.091 + 37·7	1.256 + 19·6	1.502	897 59·8	527 35·0	75 5·0	3 0·2	1.502 100·0	3·7549 0·2467	400 —	1.148 76·4	36 2·4	318 21·2	15
16	Wapienica	672 + 22·5	749 + 9·9	737 + 11·7	823	282 34·3	524 63·7	7 0·8	10 1·2	823 100·0	14·9734 11·2750	55 —	649 78·9	15 1·8	159 19·3	16
17	Zabrzeg	1.277 + 25·1	1.304 + 22·5	1.381 + 15·7	1.598	1.566 98·0	2 0·1	30 1·9	— —	1.598 100·0	6·6226 0·4579	241 —	1.226 76·8	15 0·9	357 22·3	17
	Razem . . .	23.436 + 47·8	25.753 + 34·6	28.400 + 22·0	34.654	23.237 67·1	10.584 30·5	781 2·3	52 0·1	34 654 100·0	204·9718 69·3867	169 —	26.358 76·1	667 1·9	7.629 22·0	
	a) Bielsko, miasto z własnym statutem.															
1	Bielsko	13.060 + 42·2	14.573 + 27·4	16.597 + 11·9	18.568	10.378 55·8	4.955 26·7	3.024 16·3	211 1·2	18.568 100·0	4·9682 0·0840	3.737 —	15.970 86·0	312 1·7	2.286 12·3	1
	2. Powiat sądowy Skoczów.															
1	Bielowicko	235 + 20·4	235 + 20·4	231 + 22·5	283	280 99·0	3 1·0	— —	— —	283 100·0	3·0240 1·0285	94 —	218 77·0	5 1·8	60 21·2	1

Liczba porządkowa	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Górne liczby: Ludność obecna w d. 31. grudnia danego roku. Dolne liczby; Procentowy przyrost (+) lub spadek (—) ludności w porównaniu ludności obecnej danego roku spisowego z rokiem 1910.				Górne liczby: Ludność obecna według wyznania w dniu 31. grudnia 1910. Dolne liczby: Ludność obecna według wyznania w procentach.					Górne liczby: Powierzchnia gm. w km.² wraz z większą wł. Dolne liczby: Powierzchnia w. wł. w km.²	Na 1 km.² przypada ludności obecnej z 31 grudnia 1910 roku.	Analfabetyzm w liczbach i proc. 31. grud. 1910.			Liczba porządkowa
													Liczba umiejących		nieumiejących ani czytać ani pisać wraz z dziećmi	
		1880	1890	1900	1910	katol.	ewang.	izrael.	inni	razem			czytać i pisać	tylko czytać		
1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
2	Błotnice dolne	211 — 3·3	225 — 9·3	195 + 4·6	204	61 29·9	143 70·1	— —	— —	204 100·0	2·2124 1·4326	92	163 80·0	— —	41 20·0	2
3	Brenna	2.986 — 0·8	3.078 — 3·7	2.985 — 0·7	2.963	2.520 85·1	419 14·1	24 0·8	— —	2.963 100·0	78·1749 37·2896	38	1.976 66·4	179 6·4	808 27·2	3
4	Cisownica	841 + 13·3	861 + 10·7	957 — 0·4	953	95 9·9	853 89·6	5 0·5	— —	953 100·0	9·5747 1·8263	99	748 78·6	19 1·9	186 19·5	4
5	Dębowiec	992 — 0·8	966 + 1·9	964 + 2·1	984	560 56·9	417 42·4	7 0·7	— —	984 100·0	12·8723 7·0753	76	747 75·9	35 3·6	202 20·5	5
6	Godziszów	412 + 27·4	415 + 26·5	447 + 17·4	525	59 11·2	460 87·7	6 1·1	— —	525 100·0	5·5440 0·1743	95	415 79·1	7 1·3	103 19·6	6
7	Goleszów	1.169 +108·2	1.334 + 82·5	2·097 + 16·1	2.434	750 30·8	1.622 66·7	53 2·2	9 0·3	2·434 100·0	12·0869 1·7231	201	1.758 72·3	59 2·4	617 25·3	7
8	Górki małe	351 — 6·3	353 — 6·8	359 — 8·3	329	298 90·6	31 9·4	— —	— —	329 100·0	2·7470 0·0067	120	240 73·0	21 6·4	68 20·6	8
9	Górki wielkie	1·036 — 0·2	989 — 4·5	957 — 8·0	1.034	862 83·4	163 15·8	9 0·8	— —	1.034 100·0	14·6888 8·2494	70	747 72·0	38 3·8	249 24·0	9
10	Grodziec	619 + 5·6	569 + 14·9	567 + 15·3	654	599 91·5	54 8·3	— —	1 0·2	654 100·0	9·7337 7·1576	67	487 74·5	27 4·1	140 21·4	10
11	Harbutowice	361 + 2·2	326 + 13·2	344 + 7·3	369	188 51·0	170 46·1	11 2·9	— —	369 100·0	1·7649 0·3673	209	242 65·6	26 7·5	101 26·9	11
12	Hermanice	749 + 22·4	848 + 8·1	985 — 6·9	917	411 44·8	501 54·7	5 0·5	— —	917 100·0	3·6816 1·5153	249	666 72·7	33 3·6	218 23·7	12
13	Iskrzyczyn	481 — 10·6	408 + 5·4	416 + 3·4	430	278 64·7	152 35·3	— —	— —	430 100·0	4·6499 2·3817	92	304 70·8	23 5·4	103 23·8	13
14	Kiczyce	575 — 13·2	583 — 14·4	478 + 4·4	499	368 73·7	128 25·7	3 0·6	— —	499 100·0	7·3075 3·6143	68	359 71·8	28 5·6	112 22·6	14
15	Kisielów	289 + 23.2	310 + 14·8	333 + 6·9	356	252 70·8	104 29·2	— —	— —	356 100·0	3·3726 1·5610	106	257 72·3	15 4·2	84 23·5	15
16	Kostkowice	355 + 20·6	402 + 6·5	417 + 2·6	428	266 62·2	162 37·8	— —	— —	428 100·0	5·2443 3·2422	82	332 77·6	5 1·2	91 21·2	16

Liczba porządkowa	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Górne liczby: Ludność obecna w d. 31. grudnia danego roku. Dolne liczby: Procentowy przyrost (+) lub spadek (—) ludności w porównaniu ludności obecnej danego roku spisowego z rokiem 1910.				Górne liczby: Ludność obecna według wyznania w dniu 31. grudnia 1910. Dolne liczby: Ludność obecna według wyznania w procentach.					Górne liczby: Powierzchnia gm. w km.² wraz z większą wł. Dolne liczby: Powierzchnia w. wł. w km.²	Na 1 km.² przypada ludności obecnej z 31 grudnia 1910 roku.	Analfabetyzm w liczbach i proc. 31. grud. 1910.			Liczba porządkowa
													Liczba umiejących		nieumiejących ani czytać ani pisać wraz z dziećmi	
		1880	1890	1900	1910	katol.	ewang.	izrael.	inni	razem			czytać i pisać	tylko czytać		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
17	Kowali	347 + 4·3	408 — 11·3	385 — 6·0	362	239 66·0	112 31·0	11 3·0	— —	362 100·0	3·5890 1·0208	101	290 80·0	6 1·6	66 18·4	17
18	Kozakowice dolne	217 + 27·6	230 + 20·4	289 — 4·1	277	26 9·4	251 90·6	— —	— —	277 100·0	2·3681 0·2761	117	208 75·2	15 5·4	54 19·4	18
19	Kozakowice górne	233 + 18·4	229 + 20·5	280 — 1·4	276	48 17·4	228 82·6	— —	— —	276 100·0	1·5726 —	175	218 79·0	1 0·4	57 20·6	19
20	Lipowiec	936 + 2·7	929 + 3·4	958 + 0·3	961	847 88·2	112 11·6	2 0·2	— —	961 100·0	9·0874 1·8813	106	658 68·5	48 5·0	255 26·5	20
21	Łazy	293 — 16·7	272 — 10·3	240 + 1·7	244	204 83·6	40 16·4	— —	— —	244 100·0	3·4873 0·0010	70	177 72·5	6 2·5	61 25·0	21
22	Łączka	135 + 5·9	132 + 8·3	141 + 1·4	143	80 56·0	63 44·0	— —	— —	143 100·0	1·9271 1·2789	74	104 72·8	3 2·1	36 25·1	22
23	Międzyświeć	278 — 3·6	258 + 3·9	305 — 12·1	268	111 41·4	150 56·0	7 2·6	— —	268 100·0	2·9854 2·1673	90	203 75·7	8 2·9	57 21·4	23
24	Nierodzim	578 + 8·3	568 + 10·2	640 — 2·2	626	263 42·1	357 57·0	6 0·9	— —	626 100·0	4·2582 1·6734	147	445 71·2	29 4·6	152 24·2	24
25	Pierściec	574 — 6·1	572 — 5·8	531 + 1·6	539	360 66·8	168 31·2	11 2·0	— —	539 100·0	5·7478 3·3598	94	407 75·5	31 5·8	101 18·7	25
26	Pogórz	890 — 3·1	897 — 3·9	860 + 0·2	862	636 73·8	217 25·2	9 1·0	— —	862 100·0	8·5705 5·9561	100	642 74·5	37 4·3	183 21·2	26
27	Roztropice	474 — 7·0	450 — 2·0	432 + 2·1	441	340 77·2	98 22·2	3 0·6	— —	441 100·0	5·7545 3·7730	77	338 76·7	15 3·4	88 19·9	27
28	Simoradz	508 + 12·0	547 + 4·0	558 + 2·0	569	207 36·4	356 62·6	6 1·0	— —	569 100·0	6·9915 4·5394	81	391 68·8	25 4·4	153 26·8	28
29	Skoczów	3.113 + 20·3	3.223 + 16·2	3.241 + 15·5	3.744	2·443 65·3	1.042 27·8	247 6·6	12 0·3	3.744 100·0	9·8077 1·0641	382	3.049 81·5	54 1·4	641 17·1	29
30	Świętoszówka	511 + 46·8	617 + 21·5	684 + 9·6	750	666 88·5	71 9·5	9 1·2	4 0·5	750 100·0	3·6753 1·0864	204	556 74·2	18 2·4	176 23·4	30
31	Ustroń	4.375 — 2·3	4.405 — 3·0	4·683 — 8·7	4.275	1·728 40·4	2.439 57·1	107 2·5	1 0·0	4.275 100·0	43·4945 17·7223	98	3.279 76·7	149 3·5	847 19·8	31

Liczba porządkowa	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Górne liczby: Ludność obecna w d. 31. grudnia danego roku. Dolne liczby: Procentowy przyrost (+) lub spadek (—) ludności w porównaniu ludności obecnej danego roku spisowego z rokiem 1910.				Górne liczby: Ludność obecna według wyznania w dniu 31. grudnia 1910. Dolne liczby: Ludność obecna według wyznania w procentach.					Górne liczby: Powierzchnia gm. w km.² wraz z większą wł. Dolne liczby: Powierzchnia w. wł. w km.²	Na 1 km.² przypada ludności obecnej z 31 grudnia 1910. roku.	Analfabetyzm w liczbach i proc. 31. grud. 1910. Liczba umiejących			Liczba porządkowa
		1880	1890	1900	1910	katol.	ewang.	izrael.	inni	razem			czytać i pisać	tylko czytać	nieumiejących ani czytać ani pisać wraz z dziećmi	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
32	Wieszczęta	139 — 1·4	127 + 7·9	120 + 14·2	137	65 47·5	72 52·5	— —	— —	137 100·0	1·9820 1·4437	69	98 71·5	4 2·9	35 25·6	32
33	Wilamowice	189 — 5·8	187 — 4·8	219 — 18·7	178	46 25·8	130 73·0	2 1·2	— —	178 100·0	2·7855 1·4438	64	126 70·8	7 3·9	45 25·3	33
34	Wisła	4.261 + 10·0	4.620 + 1·5	4.685 + 0·1	4.688	232 5·0	4.450 94·9	6 0·1	— —	4.688 100·0	110·0254 53·5749	43	3.362 71·8	373 8·0	953 20·2	34
35	Wiślica	313 + 35·8	371 + 14·5	435 — 2·3	425	425 100·0	— —	— —	— —	425 100·0	3·5704 1·2709	119	330 77·1	1 0·2	94 22·7	35
	Razem	30.035 + 10·3	30.944 + 7·0	32.418 + 2·2	33.127	16.813 50·7	15.738 47·6	549 1·7	27 0·0	33.127 100·0	408·3597 182·1777	84	24.540 74·1	1.350 4·1	7.237 21·8	

3. Powiat sądowy Strumień.

1	Bąków	415 + 3·1	428 0·0	403 + 6·2	428	205 48·0	214 50·0	9 2·0	— —	428 100·0	5·2316 2·9055	82	314 73·5	17 4·0	97 22·5	1
2	Chybie	676 + 83·6	1.156 + 7·3	1.231 + 0·8	1.241	1.148 92·5	52 4·2	35 2·8	6 0·5	1.241 100·0	12·6697 8·5207	98	957 77·0	27 2·2	257 20·8	2
3	Drogomyśl	1·441 — 10·8	1.397 — 8·0	1.427 — 9·9	1.285	461 35·9	807 62·8	17 1·3	— —	1.285 100·0	14·6627 7·7597	88	1.031 80·2	48 3·7	206 16·1	3
4	Frelichów	258 + 13·9	277 + 6·1	303 — 3·0	294	267 90·8	18 6·1	9 3·1	— —	294 100·0	2·9679 1·3329	99	217 73·8	7 2·4	70 23·8	4
5	Iłownica	707 + 5·2	780 — 4·6	725 + 2·6	744	722 97·0	22 3·0	— —	— —	744 100·0	7·9680 4·8149	93	529 71·2	32 4·3	183 24·5	5
6	Landek	328 — 7·9	323 — 6·5	347 — 13·0	302	292 96·7	10 3·3	— —	— —	302 100·0	4·4801 3·2570	67	188 62·2	16 5·3	98 32·5	6
7	Mnich	821 + 23·0	900 + 12·2	932 + 8·4	1.010	941 93·3	61 6·0	7 0·7	1 0·0	1.010 100·0	8·3554 3·5805	121	782 77·4	10 1·0	218 21·6	7
8	Ochaby	1.070 + 2·9	1.113 — 1·1	1.114 — 1·2	1.101	713 64·8	381 34·6	7 0·6	— —	1.101 100·0	13·2196 8·8728	83	808 73·5	47 4·3	246 22·2	8
9	Pruchna	1·525 — 3·8	1.492 — 1·7	1.519 — 3·4	1.467	941 64·1	513 35·0	13 0·9	— —	1.467 100·0	19·1383 9·4303	77	1·127 76·9	30 2·0	310 21·1	9

Liczba porządkowa	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	**Górne liczby**: Ludność obecna w d. 31. grudnia danego roku. **Dolne liczby**: Procentowy przyrost (+) lub spadek (—) ludności w porównaniu ludności obecnej danego roku spisowego z rokiem 1910.				**Górne liczby**: Ludność obecna według wyznania w dniu 31. grudnia 1910. **Dolne liczby**: Ludność obecna według wyznania w procentach.					**Górne liczby**: Powierzchnia gm. w km.² wraz z większą wł. **Dolne liczby**: Powierzchnia w. wł. w km.²	Na 1 km.² przypada ludności obecnej z 31 grudnia 1910. roku.	Analfabetyzm w liczbach i proc. 31. grud. 1910.			Liczba porządkowa
													Liczba umiejących		nieumiejących ani czytać ani pisać wraz z dziećmi	
		1880	1890	1900	1910	katol.	ewang.	izrael.	inni	razem			czytać i pisać	tylko czytać		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
10	Rudnica	1.291 + 3·7	1.288 + 3·9	1.213 + 10·4	1 339	1.206 90·0	131 9·9	2 0·1	— —	1.339 100 0	11·4834 5·5030	117	1.010 75·4	40 3·0	289 21·6	10
11	Strumień	1.731 — 8·8	1.655 — 4·6	1.505 + 4·9	1.579	1·484 94·0	28 1·8	67 4·2	— —	1.579 100·0	9·2508 1·5828	171	1.288 81·6	43 2·7	248 15·7	11
12	Zabłocie	763 + 20·2	877 + 5·6	871 + 5·3	917	903 98·5	6 0·6	8 0·9	— —	917 100·0	8·0642 0·4155	114	677 74·0	13 1·4	227 24·6	12
13	Zaborz	410 + 9·7	426 + 5·6	435 + 3·4	450	289 64·3	157 35·0	4 0·7	— —	450 100·0	6·9975 5·1114	64	309 68·7	21 4·7	120 26·6	13
14	Zarzecze	2.121 + 19·2	2.226 + 13·6	2.414 + 4·8	2.529	2.509 99·2	5 0·2	15 0·6	— —	2.529 100·0	15·3787 3·6765	164	1.983 78·4	— —	546 21·6	14
15	Zbytków	305 + 20·6	304 + 21·0	336 + 9·5	368	325 88·3	33 8·9	10 2·8	— —	368 100·0	4·9305 1·7118	75	316 86·0	1 0·2	51 13·8	15
	Razem . . .	13.862 + 8·6	14.642 + 2·8	14.775 + 1·9	15.054	12.406 82·4	2.438 16·2	203 1·4	7 0·0	15·054 100·0	144·7984 68·4751	104	11.536 76·7	352 2·3	3.166 21·0	

Zestawienie: I. Powiat polityczny Bielsko (bez miasta).

1	Powiat sądowy Bielsko	23.436 + 47·9	25.753 + 34·6	28·400 + 22·0	34.654	23.237 67·1	10.584 30·5	781 2·3	52 0·1	34.654 100·0	204·9718 69·3867	169	26.358 76·1	667 1·9	7.629 22 0	1
2	„ „ Skoczów	30.035 + 10·3	30.944 + 7·0	32.418 + 2·2	33.127	16.813 50·7	15.738 47·6	549 1·7	27 0·0	33.127 100·0	408·3597 182·1777	84	24.540 74·1	1.350 4·1	7.237 21·8	2
3	„ „ Strumień	13.862 + 8·6	14·642 + 2·8	14.775 + 1·9	15.054	12.406 82·4	2.438 16·2	203 1·4	7 0·0	15·054 100·0	144·7984 68·4751	104	11.536 76·7	352 2·3	3.166 21·0	3
I.	Powiat polityczny razem Bielsko	67.333 + 23·0	71.399 + 16·1	75.593 + 9·6	82.835	52.456 63·3	28.760 34·7	1.533 1·9	86 0·1	82.835 100·0	758·1299 320·0395	109	62.434 75·4	2.369 2·8	18.032 21·8	I.

Zestawienie: I. Powiat polityczny Bielsko wraz z miastem Bielskiem.

	Bielsko (miasto)	13.060 + 30·1	14·573 + 23·8	16.597 + 11·5	18.568	10.378 55 8	4.955 26·7	3.024 16·3	211 1·2	18.568 100·0	4·9682 0·0840	3.737	15.970 86·0	312 1·7	2.286 12·3	
	Powiat pol. Bielsko wraz z miastem	80.393 + 26·2	85.972 + 18·0	92.190 + 9·8	101.403	62.834 62·0	33.715 33·2	4.557 4·5	297 0·3	101.403 100·0	763·0981 320·1235	3.846	78.404 77·3	2.681 2·6	20.318 20·1	

Liczba porządkowa	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Górne liczby: Ludność obecna w d. 31. grudnia danego roku. Dolne liczby: Procentowy przyrost (+) lub spadek (—) ludności w porównaniu ludności obecnej danego roku spisowego z rokiem 1910.				Górne liczby: Ludność obecna według wyznania w dniu 31. grudnia 1910. Dolne liczby: Ludność obecna według wyznania w procentach.					Górne liczby: Powierzchnia gm. w km.² wraz z większą wł. Dolne liczby: Powierzchnia w. wł. w km.²	Na 1 km.² przypada ludności obecnej z 31 grudnia 1910. roku.	Analfabetyzm w liczbach i proc. 31. grud. 1910.			Liczba porządkowa
													Liczba umiejących		nieumiejących ani czytać ani pisać wraz z dziećmi	
		1880	1890	1900	1910	katol.	ewang.	izrael.	inni	razem			czytać i pisać	tylko czytać		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
	II. Powiat polityczny Cieszyn. — 4. Powiat sądowy Cieszyn.															
1	Bażanowice	361 + 44·6	398 + 31·1	488 + 7·0	522	135 25·8	381 73·0	6 1·2	— —	522 100·0	3·8170 1·1905	137	408 78·2	13 2·5	101 19·3	1
2	Błędowice dolne	1.986 + 28·3	1.978 + 28·8	2.191 + 16·3	2.548	329 12·9	2.173 85·2	26 1·2	20 0·7	2·548 100·0	10·8039 3·4897	236	1.914 75·1	44 1·7	590 23·2	2
3	Bobrek	1.109 +154·3	1.130 +149·0	1.850 + 52·4	2.820	1.724 61·2	1.073 38·0	17 0·6	6 0·2	2.820 100·0	7·6813 1·0416	367	2.139 75·8	64 2·3	617 21·9	3
4	Brzezówka	300 + 17·0	298 + 17·8	340 + 3·2	351	253 72·1	98 27·9	— —	— —	351 100·0	4·6009 —	76	286 81·5	8 2·3	57 16·2	4
5	Cierlicko dolne	454 + 35·9	393 + 57·0	437 + 41·2	617	278 45·1	339 54·9	— —	— —	617 100·0	4·7079 0·2697	131	469 76·0	32 5·2	116 18·8	5
6	Cierlicko górne	1.452 — 4·3	1.449 — 4·1	1.383 — 0·5	1.390	925 66·5	464 35·5	— —	1 0·0	1.390 100·0	11·9614 4·9540	116	1.105 79·5	45 3·2	240 17·3	6
7	Cieszyn	13.004 + 72·9	15.220 + 47·7	18.581 + 21.0	22.489	15.138 67·3	5.174 23·0	2.112 9·4	65 0·3	22.489 100·0	6·6995 1·0646	3·357	19.265 85·6	450 2·0	2.774 12·4	7
8	Datynie dolne	462 + 26·8	514 + 14·0	544 + 7·7	586	84 14·3	502 85·7	— —	— —	586 100·0	2·1769 —	269	442 75·4	9 1·5	135 23·1	8
9	Dobracice	908 + 5·1	815 + 17·0	774 + 23·2	954	857 89·7	85 8·9	— —	12 1·4	954 100·0	6·0390 —	158	766 80·3	39 4·9	149 14·8	9
10	Domasłowice dolne	955 + 11·1	875 + 21·2	869 + 22·9	1.061	1.001 94·3	53 5·0	7 0·7	— —	1.061 100·0	8·0155 1·9883	132	787 74·2	42 3·9	232 21·9	10
11	Domasłowice górne	798 — 1·1	810 — 2·6	778 + 1·4	789	778 98·6	10 1·3	1 0·1	— —	789 100·0	5·2001 1·8809	152	631 80·0	29 3·7	129 16·3	11
12	Dzięgielów	501 + 1·0	477 + 6·1	499 + 1·4	506	143 28·3	363 71·7	— —	— —	506 100·0	8·1713 4·6549	62	359 71·0	38 7·5	109 21·5	12
13	Gnojnik	599 — 5·0	559 + 1·8	532 + 6·9	569	236 41·5	324 57·0	9 1·5	— —	569 100·0	6·3663 3·1167	89	450 79·0	19 3·3	100 17·7	13
14	Grodziszcze	843 — 6·9	753 + 4·2	731 + 7·4	785	370 47·1	398 50·7	8 1·0	9 1·2	785 100·0	8·6219 3·6255	91	638 81·3	6 0·8	141 17·9	14

Liczba porządkowa	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Górne liczby: Ludność obecna w d. 31. grudnia danego roku. Dolne liczby: Procentowy przyrost (+) lub spadek (—) ludności w porównaniu ludności obecnej danego roku spisowego z rokiem 1910.				Górne liczby: Ludność obecna według wyznania w dniu 31. grudnia 1910. Dolne liczby: Ludność obecna według wyznania w procentach.					Górne liczby: Powierzchnia gm. w km.² wraz z większą wł. Dolne liczby: Powierzchnia w. wł. w km.²	Na 1 km.² przypada ludności obecnej z 31 grudnia 1910 roku.	Analfabetyzm w liczbach i proc. 31. grud. 1910			Liczba porządkowa
													Liczby umiejących		nieumiejących ani czytać ani pisać wraz z dziećmi	
		1880	1890	1900	1910	katol.	ewang.	izrael.	inni	razem			czytać i pisać	tylko czytać		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
15	Gumna	330 — 5·4	286 + 9·1	286 + 9·1	312	129 41·3	175 56·1	8 2·6	— —	312 100·0	4·0909 0·3988	76	249 80·0	6 1·9	57 18·1	15
16	Guty	812 + 2·5	842 — 1·2	817 + 1·8	832	65 7·8	754 90·6	— —	13 1·6	832 100·0	9·4688 2·2619	88	674 81·0	6 0·7	152 18·3	16
17	Hażlach	1.248 + 7·5	1.312 + 2·3	1.282 + 4·7	1.342	840 62·6	494 36·8	8 0·6	— —	1.342 100·0	12·3318 4·6903	108	1.033 77·0	38 2·8	271 20·2	17
18	Kocobędz	975 + 20·3	1.014 + 15·7	1.016 + 15·4	1.173	548 46·8	617 52·6	5 0·4	3 0·2	1.173 100·0	9·9742 4·6103	118	924 78·8	31 2·6	218 18·6	18
19	Kojkowice	249 + 10·0	247 + 10·9	284 — 3·5	274	57 20·8	216 78·8	-- —	1 0·4	274 100·0	1·8751 0·3734	146	210 76·6	12 4·4	52 19·0	19
20	Końska	1.590 + 47·5	1.817 + 29·1	2·107 + 11·3	2.346	1.014 43·2	1.302 55·6	21 0·9	9 0·3	2.346 100·0	9·8762 5·5209	237	1.813 77·3	58 2·4	475 20·3	20
21	Krasna	483 + 0·8	488 — 0·2	455 + 7·0	487	320 65·7	162 33·3	5 1·0	— —	487 100·0	6·5120 2·8077	75	346 71·2	27 5·5	114 23·3	21
22	Leszna dolna	1·026 + 59·0	1.319 + 23·7	1.649 — 1·0	1.632	808 49·5	806 49·4	18 1·1	— —	1.632 100·0	4·8152 2·0429	339	1.293 79·2	35 2·1	304 18·7	22
23	Leszna górna	744 + 16·9	740 + 17·6	807 + 7·8	870	301 34·6	564 64·8	5 0·6	— —	870 100·0	12·2714 3·2162	71	681 78·3	15 1·7	174 20·0	23
24	Ligotka kameralna	1·164 — 10·8	1.129 — 8·1	1.020 + 1·8	1.038	116 11·2	916 88·2	3 0·3	3 0·3	1.038 100·0	19·8797 7·6028	52	830 80·0	24 2·3	184 17·7	24
25	Mistrzowice	675 — 1·5	656 + 1·4	640 + 3·9	665	213 32·0	445 67·0	— —	7 1·0	665 100·0	6·1884 1·1865	107	541 81·4	9 1·3	115 17·3	25
26	Mnisztwo v. Mnichy	260 + 62·3	291 + 45·0	315 + 34·0	422	248 58·8	174 41·2	— —	— —	422 100·0	1·8475 —	228	310 73·5	17 4·0	95 22·5	26
27	Mosty	811 + 49·1	780 + 55·0	959 + 26·1	1.209	646 53·4	557 46·1	5 0·5	1 0·0	1.209 100·0	6·1985 1·7923	195	892 78·8	41 3·4	276 22·8	27
28	Niebory	781 + 23·3	844 + 14·1	859 + 12·1	963	231 24·0	730 75·8	2 0·2	— —	963 100·0	6·4548 1·3431	149	667 69·3	58 6·0	238 24·7	28
29	Ogrodzona	468 — 1·7	402 + 14·4	417 + 10·3	460	266 57·9	180 39·2	14 2·9	— —	460 100·0	6·9067 1·8336	67	349 76·0	15 3·3	96 20·7	29

Liczba porządkowa	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Górne liczby: Ludność obecna w d. 31. grudnia danego roku. Dolne liczby: Procentowy przyrost (+) lub spadek (—) ludności w porównaniu ludności obecnej danego roku spisowego z rokiem 1910.				Górne liczby: Ludność obecna według wyznania w dniu 31. grudnia 1910. Dolne liczby: Ludność obecna według wyznania w procentach.					Górne liczby: Powierzchnia gm. w km.² wraz z większą wł. Dolne liczby: Powierzchnia w. wł. w km.²	Na 1 km.² przypada ludności obecnej z 31 grudnia 1910 roku.	Analfabetyzm w liczbach i proc. 31. grud. 1910			Liczba porządkowa
		1880	1890	1900	1910	katol.	ewang.	izrael.	inni	razem			Liczby umiejących: czytać i pisać	Liczby umiejących: tylko czytać	nieumiejących ani czytać ani pisać wraz z dziećmi	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
30	Pastwisko	880 + 91·0	1.009 + 66·5	1.369 + 22·7	1.680	1.266 75·4	393 22·4	21 2·2	— —	1.680 100·0	5·6424 1·0040	298	1.238 73·6	96 5·7	346 20·7	30
31	Pogwizdów	546 + 43·0	562 + 38·9	654 + 19·4	781	596 76·4	174 22·0	11 1·6	— —	781 100·0	6·4937 3·9648	120	617 79·0	14 1·8	150 19·2	31
32	Puńców	1.009 + 42·1	1.085 + 32·2	1.238 + 15·8	1.434	627 43·7	807 56·3	— —	— —	1.434 100·0	12·6589 —	113	1.139 79·4	43 3·0	252 17·6	32
33	Ropica	1.158 + 11·3	1.202 + 7·2	1.240 + 3·9	1.289	683 53·0	606 47·0	— —	— —	1.289 100·0	10·0291 3·4983	128	1.113 86·5	2 0·1	174 13·4	33
34	Rzeka	524 — 1·7	476 + 8·2	488 + 5·5	515	35 6·8	477 92·6	- —	3 0·6	515 100·0	13·4915 1·2007	38	407 79·0	12 2·3	96 18·7	34
35	Sibica	1.065 + 124·0	1.428 + 67·1	2.076 + 14·9	2.386	1.455 61·0	893 37·4	35 1·5	3 0·1	2.386 100·0	4·3040 0·4478	554	1.926 80·8	10 0·4	450 18·8	35
36	Stanisłowice	467 — 10·1	446 — 5·8	381 + 10·2	420	278 66·2	138 32·9	4 0·9	— —	420 100·0	3·9701 1·9912	106	342 81·5	7 1·7	71 16·8	36
37	Szobiszowice	949 — 9·1	936 — 7·8	918 — 6·0	863	817 94·6	46 5·4	— —	— —	863 100·0	7·4429 3·1793	116	669 77·5	20 2·3	174 20·2	37
38	Szumbark	744 + 85·5	897 + 53·8	1.103 + 25·1	1.380	661 47·9	695 50·4	22 1·6	2 0·1	1.380 100·0	4·9879 2·5248	277	1·091 79·1	— —	289 20·9	38
39	Śmiłowice	684 — 4·8	645 + 0·9	628 + 3·7	651	94 14·4	544 83·5	9 1·4	4 0·7	651 100·0	7·8900 0·2611	82	516 79·3	10 1·5	125 19·2	39
40	Toszonowice dolne	856 — 7·2	754 + 5·3	731 + 8·6	794	604 76·1	190 23·9	— —	— —	794 100·0	6·7347 3·1795	118	578 72·8	33 4·2	183 23·0	40
41	Toszonowice górne	460 + 2·6	378 + 24·9	316 + 49·4	472	353 74·8	119 25·2	— —	— —	472 100·0	5·2892 2·1018	89	361 76·5	14 2·9	97 20·6	41
42	Trzanowice	902 — 3·0	883 — 1·0	852 + 2·7	875	395 45·2	472 53·9	6 0·7	2 0·2	875 100·0	8·6127 3·2016	101	712 81·4	48 5·4	115 13·2	42
43	Trzycierz	582 + 5·5	602 + 2·0	594 + 3·4	614	336 54·7	267 43·5	11 1·8	— —	614 100·0	6·1702 2·7012	99	446 72·6	18 2·9	150 24·5	43
44	Trzyniec	1.792 + 114·8	2.291 + 68·0	3.214 + 19·7	3.849	2.432 63·2	1.328 34·5	76 1·9	13 0·4	3.849 100·0	5·5570 1·3921	693	3.128 81·3	20 0·5	701 18·2	44

Liczba porządkowa	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Górne liczby: Ludność obecna w d. 31 grudnia danego roku. Dolne liczby: Procentowy przyrost (+) lub spadek (—) ludności w porównaniu ludności obecnej danego roku spisowego z rokiem 1910.				Górne liczby: Ludność obecna według wyznania w dniu 31. grudnia 1910. Dolne liczby: Ludność obecna według wyznania w procentach.					Górne liczby: Powierzchnia gm. w km.² wraz z większą wł. Dolne liczby: Powierzchnia w. wł. w km.²	Na 1 km.² przypada ludności obecnej z 31 grudnia 1910. roku.	Analfabetyzm w liczbach i proc. 31. grud. 1910.			Liczba porządkowa
													Liczba umiejących		nieumiejących ani czytać ani pisać wraz z dziećmi	
		1880	1890	1900	1910	katol.	ewang.	izrael.	inni	razem			czytać i pisać	tylko czytać		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
45	Wielopole	327 — 6·4	306 0·0	295 + 3·7	306	36 11·8	270 88·2	— —	— —	306 100·0	2·9820 0·1703	103	233 76·1	16 5·2	57 18·7	45
46	Zamarsk	845 + 1·5	827 + 3·7	796 + 7·8	858	473 55·1	378 44·1	7 0·8	— —	858 100·0	8·6316 3·2156	99	648 75·6	23 2·7	187 21·7	46
47	Żuków dolny	692 + 68·3	832 + 40·0	938 + 24·2	1.165	336 28·9	824 70·7	5 0·4	— —	1.165 100·0	5·3303 0·0984	219	895 76·8	29 2·5	241 20·7	47
48	Żuków górny	886 — 3·0	875 — 1·8	836 + 2·7	859	322 37·5	533 62·0	3 0·4	1 0·1	859 100·0	6·5116 0·0023	132	685 79·7	14 1·6	160 18·7	48
49	Żywocice	383 + 58·2	393 + 54·2	467 + 29·8	606	262 43·3	336 55·5	8 1·2	—	606 100·0	2·9049 0·9335	209	420 69·3	12 2·0	174 28·7	49
	Razem . .	51.099 + 40·5	54.663 + 31·4	62.044 + 15·7	71.809	40.114 55·9	29.019 40·4	2.498 3·5	178 0·2	71.809 100·0	349·1888 101·6662	206	57.635 80·3	1.671 2·3	12.503 17·4	

5. Powiat sądowy Jabłonków.

1	Boconowice	282 + 17·0	295 + 11·9	355 — 7·0	330	265 80·3	65 19·7	— —	— —	330 100·0	3·8796 1·1434	85	252 76·4	5 1·5	73 22·1	1
2	Bukowiec	844 + 26·9	963 + 11·2	1.020 + 5·0	1.071	993 92·7	78 7·3	— —	— —	1.071 100·0	19·0304 7·6976	56	774 72·3	29 2·7	268 25·0	2
3	Bystrzyca	1.933 + 26·3	2.009 + 21·5	2.243 + 8·9	2.442	266 10·9	2.155 88·2	20 0·9	1 0·0	2.442 100·0	16·0703 1·7672	152	1.805 73·9	110 4·5	527 21·6	3
4	Gródek	798 + 11·0	797 + 11·2	882 + 0·5	886	221 24·9	663 74·9	2 0·2	— —	886 100·0	9·8270 2·9845	90	594 67·1	57 6·4	235 26·5	4
5	Istebna	2.112 + 6·3	2.203 + 2·0	2.212 + 1·5	2.245	2.106 93·9	132 5·9	6 0·2	1 0·0	2.245 100·0	48·2854 29·4555	47	1.669 74·4	63 2·8	513 22·8	5
6	Jabłonków	3.371 + 18·1	3.478 + 13·3	3.521 + 13·1	3.982	3.524 88·5	366 9·2	90 2·3	2 0·0	3.982 100·0	12·6148 0·1531	316	3.021 76·0	153 3·8	808 20·2	6
7	Jaworzynka	1.369 + 19·9	1.342 + 22·3	1.505 + 9·1	1.642	1.623 98·9	19 1·1	— —	— —	1.642 100·0	23·1493 9·4620	71	1.148 70·0	53 3·2	441 26·8	7
8	Karpentna	468 + 11·3	512 + 1·7	498 + 4·6	521	10 1·9	511 98·1	— —	— —	521 100·0	5·1510 1·5465	101	383 73·6	35 6·7	103 19·7	8

Liczba porządkowa	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Górne liczby: Ludność obecna w d. 31. grudnia danego roku. Dolne liczby: Procentowy przyrost (+) lub spadek (—) ludności w porównaniu ludności obecnej danego roku spisowego z rokiem 1910.				Górne liczby: Ludność obecna według wyznania w dniu 31. grudnia 1910. Dolne liczby: Ludność obecna według wyznania w procentach.					Górne liczby: Powierzchnia gm. w km.² wraz z większą wł. Dolne liczby: Powierzchnia w wł. w km.²	Na 1 km.² przypada ludności obecnej z 31 grudnia 1910. roku.	Analfabetyzm w liczbach i proc. 31. grud. 1910.			Liczba porządkowa
		1880	1890	1900	1910	katol.	ewang.	izrael.	inni	razem			Liczba umiejących czytać i pisać	Liczba umiejących tylko czytać	nieumiejących ani czytać ani pisać wraz z dziećmi	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
9	Koniaków	857 + 30·7	899 + 24·6	1.069 + 4·8	1.120	995 88·7	125 11·3	— —	— —	1.120 100·0	10·8819 3·1379	103	882 78·7	14 1·3	224 20·0	9
10	Koszarzyska	480 — 1·9	487 — 3·3	470 + 0·2	471	61 12·9	410 87·1	— —	— —	471 100·0	17·1929 11·4037	27	333 70·7	29 6·3	109 23·0	10
11	Łomna dolna	1.319 + 16·4	857 + 6·4	863 + 5·7	912	752 82·5	158 17·3	2 0·2	— —	912 100·0	27·0347 17·4556	34	600 65·8	72 7·9	240 26·3	11
12	Łomna górna	wraz z Łomną dolną	524 + 19·1	623 + 0·2	624	596 95·5	28 4·5	— —	— —	624 100·0	24.6643 20.2721	25	454 72·8	29 4·7	141 22·5	12
13	Łyżbice	1.013 + 23·5	1.113 + 21·4	1.374 — 8·9	1.251	271 21·6	980 78·4	— —	— —	1.251 100·0	4·6172 0·5098	271	992 79·2	15 1·2	244 19·6	13
14	Milików	676 — 14·0	725 + 6·3	782 — 1·4	771	292 37·9	479 62·1	— —	— —	771 100·0	9·1717 0·1072	84	567 73·6	32 4·2	172 22·2	14
15	Mosty	1.959 + 18·3	1.941 + 19·4	2.193 + 5·7	2.318	2.287 98·6	25 1·1	6 0·3	— —	2.318 100·0	33·9536 17·0428	68	1.707 73·7	71 3·1	540 23·2	15
16	Nawsie	1.412 + 59·3	1.629 + 38·1	1.917 + 17·3	2.249	783 34·8	1.449 64·4	17 0·8	— —	2.249 100·0	19·6462 4·1840	114	1.665 74·0	71 3·2	513 22·8	16
17	Nydek	1.567 + 11·5	1.643 + 6·3	1.705 + 2·5	1.747	86 4·9	1.635 93·6	7 0·4	19 1·1	1.747 100·0	26·1625 12·5228	67	1.367 78·2	3 0·1	377 21·7	17
18	Oldrzychowice	1.574 + 27·6	1.713 + 17·3	1.868 + 7·5	2.009	225 11·3	1.765 87·8	19 0·9	— —	2.009 100·0	15·2321 4·4625	132	1·442 71·8	77 3·8	490 24·4	18
19	Piosek	884 + 19·3	989 + 6·7	1.003 + 5·2	1.055	627 59·5	428 40·5	— —	— —	1.055 100·0	15·4574 6·2322	68	784 74·4	56 5·3	215 20·3	19
20	Tyra	506 + 0·8	503 + 1·4	511 — 1·2	510	39 7·7	465 91·3	6 1·0	— —	510 100·0	17·8630 13·6496	28	409 80·3	17 3·3	84 16·4	20
21	Wędrynia	1.989 + 30·1	2.116 + 23·3	2.373 + 9·0	2.587	788 30·5	1·783 69·0	16 0·5	— —	2.587 100·0	21·3076 9·6165	121	1.867 72·3	78 3·0	642 24·7	21
	Razem	25.413 + 21·0	26.738 + 15·0	28.987 + 6·0	30.743	16.810 54·7	13.719 44·6	191 0·6	23 0·1	30.743 100·0	381·1929 174·8064	81	22.715 73·9	1·069 3·5	6.959 22·6	

Liczba porządkowa	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Górne liczby: Ludność obecna w d. 31. grudnia danego roku. Dolne liczby: Procentowy przyrost (+) lub spadek (—) ludności w porównaniu ludności obecnej danego roku spisowego z rokiem 1910.				Górne liczby: Ludność obecna według wyznania w dniu 31. grudnia 1910. Dolne liczby: Ludność obecna według wyznania w procentach.					Górne liczby: Powierzchnia gm. w km.² wraz z większą wł. Dolne liczby: Powierzchnia w. wł. w km.²	Na 1 km.² przypada ludności obecnej z 31 grudnia 1910. roku.	Analfabetyzm w liczbach i proc. 31. grud. 1910. Liczba umiejących			Liczba porządkowa
		1880	1890	1900	1910	katol.	ewang.	izrael.	inni	razem			czytać i pisać	tylko czytać	nieumiejących ani czytać ani pisać wraz z dziećmi	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
	Zestawienie: II. Powiat polityczny Cieszyn.															
1	Powiat sądowy Cieszyn	51.099 40·5	54.663 31·4	62.044 15·7	71.809	40.114 55·9	29.019 40·4	2.498 3·5	178 0·2	71.809 100·0	349·1888 101·6662	206	57.635 80·3	1.671 2·3	12.503 17·4	1
2	Powiat sądowy Jabłonków	25.413 21·0	26.738 15·0	28.987 4·0	30.743	16.810 54·7	13.719 44·6	191 0·6	23 0·1	30.743 100·0	381·1929 174·8064	81	22.715 73·9	1.069 3·5	6.959 22·6	2
II.	Powiat polityczny Cieszyn razem .	76.512 34·0	81.401 26·0	91.031 12·7	102.552	56.924 55.5	42.738 41·7	2.689 2·6	201 0·2	102.552 100·0	730·3817 276·4726	140	80.350 78·5	2 740 2·6	19.462 18·9	II.
	III. Powiat polityczny Frydek. — 6. Powiat sądowy Frydek (bez miasta).															
1	Bartowice	1.350 + 52·7	1.541 + 33·8	1.924 + 7·2	2.062	1.936 93·9	117 5·7	8 0·4	1 0·0	2.062 100·0	8·6231 3·5980	239	1.613 78·2	40 1·9	409 19·9	1
2	Baszka	1.248 + 5·3	1.251 + 5·0	1.333 — 1·4	1.314	1.282 97·6	30 2·3	2 0·1	— —	1.314 100·0	5.3319 0·4798	246	1.078 82·0	4 0·3	232 17·7	2
3	Błędowice górne	530 — 1·1	534 — 1·9	532 — 1·5	524	489 93·3	35 6·7	— —	— —	524 100·0	4·1589 1·6728	126	434 82·8	21 4·0	69 13·2	3
4	Błędowice średnie	759 + 9·2	737 + 12·5	807 + 2·7	829	626 75·5	203 24·5	— —	— —	829 100·0	4·8374 0·6339	171	652 78·7	7 0·8	170 20·5	4
5	Bruszowice	1.105 — 6·0	1.068 — 2·7	1.063 — 2·2	1.039	1.034 99·5	5 0·5	— —	— —	1.039 100·0	15·9522 1·0185	65	816 78·5	42 4·0	181 17·5	5
6	Datynie górne	655 + 47·9	786 + 23·3	846 + 14·5	969	840 86·7	127 13·1	— —	2 0·2	969 100·0	3·9062 1·1883	248	785 81·0	— —	184 19·0	6
7	Dobra	1.829 + 13·1	1.783 + 16·0	1.892 + 9·3	2.069	2.001 96·7	53 2·6	15 0·7	— —	2.069 100·0	8·8125 1·9008	235	1.634 79·0	27 1·3	408 19·7	7
8	Hamry stare	2.509 — 6·8	2.594 — 9·8	2.369 — 1·3	2.339	2.029 86·8	294 12·6	16 0·6	— —	2.339 100·0	66·4887 54·6784	35	1.704 72·9	121 5·2	514 21·9	8
9	Janowiec	1.914 — 2·4	1.819 + 2·7	1·907 — 2·0	1.868	1.785 95·6	83 4·4	— —	— —	1.868 100·0	13·1320 0·0677	143	1.374 73·6	109 5·8	385 20·6	9
10	Kaniowice	221 + 8·6	216 + 11·1	218 + 10·1	240	240 100·0	— —	— —	— —	240 100·0	2·5927 0·6684	93	189 78·8	2 0·8	49 20·4	10

Liczba porządkowa	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Górne liczby: Ludność obecna w d. 31. grudnia danego roku. Dolne liczby; Procentowy przyrost (+) lub spadek (—) ludności w porównaniu ludności obecnej danego roku spisowego z rokiem 1910.				Górne liczby: Ludność obecna według wyznania w dniu 31. grudnia 1910. Dolne liczby: Ludność obecna według wyznania w procentach.					Górne liczby: Powierzchnia gm. w km.² wraz z większą wł. Dolne liczby: Powierzchnia w. wł. w km.²	Na 1 km.² przypada ludności obecnej z 31 grudnia 1910. roku.	Analfabetyzm w liczbach i proc. 31. grud. 1910. Liczba umiejących			Liczba porządkowa
		1880	1890	1900	1910	katol.	ewang.	izrael.	inni	razem			czytać i pisać	tylko czytać	nieumiejących ani czytać ani pisać wraz z dziećmi	
1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
11	Kończyce wielkie	1.286 + 91·3	1.627 + 51·2	2.462 — 0·1	2.460	2.349 95·5	89 3·6	21 0·9	1 0·0	2.460 100·0	8·0974 3·9513	304	1.893 76·9	15 0·6	552 22·5	11
12	Krasna	1.882 — 20·3	1.805 — 16·9	1.622 — 7·5	1.500	1.484 99·0	16 1·0	— —	— —	1.500 100·0	44·1225 31·0781	34	1.031 68·7	94 6·3	375 25·0	12
13	Leskowiec	1.000 + 59·0	1.348 + 18·6	1.755 — 8·9	1.599	1.509 94·3	90 5·7	— —	— —	1.599 100·0	7·2267 0·9082	221	1.253 78·3	51 3·2	295 18·5	13
14	Ligota dolna	436 — 7·1	413 — 1·9	420 — 3·6	405	405 100·0	— —	— —	— —	405 100·0	3·7880 —	107	321 79·3	14 3·5	70 17·2	14
15	Ligota górna	1.304 — 12·2	1.216 — 5·8	1.203 — 4·8	1.145	1.131 98·7	14 1·3	— —	— —	1.145 100·0	11·4802 2·7663	100	826 72·1	57 4·9	262 23·0	15
16	Łubno	787 + 10·9	797 + 9·5	813 + 7·4	873	829 95·0	44 5·0	— —	— —	873 100·0	8·0488 0·0341	109	678 77·6	29 3.3	166 19·1	16
17	Malenowice	660 + 4·5	632 + 9·2	654 + 5·5	690	623 90·3	67 9·7	— —	— —	690 100·0	12·6344 6·0478	55	508 73·6	27 3·9	155 22·5	17
18	Morawka	4.558 — 21·1	4.348 — 17·3	3.839 — 6·3	3.597	3.562 99·2	29 0·7	6 0·1	— —	3.597 100·0	87·3287 60·8034	41	2.301 64·1	385 10·7	911 25·2	18
19	Noszowice	707 + 15·7	745 + 9·8	793 + 3·1	818	811 99·2	7 0·8	— —	— —	818 100·0	6·4711 0·7343	126	623 76·2	36 4·4	159 19·4	19
20	Nowa wieś	580 + 13·1	585 + 12·1	632 + 3·8	656	639 97·4	15 2·3	2 0·3	— —	656 100·0	4·8829 2·2803	134	542 82·6	7 1·0	107 16·4	20
21	Październerna	594 + 10·1	566 + 15·5	594 + 10·1	654	650 99·4	4 0·6	— —	— —	654 100·0	6·3171 0·6256	104	481 73·7	33 5·5	140 20·8	21
22	Prażma	548 — 14·0	546 — 13·7	530 — 11·1	471	464 98·5	2 0·4	5 1·1	— —	471 100·0	3·5508 2·0712	133	327 69·5	37 7·9	107 22·6	22
23	Przno	386 + 30·6	380 + 32·6	439 + 14·8	504	498 98·8	6 1·2	— —	— —	504 100·0	3·0946 0·0008	163	394 78·2	19 3·8	91 18·0	23
24	Racimów	1.092 +115·1	1.450 + 62·0	2.105 + 11·6	2.349	2.272 96·6	49 2·2	19 0·8	9 0·4	2.349 100·0	9·0112 1·4493	261	1.804 76·8	43 1·8	502 21·4	24
25	Raszkowice	1.304 — 7·5	1.246 — 3·2	1.184 + 1·8	1.206	1.193 99·0	9 0·7	4 0·3	— —	1.206 100·0	8·6247 0·2411	140	877 72·7	67 5·6	262 21·7	25

Liczba porządkowa	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Górne liczby: Ludność obecna w d. 31. grudnia danego roku. Dolne liczby: Procentowy przyrost (+) lub spadek (—) ludności w porównaniu ludności obecnej danego roku spisowego z rokiem 1910.				Górne liczby: Ludność obecna według wyznania w dniu 31. grudnia 1910. Dolne liczby: Ludność obecna według wyznania w procentach.					Górne liczby: Powierzchnia gm. w km.² wraz z większą wł. Dolne liczby: Powierzchnia w. wł. w km.²	Na 1 km.² przypada ludności obecnej z 31 grudnia 1910. roku.	Analfabetyzm w liczbach i proc. 31. grud. 1910.			Liczba porządkowa
													Liczba umiejących			
		1880	1890	1900	1910	katol.	ewang.	izrael.	inni	razem			czytać i pisać	tylko czytać	nieumiejących ani czytać ani pisać wraz z dziećmi	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
26	Rzepiszcze	945 + 18·8	1.022 + 9·9	1.067 + 5·2	1.123	1.090 97·1	28 2·5	5 0·4	— —	1.123 100·0	7·3103 3·9249	154	889 79·2	24 2·1	210 18·7	26
27	Siedliszcze	988 + 29·9	1.007 + 27·5	1.096 + 17·1	1.284	1.250 97·2	34 2·8	— —	— —	1.284 100·0	9·8877 2·9935	130	995 77·4	32 2·5	257 20·1	27
28	Skalica	1.192 + 9·0	1.153 + 12·7	1.253 + 3·7	1.299	1.231 94·8	68 5·2	— —	— —	1.299 100·0	9·8179 1·8096	131	1.011 77·9	45 3·4	243 18·7	28
29	Stare miasto	1.033 + 87·8	1.329 + 46·0	1·726 + 12·4	1.940	1.886 97·2	47 2·4	7 0·4	— —	1.940 100·0	5·0748 0·0829	383	1.512 78·0	47 2·4	381 19·6	29
30	Szonów	2.178 + 58·0	2.407 + 42·9	2.970 + 15·8	3.441	2.883 83·8	539 15·7	18 0·5	1 0·0	3.441 100·0	17·5450 8·8232	197	2.597 75·5	82 2·3	762 22·2	30
31	Więcłowice	1.052 + 18·8	1.128 + 10·8	1.223 + 2·2	1.250	1.182 94·5	68 5·5	— —	— —	1.250 100·0	5·6643 2·7274	221	968 77·5	60 4·8	222 17·7	31
32	Wojkowice	473 — 9·7	389 + 9·8	398 + 7·3	427	372 87·0	40 9·4	15 3·6	— —	427 100·0	4·8797 0·5342	87	382 89·5	21 5·0	24 5·5	32
33	Żermanice	293 — 10·9	320 — 18·4	312 — 16·3	261	257 98·5	4 1·5	— —	— —	261 100·0	3·4292 —	59	221 84·7	8 3·0	32 12·3	33
	Razem . .	37·398 + 15·5	38.788 + 11·4	41.981 + 2·9	43.205	40.832 94·5	2.216 5·1	143 0·3	14 0·1	43.205 100·0	422·1236 199·7939	102	32.713 75·7	1.606 3·7	8.886 20·6	
	b) Frydek, miasto z własnym statutem.															
1	Frydek	5.912 + 67·1	7.374 + 34·0	9.037 + 9·7	9.879	9.199 93·1	353 3·6	318 3·2	9 0·1	9.879 100·0	10·2236 1·3735	967	8.053 81·5	256 2·6	1.570 15·9	1
	7. Powiat sądowy Ostrawa polska.															
1	Gruszów	1.888 + 319·6	2.543 + 211·5	4.517 + 75·4	7.922	7.502 94·7	182 2·3	197 2·5	41 0·5	7.922 100·0	3·8980 1·9213	2.031	5.792 73·0	103 1·4	2.027 25·6	1
2	Hermanice	1.025 + 263·6	1.423 + 161·3	2.514 + 48·2	3.727	3.600 96·6	105 2·8	21 0·6	1 0·0	3.727 100·0	6·8940 4·2293	540	2.512 67·5	119 3·2	1.096 29·3	2

Liczba porządkowa	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Górne liczby: Ludność obecna w d. 31. grudnia danego roku. Dolne liczby: Procentowy przyrost (+) lub spadek (—) ludności w porównaniu ludności obecnej danego roku spisowego z rokiem 1910.				Górne liczby: Ludność obecna według wyznania w dniu 31. grudnia 1910. Dolne liczby: Ludność obecna według wyznania w procentach.					Górne liczby: Powierzchnia gm. w km.² wraz z większą wł. Dolne liczby: Powierzchnia w. wł. w km.²	Na 1 km.² przypada ludności obecnej z 31 grudnia 1910. roku.	Analfabetyzm w liczbach i proc. 31. grud. 1910. Liczba umiejących			Liczba porządkowa
		1880	1890	1900	1910	katol.	ewang.	izrael.	inni	razem			czytać i pisać	tylko czytać	nieumiejących ani czytać ani pisać wraz z dziećmi	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
3	Kończyce małe	755 + 510·2	1.131 + 307·3	3.380 + 36·3	4.607	4.352 94·4	215 4·7	30 0·7	10 0·2	4.607 100·0	4·0901 1·4450	1.126	3.156 68·4	58 1·3	1.393 30·3	3
4	Michałkowice	1.587 + 329·7	2.889 + 136·0	6.181 + 10·7	6.818	6.560 96·2	142 2·1	108 1·6	8 0·1	6.818 100·0	2·6088 0·1033	2·614	4.586 67·2	105 1·5	2.127 31·3	4
5	Muglinów	640 + 313·6	836 + 216·6	1 550 + 70·8	2.647	2.551 96·3	45 1·7	40 1·5	11 0·5	2.647 100·0	2·1544 0·6999	1·228	1.908 72·1	23 0·9	716 27·0	5
6	Ostrawa polska	9.049 + 153·0	13.176 + 73·8	18.805 + 21·7	22.892	21.604 94·3	933 4·1	290 1·3	65 0·3	22.892 100·0	14·0528 9·9469	1.629	17.049 74·5	475 2·1	5 368 23·4	6
7	Radwanice	1.755 + 306·8	2.337 + 205·5	4.885 + 46·1	7.139	6.595 92·4	388 5·4	113 1·6	43 0·6	7.139 100·0	5·8945 1·2681	1.212	5.026 70·5	75 1·1	2.038 28·4	7
	Razem . .	16.699 + 233·9	24.335 + 129·1	41.832 + 33·6	55.752	52.764 94·7	2.010 3·6	799 1·4	179 0·3	55.752 100·0	39·5926 19·6137	1.408	40.029 71·8	958 1·7	14.765 26·5	

Zestawienie: III. Powiat polityczny Frydek (bez miasta).

1	Powiat sądowy Frydek	37.398 + 15·5	38.788 + 11·4	41.981 + 2·9	43.205	40.832 94·5	2.216 5·1	143 0·3	14 0·1	43.205 100·0	422·1236 199·7939	102	32.713 75·7	1.606 3·7	8.886 20·6	1
2	Powiat sądowy Ostrawa polska . .	16.699 +233·9	24.335 +129·1	41.832 + 33·6	55.752	52.764 94·7	2.010 3·6	799 1·4	179 0·3	55.752 100·0	39·5926 19·6137	1.408	40.029 71·8	958 1·7	14.765 26·5	2
III.	Powiat polityczny Frydek razem . .	54.097 + 82·9	63.123 + 56·8	83.813 + 18·1	98.957	93.596 94.6	4.226 4·3	942 0·9	193 0·2	98.957 100·0	461·7162 219·4076	214	72.742 73·5	2.564 2·6	23.651 23·9	III.

Zestawienie: Powiat polityczny Frydek wraz z miastem Frydkiem.

1	Frydek miasto	5.912 + 67·1	7.394 + 34·0	9.037 + 9·7	9.879	9.199 93·1	353 3·6	318 3·2	9 0·1	9.879 100·0	10·2236 1·3735	967	8.053 81·5	256 2·6	1.570 15·9	1
	Powiat pol. Frydek wraz z miastem	60 009 + 81·3	70.517 + 54·4	92.850 + 17·2	108·836	102.795 94·4	4.579 4·2	1.260 1·2	202 0·2	108.836 100·0	471·9398 220·7811	230	80.795 74·2	2.820 2·6	25.221 23.2	

Liczba porządkowa	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Górne liczby: Ludność obecna w d. 31. grudnia danego roku. Dolne liczby: Procentowy przyrost (+) lub spadek (—) ludności w porównaniu ludności obecnej danego roku spisowego z rokiem 1910.				Górne liczby: Ludność obecna według wyznania w dniu 31. grudnia 1910. Dolne liczby: Ludność obecna według wyznania w procentach.					Górne liczby: Powierzchnia gm. w km.² wraz z większą wł. Dolne liczby: Powierzchnia w. wł. w km.²	Na 1 km.² przypada ludności obecnej z 31 grudnia 1910. roku.	Analfabetyzm w liczbach i proc. 31. grud. 1910.			Liczba porządkowa
													Liczba umiejących			
		1880	1890	1900	1910	katol.	ewang.	izrael.	inni	razem			czytać i pisać	tylko czytać	nieumiejących ani czytać ani pisać wraz z dziećmi	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
	IV. Powiat polityczny Frysztat. — 8. Powiat sądowy Bogumin.															
1	Bogumin	1.839 + 215·9	2.071 +180·0	4.217 + 37·8	5.810	5.334 91·7	206 3·5	129 2·2	141 2·6	5.810 100·0	8·6279 1·3190	673	4.274 73·6	46 0·8	1.490 25·6	1
2	Lutynia niemiecka	2.350 + 74·8	2.694 + 52·0	3.391 + 20·8	4.096	3.994 97·5	27 0·7	52 1·3	23 0·5	4.096 100·0	20·1628 12·0903	203	3.038 74·2	67 1·6	991 24·2	2
3	Lutynia polska	1.050 + 103·0	1.200 + 77·7	1.733 + 23·1	2.133	2.046 96·0	56 2·6	15 0·7	16 0·7	2.133 100·0	7·4000 0·0704	288	1.575 74·0	32 1·5	526 24·5	3
4	Pietwałd	2.992 + 145·7	3.994 + 84·1	5.727 + 28·4	7.352	6.783 92·3	502 6·8	55 0·8	12 0·1	7.352 100·0	12·6114 4·8265	583	5.411 73·6	113 1·6	1.828 24·8	4
5	Rychwałd	2.603 + 136·8	3.149 + 95·7	4.556 + 35·3	6.163	5.899 95·6	167 2·8	86 1·4	11 0·2	6.163 100·0	17·0357 6·2403	360	4.493 72·9	91 1·5	1.579 25·6	5
6	Skrzeczoń	848 + 292·2	1.066 +211·9	2.179 + 52·6	3.325	3.125 94·0	101 3·0	94 2·9	5 0·1	3.325 100·0	4·8009 1·7424	693	2.344 70·6	106 3·2	875 26·2	6
7	Szonychel	1.711 + 356·2	2.146 +263·7	5.000 + 56·1	7.805	6.697 85·7	428 5·5	584 7·8	96 1·0	7.805 100·0	9·8847 3·8668	794	6.418 82·1	23 2·9	1.364 15·0	7
8	Wierbica	462 + 141·1	471 +136·5	811 + 37·4	1.114	1.050 94·3	36 3·2	20 1·8	8 0·7	1.114 100·0	3·8613 2·0828	289	831 74·6	9 0·8	274 24·6	8
9	Wierzniowice	398 + 82·9	433 + 45·0	523 + 20·1	628	618 98·5	1 0·1	9 1·4	— —	628 100·0	4·2460 0·1989	148	496 79·0	2 0·3	130 20·7	9
10	Zabłocie	588 + 158·2	660 +130·0	1.090 + 39·3	1.518	1.400 92·2	101 6·7	17 1·1	— —	1.518 100·0	4·3129 2·4948	352	1.180 77·8	9 0·5	329 21·7	10
	Razem	14.841 + 169·1	17.884 +123·3	29.227 + 36·7	39.944	36.946 92·5	1.625 4·1	1.061 2·6	312 0·8	39.944 100·0	92·9436 34·9322	430	30.060 75·2	498 1·3	9.386 23·5	

Liczba porządkowa	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Górne liczby: Ludność obecna w d. 31 grudnia danego roku. Dolne liczby: Procentowy przyrost (+) lub spadek (—) ludności w porównaniu ludności obecnej danego roku spisowego z rokiem 1910.				Górne liczby: Ludność obecna według wyznania w dniu 31. grudnia 1910. Dolne liczby: Ludność obecna według wyznania w procentach.					Górne liczby: Powierzchnia gm. w km.² wraz z większą wł. Dolne liczby: Powierzchnia w. wł. w km.²	Na 1 km.² przypada ludności obecnej z 31 grudnia 1910. roku.	Analfabetyzm w liczbach i proc. 31. grud. 1910. Liczba umiejących			Liczba porządkowa
		1880	1890	1900	1910	katol.	ewang.	izrael.	inni	razem			czytać i pisać	tylko czytać	nieumiejących ani czytać ani pisać wraz z dziećmi	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
	9. Powiat sądowy Frysztat.															
1	Darków	614 +276·0	1.049 +119·7	1.461 + 57·8	2.305	2.042 88·6	223 9·7	39 1·7	1 0·0	2.305 100·0	5·1021 1·9515	452	1.692 73·5	15 0·7	598 25·8	1
2	Dąbrowa	2.382 +138·1	3.086 + 83·4	4.327 + 30·8	5.660	5.159 91·1	354 6·3	134 2·4	13 0·2	5.660 100·0	7·6811 3·0927	740	4.292 75·8	80 1·4	1.288 22·8	2
3	Dziećmorowice	1.769 + 95·0	2.151 + 60·5	2.784 + 24·0	3.453	3.388 98·2	19 0·6	31 0·9	15 0·3	3.453 100·0	13·8457 2·1994	249	2.574 74·6	62 1·8	817 23·6	3
4	Frysztat	2.960 + 70·9	3.150 + 60·6	3.669 + 37·8	5.058	4.437 87·8	267 5·3	341 6·7	13 0·2	5.058 100·0	7·7627 2·3070	651	3.922 77·5	138 2·7	998 19·8	4
5	Kaczyce	1.098 + 6·5	981 + 19·3	1.057 + 10·7	1.170	1.165 99·6	5 0·4	— —	— —	1.170 100·0	9·2213 5·0733	127	916 77·4	31 2·7	223 19·9	5
6	Karwina	5.488 +206·2	7.746 +117·0	14.326 + 17·3	16.808	14.684 87·4	1.799 10·7	174 1·0	151 0·9	16.808 100·0	15·5193 12·1938	1.082	12.117 72·1	313 1·9	4.378 26·0	6
7	Kończyce małe	1.343 + 21·5	1.418 + 15·2	1.406 + 16·3	1.633	1.618 99·0	11 0·8	4 0·2	— —	1.633 100·0	11·9427 5·6633	137	1.155 70·7	69 4·2	409 25·1	7
8	Kończyce wielkie	1.677 — 3·2	1.647 — 1·4	1.561 + 4·0	1.624	1.618 99·7	1 0·0	3 0·2	2 0·1	1.624 100·0	18·5379 7·7526	88	1.266 78·0	48 2·9	310 19·1	8
9	Łazy	1.516 +401·0	2.171 +263·7	5.782 + 36·6	7.896	5.717 72·4	2.049 26·0	115 1·5	15 0·1	7.896 100·0	5·8928 3·1091	1.340	5.597 70·8	213 2·8	2.086 26·4	9
10	Łąki	917 + 95·4	1.112 + 61·1	1.349 + 32·8	1.792	1.687 94·2	68 3·8	10 0·5	27 1·5	1.792 100·0	10·4350 0·7375	172	1.266 70·7	76 4·2	450 25·1	10
11	Marklowice	1.194 + 26·6	1.180 + 28·1	1.212 + 24·7	1.512	1.487 98·4	13 0·9	11 0·7	1 0·0	1.512 100·0	9·6143 0·1047	157	1.112 73·5	40 2·7	360 23·8	11
12	Olbrachcice	1.070 + 24·8	1.102 + 21·1	1.155 + 15·6	1.335	899 67·3	424 31·8	11 0·8	1 0·1	1.335 100·0	12·6886 6·4887	105	1.020 76·4	25 1·9	290 21·7	12
13	Orłowa	2.955 +182·0	3.435 +142·6	6.679 + 24·8	8 334	6.140 73·6	1.801 21·6	374 4·5	19 0·3	8.334 100·0	5·2473 1·3050	1.590	6.547 78·5	69 0·8	1.718 20·7	13
14	Pierśna	448 + 51·8	472 + 44·1	502 + 35·4	680	679 99·9	— —	— —	1 0·1	680 100·0	3·6858 1·1442	184	499 73·4	10 1·5	171 25·1	14

Liczba porządkowa	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Górne liczby: Ludność obecna w d. 31. grudnia danego roku. Dolne liczby: Procentowy przyrost (+) lub spadek (—) ludności w porównaniu ludności obecnej danego roku spisowego z rokiem 1910.				Górne liczby: Ludność obecna według wyznania w dniu 31. grudnia 1910. Dolne liczby: Ludność obecna według wyznania w procentach.					Górne liczby: Powierzchnia gm. w km.² wraz z większą wł. Dolne liczby: Powierzchnia w. wł. w km.²	Na 1 km.² przypada ludności obecnej z 31 grudnia 1910. roku.	Analfabetyzm w liczbach i proc. 31. grud. 1910.			Liczba porządkowa
													Liczba umiejących		nieumiejących ani czytać ani pisać wraz z dziećmi	
		1880	1890	1900	1910	katol.	ewang.	izrael.	inni	razem			czytać i pisać	tylko czytać		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
15	Piotrowice	1.022 + 43·2	1.098 + 31·5	1.307 + 10·5	1.444	1.410 97·6	20 1·4	14 1·0	— —	1.444 100·0	8·6875 3·0040	166	1.158 80·2	15 1·0	271 18·8	15
16	Poręba	811 +239·4	1.000 +175·3	1.626 + 69·3	2.753	2.477 90·0	231 8·4	33 1·2	12 0·4	2.753 100·0	5.5510 0·4743	496	2.010 73·1	37 1·3	706 25·6	16
17	Raj	766 + 37·5	865 + 21·7	838 + 25·6	1.053	1.039 98·7	14 1·3	— —	— —	1.053 100·0	8·4775 0·9257	124	781 74·2	42 4·0	230 21·8	17
18	Stare miasto	1.150 +149·0	2.383 + 20·2	2.552 + 12·2	2.864	2.727 95·1	112 3·9	25 1·0	— —	2.864 100·0	10·3327 4·9894	277	2.123 74·1	56 1·9	685 24·0	18
19	Stonawa	2.040 + 93·7	2.339 + 69·0	3.135 + 26·7	3.952	3.072 77·7	835 21·1	3 0·1	42 1·1	3.952 100·0	13·8229 6·8658	286	2.826 71·6	95 2·4	1.031 26·0	19
20	Sucha dolna	944 +137·2	1.117 +100·3	1·451 + 54·2	2.237	1.344 60·1	862 38·6	21 0·9	10 0·4	2.237 100·0	4·4041 1·9284	508	1.674 75·0	21 0·9	542 24·1	20
21	Sucha górna	1.532 + 80·2	1.677 + 64·6	1.998 + 38·2	2.761	2.118 76·8	624 22·6	15 0·5	4 0·1	2.761 100·0	10·0424 5·3375	275	2.027 73·4	36 1·3	698 25·3	21
22	Sucha średnia	860 +254·9	1.001 +204·9	1.467 +108·0	3.052	1.872 61·4	1.145 37·6	19 0·6	16 0·4	3.052 100·0	5·8060 2·1268	526	2.152 70·5	6 0·2	894 29·3	22
23	Zawada	492 + 19·9	509 + 15·9	551 + 7·1	590	572 97·0	7 1·2	11 1·8	— —	590 100·0	3·5942 1·0485	164	408 69·2	27 4·6	155 26·2	23
24	Zebrzydowice	1.688 + 25·6	1.767 + 20·0	1.861 + 13·9	2.120	2.083 98·3	25 1·2	10 0·4	2 0·1	2.120 100·0	16·0521 9·1693	132	1.643 77·5	35 1·7	442 20·8	24
	Razem	36.736 +123·5	44.456 + 84·7	64.056 + 28·1	82.086	69.434 84·6	10.909 13·3	1.398 1·7	345 0·4	82.086 100·0	223·9470 88·9922	367	60.777 74·0	1.559 1·9	19.750 24·1	

Zestawienie: IV. Powiat polityczny Frysztat.

1	Powiat sądowy Bogumin	14.841 +169·1	17.884 +123·3	29.227 + 36·7	39.944	36.946 92·5	1.625 4·1	1.061 2·6	312 0·8	39.944 100·0	92·9436 34·9322	430	30.060 75·2	498 1·3	9.386 23·5	1
2	Powiat sądowy Frysztat	36.736 +123·5	44.456 + 84·7	64.056 + 28·1	82.086	69.434 84·6	10.909 13·3	1.398 1·7	345 0·4	82.086 100·0	223·9470 88·9922	367	60.777 74·0	1.559 1·9	19.750 24·1	2
IV.	Powiat polityczny Frysztat razem	51.577 +136·6	62.340 + 95·5	93.283 + 30·8	122.030	106.380 87·2	12.534 10·3	2.459 2·0	657 0·5	122.030 100·0	316·8906 123·9244	385	90.837 74·4	2.057 1·7	29.136 23·9	IV.

Liczba porządkowa	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Górne liczby: Ludność obecna w d. 31. grudnia danego roku. Dolne liczby: Procentowy przyrost (+) lub spadek (—) ludności w porównaniu ludności obecnej danego roku spisowego z rokiem 1910.				Górne liczby: Ludność obecna według wyznania w dniu 31. grudnia 1910. Dolne liczby: Ludność obecna według wyznania w procentach.					Górne liczby: Powierzchnia gm. w km.² wraz z większą wł. Dolne liczby: Powierzchnia w. wł. w km.²	Na 1 km.² przypada ludności obecnej z 31 grudnia 1910 roku.	Analfabetyzm w liczbach i proc. 31. grud. 1910			Liczba porządkowa
													Liczby umiejących		nieumiejących ani czytać ani pisać wraz z dziećmi	
		1880	1890	1900	1910	katol.	ewang.	izrael.	inni	razem			czytać i pisać	tylko czytać		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
	Zestawienie: Śląsk cieszyński.															
	Powiaty polityczne.															
I	Bielsko (bez miasta)	67.333	71.339	75.593	82.835	52.456	28.760	1.533	86	82.835	758·1299	109	62.434	2.369	18.032	
		+ 23·0	+ 16·1	+ 9·6		63·3	34·7	1·9	0·1	100·0	320·0395		75·4	2·8	21·8	I
II	Cieszyn	76.512	81.401	91.031	102.552	56.924	42.738	2.689	201	102·552	730·3817	140	80.350	2.740	19.462	
		+ 34·0	+ 26·0	+ 12·7		55·5	41·7	2·6	0·2	100·0	276·4726		78·5	2·6	18·9	II
III	Frydek (bez miasta)	54.097	63.123	83.813	98.957	93.596	4.226	942	193	98.957	461·7162	214	72.742	2.564	23.651	
		+ 82·9	+ 56·8	+ 18·1		94·6	4·3	0·9	0·2	100·0	219·4076		73·5	2·6	23·9	III
IV	Frysztat	51.577	62.340	93.283	122.030	106.380	12.534	2.459	657	122.030	316·8906	385	90.837	2.057	29.136	
		+ 136·6	+ 95·5	+ 30·8		87·2	10·3	2·0	0·5	100·0	123·9244		74·4	1·7	23·9	IV
	Miasta z własnym statutem.															
a	Bielsko	13.060	14.573	16.597	18.568	10.378	4.955	3.024	211	18.568	4·9682	3.737	15.970	312	2.286	
		+ 30·1	+ 23·8	+ 11·5		55·8	26·7	16·3	1·2	100·0	0·0840		86·0	1·7	12·3	*a*
b	Frydek	5.912	7.374	9.037	9.879	9.199	353	318	9	9.879	10·2236	967	8.053	256	1.570	
		+ 42·2	+ 27·4	+ 11·3		93·1	3·6	3·2	0·1	100·0	1·3735		81·5	2·6	15·9	*b*
	Śląsk cieszyński razem	268.491	300.150	369.354	434.821	328.933	93.566	10.965	1.357	434.821	2282·3102	191	330.386	10.298	94.137	
		+ 62·0	+ 44·8	+ 17·9		75·7	21·5	2·5	0·3	100·0	941·3016		76·0	2·4	21·6	

TABELA II.

WYJAŚNIENIE: 1. Do każdej gminy należą dwie podłużne linie liczb.
2. W górnych liniach jest podana ilość mieszkańców, którzy przy spisach przyznali się do danego języka. W dolnych zaś liniach jest podany procentowy stosunek przynależnych do danych języków.

Liczba porządk.	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Ludność przynależna w liczbie i procencie według języka towarzyskiego w dniu 31. grudnia roku: 1880 polski	1880 czeski	1880 niem.	1880 inny	1880 razem	1890 polski	1890 czeski	1890 niem.	1890 inny	1890 razem	1900 polski	1900 czeski	1900 niem.	1900 inny	1900 razem	1910 polski	1910 czeski	1910 niem.	1910 inny	1910 razem	Liczba porządk.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
	I. Powiat polityczny Bielsko. — 1. Powiat sądowy Bielsko (bez miasta).																					
1	Aleksandrowice . . .	273	6	1.505	—	1.784	425	12	1.486	—	1.923	274	4	1.905	—	2.183	332	3	2.082	—	2.417	
		15·3	0·3	84·4	—	100·0	22·1	0·6	77·3	—	100·0	12·5	0·2	87·3	—	100·0	13·7	0·1	86·2	—	100·0	1
2	Bielsko stare	318	—	1.990	—	2.308	391	—	2.158	—	2.549	285	5	2.435	—	2.725	253	5	2.629	—	2.887	
		13·8	—	86·2	—	100·0	15·3	—	84·7	—	100·0	10·4	0·2	89·4	—	100·0	8·7	0·2	91·9	—	100·0	2
3	Bronów	714	—	14	—	728	696	—	—	—	696	692	—	5	—	697	744	—	—	—	744	
		98·1	—	1·9	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	99·3	—	0·7	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	3
4	Bystra	88	1	297	—	386	116	—	319	—	435	173	1	312	—	486	264	—	283	—	547	
		22·8	0·3	76·9	—	100·0	26·7	—	73·3	—	100·0	35·6	0·2	64·2	—	100·0	48·3	—	51·7	—	100·0	4
5	Czechowice	2.663	—	95	—	2.758	2.946	33	124	—	3.103	3.481	46	253	—	3.780	5.915	290	611	4	6.820	
		96·6	—	3·4	—	100·0	94·9	1·1	4·0	—	100·0	92·1	1·2	6·7	—	100·0	86·7	4·3	8·9	0·1	100·0	5
6	Dziedzice	748	22	189	—	959	938	19	60	—	1.017	1.322	36	192	—	1.550	1·994	81	266	1	2.342	
		78·0	2·3	19·7	—	100·0	92·1	1·9	6·0	—	100·0	85·3	2·3	12·4	—	100·0	85·1	3·5	11·4	0·0	100·0	6
7	Jasienica	1.618	8	43	—	1.669	1.858	5	51	—	1.914	1.930	4	105	—	2.039	1.800	6	539	14	2.359	
		96·9	0·5	2·6	—	100·0	97·0	0·3	2·7	—	100·0	94·7	0·2	5·1	—	100·0	76·3	0·3	22·8	0·6	100·0	7
8	Jaworze	1.985	4	108	—	2.097	2.111	3	155	—	2.269	2.135	14	133	—	2.282	1.998	11	232	—	2.241	
		94·6	0·2	5·2	—	100·0	93·1	0·1	6·8	—	100·0	93·6	0·6	5·8	—	100·0	89·2	0·5	10·3	—	100·0	8
9	Kamienica	195	—	1.746	—	1.941	243	3	2.094	—	2.340	332	2	2.251	—	2.585	257	4	3.128	—	3.389	
		10·0	—	90·0	—	100·0	10·4	0·1	89·5	—	100·0	12·8	0·1	87·1	—	100·0	7·6	0·1	92·3	—	100·0	9
10	Komorowice niem.	174	—	201	—	375	225	7	210	—	442	262	1	257	—	520	161	—	494	—	655	
		46·0	—	54·0	—	100·0	50·9	1·6	47·5	—	100·0	50·4	0·2	49·4	—	100·0	24·6	—	75·4	—	100·0	10
11	Ligota	1.539	—	96	—	1.635	1.585	—	10	—	1.595	1.700	3	10	—	1.713	1.749	—	22	1	1.772	
		94·1	—	5·9	—	100·0	99·4	—	0·6	—	100·0	99·2	0·2	0·6	—	100·0	98·8	—	1·2	0·0	100·0	11
12	Mazańcowice	1.419	—	102	—	1.521	1·502	—	53	—	1.555	1.524	3	93	—	1.620	1.436	2	144	—	1.582	
		93·3	—	6·7	—	100·0	96·6	—	3·4	—	100·0	94·1	0·2	5·7	—	100·0	90·8	0·1	9·1	—	100·0	12

Liczba porządk.	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Ludność przynależna w liczbie i procencie według języka towarzyskiego w dniu 31 grudnia roku: 1880 polski	1880 czeski	1880 niem.	1880 inny	1880 razem	1890 polski	1890 czeski	1890 niem.	1890 inny	1890 razem	1900 polski	1900 czeski	1900 niem.	1900 inny	1900 razem	1910 polski	1910 czeski	1910 niem.	1910 inny	1910 razem	Liczba porządk.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
13	Międzyrzecze dolne	857	—	33	—	890	839	—	22	—	861	925	—	13	—	938	846	—	62	—	908	
		96·3	—	3·7	—	100·0	97·4	—	2·6	—	100·0	98·6	—	1·4	—	100·0	93·2	—	6·8	—	100·0	13
14	Międzyrzecze górne	555	1	909	—	1.465	574	1	1.057	—	1.632	581	6	974	—	1.561	550	—	1.092	—	1.642	
		37·9	0·1	62·0	—	100·0	35·1	0·1	64·8	—	100·0	37·2	0·4	62·4	—	100·0	33·5	—	66·5	—	100·0	14
15	Mikuszowice	111	3	695	—	809	223	2	863	—	1.088	205	—	1.042	—	1.247	254	—	1.230	—	1.484	
		13·7	0·4	85·9	—	100·0	20·4	0·2	79·4	—	100·0	16·4	—	83·6	—	100·0	17·1	—	82·9	—	100·0	15
16	Wapienica	65	1	604	—	670	251	1	490	—	742	181	1	549	—	731	183	—	635	—	818	
		9·7	0·1	90·2	—	100·0	33·8	0·1	66·1	—	100·0	24·8	0·1	75·1	—	100·0	22·4	—	77·6	—	100·0	16
17	Zabrzeg	1.222	6	43	—	1.271	1.258	3	39	—	1.300	1.321	20	30	—	1.371	1.550	1	46	—	1.597	
		96·1	0·5	3·4	—	100·0	96·8	0·2	3·0	—	100·0	96·3	1·5	2·2	—	100·0	97·2	0·0	2·8	—	100·0	17
	Razem . .	14.544	52	8.670	—	23.266	16.181	89	9.191	—	25.461	17.323	146	10.559	—	28.028	20.286	403	13.495	20	34.204	
		62·5	0·2	37·3	—	100·0	63·6	0·3	36·1	—	100·0	61·8	0·5	37·7	—	100·0	59·3	1·2	39·5	0·0	100·0	
	a) Bielsko miasto z własnym statutem.																					
1	Bielsko	1.494	182	10.778	—	12.454	2.249	416	11.128	1	13.794	2.420	94	13.540	11	16.065	2.568	136	15.144	122	17.970	
		12·0	1·5	86·5	—	100·0	16·3	3·0	80·7	0·0	100·0	15·1	0·6	84·3	0·0	100·0	14·3	0·7	84·3	0·7	100·0	1
	2. Powiat sądowy Skoczów.																					
1	Bielowicko	234	—	1	—	235	232	—	3	—	235	226	1	—	—	227	283	—	—	—	283	
		99·6	—	0·4	—	100·0	98·7	—	1·3	—	100·0	99·6	0·4	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	1
2	Błotnice dolne . . .	211	—	—	—	211	225	—	—	—	225	195	—	—	—	195	204	—	—	—	204	
		100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	2
3	Brenna	2.909	7	62	—	2.978	3.034	6	38	—	3.078	2.964	13	7	—	2.984	2.921	24	18	—	2.963	
		97·7	0·2	2·1	—	100·0	98·6	0·2	1·2	—	100·0	99·4	0·4	0·2	—	100·0	98·6	0·8	0·6	—	100·0	3
4	Cisownica	841	—	—	—	841	854	—	3	—	857	948	—	2	—	950	953	—	—	—	953	
		100·0	—	—	—	100·0	99·6	—	0·4	—	100·0	99·8	—	0·2	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	4
5	Dębowiec	979	1	9	—	989	951	—	9	—	960	944	7	3	—	954	968	1	8	—	977	
		99·0	0·1	0·9	—	100·0	99·1	—	0·9	—	100·0	99·0	0·7	0·3	—	100·0	99·1	0·1	0·8	—	100·0	5
6	Godziszów	411	—	1	—	412	402	9	4	—	415	432	4	11	—	447	506	—	15	—	521	
		99·8	—	0·2	—	100·0	96·8	2·2	1·0	—	100·0	96·6	0·9	2·5	—	100·0	97·1	—	2·9	—	100·0	6

Liczba porządk.	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Ludność przynależna w liczbie i procencie według języka towarzyskiego w dniu 31 grudnia roku: 1880 polski	1880 czeski	1880 niem.	1880 inny	1880 razem	1890 polski	1890 czeski	1890 niem.	1890 inny	1890 razem	1900 polski	1900 czeski	1900 niem.	1900 inny	1900 razem	1910 polski	1910 czeski	1910 niem.	1910 inny	1910 razem	Liczba porządk.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
7	Goleszów	1.144	—	18	—	1.162	1.306	5	21	—	1.332	1.803	33	123	10	1.969	2.180	54	159	5	2.398	
		98·5	—	1·5	—	100·0	98·0	0·4	1·6	—	100·0	91·6	1·7	6·2	0·5	100·0	90·9	2·2	6·7	0·2	100·0	7
8	Górki małe	345	—	6	—	351	348	—	5	—	353	355	1	2	—	358	329	—	—	—	329	
		98·3	—	1·7	—	100·0	98·6	—	1·4	—	100·0	99·1	0·3	0·6	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	8
9	Górki wielkie	1.024	3	9	—	1.036	986	—	—	—	986	951	1	5	—	957	1.008	—	20	—	1.028	
		99·0	0·1	0·9	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	99·4	0·1	0·5	—	100·0	98·0	—	2·0	—	100·0	9
10	Grodziec	603	3	13	—	619	542	6	20	—	568	529	3	31	—	563	638	2	14	—	654	
		97·4	0·5	2·1	—	100·0	95·4	1·1	3·5	—	100·0	94·0	0·5	5·5	—	100·0	97·6	0·3	2·1	—	100·0	10
11	Harbutowice	353	—	4	—	357	317	—	7	—	324	331	—	12	—	343	353	—	11	—	364	
		98·9	—	1·1	—	100·0	97·8	—	2·2	—	100·0	96·5	—	3·5	—	100·0	97·0	—	3·0	—	100·0	11
12	Hermanice	632	22	85	—	739	770	9	66	—	845	929	—	52	—	981	861	—	46	—	907	
		85·5	3·0	11·5	—	100·0	91·1	1·1	7·8	—	100·0	94·7	—	5·3	—	100·0	94·9	—	5·1	—	100·0	12
13	Iskrzyczyn	476	1	1	—	478	395	1	10	—	406	412	—	—	—	412	430	—	—	—	430	
		99·6	0·2	0·2	—	100·0	97·3	0·2	2·5	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	13
14	Kiczyce	568	—	6	—	574	565	—	18	—	583	478	—	—	—	478	496	—	1	—	497	
		99·0	—	1·0	—	100·0	96·9	—	3·1	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	99·8	—	0·2	—	100·0	14
15	Kisielów	298	—	—	—	298	302	1	—	—	303	333	—	—	—	333	351	5	—	—	356	
		100·0	—	—	—	100·0	99·7	0·3	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	98·6	1·4	—	—	100·0	15
16	Kostkowice	351	—	4	—	355	393	—	4	—	397	411	2	4	—	417	419	1	8	—	428	
		98·9	—	1·1	—	100·0	99·0	—	1·0	—	100·0	98·5	0·5	1·0	—	100·0	97·9	0·2	1·9	—	100·0	16
17	Kowali	342	—	5	—	347	408	—	—	—	408	374	—	11	—	385	339	—	23	—	362	
		98·6	—	1·4	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	97·1	—	2·9	—	100·0	93·6	—	6·4	—	100·0	17
18	Kozakowice dolne	215	—	2	—	217	230	—	—	—	230	289	—	—	—	289	275	—	2	—	277	
		99·1	—	0·9	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	99·3	—	0·7	—	100·0	18
19	Kozakowice górne	233	—	—	—	233	228	—	—	—	228	278	2	—	—	280	275	1	—	—	276	
		100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	99·3	0·7	—	—	100·0	99·6	0·4	—	—	100·0	19
20	Lipowiec	919	2	12	—	933	927	2	—	—	929	949	—	9	—	958	960	—	1	—	961	
		98·5	0·2	1·3	—	100·0	99·8	0·2	—	—	100·0	99·1	—	0·9	—	100·0	99·9	—	0·1	—	100·0	20
21	Łazy	282	—	11	—	293	264	—	8	—	272	239	—	1	—	240	244	—	—	—	244	
		96·2	—	3·8	—	100·0	97·1	—	2·9	—	100·0	99·6	—	0·4	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	21
22	Łączka	134	—	—	—	134	132	—	—	—	132	141	—	—	—	141	143	—	—	—	143	
		100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	22
23	Międzyświeć	255	19	—	—	274	242	3	13	—	258	296	1	8	—	305	247	—	21	—	268	
		93·1	6·9	—	—	100·0	93·8	1·2	5·0	—	100·0	97·0	0·3	2·6	—	100·0	92·2	—	7·8	—	100·0	23

Liczba porządk.	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Ludność przynależna w liczbie i procencie według języka towarzyskiego w dniu 31 grudnia roku: 1880 polski	1880 czeski	1880 niem.	1880 inny	1880 razem	1890 polski	1890 czeski	1890 niem.	1890 inny	1890 razem	1900 polski	1900 czeski	1900 niem.	1900 inny	1900 razem	1910 polski	1910 czeski	1910 niem.	1910 inny	1910 razem	Liczba porządk.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
24	Nierodzim	564	—	7	—	571	556	—	4	—	560	633	—	7	—	640	616	—	10	—	626	
		98·8	—	1·2	—	100·0	99·3	—	0·7	—	100·0	98·9	—	1·1	—	100·0	98·4	—	1·6	—	100·0	24
25	Pierściec	545	1	27	—	573	562	2	8	—	572	519	2	9	—	530	523	2	14	—	539	
		95·1	0·2	4·7	—	100·0	98·3	0.3	1·4	—	100·0	97·9	0·4	1·7	—	100·0	97·0	0·4	2·6	—	100·0	25
26	Pogórz	848	—	41	—	889	846	—	49	—	895	792	12	55	—	859	799	1	61	—	861	
		95·4	—	4·6	—	100·0	94·5	—	5·5	—	100·0	92·2	1·4	6·4	—	100·0	92·8	0·1	7·1	—	100·0	26
27	Roztropice	459	1	12	—	472	444	—	6	—	450	417	—	9	—	426	433	—	8	—	441	
		97·3	0·2	2·5	—	100·0	98·7	—	1·3	—	100·0	97·9	—	2·1	—	100·0	98·2	—	1·8	—	100·0	27
28	Simoradz	498	—	6	—	504	544	—	—	—	544	546	—	5	—	551	560	1	3	—	564	
		98·8	—	1·2	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	99·1	—	0·9	—	100·0	99·3	0·2	0·5	—	100·0	28
29	Skoczów	2.136	36	909	—	3.081	2.083	9	1.099	—	3.191	1.730	34	1.432	—	3.196	1.794	48	1.863	—	3.705	
		69·3	1·2	29·5	—	100·0	65·3	0·3	34·4	—	100·0	54·1	1·1	44·8	—	100·0	48·4	1·3	50·3	—	100·0	29
30	Świętoszówka	505	1	5	—	511	603	1	11	—	615	664	—	16	—	680	737	—	8	—	745	
		98·8	0·2	1·0	—	100·0	98·0	0·2	1·8	—	100·0	97·6	—	2·4	—	100·0	98·9	—	1·1	—	100·0	30
31	Ustroń	3.968	99	267	—	4.334	4.048	33	278	—	4.359	4.260	34	364	—	4.658	3.917	15	333	—	4.265	
		91·5	2·3	6·2	—	100·0	92·8	0·8	6·4	—	100·0	91·5	0.7	7·8	—	100·0	91·8	0·4	7·8	—	100·0	31
32	Wieszczęta	134	—	—	—	134	119	—	8	—	127	115	—	5	—	120	137	—	—	—	137	
		100·0	—	—	—	100·0	93·7	—	6·3	—	100·0	95·8	—	4·2	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	32
33	Wilamowice	187	1	1	—	189	170	7	10	—	187	209	—	10	—	219	163	—	15	—	178	
		99·0	0·5	0·5	—	100·0	90·9	3·7	5·4	—	100·0	95·4	—	4·6	—	100·0	91·6	—	8·4	—	100·0	33
34	Wisła	4.196	—	64	—	4.260	4.549	2	56	—	4.607	4.622	1	60	—	4.683	4.627	4	44	—	4.675	
		98·5	—	1·5	—	100·0	98·8	0·0	1·2	—	100·0	98·7	0·0	1·3	—	100·0	99·0	0·1	0·9	—	100·0	34
35	Wiślica	309	—	—	—	309	370	—	—	—	370	433	—	2	—	435	425	—	—	—	425	
		100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	99·5	—	0·5	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	35
	Razem . .	28.108	178	1.607	—	29.893	28.947	96	1.758	—	30.801	29.747	151	2.255	10	32.163	30.114	159	2.706	5	32.984	
		94·0	0·6	5·4	—	100·0	94·0	0·3	5·7	—	100.0	92·5	0·5	7·0	0·0	100·0	91·3	0·5	8·2	0·0	100·0	

3. Powiat sądowy Strumień.

1	Bąków	391	—	5	—	396	393	—	7	—	400	379	—	9	—	388	371	—	46	—	417	
		98·7	—	1·3	—	100·0	98·2	—	1·8	—	100·0	97·3	—	2·3	—	100·0	89·0	—	11·0	—	100·0	1
2	Chybie	628	8	36	—	672	940	40	168	—	1.148	935	64	211	—	1.210	984	67	164	1	1.216	
		93·4	1·2	5·4	—	100·0	81·9	3·5	14·6	—	100·0	77·3	5·3	17·4	—	100·0	80·9	5·5	13·5	0·1	100·0	2

Liczba porządk.	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Ludność przynależna w liczbie i procencie według języka towarzyskiego w dniu 31 grudnia roku: 1880 polski	1880 czeski	1880 niem.	1880 inny	1880 razem	1890 polski	1890 czeski	1890 niem.	1890 inny	1890 razem	1900 polski	1900 czeski	1900 niem.	1900 inny	1900 razem	1910 polski	1910 czeski	1910 niem.	1910 inny	1910 razem	Liczba porządk.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
3	Drogomyśl	1.384	—	46	—	1.430	1.337	—	44	—	1.381	1.374	—	46	—	1.420	1.108	1	165	—	1.274	
		96·8	—	3·2	—	100·0	96·8	—	3·2	—	100·0	96·8	—	3·2	—	100·0	87·0	0·1	12·9	—	100·0	3
4	Frelichów	248	—	9	—	257	253	2	18	—	273	260	1	31	—	292	270	1	15	—	286	
		96·5	—	3·5	—	100·0	92·7	0·7	6·6	—	100·0	89·1	0·3	10·6	—	100·0	94·4	0·4	5·2	—	100·0	4
5	Iłownica	703	—	4	—	707	779	—	1	—	780	721	—	3	—	724	737	7	—	—	744	
		99·4	—	0·6	—	100·0	99·9	—	0·1	—	100·0	99·6	—	0·4	—	100·0	99·1	0·9	—	—	100·0	5
6	Landek	327	—	—	—	327	312	—	4	—	316	340	—	2	—	342	296	1	3	—	300	
		100·0	—	—	—	100·0	98·7	—	1·3	—	100·0	99·4	—	0·6	—	100·0	98·7	0·3	1·0	—	100·0	6
7	Mnich	804	4	10	—	818	874	10	5	—	889	915	2	1	—	918	979	1	9	—	989	
		98·3	0·5	1·2	—	100·0	98·3	1·1	0·6	—	100·0	99·7	0·2	0·1	—	100·0	99·0	0·1	0·9	—	100·0	7
8	Ochaby	1.065	—	1	—	1.066	1.070	1	18	—	1.089	1.045	—	50	—	1.095	1.008	—	72	—	1.080	
		99·9	—	0·1	—	100·0	98·2	0·1	1·7	—	100·0	95·4	—	4·6	—	100·0	93·3	—	6·7	—	100·0	8
9	Pruchna	1.429	10	44	—	1.483	1.385	4	59	—	1.448	1.416	20	33	—	1.469	1.370	12	43	—	1.425	
		96·3	0·7	3·0	—	100·0	95·6	0·3	4·1	—	100·0	96·4	1·4	2·2	—	100·0	96·1	0·9	3·0	—	100·0	9
10	Rudzica	1.264	—	23	—	1.287	1.256	1	22	—	1.279	1.170	10	26	—	1.206	1.307	—	30	—	1.337	
		98·2	—	1·8	—	100·0	98·2	0·1	1·7	—	100·0	97·0	0·8	2·2	—	100·0	97·8	—	2·2	—	100·0	10
11	Strumień	1.396	16	257	—	1.669	1.231	12	347	—	1.590	905	9	407	—	1.411	681	8	824	—	1.513	
		83·6	1·0	15·4	—	100·0	77·4	0·8	21·8	—	100·0	64·2	0·6	35·2	—	100·0	45·0	0·5	54·5	—	100·0	11
12	Zabłocie	742	—	11	—	753	853	5	9	—	867	850	2	7	—	859	885	—	10	—	895	
		98·5	—	1·5	—	100·0	98·4	0·6	1·0	—	100·0	99·0	0·2	0·8	—	100·0	98·9	—	1·1	—	100·0	12
13	Zaborz	393	—	16	—	409	405	—	19	—	424	433	1	1	—	435	445	—	5	—	450	
		96·1	—	3·9	—	100·0	95·5	—	4·5	—	100·0	99·6	0·2	0·2	—	100·0	98·9	—	1·1	—	100·0	13
14	Zarzecze	2.099	—	8	—	2.107	2.197	1	8	—	2.206	2.328	—	33	—	2.361	2.448	3	19	—	2.470	
		99·6	—	0·4	—	100·0	99·6	0·0	0·4	—	100·0	98·6	—	1·4	—	100·0	99·1	0·1	0·8	—	100·0	14
15	Zbytków	288	—	6	—	294	279	—	—	—	279	293	—	13	—	306	291	—	25	—	316	
		98·0	—	2·0	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	95·7	—	4·3	—	100·0	92·1	—	7·9	—	100·0	15
	Razem . . .	13.161	38	476	—	13.675	13.564	76	729	—	14.369	13.364	109	963	—	14.436	13.180	101	1.430	1	14.712	
		96·2	0·3	3·5	—	100·0	94·4	0·5	5·1	—	100·0	92·5	0·8	6·7	—	100·0	89·6	0·7	9·7	0·0	100·0	

Liczba porządk.	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Ludność przynależna w liczbie i procencie według języka towarzyskiego w dniu 31 grudnia roku: 1880 polski	1880 czeski	1880 niem.	1880 inny	1880 razem	1890 polski	1890 czeski	1890 niem.	1890 inny	1890 razem	1900 polski	1900 czeski	1900 niem.	1900 inny	1900 razem	1910 polski	1910 czeski	1910 niem.	1910 inny	1910 razem	Liczba porządk.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
	Zestawienie: I. Powiat polityczny Bielsko (bez miasta).																					
1	Powiat sąd. Bielsko	14.544	52	8.670	—	23 266	16.181	89	9.191	—	25.461	17.323	146	10.559	—	28.028	20.286	403	13.495	20	34.204	
		62·5	0·2	37·3	—	100·0	63·6	0·3	36·1	—	100·0	61·8	0·5	37·7	—	100·0	59·3	1·2	39·6	0·0	100 0	1
2	Pow. sąd. Skoczów	28.108	178	1.607	—	29.893	28.947	96	1.758	—	30.801	29.747	151	2.255	10	32.163	30.114	159	2.706	5	32.984	
		94·0	0·6	5·4	—	100·0	94·0	0·3	5·7	—	100·0	92·5	0·5	7·0	0·0	100·0	91·3	0·5	8·2	0·0	100·0	2
3	Pow. sąd. Strumień	13.161	38	476	—	13.675	13.564	76	729	—	14.369	13.364	109	963	—	14.436	13.180	101	1.430	1	14.712	
		96·2	0·3	3·5	—	100·0	94·4	0·5	5·1	—	100·0	92·5	0·8	6·7	—	100 0	89·6	0·7	9·7	0·0	100·0	3
I.	Powiat polityczny Bielsko Razem . .	55 813	268	10.753	—	66.834	58.692	261	11.678	—	70.631	60.434	406	13 777	10	74.627	63.580	663	17.631	26	81.900	
		83·5	0·4	16·1	—	100·0	83·1	0·4	16·5	—	100·0	81·0	0·5	18·5	0·0	100·0	77·7	0·8	21·5	0·0	100·0	I.
	Zestawienie: I. Powiat polityczny Bielsko wraz z miastem Bielskiem.																					
1	Bielsko (miasto) . .	1.494	182	10.778	—	12.454	2.249	416	11.128	1	13.794	2.420	94	13.540	11	16.065	2.568	·136	15.144	122	17.970	
		12·0	1·5	86·5	—	100·0	16·3	3·0	80·7	0·0	100·0	15·1	0·6	84·3	0·0	100·0	14·3	0·7	84·3	0·7	100·0	1
	Powiat pol. Bielsko wraz z miastem . .	57.307	450	21.531	—	79.288	60.941	677	22.806	1	84.425	62.854	500	27.317	21	90.692	66.148	799	32.775	148	99.870	
		72·3	0·5	27·2	—	100·0	72·2	0·8	27·0	0·0	100 0	69·4	0·5	30·1	0·0	100·0	66·3	0·8	32·8	0·1	100·0	
	II. Powiat polityczny Cieszyn. — 4. Powiat sądowy Cieszyn.																					
1	Bażanowice	350	—	10	—	360	392	—	6	—	398	467	—	15	—	482	489	—	27	—	516	
		97·2	—	2·8	—	100·0	98·5	—	1·5	—	100·0	96·9	—	3·1	—	100·0	94·8	—	5·2	—	100·0	1
2	Błędowice dolne . .	1.816	102	49	—	1.967	1.919	3	39	—	1.961	2.133	22	36	—	2.191	2.459	33	45	—	2.537	
		92·3	5·2	2·5	—	100·0	97·8	0·2	2·0	—	100·0	97·4	1·0	1·6	—	100·0	96·9	1·3	1·8	—	100·0	2
3	Bobrek	882	1	220	—	1.103	957	7	159	—	1.123	1.482	23	322	—	1.827	2.241	111	438	—	2·790	
		80·0	0·1	19·9	—	100·0	85·2	0·6	14·2	—	100·0	81·1	1·3	17·6	—	100·0	80·3	4·0	15·7	—	100·0	3
4	Brzezówka	299	—	1	—	300	298	—	—	—	298	338	1	—	—	339	351	—	—	—	351	
		99·7	—	0·3	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	99·7	0·3	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	4
5	Cierlicko dolne . . .	444	—	10	—	454	382	1	10	—	393	433	—	4	—	437	611	—	6	—	617	
		97·8	—	2·2	—	100·0	97·2	0·3	2·5	—	100·0	99·1	—	0·9	—	100·0	99·0	—	1·0	—	100·0	5
6	Cierlicko górne . . .	1.434	5	7	—	1.446	1.441	—	3	—	1.444	1.371	3	1	—	1.375	1.368	9	10	—	1.387	
		99·2	0·3	0·5	—	100·0	99·8	—	0·2	—	100·0	99·7	0·2	0·1	—	100·0	98·6	0·7	0·7	—	100·0	6
7	Cieszyn	4.500	1.703	6.091	1	12.295	6.170	599	7.664	7	14.440	5.950	1.050	10.510	69	17.579	6.832	1.437	13.254	27	21.550	
		36·6	13·9	49·5	0·0	100·0	42·7	4·2	53·1	0·0	100·0	33·8	6·0	59 8	0·4	100·0	31·7	6·7	61·5	0·1	100·0	7

Liczba porządk.	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Ludność przynależna w liczbie i procencie według języka towarzyskiego w dniu 31 grudnia roku: 1880					1890					1900					1910					Liczba porządk.
		polski	czeski	niem.	inny	razem	polski	czeski	niem.	inny	razem	polski	czeski	niem.	inny	razem	polski	czeski	niem.	inny	razem	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
8	Datynie dolne	89	373	—	—	462	488	23	1	—	512	508	34	2	—	544	568	18	—	—	586	
		19·3	80·7	—	—	100·0	95·3	4·5	0·2	—	100·0	93·3	6·3	0·4	—	100·0	96·9	3·1	—	—	100·0	8
9	Dobracice	85	813	10	—	908	41	774	—	—	815	74	691	9	—	774	151	790	1	12	954	
		9·4	89·5	1·1	—	100·0	5·0	95·0	—	—	100·0	9·6	89·2	1·2	—	100·0	15·8	82·8	0·1	1·3	100·0	9
10	Domasłowice dolne	31	870	41	—	942	92	769	10	—	871	61	798	5	—	864	90	961	6	—	1.057	
		3·2	92·4	4·4	—	100·0	10·6	88·3	1·1	—	100·0	7·1	92·3	0·6	—	100·0	8·5	90·9	0·6	—	100·0	10
11	Domasłowice górne	6	749	40	—	795	12	791	6	—	809	29	743	6	—	778	24	759	4	—	787	
		0·8	94·2	5·0	—	100·0	1·5	97·8	0·7	—	100·0	3·7	95·5	0·8	—	100·0	3·1	96·4	0·5	—	100·0	11
12	Dzięgielów	491	—	8	—	499	458	—	12	—	470	489	5	4	—	498	502	3	1	—	506	
		98·4	—	1·6	—	100·0	97·4	—	2·6	—	100·0	98·2	1·0	0·8	—	100·0	99·2	0·6	0·2	—	100·0	12
13	Gnojnik	579	—	18	—	597	529	8	18	—	555	491	17	18	—	526	512	34	20	—	566	
		97·0	—	3·0	—	100·0	95·4	1·4	3·2	—	100·0	93·4	3·2	3·4	—	100·0	90·5	6·0	3·5	—	100·0	13
14	Grodziszcze	839	1	3	—	843	752	1	—	—	753	724	—	7	—	731	735	8	13	—	756	
		99·5	0·1	0·4	—	100·0	99·9	0·1	—	—	100·0	99·0	—	1·0	—	100·0	97·2	1·1	1·7	—	100·0	14
15	Gumna	326	—	—	—	326	275	—	11	—	286	278	—	8	—	286	290	—	22	—	312	
		100·0	—	—	—	100·0	96·2	—	3·8	—	100·0	97·2	—	2·8	—	100·0	92·9	—	7·1	—	100·0	15
16	Guty	811	1	—	—	812	828	—	14	—	842	799	1	7	—	807	824	7	1	—	832	
		99·9	0·1	—	—	100·0	98·3	—	1·7	—	100·0	99·0	0·1	0·9	—	100·0	99·0	0·9	0·1	—	100·0	16
17	Hażlach	1.182	—	54	—	1.236	1.267	—	36	—	1.303	1.255	1	19	—	1.275	1.327	1	8	—	1.336	
		95·6	—	4·4	—	100·0	97·2	—	2·8	—	100·0	98·4	0·1	1·5	—	100·0	99·3	0·1	0·6	—	100·0	17
18	Kocobędz	937	3	32	—	972	985	4	25	—	1.014	976	10	24	—	1.010	1.102	17	39	—	1.158	
		96·4	0·3	3·3	—	100·0	97·1	0·4	2·5	—	100·0	96·6	1·0	2·4	—	100·0	95·1	1·5	3·4	—	100·0	18
19	Kojkowice	243	—	—	—	243	247	—	—	—	247	281	2	—	—	283	274	—	—	—	274	
		100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	99·3	0·7	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	19
20	Końska	1.505	38	26	—	1.569	1.670	72	42	—	1.784	1.868	49	140	1	2.058	1.960	26	321	—	2.307	
		95·9	2·4	1·7	—	100·0	93·6	4·0	2·4	—	100·0	90·8	2·4	6·8	0·0	100·0	85·0	1·1	13·9	—	100·0	20
21	Krasna	471	1	9	—	481	474	—	14	—	488	455	—	—	—	455	487	—	—	—	487	
		97·9	0·2	1·9	—	100·0	97·1	—	2·9	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	21
22	Leszna dolna	980	32	—	—	1.013	1.275	11	15	1	1.302	1.572	21	40	—	1.633	1.556	15	28	—	1.599	
		96·7	3·2	—	—	100·0	97·9	0·8	1·2	0·1	100·0	96·3	1·3	2·4	—	100·0	97·3	0·9	1·8	—	100·0	22
23	Leszna górna	738	1	12	—	739	735	—	—	—	735	799	1	6	—	806	862	—	5	—	867	
		99·9	0·1	1·3	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	99·2	0·1	0·7	—	100·0	99·4	—	0·6	—	100·0	23
24	Ligotka kameralna .	1.130	—	34	—	1.164	1.088	12	28	—	1.128	980	5	32	—	1.017	979	28	29	—	1.036	
		97·1	—	2·9	—	100·0	96·4	1·1	2·5	—	100·0	96·4	0·5	3·1	—	100·0	94·5	2·7	2·8	—	100·0	24

Liczba porządk.	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Ludność przynależna w liczbie i procencie według języka towarzyskiego w dniu 31. grudnia roku: 1880 polski	1880 czeski	1880 niem.	1880 inny	1880 razem	1890 polski	1890 czeski	1890 niem.	1890 inny	1890 razem	1900 polski	1900 czeski	1900 niem.	1900 inny	1900 razem	1910 polski	1910 czeski	1910 niem.	1910 inny	1910 razem	Liczba porządk.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
25	Mistrzowice	671	—	—	—	671	645	5	4	1	655	632	7	1	—	640	651	8	5	—	664	
		100·0	—	—	—	100·0	98·4	0·8	0·6	0·2	100·0	98·7	1·1	0·2	—	100·0	98·0	1·2	0·8	—	100·0	25
26	Mnisztwo v. Mnichy	250	4	6	—	260	271	10	10	—	291	287	20	8	—	315	402	16	4	—	422	
		96·2	1·5	2·3	—	100·0	93·2	3·4	3·4	—	100·0	91·2	6·3	2·5	—	100·0	95·3	3·8	0·9	—	100·0	26
27	Mosty	734	1	64	—	799	763	1	15	—	779	918	2	26	—	946	1.112	14	43	—	1.169	
		91·9	0·1	8·0	—	100·0	98·0	0·1	1·9	—	100·0	97·0	0·2	2·8	—	100·0	95·1	1·2	3·7	—	100·0	27
28	Niebory	769	—	11	—	780	816	1	26	—	843	831	14	13	—	858	960	—	2	—	962	
		98·6	—	1·4	—	100·0	96·9	0·1	3·0	—	100·0	96·9	1·6	1·5	—	100·0	99·8	—	0·2	—	100·0	28
29	Ogrodzona	455	2	11	—	468	394	1	7	—	402	409	3	3	—	415	449	5	5	—	459	
		97·2	0·4	2·4	—	100·0	98·0	0·3	1·7	—	100·0	98·6	0·7	0·7	—	100·0	97·8	1·1	1·1	—	100·0	29
30	Pastwisko	765	6	104	—	875	969	—	34	—	1.003	1.312	6	32	—	1.350	1.637	2	36	—	1.675	
		87·4	0·7	11·9	—	100·0	96·6	—	3·4	—	100·0	97·2	0·4	2·4	—	100·0	97·7	0·1	2·2	—	100·0	30
31	Pogwizdów	522	1	17	—	540	554	—	8	—	562	643	3	8	—	654	749	2	15	—	766	
		96·7	0·2	3·1	—	100·0	98·6	—	1·4	—	100·0	98·3	0·5	1·2	—	100·0	97·8	0·3	1·9	—	100·0	31
32	Puńców	972	—	19	—	991	1.049	3	14	—	1.066	1.217	8	2	—	1.227	1.408	2	9	—	1.419	
		98·1	—	1·9	—	100·0	98·4	0·3	1·3	—	100·0	99·1	0·7	0·2	—	100·0	99·2	0·2	0·6	—	100·0	32
33	Ropica	1.120	—	36	—	1.156	1.167	11	15	—	1.193	1.199	7	27	—	1.233	1.223	19	39	—	1.281	
		96·9	—	3·1	—	100·0	97·8	0·9	1·3	—	100·0	97·2	0·6	2·2	—	100·0	95·5	1·5	3·0	—	100·0	33
34	Rzeka	522	1	1	—	524	448	2	19	—	469	466	7	15	—	488	503	10	2	—	515	
		99·6	0·2	0·2	—	100·0	95·5	0·4	4·1	—	100·0	95·5	1·4	3·1	—	100·0	97·7	1·9	0·4	—	100·0	34
35	Sibica	802	14	212	2	1 030	1.022	11	256	—	1.289	1.392	53	461	—	1 906	1.558	41	715	—	2.314	
		77·8	1·4	20·6	0·2	100·0	79·2	0·9	19·9	—	100·0	73·0	2·8	24·2	—	100·0	67·3	1·8	30·9	—	100·0	35
36	Stanisłowice	462	1	3	—	466	442	1	2	—	445	373	3	5	—	381	416	1	3	—	420	
		99·2	0·2	0·6	—	100·0	99·3	0·2	0·5	—	100·0	97·9	0·8	1·3	—	100·0	99·1	0·2	0·7	—	100·0	36
37	Szobiszowice	15	926	7	—	948	21	915	—	—	936	17	901	—	—	918	91	772	—	—	863	
		1·6	97·7	0·7	—	100·0	2·2	97·8	—	—	100·0	1·9	98·1	—	—	100·0	10·5	89·5	—	—	100·0	37
38	Szumbark	17	697	23	—	737	887	3	7	—	897	1.060	27	10	—	1.097	1.235	64	19	—	1.318	
		2·3	94·6	3·1	—	100·0	98·9	0·3	0·8	—	100·0	96·6	2·5	0·9	—	100·0	93·7	4·9	1·4	—	100·0	38
39	Śmiłowice	674	3	4	—	681	625	—	9	—	634	615	2	6	—	623	625	15	11	—	651	
		99·0	0·4	0·6	—	100·0	98·6	—	1·4	—	100·0	98·7	0·3	1·0	—	100·0	96·0	2·3	1·7	—	100·0	39
40	Toszonowice dolne	118	708	21	—	847	270	469	13	—	752	252	466	11	—	729	297	497	—	—	794	
		13·9	83·6	2·5	—	100·0	35·9	62·4	1·7	—	100·0	34·6	63·9	1·5	—	100·0	37·4	62·6	—	—	100·0	40
41	Toszonowice górne	237	209	8	—	454	352	23	3	—	378	278	30	8	—	316	423	44	5	—	472	
		52·2	46·0	1·8	—	100·0	93·1	6·1	0·8	—	100·0	88·0	9·5	2·5	—	100·0	89·6	9·3	1·1	—	100·0	41

Liczba porządk.	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Ludność przynależna w liczbie i procencie według języka towarzyskiego w dniu 31 grudnia roku: 1880 polski	1880 czeski	1880 niem.	1880 inny	1880 razem	1890 polski	1890 czeski	1890 niem.	1890 inny	1890 razem	1900 polski	1900 czeski	1900 niem.	1900 inny	1900 razem	1910 polski	1910 czeski	1910 niem.	1910 inny	1910 razem	Liczba porządk.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
42	Trzanowice	863	—	38	—	901	858	4	21	—	883	816	4	29	—	849	856	12	6	—	874	
		95·8	—	4·2	—	100·0	97·1	0·5	2·4	—	100·0	96·1	0·5	3·4	—	100·0	97·9	1·4	0·7	—	100·0	42
43	Trzycierz	561	—	20	—	581	568	7	27	—	602	550	3	39	—	592	585	—	22	—	607	
		96·6	—	3·4	—	100·0	94·3	1·2	4·5	—	100·0	92·9	0·5	6·6	—	100·0	96·4	—	3·6	—	100·0	43
44	Trzyniec	829	259	524	—	1.612	1.234	359	474	—	2.067	2.036	269	621	—	2.926	2.485	243	876	—	3.604	
		51·4	16·1	32·5	—	100·0	59·7	17·4	22·9	—	100·0	69·6	9·2	12·2	—	100·0	69·0	6·7	24·3	—	100·0	44
45	Wielopole	327	—	—	—	327	306	—	—	—	306	293	—	—	—	293	305	—	—	—	305	
		100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	45
46	Zamarsk	803	—	40	—	843	812	—	12	—	824	790	—	6	—	796	835	—	10	—	845	
		95·3	—	4·7	—	100·0	98·5	—	1·5	—	100·0	99·2	—	0·8	—	100·0	98·8	—	1·2	—	100·0	46
47	Żuków dolny	672	1	9	—	682	798	—	26	—	824	925	—	5	—	930	1.135	9	14	—	1.158	
		98·6	0·1	1·3	—	100·0	96·8	—	3·2	—	100·0	99·5	—	0·5	—	100·0	98·0	0·8	1·2	—	100·0	47
48	Żuków górny	855	4	22	—	881	829	10	26	—	865	804	8	20	—	832	846	—	10	—	856	
		97·0	0·5	2·5	—	100·0	95·8	1·2	3·0	—	100·0	96·6	1·0	2·4	—	100·0	98·8	—	1·2	—	100·0	48
49	Żywocice	368	6	5	—	379	383	1	9	—	393	452	—	12	—	464	602	—	4	—	606	
		97·1	1·6	1·3	—	100·0	97·4	0·3	2·3	—	100·0	97·4	—	2·6	—	100·0	99·3	—	0·7	—	100·0	49
	Razem . .	34.551	7.536	7.869	3	49.959	39.258	4.912	9.150	9	53.329	42.380	5.320	12.583	70	60.353	4.7982	6.033	16.133	39	70.187	
		69·1	15·1	15·8	0·0	100·0	73·6	9·2	17·2	0·0	100·0	70·2	8·8	20·9	0·1	100·0	68·4	8·6	23·0	0·0	100·0	

5. Powiat sądowy Jabłonków.

1	Boconowice	269	1	7	—	277	280	1	9	—	290	343	2	5	—	350	320	—	3	—	323	
		97·1	0·4	2·5	—	100·0	96·6	0·3	3·1	—	100·0	98·0	0·6	1·4	—	100·0	99·1	—	0·9	—	100·0	1
2	Bukowiec	782	—	8	—	790	917	3	19	—	939	1.002	—	1	—	1.003	1.041	2	—	—	1.043	
		99·0	—	1·0	—	100·0	97·7	0·3	2·0	—	100·0	99·9	—	0·1	—	100·0	99·8	0·2	—	—	100·0	2
3	Bystrzyca	1.900	—	23	—	1.923	1.976	—	22	—	1.998	2.201	1	37	—	2.239	2.382	13	31	—	2.426	
		98·8	—	1·2	—	100·0	98·9	—	1·1	—	100·0	98·3	0·0	1·7	—	100·0	98·2	0·5	1·3	—	100·0	3
4	Gródek	793	1	1	—	795	791	—	2	—	793	875	—	—	—	875	854	6	5	5	870	
		99·8	0·1	0·1	—	100·0	99·7	—	0·3	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	98·1	0·7	0·6	0·6	100·0	4
5	Istebna	2.072	15	20	1	2.108	2.163	7	33	—	2.203	2.200	—	11	—	2.211	2.212	12	12	—	2.236	
		98·3	0·7	1·0	0·0	100·0	98·2	0·3	1·5	—	100·0	99·5	—	0·5	—	100·0	99·0	0·5	0·5	—	100·0	5
6	Jabłonków	2.941	46	302	—	3.289	2.921	28	371	—	3.320	2.800	37	488	—	3.325	3.221	57	538	—	3.816	
		89·4	1·4	9·2	—	100·0	88·0	0·8	11·2	—	100·0	84·2	1·1	14·7	—	100·0	84·4	1·5	14·1	—	100·0	6

Liczba porządk.	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Ludność przynależna w liczbie i procencie według języka towarzyskiego w dniu 31 grudnia roku: 1880 polski	1880 czeski	1880 niem.	1880 inny	1880 razem	1890 polski	1890 czeski	1890 niem.	1890 inny	1890 razem	1900 polski	1900 czeski	1900 niem.	1900 inny	1900 razem	1910 polski	1910 czeski	1910 niem.	1910 inny	1910 razem	Liczba porządk.
1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
7	Jaworzynka	1.357	—	2	—	1.359	1.327	—	8	—	1.335	1.484	1	8	—	1.493	1.618	6	—	—	1.624	
		99·9	—	0·1	—	100·0	99·4	—	0·6	—	100·0	99·4	0·1	0·5	—	100·0	99·6	0·4	—	—	100·0	7
8	Karpentna	466	—	—	—	466	512	—	—	—	512	497	—	—	—	497	521	—	—	—	521	
		100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	8
9	Koniaków	856	—	—	—	856	899	—	—	—	899	1.069	—	—	—	1.069	1.120	—	—	—	1.120	
		100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	9
10	Koszarzyska	459	—	15	—	474	487	—	—	—	487	468	—	—	—	468	466	1	4	—	471	
		96·8	—	3·2	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	99·0	0·2	0·8	—	100·0	10
11	Łomna dolna																866	13	32	—	911	
		1.268	—	15	—	1.275	1.345	—	18	—	1.363	1.437	10	23	—	1.470	95·1	1·4	3·5	—	100·0	11
		98·8	—	1.2	—	100·0	98·7	—	1·3	—	100·0	97·7	0·7	1·6	—	100·0						
12	Łomna górna																602	11	2	—	615	
																	97·9	1·8	0·3	—	100·0	12
13	Łyżbice	976	23	10	—	1.009	1.092	3	—	—	1.095	1.342	9	8	—	1 359	1.241	3	6	—	1.250	
		96·7	2·3	1·0	—	100·0	99·7	0·3	—	—	100·0	98·7	0·7	0·6	—	100·0	99·3	0·2	0·5	—	100·0	13
14	Milików	666	—	5	—	671	722	—	—	—	722	780	—	—	—	780	766	—	—	—	766	
		99·3	—	0·7	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	14
15	Mosty	1.828	—	38	—	1.866	1.829	2	28	—	1.859	2.080	7	27	1	2.115	2.193	6	28	—	2.227	
		98·0	—	2·0	—	100·0	98·4	0·1	1·5	—	100·0	98·4	0·3	1·3	0·0	100·0	98·5	0·3	1·2	—	100·0	15
16	Nawsie	1.343	7	25	—	1.375	1.498	10	47	—	1.555	1.732	17	74	7	1.830	2.114	12	62	—	2 188	
		97·7	0·5	1·8	—	100·0	96·4	0·6	3·0	—	100·0	94·7	0·9	4·0	0·4	100·0	96·6	0·6	2·8	—	100·0	16
17	Nydek	1.551	—	10	—	1.561	1.618	6	13	—	1.637	1.692	—	7	—	1.699	1.730	—	17	—	1.747	
		99·4	—	0·6	—	100·0	98 8	0·4	0·8	—	100·0	96·6	—	0·4	—	100·0	99·0	—	1·0	—	100·0	17
18	Oldrzychowice . . .	1.548	—	21	—	1.569	1.690	—	22	—	1.712	1.836	1	20	—	1.857	1.924	21	57	—	2.002	
		98·7	—	1·3	—	100·0	98·7	—	1·3	—	100·0	98·8	0·1	1·1	—	100·0	96·1	1·1	2·8	—	100·0	18
19	Piosek	874	—	—	—	874	972	—	—	—	972	964	—	9	—	973	1.010	—	26	—	1.036	
		100·0	—	—	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	99·1	—	0·9	—	100·0	97·5	—	2·5	—	100·0	19
20	Tyra	495	—	11	—	506	492	1	10	—	503	490	—	21	—	511	473	2	27	—	502	
		97·8	—	2·2	—	100·0	97·8	0 2	2·0	—	100·0	95·9	—	4·1	—	100·0	94·2	0·4	5·4	—	100·0	20
21	Wędrynia	1.935	—	25	—	1.960	2.076	2	20	—	2.098	2.322	1	34	—	2.357	2.491	6	62	—	2.559	
		98·7	—	1·3	—	100·0	98·9	0·1	1·0	—	100·0	98·6	0·0	1·4	—	100·0	97·4	0·2	2·4	—	100 0	21
	Razem . . .	24.371	93	538	1	25.003	25.607	63	622	—	26.292	27.614	86	773	8	28.481	29.165	171	912	5	30.253	
		97·5	0·4	2·1	0·0	100·0	97·4	0·2	2·4	—	100 0	97·0	0·3	2·7	0·0	100·0	96·4	0·6	3·0	0·0	100·0	

Liczba porządk.	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Ludność przynależna w liczbie i procencie według języka towarzyskiego w dniu 31 grudnia roku: 1880 polski	1880 czeski	1880 niem.	1880 inny	1880 razem	1890 polski	1890 czeski	1890 niem.	1890 inny	1890 razem	1900 polski	1900 czeski	1900 niem.	1900 inny	1900 razem	1910 polski	1910 czeski	1910 niem.	1910 inny	1910 razem	Liczba porządk.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
	Zestawienie: II. Powiat polityczny Cieszyn.																					
1	Pow. sąd. Cieszyn .	34.551	7.536	7.869	3	49 959	39.258	4.912	9.150	9	53.329	42.380	5.320	12.583	70	60.353	47.982	6.033	16.133	39	70.187	1
		69·1	15·1	15·8	0·0	100 0	73 6	9·2	17·2	0·0	100·0	70 2	8·8	20·9	0·1	100·0	68·3	8·6	23·0	0·1	100·0	
2	Pow. sąd. Jabłonków	24.371	93	538	1	25.003	25 607	63	622	—	26.292	27.614	86	773	8	28.481	29.165	171	912	5	30.253	2
		97·5	0·4	2·1	0·0	100·0	97·4	0·2	2·4	—	100·0	97·0	0·3	2·7	0·0	100·0	96·4	0 6	3·0	0·0	100·0	
II	Powiat polityczny Cieszyn razem . .	58.922	7.629	8.407	4	74.962	64 865	4.975	9.772	9	79.621	69.994	5.406	13·356	78	88.834	77.147	6.204	17.045	44	100.440	II
		78·6	10·2	11·2	0·0	100·0	81·5	6·2	12·3	0·0	100·0	78·8	6·1	15·0	0·1	100·0	76·8	6·2	17·0	0·0	100·0	
	III. Powiat polityczny Frydek. — 6. Powiat sądowy Frydek (bez miasta).																					
1	Bartowice	2	1.335	11	—	1.348	34	1.455	25	—	1.514	44	1.837	36	—	1.917	39	2.018	4	—	2.061	1
		0·2	99·0	0·8	—	100·0	2·2	96·1	1·7	—	100·0	2·3	95·8	1·9	—	100·0	1·9	97 9	0 2	—	100·0	
2	Baszka	18	1.151	68	—	1.237	5	1.119	111	—	1.235	37	1.217	69	—	1.323	15	1.274	22	—	1.311	2
		1·5	93·0	5·5	—	100·0	0·4	90·6	9·0	—	100·0	2·8	92·0	5·2	—	100·0	1·1	97·2	1·7	—	100 0	
3	Błędowice górne . .	109	413	8	—	530	7	521	5	—	533	37	493	2	—	532	29	481	6	—	516	3
		20·6	77·9	1·5	—	100·0	1·3	97·8	0·9	—	100·0	7 0	92·6	0·4	—	100·0	5·6	93·2	1·2	—	100·0	
4	Błędowice średnie .	176	567	16	—	759	182	548	7	—	737	212	588	7	—	807	67	752	9	—	828	4
		23·2	74 7	2·1	—	100·0	24·6	74·4	1·0	—	100·0	26·2	72·9	0 9	—	100·0	8·1	90·8	1·1	—	100·0	
5	Bruzowice	—	1.090	10	—	1.100	—	1.046	20	—	1.066	15	1.041	3	—	1.059	22	1.014	—	1	1.037	5
		—	99·1	0·9	—	100·0	—	98·1	1·9	—	100·0	1·4	98·3	0·3	—	100·0	2·1	97·8	—	0·1	100·0	
6	Datynie górne. . . .	—	650	5	—	655	5	769	6	—	780	14	828	4	—	846	—	967	—	2	969	6
		—	99·2	0·8	—	100·0	0 6	98 6	0·8	—	100·0	1 7	97·8	0·5	—	100·0	—	99·8	—	0·2	100·0	
7	Dobra	10	1.789	27	—	1.826	3	1.708	63	—	1.774	10	1.854	22	—	1.886	6	2.033	25	—	2 064	7
		0·5	98 0	1·5	—	100·0	0·2	96·2	3·6	—	100·0	0·5	98·3	1·2	—	100·0	0·3	98·5	1·2	—	100 0	
8	Hamry stare	—	2.457	21	—	2.478	12	2.504	57	—	2.573	15	2.301	41	—	2.357	10	2.268	50	—	2.328	8
		—	99·2	0·8	—	100·0	0·5	97·3	2·2	—	100·0	0·6	97·7	1·7	—	100·0	0·4	97·4	2·2	—	100·0	
9	Janowice	1	1.910	2	—	1.913	—	1.802	16	—	1.818	2	1.901	4	—	1.907	9	1.858	—	—	1.867	9
		0·1	99 8	0·1	—	100·0	—	99·1	0·9	—	100·0	0·1	99·7	0·2	—	100·0	0·5	99·5	—	—	100·0	
10	Kaniowice	—	221	—	—	221	1	215	—	—	216	3	214		—	217	—	240	—	—	240	10
		—	100·0	—	—	100·0	0 5	99·5	—	—	100·0	1·4	98·6	—	—	100·0	—	100 0	—	—	100·0	
11	Kończyce wielkie. .	9	1.193	40	—	1.242	45	1.548	5	—	1.598	210	2.187	17	—	2.414	169	2.223	23	2	2.417	11
		0·7	96·1	3·2	—	100·0	2·8	96·9	0 3	—	100·0	8·7	90·6	0·7	—	100·0	7·0	92·0	0 9	0·1	100·0	

Liczba porządk.	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Ludność przynależna w liczbie i procencie według języka towarzyskiego w dniu 31 grudnia roku: 1880 polski	1880 czeski	1880 niem.	1880 inny	1880 razem	1890 polski	1890 czeski	1890 niem.	1890 inny	1890 razem	1900 polski	1900 czeski	1900 niem.	1900 inny	1900 razem	1910 polski	1910 czeski	1910 niem.	1910 inny	1910 razem	Liczba porządk.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
12	Krasna	—	1.836	31	—	1.867	—	1.756	47	—	1.803	4	1.611	5	—	1.620	6	1.486	5	2	1.499	
		—	98·3	1·7	—	100·0	—	97·4	2·6	—	100·0	0·3	99·4	0·3	—	100·0	0·4	99·1	0·4	0·1	100·0	12
13	Leskowiec	19	855	123	—	997	172	1.014	150	—	1.336	367	956	409	—	1.732	168	813	602	—	1.583	
		1·9	85.8	12·3	—	100·0	12·9	75·9	11·2	—	100·0	21·2	55·2	23·6	—	100·0	10·6	51·4	38·0	—	100·0	13
14	Ligota dolna	—	431	5	—	436	—	413	—	—	413	3	416	—	—	419	—	405	—	—	405	
		—	98.9	1·1	—	100·0	—	100·0	—	—	100·0	0·7	99·3	—	—	100·0	—	100·0	—	—	100·0	14
15	Ligota górna	—	1.289	14	—	1.303	2	1.204	10	—	1.216	9	1.189	—	—	1.198	4	1.141	—	—	1.145	
		—	98·9	1·1	—	100·0	0·2	99·0	0·8	—	100·0	0·8	99·2	—	—	100·0	0·3	99·7	—	—	100·0	15
16	Łubno	—	784	3	—	787	—	795	2	—	797	—	809	4	—	813	—	872	—	—	872	
		—	99·6	0·4	—	100·0	—	99·7	0·3	—	100·0	—	99·5	0·5	—	100·0	—	100·0	—	—	100·0	16
17	Malenowice	—	659	—	—	659	—	632	—	—	632	—	653	—	—	653	—	690	—	—	690	
		—	100·0	—	—	100·0	—	100·0	—	—	100·0	—	100·0	—	—	100·0	—	100·0	—	—	100·0	17
18	Morawka	5	4.514	22	—	4.541	10	4.275	47	—	4.332	8	3.809	8	—	3.825	4	3.569	18	—	3.591	
		0·1	99·4	0·5	—	100·0	0·2	98·8	1·0	—	100·0	0·2	99·6	0·2	—	100·0	0·1	99·4	0·5	—	100·0	18
19	Noszowiec	3	704	—	—	707	12	726	7	—	745	9	776	6	-	791	20	794	4	—	818	
		0·4	99·6	—	—	100·0	1·6	97·5	0·9	—	100·0	1·1	98·1	0·8	—	100·0	2·4	97·1	0·5	—	100·0	19
20	Nowa Wieś	1	565	12	—	578	—	578	3	—	581	1	626	1	—	628	2	653	—	—	655	
		0·1	97·8	2·1	—	100·0	—	99·5	0·5	—	100.0	0·2	99·6	0·2	—	100·0	0·3	99·7	—	—	100·0	20
21	Październiera	1	593	—	—	594	—	566	—	—	566	11	583	—	—	594	35	611	6	—	652	
		0·2	99·8	—	—	100·0	—	100·0	—	—	100·0	1·9	98·1	—	—	100·0	5·4	93·7	0·9	—	100·0	21
22	Prażma	—	524	24	—	548	1	511	33	—	545	1	512	16	—	529	1	453	16	—	470	
		—	95·6	4·4	—	100·0	0·2	93·8	6·0	—	100·0	0·2	96·8	3·0	—	100·0	0·2	96·4	3·4	—	100·0	22
23	Przno	—	384	2	—	386	5	375	—	—	380	—	436	1	—	437	—	495	9	—	504	
		—	99·5	0·5	—	100·0	1·3	98·7	—	-	100.0	—	99·8	0·2	—	100·0	—	98·2	1·8	—	100·0	23
24	Racimów	9	1.061	11	—	1.081	9	1.262	120	—	1.391	152	1.828	65	3	2.048	153	2.070	112	—	2.335	
		0·8	98·2	0·1	—	100·0	0·6	90·8	8·6	—	100·0	7·4	89·3	3·2	0·1	100·0	6·5	88·7	4·8	—	100·0	24
25	Raszkowice	6	1.270	27	—	1.303	4	1.222	19	—	1.245	4	1.166	13	—	1.183	7	1.184	14	—	1.205	
		0·4	97·5	2·1	—	100·0	0·3	98·2	1·5	—	100·0	0·3	98·6	1·1	—	100·0	0·6	98·2	1·2	—	100·0	25
26	Rzepiszcze	2	920	19	—	941	7	975	29	—	1.011	—	1.053	8	—	1.061	25	1.093	1	—	1.119	
		0·2	97·8	2·0	—	100·0	0·7	96·4	2.9	—	100·0	—	99·2	0·8	—	100·0	2·2	97·7	0·1	—	100·0	26
27	Siedliszcze	1	983	—	—	984	16	987	—	—	1.003	48	1.043	—	—	1.091	90	1.172	1	—	1.263	
		0·1	99·9	—	—	100·0	1·6	98·4	—	—	100·0	4·4	95·6	—	—	100·0	7·1	92·8	0·1	—	100·0	27
28	Skalica	5	1.164	22	—	1.191	10	1.137	6	—	1.153	3	1.245	2	—	1.250	—	1.291	1	—	1.292	
		0·4	97·8	1·8	—	100·0	0·9	98·6	0.5	—	100·0	0·2	99·6	0·2	—	100·0	—	99·9	0·1	—	100·0	28

Liczba porządk.	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Ludność przynależna w liczbie i procencie według języka towarzyskiego w dniu 31 grudnia roku: 1880 polski	1880 czeski	1880 niem.	1880 inny	1880 razem	1890 polski	1890 czeski	1890 niem.	1890 inny	1890 razem	1900 polski	1900 czeski	1900 niem.	1900 inny	1900 razem	1910 polski	1910 czeski	1910 niem.	1910 inny	1910 razem	Liczba porządk.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
29	Stare miasto	1	1.022	6	—	1.029	18	1.175	124	—	1.317	38	1.504	167	—	1.709	36	1.604	287	—	1.927	
		0·1	99·3	0·6	—	100·0	1·4	89·2	9·4	—	100·0	2·2	88·0	9·8	—	100·0	1·9	83·2	14·9	—	100·0	29
30	Szonów	2	2.087	80	—	2.169	26	2.301	73	—	2.400	294	2.606	49	—	2.949	528	2.820	58	6	3.412	
		0·1	96·2	3·7	—	100·0	1·1	95·9	3·0	—	100·0	9·9	88·4	1·7	—	100·0	15·5	82·6	1·7	0·2	100·0	30
31	Więcłowice	—	1.051	—	—	1.051	30	1.086	11	—	1.127	28	1.195	—	—	1.223	14	1.236	—	—	1.250	
		—	100·0	—	—	100·0	2·7	96·3	1·0	—	100·0	2·3	97·7	—	—	100·0	1·1	98·9	—	—	100·0	31
32	Wojkowice	4	452	15	—	471	5	355	29	—	389	35	349	11	—	395	59	352	14	—	425	
		0·8	96·0	3·2	—	100·0	1·3	91·2	7·5	—	100·0	8·8	88·4	2·8	—	100·0	13·9	82·8	3·3	—	100·0	32
33	Żermanice	—	285	8	—	293	1	319	—	—	320	25	286	1	—	312	3	258	—	—	261	
		—	97·3	2·7	—	100·0	0·3	99·7	—	—	100·0	8·0	91·7	0·3	—	100·0	1·1	98·9	—	—	100·0	33
	Razem . . .	384	36.209	632	—	37.225	622	36.899	1.025	—	38.546	1.639	39.112	971	—	41.725	1.521	40.190	1.287	13	43.011	
		1·0	97·3	1·7	—	100·0	1·6	95·7	2·7	—	100·0	3·9	93·7	2·4	—	100·0	3·5	93·5	3·0	0·0	100·0	
	b) Frydek, miasto z własnym statutem.																					
1	Frydek	108	4.665	1.053	—	5.826	292	4.341	2.639	—	7.272	543	4.981	3.362	—	8·886	574	4.033	5.123	—	9.730	
		1·8	80·1	18·1	—	100·0	4·0	59·7	36·3	—	100·0	6·1	56·1	37·8	—	100·0	5·9	41·4	52·7	—	100·0	1
	7. Powiat sądowy Ostrawa polska.																					
1	Gruszów	98	658	810	—	1.566	313	1.006	837	—	2.156	1.538	1.050	1.611	—	4.199	2.429	1.487	3.585	7	7.508	
		6·3	42·0	51·7	—	100·0	14·5	46·7	38·8	—	100·0	36·6	25·0	38·4	—	100·0	32·4	19·8	47·7	0·1	100·0	1
2	Hermanice	40	873	20	—	933	143	1.166	7	—	1.316	691	1.743	16	—	2.450	776	2.800	32	—	3.608	
		4·3	93·6	2·1	—	100·0	10·9	88·6	0·5	—	100·0	28·2	71·1	0·7	—	100·0	21·5	77·6	0·9	—	100·0	2
3	Kończyce małe . . .	2	676	47	—	725	134	944	39	—	1.117	2.155	918	269	—	3.342	890	3.480	198	—	4.568	
		0·3	93·2	6·5	—	100·0	12·0	84·5	3·5	—	100·0	64·5	27·5	8·0	—	100·0	19·5	76·2	4·3	—	100·0	3
4	Michałkowice	347	1.150	54	—	1.551	1.079	1.660	82	—	2.821	3.689	2.226	200	—	6.115	2.481	4.147	164	2	6.794	
		22·4	74·1	3·5	—	100·0	38·2	58·9	2·9	—	100·0	60·3	36·4	3·3	—	100·0	36·5	61·0	2·5	0·0	100·0	4
5	Muglinów	26	477	84	—	587	149	573	58	—	780	929	465	57	—	1.451	753	1.662	136	—	2.551	
		4·4	81·3	14·3	—	100·0	19·1	73·5	7·4	—	100·0	64·1	32·0	3·9	—	100·0	29·5	65·2	5·3	—	100·0	5
6	Ostrawa polska . . .	1.080	7.236	442	—	8.758	1.840	10.667	431	4	12.942	2.116	15.716	690	1	18.523	4.467	16.927	1.296	3	22.693	
		12·3	82·7	5·0	—	100·0	14·2	82·4	3·3	0·1	100·0	11·4	84·9	3·7	0·0	100·0	19·7	74·6	5·7	0·0	100·0	6
7	Radwanice	38	1.599	103	—	1.740	362	1.860	70	—	2.292	994	3.722	112	—	4.828	1.202	5.772	116	6	7.096	
		2·2	91·9	5·9	—	100·0	15·8	81·1	3·1	—	100·0	20·6	77·1	2·3	—	100·0	17·0	81·3	1·6	0·1	100·0	7
	Razem . . .	1.631	12.669	1.560	—	15.860	4.020	17.876	1.524	4	23.424	12.112	25.840	2.955	1	40.908	12.998	36.275	5.527	18	54.818	
		10·3	79·9	9·8	—	100·0	17·2	76·3	6·5	0·0	100·0	29·6	63·2	7·2	0·0	100·0	23·7	66·2	10·1	0·0	100·0	

Liczba porządk.	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Ludność przynależna w liczbie i procencie według języka towarzyskiego w dniu 31 grudnia roku: 1880 polski	1880 czeski	1880 niem.	1880 inny	1880 razem	1890 polski	1890 czeski	1890 niem.	1890 inny	1890 razem	1900 polski	1900 czeski	1900 niem.	1900 inny	1900 razem	1910 polski	1910 czeski	1910 niem.	1910 inny	1910 razem	Liczba porządk.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
	Zestawienie: III. Powiat polityczny Frydek (bez miasta).																					
1	Powiat sąd. Frydek	384	36.209	632	—	37.225	622	36.899	1.025	—	38.546	1.639	39.112	971	3	41.725	1.521	40.190	1.287	13	43.011	
		1·0	97·3	1·7	—	100·0	1·6	95·7	2·7	—	100·0	3·9	93·7	2·4	0·0	100·0	3·5	93·5	3·0	0·0	100·0	1
2	P. sąd. Ostrawa pol.	1.631	12.669	1.560	—	15.860	4.020	17.876	1.524	4	23.424	12.112	25.840	2.955	1	40.908	12.998	36.275	5.527	18	54.818	
		10·3	79·9	9·8	—	100·0	17·2	76·3	6·5	0·0	100·0	29·6	63·2	7·2	0·0	100·0	23·7	66·2	10·1	0·0	100·0	2
III.	Powiat polityczny Frydek Razem . .	2.015	48.878	2.192	—	53.085	4.642	54.775	2.549	4	61.970	13.751	64.952	3.926	4	82.633	14.519	76.465	6.814	31	97.829	
		3·8	92·1	4·1	—	100·0	7·5	88·4	4·1	0·0	100·0	16·6	78·6	4·8	0·0	100·0	14·8	78·2	7·0	0·0	100·0	III.
	Zestawienie: Powiat polityczny Frydek wraz z miastem Frydkiem.																					
1	Frydek (miasto) . .	108	4.665	1.053	—	5.826	292	4.341	2.639	—	7.272	543	4.981	3.362	—	8.886	574	4.033	5.123	—	9.730	
		1·8	80·1	18·1	—	100·0	4·0	59·7	36·3	—	100·0	6·1	56·1	37·8	—	100·0	5·9	41·4	52·7	—	100·0	1
	Powiat pol. Frydek wraz z miastem . .	2.123	53.543	3.245	—	58.911	4.934	59.116	5.188	4	69.242	14.294	69.933	7.288	4	91.519	15.093	80.498	11.937	31	107.559	
		3·6	90·9	5·5	—	100·0	7·2	85·4	7·4	0·0	100·0	15·6	76·5	7·9	0·0	100·0	14·0	74·9	11·1	0·0	100·0	
	IV. Powiat polityczny Frysztat. — 8. Powiat sądowy Bogumin.																					
1	Bogumin	886	105	530	3	1.524	1.122	132	479	—	1.733	1.622	207	2.057	9	3.895	2.072	396	2.959	1	5.428	
		58·1	6·9	34·8	0·2	100·0	64·8	7·6	27·6	—	100·0	41·7	5·3	52·8	0·2	100·0	38·2	7·3	54·5	0·0	100·0	1
2	Lutynia niemiecka .	1.858	243	51	—	2.152	2.412	16	36	—	2.464	2.920	111	149	—	3.180	3.483	46	359	—	3.888	
		68·3	11·3	2·4	—	100·0	97·9	0·6	1·5	—	100·0	91·8	3·5	4·7	—	100·0	89·6	1·2	9·2	—	100·0	2
3	Lutynia polska . . .	997	17	26	—	1.040	1.157	14	11	—	1.182	1.688	17	14	—	1.719	2.015	79	17	—	2·111	
		95·9	1·6	2·5	—	100·0	97·9	1·2	0·9	—	100·0	98·2	1·0	0·8	—	100·0	95·5	3·7	0·8	—	100·0	3
4	Pietwałd	2.467	245	199	—	2.911	3.462	269	211	—	3.942	3.955	1.226	338	80	5.599	1.355	5.303	628	6	7.292	
		84·8	8·4	6·8	—	100·0	87·8	6·8	5·4	—	100·0	70·7	21·9	6·0	1·4	100·0	18·6	72·7	8·6	0·1	100·0	4
5	Rychwałd	2.426	29	33	—	2.488	3.018	6	4	—	3.028	4.458	11	23	—	4.492	3.001	2.907	158	4	6.070	
		97·5	1·2	1·3	—	100·0	99·7	0·2	0·1	—	100·0	99·3	0·2	0·5	—	100·0	49·4	47·9	2·6	0·1	100·0	5
6	Skrzeczoń	751	22	15	—	788	1.001	—	6	—	1.007	1.807	106	188	—	2.101	2.411	353	454	2	3.220	
		95·3	2·8	1·9	—	100·0	99·4	—	0·6	—	100·0	86·1	5·0	8·9	—	100·0	74·9	10·9	14·1	0·1	100·0	6
7	Szonychel	656	122	544	—	1.322	835	78	844	—	1.757	1.634	684	1.957	2	4.277	2.132	573	4.397	6	7.108	
		49·7	9·2	41·1	—	100·0	47·6	4·4	48·0	—	100·0	38·2	16·0	45·8	0·0	100·0	30·0	8·1	61·8	0·1	100·0	7
8	Wierbica	105	228	45	—	378	87	278	35	—	400	206	363	179	—	748	234	173	673	—	1.080	
		27·8	60·3	11·9	—	100·0	21·7	69·5	8·8	—	100·0	27·6	48·5	23·9	—	100·0	21·7	16·0	62·3	—	100·0	8

Liczba porządk.	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Ludność przynależna w liczbie i procencie według języka towarzyskiego w dniu 31 grudnia roku: 1880 polski	1880 czeski	1880 niem.	1880 inny	1880 razem	1890 polski	1890 czeski	1890 niem.	1890 inny	1890 razem	1900 polski	1900 czeski	1900 niem.	1900 inny	1900 razem	1910 polski	1910 czeski	1910 niem.	1910 inny	1910 razem	Liczba porządk.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
9	Wierzniowice	310	—	8	—	318	359	—	—	—	359	509	1	3	—	513	626	1	—	—	627	9
		97·5	—	2·5	—	100·0	100·0	—	—	—	100·0	99·2	0·2	0·6	—	100·0	99·8	0·2	—	—	100·0	
10	Zabłocie	31	505	12	—	548	4	589	9	—	602	383	616	35	—	1.034	789	524	163	—	1.476	10
		5·7	92·1	2·2	—	100·0	0·7	97·8	1·5	—	100·0	37·0	59·6	3·4	—	100·0	53·5	35·5	11·0	—	100·0	
	Razem . . .	10.487	1.516	1.463	—	13.469	13.457	1.382	1.635	—	16.474	19.182	3.342	4.943	91	27.558	18.118	10.355	9.808	19	38.300	
		77·9	11·2	10·9	—	100·0	81·7	8·4	9·9	—	100·0	69·6	12·2	17·9	0·3	100·0	47·3	27·0	25·6	0·1	100·0	
	9. Powiat sądowy Frysztat.																					
1	Darków	598	5	11	—	614	1.008	6	30	—	1.044	1.357	18	55	—	1.430	2.181	7	73	—	2.261	1
		97·4	0·8	1·8	—	100·0	96·5	0·6	2·9	—	100·0	94·8	1·3	3·9	—	100·0	96·5	0·3	3·2	—	100·0	
2	Dąbrowa	286	2.004	48	3	2·341	893	1.987	120	1	3.001	3.258	823	112	—	4.193	3·453	1.911	138	—	5.502	2
		12·2	85·6	2·1	0·1	100·0	29·8	66·2	4·0	0·0	100·0	77·7	19·6	2·7	—	100·0	62·8	34·7	2·5	—	100·0	
3	Dziećmorowice . . .	242	1.471	20	—	1.733	730	1.353	30	—	2.113	2.368	343	23	—	2.734	740	2.616	37	—	3.393	3
		13·9	84·9	1·2	—	100·0	34·6	64·0	1·4	—	100·0	86·7	12·5	0·8	—	100·0	21·8	77·1	1·1	—	100·0	
4	Frysztat	1.566	546	796	1	2.909	2.368	46	666	2	3.082	2.356	108	1.103	—	3.567	2.878	253	1.704	—	4.835	4
		53·8	18·8	27·4	0·0	100·0	76·8	1·5	21·6	0·1	100·0	66·1	3·0	30·9	—	100·0	59·5	5·2	35·3	—	100·0	
5	Kaczyce	1.084	3	10	—	1.097	953	2	20	—	975	1.041	7	8	—	1.056	1.166	—	4	—	1.170	5
		98·8	0·3	0·9	—	100·0	97·7	0·2	2·1	—	100·0	98·5	0·7	0·8	—	100·0	99·7	—	0·3	—	100·0	
6	Karwina	3.770	858	551	10	5.189	6.235	394	718	18	7.365	12.052	509	1.113	150	13.824	13.546	860	1.980	37	16.423	6
		72·7	16·5	10·6	0·2	100·0	84·7	5·3	9·7	0·3	100·0	87·2	3·6	8·1	1·1	100·0	82·5	5·2	12·1	0·2	100·0	
7	Kończyce małe . . .	1.313	5	17	—	1.335	1.393	3	20	—	1.416	1.388	1	11	—	1.400	1.602	12	18	—	1.632	7
		98·3	0·4	1·3	—	100·0	98·4	0·2	1·4	—	100·0	99·1	0·1	0·8	—	100·0	98·2	0·7	1·1	—	100·0	
8	Kończyce wielkie . .	1.638	18	15	—	1.671	1.620	8	17	—	1.645	1.526	2	28	—	1.556	1.574	10	31	2	1.617	8
		98·0	1·1	0·9	—	100·0	98·5	0·5	1·0	—	100·0	98·1	0·1	1·8	—	100·0	97·4	0·6	1·9	0·1	100·0	
9	Łazy	577	893	21	5	1.496	1.507	622	15	—	2.144	4.660	921	123	—	5.704	3.804	3.829	181	3	7.817	9
		38·6	59·7	1·4	0·3	100·0	70·3	29·0	0·7	—	100·0	81·7	16·1	2·2	—	100·0	48·7	49·0	2·3	0·0	100·0	
10	Łąki	893	7	17	—	917	1.081	3	28	—	1.112	1.328	3	16	—	1.347	1.749	17	20	—	1.786	10
		97·3	0·8	1·9	—	100·0	97·2	0·3	2·5	—	100·0	98·6	0·2	1·2	—	100·0	97·9	1·0	1·1	—	100·0	
11	Marklowice	1.101	4	18	—	1.123	1.132	11	11	—	1.154	1.150	—	5	—	1.155	1.435	11	10	—	1.456	11
		98·0	0·4	1·6	—	100·0	98·0	1·0	1·0	—	100·0	99·6	—	0·4	—	100·0	98·5	0·8	0·7	—	100·0	
12	Olbrachcice	—	1.029	33	—	1.062	1.079	—	23	—	1.102	1.132	—	20	—	1.152	1.316	—	6	—	1.322	12
		—	96·9	3·1	—	100·0	97·9	—	2·1	—	100·0	98·3	—	1·7	—	100·0	99·5	—	0·5	—	100·0	
13	Orłowa	2.287	424	153	1	2.865	984	2.199	157	—	3.340	3.919	2.233	343	1	6.496	2.805	4.799	603	—	8.207	13
		79·8	14·8	5·4	0·0	100·0	29·5	65·8	4·7	—	100·0	60·3	34·4	5·3	0·0	100·0	34·2	58·5	7·3	—	100·0	

Liczba porządk.	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Ludność przynależna w liczbie i procencie według języka towarzyskiego w dniu 31 grudnia roku: 1880 polski	1880 czeski	1880 niem.	1880 inny	1880 razem	1890 polski	1890 czeski	1890 niem.	1890 inny	1890 razem	1900 polski	1900 czeski	1900 niem.	1900 inny	1900 razem	1910 polski	1910 czeski	1910 niem.	1910 inny	1910 razem	Liczba porządk.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
14	Pierśna	394	1	18	—	413	432	—	10	—	442	451	2	3	—	456	614	5	12	—	631	
		95·4	0·2	4·4	—	100·0	97·7	—	2·3	—	100·0	98·9	0·4	0·7	—	100·0	97·3	0·8	1·9	—	100·0	14
15	Piotrowice	774	21	140	—	935	886	5	134	—	1.025	1.139	22	84	2	1.247	1.257	36	115	—	1.408	
		82·8	2·2	15·0	—	100·0	86·4	0·5	13·1	—	100·0	91·3	1·8	6·7	0·2	100·0	89·2	2·6	8·2	—	100·0	15
16	Poręba	781	10	10	—	801	945	43	3	—	991	1.502	67	28	—	1.597	1.617	1.058	45	—	2.720	
		97·6	1·2	1·2	—	100·0	95·4	4·3	0·3	—	100·0	94·0	4·2	1·8	—	100·0	59·5	38·9	1·6	—	100·0	16
17	Raj	721	3	40	—	764	809	1	38	—	848	810	3	11	—	824	1.003	5	23	—	1.031	
		94·4	0·4	5·2	—	100·0	95·4	0·1	4·5	—	100·0	98·4	0·3	1·3	—	100·0	97·3	0·5	2·2	—	100·0	17
18	Stare miasto	1.019	34	41	8	1.102	2.072	44	138	11	2.265	2.270	56	89	6	2.421	2.631	77	107	—	2.815	
		92·5	3·1	3·7	0·7	100·0	91·5	1·9	6·1	0·5	100·0	93·8	2·3	3·7	0·2	100·0	93·5	2·7	3·8	—	100·0	18
19	Stonawa	1.833	158	43	—	2.034	2.294	7	27	—	2.328	3.084	4	29	—	3.117	3.876	18	22	—	3.916	
		90·1	7·8	2·1	—	100·0	98·5	0·3	1·2	—	100·0	99·0	0·1	0·9	—	100·0	99·0	0·4	0·6	—	100·0	19
20	Sucha dolna	27	883	26	—	936	486	617	—	—	1.103	811	610	10	—	1.431	1.295	837	57	8	2.197	
		2·9	94·3	2·8	—	100·0	44·1	55·9	—	—	100·0	56·7	42·6	0·7	—	100·0	58·9	38·1	2·6	0·4	100·0	20
21	Sucha górna	1.468	—	42	—	1.510	1.623	2	33	—	1.658	1.900	4	50	—	1.954	2.625	66	42	—	2.733	
		97·2	—	2·8	—	100·0	97·9	0·1	2·0	—	100·0	97·2	0·2	2·6	—	100·0	96·1	2·4	1·5	—	100·0	21
22	Sucha średnia	574	272	1	—	847	623	377	1	—	1.010	840	609	9	—	1.458	1.666	1.289	55	3	3.013	
		67·8	32·1	0·1	—	100·0	62·2	37·7	0·1	—	100·0	57·6	41·8	0·6	—	100·0	55·3	42·8	1·8	0·1	100·0	22
23	Zawada	405	1	20	—	426	421	—	17	—	438	462	4	14	—	480	519	5	21	—	545	
		95·1	0·2	4·7	—	100·0	96·1	—	3·9	—	100·0	96·3	0·8	2·9	—	100·0	95·2	0·9	3·9	—	100·0	23
24	Zebrzydowice	1.534	—	128	—	1.662	1.647	17	57	—	1.721	1.741	23	49	—	1.813	1.992	27	47	2	2.068	
		92·3	—	7·7	—	100·0	95·7	1·0	3·3	—	100·0	96·0	1·3	2·7	—	100·0	96·3	1·3	2·3	0·1	100·0	24
	Razem . . .	24.885	8.650	2.219	28	35.782	33.221	7.747	2.313	32	43.313	52.545	6.372	3.336	159	62.412	57.344	17.748	5.351	55	80.498	
		69·5	24·2	6·2	0·1	100·0	76·7	17·9	5·3	0·1	100·0	84·2	10·2	5·3	0·3	100·0	71·2	22·0	6·7	0·1	100·0	

Zestawienie: IV. Powiat polityczny Frysztat.

1	Pow. sąd. Bogumin	10.487	1.516	1.463	3	13.469	13.457	1.382	1.635	—	16.474	19.182	3.342	4.943	91	27.558	18.118	10.355	9.808	19	38.300	
		77·9	11·2	10·9	0·0	100·0	81·7	8·4	9·9	—	100·0	69·6	12·2	17·9	0·3	100·0	47·3	27·0	25·6	0·1	100·0	1
2	Pow. sąd. Frysztat . .	24.885	8.650	2.219	28	35.782	33.221	7.747	2.313	32	43.313	52.545	6.372	3.336	159	62.412	57.344	17.748	5.351	55	80.498	
		69·5	24·2	6·2	0·1	100·0	76·7	17·9	5·3	0·1	100·0	84·2	10·2	5·3	0·3	100·0	71·2	22·0	6·7	0·1	100·0	2
IV	Powiat polityczny Frysztat razem . .	35.372	10.166	3.682	31	49.251	46.678	9.129	3.948	32	59.787	71.727	9.714	8.279	250	89.970	75.462	28.103	15.159	74	118.798	
		71·8	20·6	7·5	0·1	100·0	78·1	15·3	6·6	0·0	100·0	79·7	10·8	9·2	0·3	100·0	63·5	23·6	12·8	0·1	100·0	IV

Liczba porządk.	Gminy, powiaty sądowe, powiaty polityczne i miasta z własnym statutem	Ludność przynależna w liczbie i procencie według języka towarzyskiego w dniu 31 grudnia roku: 1880 polski	1880 czeski	1880 niem.	1880 inny	1880 razem	1890 polski	1890 czeski	1890 niem.	1890 inny	1890 razem	1900 polski	1900 czeski	1900 niem.	1900 inny	1900 razem	1910 polski	1910 czeski	1910 niem.	1910 inny	1910 razem	Liczba porządk.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
	Zestawienie: Śląsk cieszyński.																					
	Powiaty polityczne																					
I	Bielsko (bez miasta)	55.813	268	10.753	—	66.834	58.692	261	11.678	—	70.631	60.434	406	13.777	10	74 627	63.580	663	17.631	26	81.900	
		83·5	0·4	16·1	—	100·0	83·1	0·4	16·5	—	100·0	81·0	0·5	18·5	0·0	100·0	77·7	0·8	21·5	0·0	100·0	I
II	Cieszyn	58.992	7.629	8.407	4	74.962	64.865	4.975	9.772	9	79.621	69.994	5.406	13.356	78	88.834	77.147	6.204	17.045	44	100.440	
		78·6	10·2	11·2	0·0	100·0	81·5	6·2	12·3	0·0	100·0	78·8	6·1	15·0	0·1	100·0	76·8	6·2	17·0	0·0	100·0	II
III	Frydek (bez miasta)	2.015	48.878	2.192	—	53.085	4.642	54.775	2.549	4	61.970	13.751	64.952	3 926	4	82.633	14.519	76.465	6.814	31	97.829	
		3·8	92·1	4·1	—	100·0	7·5	88·4	4·1	0·0	100·0	16·6	78·6	4·8	0·0	100·0	14·8	78·2	7·0	0·0	100·0	III
IV	Frysztat	35.372	10.166	3.682	31	49.251	46.678	9.129	3.948	32	59.787	71.727	9.714	8.279	250	89.970	75.462	28.103	15.159	74	118.798	
		71·8	20·6	7·5	0·1	100·0	78·1	15·3	6·6	0·0	100·0	79·7	10·8	9·2	0·3	100·0	71·2	22·0	6·7	0·1	100·0	IV
	Miasta z wł. statutem																					
a	Bielsko	1.494	182	10.778	—	12.454	2.249	416	11.128	1	13.794	2.420	94	13.540	11	16.065	2.568	136	15.144	122	17.970	
		12·0	1·5	86·5	—	100·0	16·3	3·0	80·7	0·0	100·0	15·1	0·6	84·3	0·0	100·0	14·3	0·7	84·3	0·7	100·0	*a*
b	Frydek	108	4.665	1.053	—	5.826	292	4.341	2.639	—	7.272	543	4.981	3.362	—	8.886	574	4.033	5.123	—	9.730	
		1·8	80·1	18·1	—	100·0	4·0	59·7	36·3	—	100·0	6·1	56·1	37·8	—	100·0	5·9	41·4	52·7	—	100·0	*b*
	Śląsk ciesz. razem	153.724	71.788	36.865	35	262.412	177.418	73.897	41.714	46	293.075	218.869	85.553	56.240	353	361.015	233.850	115.604	76.916	297	426.667	
		58·7	27·3	14·0	0·0	100·0	60·6	25·2	14·2	0·0	100·0	60·7	23·7	15·5	0·1	100·0	54·8	27·1	18·1	0·0	100·0	

SPIS RZECZY.

Wstęp 1

I. ROZDZIAŁ:

Powiat administracyjny Śląska austryackiego 3

II. ROZDZIAŁ:

1. Liczba ludności w ogólności 7
2. Zaludnienie 14
3. Domy i mieszkania 17

III. ROZDZIAŁ:

Wzrost ludności wskutek ruchu naturalnego i wędrówek . . . 22
1. Wzrost ludności wskutek ruchu naturalnego 23
2. Wędrówki 26

IV. ROZDZIAŁ:

1. Płeć ludności 46
2. Stosunki rodzinne 48
3. Podział ludności wedle pewnych granic wieku 48
4. Analfabetyzm 51

V. ROZDZIAŁ:

Ludność wedle wyznania 56

VI. ROZDZIAŁ:

Stosunki narodowościowe 60
1. Śląsk cieszyński w ogólności 60
2. Powiaty polityczne i powiaty sądowe 71
a) powiat polityczny Bielsko 76
b) powiaty polityczne cieszyński, frydecki i frysztacki . . 77
3. Granice językowe 92
4. Stosunek procentowy trzech narodowości wśród gmin Śląska cieszyńskiego 111
5. Polacy a Niemcy i Czesi w Cieszyńskiem 121

A. Stosunki polsko-niemieckie 122
a) Niemcy w siedzibach powiatów politycznych i sądowych . 124
1. Bielsko 132
2. Skoczów 132
3. Strumień 133
4. Cieszyn 133
5. Jabłonków 137
6. Frydek 138
7. Ostrawa polska 141
8. Bogumin 141
9. Frysztat 143
b) Wyspa niemiecka dokoła Bielska 148
c) Ośmnaście gmin mających co najmniej 10·0% Niemców . 160
d) Niemcy w pozostałych gminach Śląska 172
e) Stosunek Polaków do Niemców 181

B. Stosunki polsko-czeskie 190
1. Powiat sądowy cieszyński 191
2. „ „ frydecki 212
3. „ „ ostrawski 214
4. „ „ bogumiński 220
5. „ „ frysztacki 225
6. Stosunki polsko-czeskie razem w 31 zagrożonych gminach 231
7. Stosunki narodowościowe w 26 gminach powiatu sądow. frydeckiego 232
8. Miasto Frydek 233
9. Gminy, w których przebywało więcej jak 100 Czechów 234
10. Czesi w pozostałych gminach Śląska 237
11. Sumaryczne wyniki stosunku Polaków do Czechów . . 239
12. Stosunek Polaków do Czechów 240

C. Polacy, Czesi i Niemcy w Cieszyńskiem 246

Literatura 248
Tabela I. 257
Tabela II. 276

Biblioteka Śląska
C 004029 II
Kompl.